SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIFVEN AF

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

FÖRSTA ÅRGÅNGEN

1901

I DISTRIBUTION HOS

AKTIEBOLAGET LJUS

STOCKHOLM

UPSALA 1901—1902
UPSALA NYA TIDNINGS AKTIEBOLAG

INNEHÅLL.

Tryckfel.

Sid. 16	rad.	11	o. 12 *omkastas* 3 a o. 3 b
„ 25	„	5	i slutljud *ändras till* i slutljud efter vokal
„ 49	„	3	nedifrån o. sid. 50 rad. 16 o. 20 Brinckmann *rättas till* Brinkmann
„ 89	„	1	nedifrån antiæs *rättas till* þæs
„ 109	„	11	strip „ strid
ib.	„	2	nedifrån biddari „ riddari
„ 143	not	4	Isl. Gram. „ Aisl. Gram.
„ 152	rad	4	nsv. *i* orden „ nsv. *i* i orden
ib.	„	8	Vestes „ Westes
„ 162	„	3	o. 163 rad 3 nedifrån *s*-ljudet *bör vara sje*-ljudet
„ 166	„	11	inrycktes *rättas till* inryckes
ib.	„	13	nedifrån Sütterlein „ Sütterlin
„ 168	„	16	„ men „ med

Två olika slags frågesatser[1].

Så vidt jag kunnat finna, har ännu ingen svensk grammatik påpekat, att vårt språk likaväl som många andra äger tvänne både i fråga om uttryckssätt och syfte väsentligen olika slag af frågesatser. I den utländska grammatiska literaturen är däremot detta ämne sedan länge mycket omdebatteradt, ehuru, som det tycks, ännu icke på länge utdebatteradt. De viktigaste literaturställen, som beröra denna fråga äro: Paul, Prinzipien der sprachgeschichte, 3 aufl., s. 121 (1898); Imme, Die fragesätze nach psychologischen gesichtspunkten I, 11 ff. (1879) och II, 4 ff. (1881); Heyse, Deutsche schulgrammatik, 22 aufl., s. 250 (1873); Michaëlis, Neuhochdeutsche grammatik[2], s. 113 (1889); Wegener, Untersuchungen über die grundfragen des sprachlebens, s. 76 (1885); Sütterlin, Die deutsche sprache der gegenwart[3], s. 307 f. (1900); Wundt, Völkerpsychologie I, 2, s. 254 f. (1900); Sweet, New english grammar I, 173 (1892); Mikkelsen, Dansk sproglære, s. 388 (1894).

Det är för hvar och en uppenbart, att det är en stor skillnad såväl i afseende på min frågas form som på dess betydelseinnebörd, om jag t. ex. frågar så: *"Heter han Pet-*

---

[1] Ur förf:s under utarbetning varande Nysvensk grammatik i utförlig framställning.

[2] I förbigående nämdt den bästa skolgrammatik, jag påträffat.

[3] En synnerligen förtjänstfull kompilation af den nyaste och bästa grammatiska literaturen, hvarför jag begagnar tillfället att anbefalla arbetet åt alla för en tidsenlig reform af vår skolgrammatika intresserade lärares uppmärksamhet.

tersson?" eller så: *"Hvad heter han?"* Men det är icke så alldeles lätt att säga, hvari denna skillnad består, och det har därför också visat sig vara synnerligen svårt att finna lämpliga termer för dessa båda arter af fråga. Också råder härutinnan ännu ingen enighet, och en auktoritet som Paul anser för sin del, att alla hittills gjorda förslag äro mer eller mindre förfelade; en mening som jag icke kan annat än biträda.

Intetsägande och af upphofsmannen själf lämnade utan motivering äro Heyses termer: 1) subjektiv eller formell, 2) objektiv eller materiell fråga. En klart uttryckt, om också icke alldeles riktig, tanke ligger däremot till grund för Feussners — af Paul såsom relativt goda betecknade — termer: 1) satsfråga, 2) ordfråga eller som det hos vissa författare mera filosofiskt heter: 1) omdömesfråga, 2) begreppsfråga. Härmed vill man hafva sagdt, att i det förra fallet hela omdömet (satsen), i det sednare fallet blott ett moment däri ifrågasättes. Samma synpunkt har föranledt Sweets indelning i 1) allmänna och 2) speciella frågesatser liksom Mikkelsens i 1) helhets- och 2) enskildhetsfrågor. Den uppfattning af förhållandet mellan de båda frågetyperna, hvilka i de nu nämda terminologiska förslagen framträder, innehåller nog en väsentlig sanning. Men icke har denna genom de valda termerna blifvit synnerligen lyckligt uttryckt eller motiverad. Ty med en viss rätt har Imme anmärkt, att t. ex. i frågan *Har pappa kommit* ***i dag*** (med öfvertryck på *i dag*), icke hela satsen, utan blott en dess del (tidsadverbialet) ifrågasättes; och dock hör tydligtvis denna fråga närmare ihop med typ 1 *(Har pappa kommit i dag? Heter han Pettersson?)* än med typ 2 *(När har pappa kommit? Hvad heter han?)*, hvilket bl. a. framgår däraf, att densamma liksom alla frågor af första typen måste besvaras med antingen *ja* eller *nej*, under det att frågor af andra typen aldrig kunna så besvaras.

Emellertid är — djupast sedt — denna Immes kritik

af termen "satsfråga" icke så riktig, som den vid första påseende ser ut att vara. Det är nämligen att märka, att det kritiserade åskådningssättet, strängt logiskt formuleradt, borde uttryckas på följande sätt: 1) Den ena frågearten är den, som ifrågasätter själfva kopulan i ett omdöme, alltså berättigandet af subjektets och predikatets förknippning, uttryckets karaktär af att vara en sats, omdömets existensberättigande såsom sådant; i en matematisk formel uttryckt $a \overset{?}{=} b$, t. ex. *Heter han Pettersson,* som representerar den strängt logiska formuleringen *Hans-namn är? Pettersson.* 2) Den andra frågearten är den, som söker finna det felande predikatet i ett för öfrigt färdigbildadt omdöme, alltså röjer okunnighet om beskaffenheten hos den ena af omdömets båda delar, icke någon ovisshet om själfva omdömets berättigande såsom sådant; i en matematisk formel uttryckt $a = x$, t. ex. *Hvad heter han,* som representerar den strängt logiska formuleringen *Hans-namn är hvad.* Om vi nu vidare besinna, att i Immes exempel *Har pappa kommit i dag* det logiska (eller om man så hällre vill: psykologiska) subjektet är *pappas ankomsttid,* predikatet åter är *denna dag,* och att det just är berättigandet af dessa båda föreställningars förknippning som ifrågasättes: så finna vi, att det ifrågavarande exemplet verkligen hör till den första frågearten och med ganska god rätt kan kallas en omdömes- eller satsfråga i motsats till den andra gruppen: glosfrågorna — ty så nödgas man benämna dem, eftersom "ord-" eller "begreppsfråga" tydligtvis är ett alldeles för trångt begrepp, då ju frågan ofta gäller icke ett "ord", utan en ordfogning. Ganska vilseledande äro däremot Sweets termer "allmänna" och "speciella" frågor, ty t. ex. frågan *Har pappa kommit i dag?* är onekligen mycket speciellare än frågan *När har pappa kommit?*; och dock skall den förra kallas en allmän, den senare en speciell fråga. Bättre äro då Mikkelsens termer, hälst om de något omändras, så att de få heta 'totala' och 'partiella' frågor.

Det mått af befogenhet, som en från dylika synpunkter utgående terminologi äger, är emellertid — såsom redan tillvaron af t. ex. Immes kritik visar — icke så alldeles lätt att inse. Därtill kommer — och detta är en vida viktigare omständighet — att densamma ej tagit hänsyn till den utan tvifvel allra viktigaste olikheten mellan de båda frågearterna, nämligen den jag redan ofvan vidrört: att den ena *ifrågasätter* förhållandet mellan två kända tankeelement ($a \overset{?}{=} b$), den andra *söker* det ena elementet i ett till sin art gifvet förhållande ($a = x$). Då så är, gör man väl i att slå in på en annan terminologisk väg. Detta har Delbrück gjort genom sina termer: 1) Bestätigungsfragen (bekräftande frågor) och 2) Verdeutlichungsfragen (förtydligande frågor). Dessa uttryck med den uppfattning af sakförhållandet, som däri uppenbarar sig, har accepterats af Imme, dock med den ändring — i ord, icke i sak — att han kallar den andra gruppen för Bestimmungsfragen (bestämmande frågor) eller Pronominalfragen (pronominella frågor), af hvilka båda alternativ det sednare är afgjordt förkastligt, åtminstone såsom motsats till Bestätigungsfragen, enär det ju i betraktelsen inblandar en icke semologisk[1] (betydelseinnehållet afseende), utan en morfologisk konstruktiv (ordfogningselementernas beskaffenhet afseende) synpunkt genom att fästa sig vid, att dylika frågor pläga innehålla ett pronominellt ord.

Den Delbrückska terminologien har äfven accepterats af Wegener, som emellertid ytterligare förbättrat den andra gruppens namn genom att kalla densamma Ergänzungsfragen (utfyllande frågor). Och på sitt vanliga precisa sätt har han angifvit, hvari den egentliga skillnaden mellan de båda grupperna består: den förra äskar *bekräftelse* (bestätigung) på en förmodan, den senare *supplering* (ergänzung) af ett obekant led i föreställningssamhanget. Emellertid har Paul

[1] I stället för det långsläpiga uttrycket *semasiologisk* använder jag nybildningen *semologisk*, som bättre harmonierar med sina motsatser *fonologisk* och *morfologisk*.

mot den förra termen med rätta invändt, att den är olämplig såsom innebärande presumtion af ett jakande svar. Men man afser ju med en dylik fråga *(Heter han Pettersson?)* icke att vinna "bekräftelse", utan antingen ett bekräftande eller ett förkastande af sin framställda förmodan. Denna svårighet har Wilmanns, till hvilken Michaëlis anslutit sig, sökt undgå genom sina termer: 1) Entscheidungsfragen och 2) Ergänzungsfragen, som vi skulle kunna, så att säga, öfversätta med deciderande och supplerande frågor.

Icke förty har jag mot alla dessa senast nämda terminologiska förslag, äfven i deras mest förbättrade gestalt[1], en i mitt tycke mycket graverande invändning att framställa. Med allt erkännande af det riktiga i den synpunkt, de utgå ifrån, måste jag med klander anmärka, att de alla karakterisera en fråga icke efter dennas egen natur, utan efter svarets. Ty det är ju dock icke frågan, utan svaret, som kan utgöra vare sig ett afgörande eller ett utfyllande, ett deciderande eller supplerande. Jag måste därför se mig om efter nya termer, sådana som verkligen karakterisera den olikhet, hvilken ligger i själfva frågan och utgör grunden till, att det af densamma framkallade svaret blir af det ena eller andra slaget. Dylika termer synas mig lämpligen kunna vinnas genom anslutning till de latinska verben *rogare* 'föreslå' och *quærere* 'söka', respektive 'fråga' med eller utan eget förslag till lösning af frågan. Alltså blir min indelning:

I. Rogativ eller — på svenska — underställande frågesats (rogation, förfrågan, ty. anfrage; formel $a \overset{?}{=} b$), som i "undrande och spörjande" form framställer ett förslag till sats (resp. omdöme) och af svaret kräfver ett gillande

[1] En sådan kan jag icke finna i det allra färskaste förslaget, Wundts indelning i 1) Zweifelsfrage (tvifvelfråga) och 2) Thatsachenfrage (faktumfråga), där jag icke är i stånd att upptäcka indelningsgrunden. — Sütterlins 1) Entscheidungs- och 2) Bestimmungsfrage utgör i fråga om andra termen ett baksteg från Wilmanns' och en återgång till Immes terminologi.

eller förkastande af detta förslag. Frågan hör sålunda till hvad jag kallar expressiva uttryck (d. v. s. sådana, där betydelsen är väsentligen gifven i och med det språkliga uttrycket själft), svaret däremot helt eller delvis till de s. k. pronominella (d. v. s. sådana, där betydelsen till väsentlig del utgöres af en hänvisning till någon utanför det språkliga uttrycket själft befintlig, genom den öfriga situationen gifven omständighet, utan hänsynstagande till hvilken alltså betydelsen blir i viss mån obestämd), t. ex. *ja, jo, nej* o. d. Det vanliga uttrycksmedlet för en rogation är ett slag af s. k. invers eller omvänd ordföljd, med den finita verbalformen placerad före "subjektet" och i hela satsens spets, t. ex. *Sofver han? Är han sjuk?* — detta af det psykologiska skäl, att den finita formen ju innehåller kopulan, som här just är det ifrågasatta, alltså det viktigaste, det i intressets förgrund längst framskjutna; jämför den motsvarande plats som i en kvestion (se nedan), af samma skäl, tillkommer frågepronominet. Mera sällan, och då med en viss fiktiv anstrykning hos satsen, inledes eller — mera sällan — afslutas rogationen med *månne* eller *måntro,* efter hvilka vanlig "rak" ordföljd brukas, t. ex. *Månne (måntro) han är sjuk? Sofver han måntro (månne)?* Men det är icke nödvändigt att använda någotdera af dessa konstruktionssätt, utan rogationen kan mycket väl uppvisa den annars för narrativa satser (utsagosatser) karakteristiska konstruktionen, t. ex. *Du kommer (ju)? Och det har du gjort? Du är väl trött?* I så fall framgår satsens rogativa innebörd blott af det för alla frågesatser gemensamma specificum (som sålunda icke häller vid de förra konstruktionssätten saknas): den s. k. frågetonen, hvilken i vårt språk utgöres af en stigning på tonskalan, normalt uppgående till en ters eller kvart, men äfven stundom till en kvint (vid eftertrycklig fråga), en sext (vid fråga med anstrykning af öfverraskning) eller septima (vid fråga med bismak af tvifvel och ogillande).

II. Kvesitiv eller sökande frågesats (kvestion, utfrågan, ty. ausfrage: formel $a = x$), som söker en obekant

satsdel (resp. faktor i omdömet), tillsvidare antydd genom ett "interrogativt pronomen", och som af svaret kräfver satsens supplering genom angifvande af pronominets expressiva värde i det föreliggande fallet. Här är alltså frågan pronominell, svaret däremot expressivt, t. ex. *Hvad heter han?* (*Pettersson.*) *När kommer han?* (*I morgon.*) *Hur mår han?* (*Bra.*) Som synes, utgöres det specifika uttrycksmedlet af ett i satsens början placeradt — detta på grund af att det representerar det psykologiskt viktigaste begreppet (jfr ofvan) — frågeord (*Hvad, Här, Hur* o. d.) samt omvänd ordföljd. Undantagsvis kan man dock använda rak ordföljd och då sluta satsen med ett tvärt afbrott, utfyllande pausen med frågande minspel eller åtbörder, t. ex. *Han heter . . .? Han kom i . . .?* Frågetonen kan i en kvestion krympa hop så, att hela den stigande modulationen förlägges till frågeordet, om nämligen detta uttalas med emfas. Annars tillkommer den äfven i detta slags frågor hela satsen. Det är sålunda åtminstone för svenskan fullkomligt främmande, hvad Sweet (I, 174) uppger gälla för engelskan, nämligen att "special interrogative sentences [d. v. s. kvestioner] are distinguished from general interrogative sentences [d. v. s. rogationer] by being uttered with a falling tone" och med stigande ton endast då, när den talande önskar få svaret upprepadt.

Kvestionen är på sätt och vis i ännu högre grad en fråga än rogationen, enär den förra frågeformen ännu skarpare framhäfver den okunnighet hos frågaren, som ju utgör yttersta grunden till allt frågande. Frågan måste nämligen enligt min mening definieras på följande sätt: en af — verklig eller (såsom t. ex. vid kateketisk undervisning) fingerad — okunnighet föranledd uppmaning till åhöraren att meddela upplysning om, hvad han i saken vet, anser, föreslår eller befaller[1].

Såsom ett tredje, med de nyssnämda båda sidoord-

[1] På en kritik af de hittills framställda åsikterna rörande frågesatsens natur kan jag i detta sammanhang icke inlåta mig.

nadt, slag af frågesatser uppföras af flere författare de s. k. disjunktiva, af Imme (II, 41 ff.) kallade "Wahl- oder Entscheidungsfragen", af Sütterlin (s. 308) "bestimmte Entscheidungsfragen", af Sweet (I, 174 f.) benämda alternativa frågor. Äfven här skiljer den sistnämde vidare emellan allmänna och speciella frågor. Men hans allmänna alternativa frågor äro ingenting annat än vanliga rogaitoner eller kvestioner, blott affattade i en mera utförlig — hvad jag kallar "abundant" i motsättning mot "brakylogisk" — form. Ty exempelvis hans *Är du färdig eller inte?*[1] betyder i sak ingenting annat än den mera kortfattade rogationen *Är du färdig?*, eftersom hvarje proposition på bifall förutsätter och i sig innebär en motsvarande proposition på afslag. Likaså är t. ex. *Har han studerat i Uppsala eller i Lund eller vid ett annat universitet?* blott en annan, mera abundant formulering af den kvesitiva frågan: *Vid hvilket universitet har han studerat? (Är det fågel eller fisk eller hvad för ett annat djur?* är detsamma som *Hvad är det för ett djur?* o. s. v.). Vanligen är denna abundanta formulering tillkommen i det pedagogiska syftet att underlätta svaret genom angifvande af de möjliga och särskildt de i första hand sig erbjudande svarsalternativen.

Sak samma med Sweets speciella alternativa frågor. I t. ex. *Har han studerat i Uppsala eller i Lund?* frågas nämligen icke annat eller mera än i rogationen *Har han studerat i Uppsala?* (eller *Har han studerat i Lund?*). Den som får den sednare, mera brakylogiskt affattade frågan besvarad, får ju veta precis detsamma som genom ett svar på den förra, mera abundant formulerade. Ty den som vore i stånd att fråga på förra sättet, utginge tydligtvis från det axiomet, att om mannen i fråga icke studerat i Uppsala, så hade det varit i Lund; och denna sin visshet — ingalunda någon sin ovisshet — ger han i förra fallet uttryck åt genom

[1] Den abundanta frågeformen föranleder vanligen en abundant svarsform, t. ex. *Ja, jag är färdig*, resp. *Nej, jag är inte färdig*.

det ursprungligen rent deklarativa tillägget *eller i Lund*, d. v. s. *annars*[1] *[är det] i Lund*. Men sedan numera den abundanta rogationen kommit att uppfattas som två i omedelbar följd framställda frågor (1. *Har han studerat i Uppsala?* 2. *Har han studerat i Lund?*), så har svaret nödgats att i stället för pronominell karaktär (*Ja* eller *Nej*) antaga expressiv sådan (*I Uppsala* eller *I Lund*), alltså se ut så som annars endast vid kvestioner är brukligt. Detsamma gäller ett exempel sådant som Immes *Var Alexander eller Hannibal forntidens störste fältherre?* Trots svarets expressiva beskaffenhet är detta icke, såsom Imme vill ha det till att vara, en kvestion, utan en rogativ fråga, där *eller Hannibal* utgör en parentetisk deklaration. Utvidga vi den till *Var Alexander, Hannibal eller Cesar forntidens störste fältherre?*, så ha vi att göra med två successiva rogationer (*Var A. forntidens störste fältherre? Var H. forntidens störste fältherre?*) plus ett deklarativt tillägg (*Annars var det Cesar*). Men en kvestion blir det dock aldrig af den. Än tydligare ha vi en rogation, och en enda sådan, i t. ex. *Var Scipio den äldre eller den yngre större som fältherre?* = *Var Scipio den äldre större än den yngre som fältherre?* (annars var det den yngre som var större än den äldre, ty endera var nog större än den andre). Att emellertid på sådant sätt formulerade rogationer stå kvestionerna nära, vare därmed icke förnekadt; ty det sist anförda exemplet kan utan ändring i sak äfven uttryckas så: *Hvem af de båda Scipionerna var större som fältherre?*, hvilket utgör en klar kvestion.

Adolf Noreen.

---

[1] Obs. att *eller* en gång betydt och ännu understundom kan betyda "annars", t. ex. *Tig, eller du är dödens! Gå, eller jag kör ut dig!*

Skiss öfver nysvensk kvantitets-utveckling.

Det synes ännu råda olika åsikter angående reglerna för den kvantitetsförändring, vårt modersmål genomgått under sin utveckling från fornsvenska till nysvenska. Särskildt gäller detta utvecklingen af de gamla kortstafviga orden. Motsättningar sådana som nysv. *påse* — *mosse* af fsv. *posi, mosi, bete* — *hetta:* fsv. *biti, hiti* ha beredt svårigheter och föranledt olika tolkningar. Man är ense om, att en ljudlag måste antas, i kraft af hvilken de gamla korta rotstafvelserna blifvit förlängda, men rörande den närmare formuleringen af denna lag, dess verkningssätt mera i detalj gå meningarne i sär och det, som jag tror, riktiga betraktelsesättet synes ej vara det allmännast antagna.

Att i någon mån belysa detta spörsmål är syftet med denna uppsats.

Riktigast vore nog att behandla alla slag af kvantitetsändringar i ett sammanhang. Men detta har på frågans närvarande ståndpunkt ej varit mig möjligt. Jag har måst begränsa min framställning till att närmast beröra kvantitetens hufvudtoniga utveckling i sådana ord, i hvilka rotvokalen följes af enkel konsonant (lång eller kort), ehuruväl jag tror att de synpunkter jag söker göra gällande också kunna ha betydelse t. ex. för förbindelser af vokal med konsonantgrupp. Och äfven med denna begränsning vill min framställning väsentligen vara ett utkast och kan endast beröra de allmänna dragen af utvecklingen. Möjligen får jag framdeles tillfälle till en vidlyftigare behandling med mera detaljerad bevisföring. I närvarande uppsats förbigår jag helt

och hållet förbindelsen af vokal och *m*, som ju är ett kapitel för sig och af andra utförligt undersökts, samt vidare detaljerna i utvecklingen af lång vokal + lång konsonant. Likaså afser jag ej att med någon större konsekvens, vare sig kritiskt eller instämmande, referera förut framställda meningar. Mina afvikelser från dessa tror jag snarast bero därpå, att jag i vidsträcktare mån begagnat mig af de nynordiska dialekterna, hvarvid beträffande de nysvenska ett rikare material stått till mitt förfogande. Jag tror i det hela, att i denna som andra ljudhistoriska frågor en öfverblick af de nynordiska dialekternas förhållanden är synnerligen ägnad att ställa i den rätta belysningen problem, hvilka vid uteslutande hänsyntagande till det s. k. riksspråket och den skriftliga traditionen te sig dunkla och svårbegripliga. Någon ens tillnärmelsevis fullständig dialektöfversikt bara på grundval af hittills tillgängligt material kan naturligtvis ej här lämnas. Hvad jag har att bygga på, är egentligen endast några flyktiga iakttagelser öfver olika dialekters kvantitetsbehandling, tämligen på måfå hämtade från skilda håll af det stora området. Men kanske redan dessa kunna förhjälpa oss till att afvinna ämnet nya och enklare synpunkter.

Enligt de gamla kvantitetsreglerna, som en gång voro gällande öfver hela det fornnordiska språkområdet, kunde alla vokaler och så godt som alla konsonanter uppträda såväl långa som korta. I nyare nordiska språk är detta icke förhållandet med vokalerna. Vidare var i fornspråken ett ljuds egenskap af längd eller korthet i mindre grad än hvad nu är fallet beroende af de fonetiska omständigheter, under hvilka det förekom; kvantiteten var i större utsträckning hvad Jespersen kallar "indvortes bestemt" (Fonetik s. 509), eller för att använda en annan term, den var mera "fri", liksom aksenten var det i det indoeuropeiska urspråket i jämförelse med yngre språkskedens "bundna" aksent. I nysv. t. ex. är ju i regel lång konsonant bunden

till ställningen efter kort vokal, kort kons. förekommer blott efter lång (åtminstone under hufvudton) o. s. v. I olikhet härmed funnos i fornsvenskan och de öfriga fornspråken för den kvantitativa förbindelsen af vokal och enkel konsonant alla de fyra tänkbara möjligheterna, nämligen: 1) kort vokal + kort konsonant, 2) lång vok. + kort kons., 3) kort vok. + lång kons., 4) lång vok. + lång kons. Då dessa förbindelser samtliga förekommo i såväl en- som två- (el. fler-)stafviga ord, kan man, om man så vill, för fornnordiskan uppställa ej mindre än åtta kvantitativt olika ordtyper, hvilka jag här betecknar med de fornisl. typiska exempelorden: *skip, lifa, bók, møta, hǫttr, þakka, nótt, átta* eller ock med tecknen 1 a *(skip)*, 1 b *(lifa)*, 2 a *(bók)*, 2 b *(møta)* etc. Typerna *skip* och *lifa* sammanfattas under benämningen ord med kort rotstafvelse eller kortstafviga, *bók, møta, hǫttr, þakka* räknas till långstafviga och i analogi därmed kunna vi hänföra *nótt, átta* till en gemensam tredje typ, som vi skulle kunna kalla ord med öfverlång rotstafvelse.

Detta ursprungliga tillstånd är i de nyare nordiska språken i allmänhet utplånadt. Visserligen är att märka, att ännu i dag enskilda dialekter finnas, där de gamla reglerna väsentligen fortlefva orubbade[1], och den stora kvantitetsändringen kan således ej betecknas som en samnordisk, öfver hela språkområdet utbredd företeelse. Men i de ojämförligt flesta och viktigaste dialekterna, framför allt de, som legat till grund för de nynordiska skriftspråken, har en förskjutning inträdt, som grumlat de gamla förhållandena. Man har tänkt sig, att denna utveckling försiggått efter väsentligen samma regler öfver hela området. Af denna mening är t. ex. Wimmer ännu 1896 i företalet till 5:te uppl. af Oldnordisk læsebog s. XVIII: "Hele denne udvikling er altså parallel

[1] Nyländskan t. ex. har kvar alla åtta typerna, äfven *skip, lifa* och t. o. m. *nótt, átta*. No. Gudbrandsdalen bevarar *skip, lifa* och åtskilliga andra dialekter finnas, där kort vokal + kort kons. är bevarad åtminstone i tvåstafviga ord.

i de nyere nordiske sprog". Denna uppfattning är emellertid ohållbar. En undersökning visar, att lika litet som kvantitetsändringen i det hela är en samnordisk företeelse, lika litet kan för de dialekter, där en förskjutning öfver hufvud ägt rum, någon gemensam och enhetlig ljudregel uppställas för den närmare gången af rörelsen. De olika dialekterna ha gått hvar för sig. Gemensamt för dem alla är, att utvecklingen i stort sedt ter sig som en förenkling från en rikare mångfald, en reduktion från flera till färre möjligheter att välja på.[1] Men förenklingen kunde gå för sig på mer än ett sätt och alla dialekter ha ej valt detsamma.

Till en början har nydanskan på sin alldeles säregna väg kommit till sitt nuvarande, från det ursprungliga skiljaktiga tillstånd. I fråga om danskan tror jag att den rätta uppfattningen är den, som först framställts af V. Boberg i hans afhandling "Undersøgelser om de danske vokalers kvantitet" Arkiv f. nord. Fil. XII s. 315 ff. och som sedan upptagits och delvis modifierats af M. Kristensen i samband med frågan om "Stødet i dansk" Arkiv XV s. 41 ff. Obs. särskildt K:s från B. afvikande synpunkter s. 42, s. 57 ff. Jfr äfven Kristensen Arkiv XVII s. 84 f. och H. Pedersen Tidskr. f. fil. III, 7 s. 146 (mot Torp-Falk: Dansk-norskens lydhistorie s. 18 ff.)

Enligt Boberg s. 318 är hufvudregeln för dansk kvantitet: "Kort vokal foran enkelt konsonant bevares i lukket stavelse (ɔ: i enstavelsesord), men forlænges i åben stavelse (ɔ: i flerstavelsesord)." Det regelbundna för danskan blir således, att vi få kort vokal och kort kons. i enstafviga former, lång vokal i tvåstafviga, hvarigenom i många paradigm en växling uppkommer, som ännu till stor del är bevarad från utjämning ex. *glăd* pl. *glāde, hăd* : *hāde, tăg* : *tāget, văr* : *vǣre* etc. Då dessutom för konsonantkvantiteten i danskan (åtminstone dess flesta o. viktigaste dial.) i

[1] Hvad själfva orsaken till en sådan utveckling kan vara, är en fråga, som jag i denna uppsats ej vill gå in på.

motsats mot öfriga nord. dial. den regeln gällt, att ursprungligen långa sådana förkortades både i en- och tvåstafviga ord[1], enligt Boberg omkr. 1400 (jfr. Kristensen Arkiv XV s. 57 not), och slutligen liksom i de allra flesta dial. de öfverlånga rotstafvelserna reducerades (typerna *nótt, átta*), blef för nydanskans vidkommande resultatet af dessa regler det, att af de ursprungliga åtta kombinationstyperna endast fyra återstå och dessa ej kongruenta med de gamla.

Typen 3 (*hǫttr, þakka*) är nämligen uppgifven och dithörande ord ha öfvergått till typ 1 (a och b : *skip, lifa*), den kortstafviga typen 1 (*skip, lifa*) är bibehållen i enstafviga ord (1 a *skip*), men har i tvåstafviga (1 b *lifa*) öfvergått till långstafviga typen 2 b (*møta*). Detta kan kanske åskådliggöras på följande sätt:[2]

nyd.	1 a	1 b	2 a	2 b
af	/ \	|	|	/ \
fornd.	1 a 3 a	3 b	2 a	1 b 2 b

Ex. nyd. 1 a = fornd. 1 a : *bud, vid, had, glad.*
1 a < 3 a : *hat, man.*
1 b < 3 b : *takke, kysse, alle* (uttal : *takə, køsə, alə*).
2 a = 2 a : *bog, is.*
2 b < 1 b : *hade, være, leve.*
2 b = 2 b : *møde, hvile.*

Dessa äro hufvuddragen af den danska utvecklingen. För öfrigt får jag hänvisa till Bobergs afhandling.

På helt olika sätt har kvantitetsreduktionen försiggått i svenska och norska dialekter. Detta synes vara ett hittills förbisedt förhållande. Äfven de danska forskare, som uppställt de nya reglerna för den danska kvantiteten, åberopa som stöd för sina meningar förhållandena i svenskan, som de föreställa sig vara likartade med de danska. Härvid ha

[1] I några fall med förlängning af föregående vokal.

[2] Jag frånser här som i det följande den gamla typ 4 *nótt, átta*, som i de allra flesta dialekter är försvunnen.

de anslutit sig till Kocks åsikt om svensk kvantitet, framställd i Fornsvensk ljudlära s. 382 ff. Se t. ex. Boberg Arkiv XII s. 317 f. och jfr s. 325 o. 349 samt Kristensens uttryck Arkiv XVII s. 85: "i overensstemmelse med Kock og Boberg etc." Å sin sida anser Kock Sv. Lm. XI. 8, s. 41 f., att Bobergs resultat är ägnadt att ytterligare bestyrka trovärdheten af hans svenska ljudlag. Enligt Kocks mening skulle nämligen i sv. för förbindelsen af kort vokal + kort tenuis den regeln ha gällt, att i öppen stafvelse vokalen förlänges, under det att konsonanten bibehåller sin korthet, i sluten stafvelse konsonanten förlänges, men vokalen förblir kort. Denna Kocks formulering af kvantitetsregeln kan emellertid ej vara riktig, men äfven om den vore det, lämpar den sig likväl icke till jämförelse med danska förhållanden, ty dels rör den ju endast förbindelsen kort vokal + kort tenuis, dels innebär ju den danska regeln för sluten stafvelse ett bevarande af en ursprunglig kort stafvelsekvantitet, medan däremot i svenskan äfven af Kock antas, att den korta stafvelsen också i enstafviga ord förlängts.

I bestämd motsats mot utvecklingen i da. har nämligen i alla sv. och no. dialekter, för så vidt de öfverhufvud deltagit i förskjutningen — åtminstone af hittills tillgängligt material att döma — kvantitetsreduktionen försiggått så, att de korta rotstafvelserna alltid förlängts, de långa alltid bibehållit sin längd. Ej blott typen *lifa* har sålunda undergått förlängning, utan äfven i olikhet mot da. typen *skip*. Såväl *bók* och *møta* som äfven *hǫttr* och *þakka* ha bibehållit sin egenskap af långstafviga. Slutligen ha de öfverlånga rotstafvelserna *(nótt, átta)* minskats till långa. Sålunda ha de olika stafvelselängderna i sv. reducerats till ett enda normalmått: den långa stafvelsen och denna långa stafvelse uppträder fortfarande i två former, sammanfallande med de gamla typerna 2 och 3: 2) lång vok. + kort kons., 3) kort vok. + lång kons. Dessa ha gentemot hvarandra bibehållit sitt ursprungliga område, liksom ju äfven var fallet i da.,

ehuru där typ 3 öfvergått till 1. Af de forna åtta typerna återstå således fyra. Schemat för sv. blir detta:

Nysv.	2 a		2 b		3 a		3 b	
af	/ \		/ \		/ \		/ \	
fsv.	2 a	1 a	2 b	1 b	3 a	1 a	3 b	1 b

Ex. nysv. 2 a = fsv. 2 a : *bok, slut, hop, ben.*
2 a < 1 a : *smed, tak, nät, gap.*
2 b = 2 b : *möta, hvila, höra, råda.*
2 b < 1 b : *lefva, baka, smula, dräpa.*
3 a = 3 a : *hatt, bock, kropp, hugg.*
3 b < 1 a : *skepp, skott, lock, tenn.*
3 a = 3 b : *tacka, dricka, stoppa, spinna.*
3 b < 1 b : *mycket, vecka, hetta, brottas.*

På väsentligen samma sätt som i sv. o. no. dialekter har reduktionen försiggått i nyisländskan och färöiskan.[1] Öfver hela detta område (med undantag af några enstaka dial.) ha således de korta rotstafvelserna förlängts. Men beträffande sättet för förlängningen skilja sig dialekterna inbördes. Någon enhetlig, för alla gemensam regel kan icke uppställas. Som af schemat synes, kan förlängningen ske på två sätt. Antingen förlänges vokalen och konsonanten förblir kort eller ock träffar förlängningen konsonanten: 1 öfvergår till 2 *eller* till 3. De flesta sv. och no. (isht. vest-norska) dial. samt isl. och färö. ha valt den förra utvägen. Men många dial. begagna båda med på olika sätt graderad öfvervikt åt endera hållet. Jag vill här med några konkreta fall visa, hur detta kan taga sig ut i verkligheten. Jag väljer mina exempel ur de uppländska dialekterna, då vi här bredvid hvarandra kunna studera mål, som följt skilj-

[1] Obs. afvikelsen från äldre åsikter t. ex. Kristensens Ark. XVII s. 84 f. "Og når den (näml. kvantitetslagen) siges at være gennemført på Island i 15 årh. må det dog bemærkes. at den dær gennemføres i en væsentlig anden form end i fastlandssprogene, da dær også vokal foran enkelt *udlydende* konsonant forlænges".

aktiga regler och då de dessutom synas ha betydelse för sv. riksspråkets utveckling.

I större delen af *norra* Uppland gälla i hufvudsak följande regler:

1) Korta rotstafvelser med urspr. *ă*, *ǣ* ha förlängt vokalen. Konsonanten förblir kort.

2) Korta rotstafvelser med *ĭ*, *y̆*, *ŭ*, (*ŏ*) ha förlängt konsonanten. Vokalen förblir kort.

Ex. 1) *tak, fat, gap, dag, man, gav* (pt.); *baka, gatu, skrapa, slagu, maru, kasa,* (m. rishög); *nät, näs, väg, skär, väder, dräpa, läsa, väva, häva, näva* (m.) *stävu* (f.) etc.

2) *sträkk* (streck), *bätt* (bett), *lätt* (m. färg), *stägg* (steg), *lädd* (m. led), *drävv* (dref); *stägga* (m. stege), *bätta* (m. bit); *bitti* (sup. bitit), *rivvi* (rifvit); *nyttjil* (nyckel), *brytti* (brutit); *boss, flott, modd, lokk; kotta* (tälja), *logga* (m. låge), *bjuddi* (bjudit), *stuggu* (stuga) o. s. v.[1]

Dessa regler gälla äfven i *mellersta* Uppland i trakterna omkring Uppsala, dock med en del modifikationer, (särskildt förlängning framför *g* och *d*, fsv. gh o. dh).

I motsats till detta område, som i en mängd fall förlänger kons., stå en del sockenmål i *mellersta och södra Roslagen*, för hvilka Vätömålet kan väljas som typ. Här gäller regeln: I korta rotstafvelser förlänges alltid vokalen.

Ex. *tak, nät, väg, bäk* (beck), *lät* (färg), *tän* (tenn); *biti* (bitit); *ypin* (öppen); *mod* (modd), *bos* (boss), *kota* (tälja), *brotas* (brottas); *stuga* f., *bjudi* (bjudit), *skjuti* (skjutit), *ludin* (luden) o. s. v.[1]

På öfvergången mellan roslagsmålen och norra o. mell. Upplands mål stå en del dial., för hvilka jag som typ väljer den i *Häfverö* socken. Här gälla, af hittills föreliggande uppteckningar att döma, dessa regler:

1) *ă* och *ǣ* förlängas alltid.

2) *ĭ*, *y̆*, *ŭ*, (*ŏ*) förlängas framför *g, d, l, n, v, r,* men förbli korta framför *p, t, k, s,* hvilka därvid själfva förlängas.

[1] Utförligare exempelsamlingar och bevisföring framdeles.

ex. 1) *väg, tak, lädu* (lada) etc.

2) *rog, loge, flugu, stugu, bora, moron, sele, fenu, leva, stega.*

men *strokke, posse, mosse, skotta, brottas, bäkk, rutten, gräppa* (m.), *bitti,* (men *jivi, ridi, rivi, vridi, stigi*).

Återstå målen i *vestra Uppland,* det gamla Fjärdhundra. Här är i stor utsträckning den gamla kortstafvigheten bevarad, men endast i tvåstafviga former. I de enstafviga har förlängning inträdt. Ex. *hol, le, rog,* men fortfarande korthet i *sĕla, lŏva, sŏva* etc. För förlängningen i de enstafviga synas gälla i hufvudsak samma regler som i mellersta Uppland (trakterna omkring Uppsala).

En ståndpunkt som liknar Fjärdhundramålets intas af åtskilliga mål utom Uppland, särskildt en del östsv. samt dalmålet. Också i dessa gäller, att förlängningen (i enstafviga) skett efter ungefär samma regler som i närgränsande dialekter, där äfven tvåstafviga förlängts, t. ex. att *ă* och *æ̆* ha förlängts framför alla konsonanter, äfven *p, t, k.*

Dessa mål äro särskildt intressanta, därför att de tydligen representera ett öfvergångsstadium i utvecklingen, som öfriga dialekter tidigare genomgått. De visa med stor sannolikhet, att äfven i de andra 1) förlängningen bör ha skett tidigare i en- än i tvåstafviga former och 2) att denna äldre förlängning i enstafviga skett efter lika regler som den senare i tvåstafviga. Att i fornsvenskan utvecklingsgången verkligen varit sådan, antas på grund af handskrifternas vittnesbörd af Noreen Aschw. Gr. § 130.

På svenskt språkområde få vi således vokalförlängning[1] så väl framför slutljudande som framför intervokalisk konsonant (äfven om denna är en tenuis) eller, efter den gängse terminologien, såväl i sluten som öppen stafvelse. Öfverhufvud taget synes denna motsättning (mellan sluten o.

[1] Resp. bevarande af vokalens korthet jämte åtföljande konsonantförlängning.

öppen stafv.) för **svenska** dialekters kvantitetsbehandling i kortstafviga ord ej ha haft någon större betydelse.

Viktiga för svensk kvantitet äro däremot en del andra förhållanden.

Af min öfversikt öfver reglerna i uppländskan framgår, att i hela Uppland (jag bortser från Fjärdhundra) ursprungligt kort *ă* och *æ̆* förlängts i kortstafviga ord, då däremot de trånga vokalerna *ĭ, y̆, ŭ (ŏ)* på flera håll bibehållit sin korthet[1]. Med detta förhållande kunna vi jämföra likartade företeelser i en mängd olika dialekter. Hvad först *a*'s förlängning angår, erinrar jag om förhållandet i finländska dial.: se Hultman De östsv. dial. § 1, 28. Äfven i sådana mål bland dessa, där föröfrigt förbindelsen kort vokal + kort konsonant är bibehållen, har dock *a* förlängts åtminstone i enstafviga ord: ex. Pargas *bĭt, gnĭt,* men *āl, dāl, māt* etc. Samma företeelse i no. dial. t. ex. i Nordre Gudbrandsdalen, som likaledes i öfrigt bevarar den gamla kvantiteten: *hå̆l, brå̆t,* men *glās, vā, dāg* (Dock äfven *a* kort i st. pt. t. ex. *lăs*): jfr Storm Norvegia s. 60 f., Torp-Falk Lydhist. s. 24. I östsvenska dial. är vidare att jämföra, att framför urspr. *mb, nd, ld, ng* endast *ă* och *æ̆* genomgående förlängas, däremot ej de trängre vokalerna: Hultman § 1, 28 o. 60 (jfr dock § 9, 11. H:s uppfattning af förhållandet kan betviflas). Likaså gäller i mell. o. s. Österbotten, Satakunda, Åland (v. egentl. Finl.) den ljudlagen att "starktoniga korta stafvelser, som utgöra fullständiga ord" förlängts: härvid är då i allmänhet vokalen lång, men om denna är *i* eller *y* (och kons. dessutom tenuis) kan vokalen förbli kort och konsonanten förlängas: Hultman §§ 21, 22, 36. Liknande företeelser förekomma i no. och norrländska dial. Belysande är slutligen en egenhet i den moderna engelskan: här är framför lång tonande konsonant i t. ex. *bed, had, dog, god* på väg att in-

[1] Regeln för gammalt kort *ø̆* är osäker, då inga bevisande exempel finnas.

träda en kvantitetsförskjutning, så att kvantiteten antingen fördelas lika på vokal och konsonant eller också föres öfver på vokalen (se Jespersen Fonetik s. 516 (§ 388), K. Luick Untersuchungen zur englischen Lautgeschichte s. 322), men denna förskjutning inträder enligt Jespersen ej gärna vid de trånga vokalerna såsom i *give, full!*

Den uppländska företeelsen, att *ă* och *ǣ* förlängas i större utsträckning än t. ex. *ĭ, y̆, ŭ,* saknar sålunda ej analogier. Också utom Uppland synes kvantitetsförskjutningens resultat stå i ett visst beroende af vederbörande vokals kvalitet. Men äfven den efter vokalen följande konsonanten kan vara af vikt. I Häfverö-målet konstaterade vi det förhållandet, att *ĭ, y̆, ŭ, (ŏ)* förbli korta framför *p, t, k, s* (som därvid själfva förlängas), däremot förlängas framför *g, d, l, n, v, r.* Också detta är en företeelse, hvartill en mängd paralleler från skilda språk kunna anföras. Utom ofvan från finl. dial. anförda egendomligheter kunna ytterligare å svenskt språkområde likartade företeelser iakttagas i Gestrikland (enl. otryckta samlingar), möjligen i Jämtland och Härjedalen samt i Degerforsmålet: (här åtminstone vid *ĭ, (y̆)*: ex. *bett, bekk, blekk, lett, spekk* men *fre, len, steg;* i tvåstafviga ord växelformer vid tonlös kons. (ej vid tonande): *beta, betta, heta, hetta, jetta, vetta, missu, vikku, bite* och *bitte*[1]: se Åström Degerforsmålets ljudlära s. 32 f., s. 128 f., Formlära s. 51 not 2 o. s. 52). Från Norge kan anföras, att i "Glommendalen og i det sydlige Østland" (Storm), i "de Vikske dialekter" (Larsen) korta vokaler "foran en eneste konsonant i regelen er forlængede f. ex. *lāt, dāg, lǣv,* eller *låv, frē, lē.*" Men undantag från regeln finnas. "Med undtagelse af *a,* hvorved det sjeldnere er tilfældet, er de fremdeles korte, men konsonanten forlænget, i mange enstavelsesord, som ender på *p, t, k* og *s* f. eks. *šepp* (skib), *kött, lækk* (låg),

[1] I Dgfm. synes således motsättningen "sluten eller öppen stafvelse" ha haft en viss betydelse — men endast vid de trånga vokalerna!

båss,": A. B. Larsen Oversigt over de norske bygdemål s. 36, jfr Den solørske dialekt s. 48 ff. och Storm Norvegia s. 61 f. Liknande äfven i Trondhjemska dial.: Larsen Oversigt s. 87. En jämförlig nydansk egenhet är, att de trånga vokalerna *i*, *y*, *u* alltid äro korta framför tonlösa explosivor (i lånord): se Jespersen Fonetik s. 510 (§ 383), Kristensen Arkiv XVII s. 80. Precis samma företeelse möter på lågtysk botten: enligt H. Pfaff Die Vokale der mittelpommerschen Dialect, Diss. Leipzig 1898 s. 28 f. ha i flera nypommerska dial. (mittelpom., vesthinterpom. küstenmundart, südhinterpom., uckermärkisch) samt äfven i nynederl. och sydafrikanska eller kaphölländska de gamla långa vokalerna *i*, *u*, *ü* blifvit förkortade "vor stimmloser fortis". Från tyskt språkområde kan vidare anföras, att såsom A. Heusler visat (Beitrag zum consonantismus der Mundart von Baselstadt Freib. diss. Strassburg 1888 t. ex. s. 24) i alemanniska dial. kort vokal förlänges framför lenis, däremot ej framför fortis: jfr äfven K. Bohnenberger Zs f. d. Phil. XXVIII s. 516 f., (Ritzert P. B. B. XXIII s. 220 f., Kaufmann Lit-blatt 1891 sp. 291). Observera också Behaghels formulering af kvantitetsregeln för högtyskan: Grundriss d. Germ. Phil.[2] I s. 691 f. (antagligen riktigare än Paul's i P. B. B. IX s. 101 ff.): "Das ursprüngliche so ziemlich auf dem ganzen Gebiete scheint gewesen: Dehnung vor schliessender Lenis, Erhaltung der Kürze vor Fortis." Jfr äfven Sievers Phonetik[4] § 792. I engelskan slutligen erinrar jag om den ofvan omnämnda moderna kvantitetsförskjutningen, som ju blott inträder framför tonande konsonanter, samt dessutom om Sweets iakttagelse, att de engelska långa vokalerna äro längre i utljud och framför tonande kons. än framför sådan utan stämton, längre i *sea* och *seed* än i *seat*: Sweet History of Engl. Sounds 942, jfr K. Luick Anglia XX s. 337, Sievers Phonetik[4] § 645 f. I detta sammanhang bör kanske också den omständigheten påpekas, att så vidt jag vet korta vokaler ingenstädes äro

förlängda framför ursprungl. långa tenues, däremot ej sällan framför långa mediæ *bb, dd, gg*: ex. i no. o. da. dial.

Ofvanstående samling af iakttagelser, hvilkas antal nog lätteligen kunde förökas, synes mig berättiga oss att uppställa tvänne satser af mera allmän natur, om man så vill tvänne ljudlagar, detta ord då taget i en annan betydelse än den häfdvunna. Dessa äro:

1) Vid i språken inträdande kvantitetsändringar i förbindelser af vokal och följande konsonant ha de vidare vokalerna större benägenhet att förlängas (resp. bibehålla gammal längd) än de trängre.

2) Framför tonlösa konsonanter (i synnerhet explosivor) ha de korta vokalerna företräde, framför tonande de långa.

Jag betraktar dessa satser såsom allmängiltiga, tills jag funnit en dialekt, där antingen 1) trånga vokaler förlängts, under det vida bibehållit korthet eller 2) vokaler förlängts framför tonlösa, men kvarstå som korta framför tonande konsonanter.

* * *

Det är ju apriori ytterst sannolikt, att de regler, som varit gällande för kvantitetsbehandlingen i svenska dialekter, framför allt i de mera centrala, också haft betydelse för svenska riksspråket. Men "riksspråket" är ej en dialekt som hvarje annan. Det synes mig ligga i sakens natur, att vi i ett språk af dess art ej ha rätt att vänta genomförda ljudlagar på samma sätt som i dialekterna. Om vi anta, att de uppländska dialekterna haft något inflytande på riksspråkets utveckling och nuvarande tillstånd, synes det mig lätt förståeligt, att vi där särskildt i fråga om kvantitetsutveckling (liksom i så många andra fall) träffa bredvid hvarandra former, som synas peka åt olika håll, då ju just i Uppland dialektområden med olika kvantitetsregler möta hvarandra. Många motsatser böra kanske också förklaras såsom resultat af en ömsesidig utjämning mellan uppländska

och andra dial. t. ex. sörmländska och östgötska. I dessa tycks nämligen vokalen alltid ha förlängts, i olikhet mot förhållandet i större delen af Uppland. De närmare detaljerna kan jag här ej gå in på. Jag framhåller endast, att det nuvarande riksspråkliga materialet snarast låter inordna sig under följande regler:

1) *ă* och *ǣ* i kortstafviga ord alltid förlängda.

2) *ĭ*, *y̆*, *ŭ* (*ŏ*) korta framför *p*, *t*, *k*, *s*, förlängda framför *d*, *g*, *l*, *n*, *v*.

Den första af dessa regler är så godt som undantagslös. Vid den andra möta åtskilliga undantag — såsom ju var att vänta.

I själfva verket ha väsentligen liknande regler för svenska riksspråkets kvantitetsbehandling redan för länge sedan blifvit uppställda. I afhandlingen "Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden" U. U. Å. 1874 har nämligen L. F. Läffler i förbigående behandlat frågan på grundval af riksspråkets eget material och därvid kommit till ungefär samma resultat. Jag kan här ej afstå ifrån att till större delen aftrycka Läfflers framställning, då den dessutom ger oss en i hufvudsak riktig, i detaljerna lätt korrigerbar exempelsamling för det nuvarande riksspråket.

Sedan han (s. 48 nedtill) anmärkt, att det i fsv. i vissa ord allmänt förekommande uttalet med kort vokal framför "enkel" konsonant numera försvunnit, i det antingen vokalen i dessa ord blifvit förlängd och konsonanten bibehållits "enkel", eller också "vokalljudet icke afbrutits, utan fortfarit att ljuda ända till det ögonblick, då den konsonantiska artikulationen var verkstäld, hvarigenom implosift konsonantljud uppkom d. v. s. det förut enkla konsonantljudet fördubblades såsom i våra nuvarande *vecka*, *hetta*, *tappa* (fsv. *vĭka*, *ḳĭti*, *tăpa*)", fortsätter han s. 49: "Det skulle icke sakna intresse för vårt förevarande ämne att tillse, i hvilka fall språket kan hafva begagnat sig af den ena, och i hvilka fall af den andra af dessa båda utvägar. En undersökning häraf, hittills

ingenstädes gjord så vidt vi veta, skulle emellertid föra oss alltför långt från det hufvudsakliga föremålet för våra undersökningar. Vi måste därför här nöja oss med några antydningar rörande behandlingen af ursprungligen enkel (explosiv) klusil konsonant, stående i slutljud eller mellan vokaler. Ursprungligt enkelt *k* kvarstår enkelt efter ursprungligt kort *a* (ex. *tak, sak, baka, åka, åker* (fsv. *aka, aker*) *vaka, make, jag, taga* (fsv. *iak, taka*) m. fl.), men har fördubblats efter *y* (*nyckel, mycket* fsv. *lykil, mykil* på danska än med enkel konsonant *nøgel, meget*) och oftast efter *i* (*beck, vecka, späck, streck,* fsv. *bik, vika,* fno. *spik, strik,* da. *bēg, uge*; däremot *sviken, viken, svek*) samt *o* eller *u* (ex. *ock, lock, skrock,* fsv. *uk* el. *ok, luk,* fno. *lok* (da. *laag,* södramöremålet *lok*), *skruk* el. *skrok,* fno. *skrök*; däremot *struken*). Enkelt *t* kvarstår likaså i regeln efter *a* (ex. *fat, hat, mat, gata, åt,* men *att* (båda fsv. *at*)) stundom efter ursprungligt *i* (ex. *veta* samt starka participia sådana som *slitit, bitit* m. fl.), men fördubblas oftast (ex. *bett, hetta, spett, vett, vitter, vette, bett,* fsv. *bit, hiti, spita, vit, viter,* fno. *viti,* da. *biddet, spiddet, viddet,* men *hede*; härunder kan ock föras *kittel,* fsv. *kætil*), fördubblas oftast efter *u* eller *o* (ex. *brott, flotte, lott, rutten, skott, utter,* fsv. *brut, floti, loter* el. *luter, rotin* el. *rutin, skot* el. *skut, oter,* hvartill kan föras *kött,* fsv. *kiöt*; däremot *nöt,* fsv. *nut* el. *not,* samt *brutit, flutit* o. d.[1]). Ursprungligt enkelt *p* kvarstår i regeln som enkelt efter ursprungligt kort *a* (ex. *apel, gap, skapa, stapel*; däremot *tappa,* fsv. o. fno. *tapa*), fördubblas efter kort *i* ofta (ex. *skepp, grepp, peppar,* fsv. *skip, grip, pipar,* ännu i da. med bibehållen enkel kons.: *skib, greb, peber*; däremot *skipa, gripen*[1]) äfvensom ofta efter kort *o* (*droppe, öppen, koppar,* fsv. *dropi,* da. *draabe, opin* da. *aaben, kopar*). Vi anmärka slutligen att m e d i e r n a *g, d, b*

[1] I en not anmärkes, att former som *grippi, flutte,* hvilka Säve uppgifvit för no. Helsingland, "bättre öfverensstämma med språkutvecklingen i motsvarande fall än riksspråkets former med lång vokal".

allmänt kvarstå **enkla** äfven efter de vokaler, efter hvilka tenues fördubblats (ex. *lag, saga, bad, skada, kabel; steg, seger, stege, segel, frid, vid, eder, ned; hug* el. *håg, råg, tråg, båge, låga, bud, gud, tråda, skåda; bygel, tygel*), hvilket äfven gäller om de medier, som i äldre tider försvagats från tenues (ex. *jag, hvad, piga, mig, råge, bägare*). Den skillnad, språket i detta fall iakttagit mellan behandlingen af tenuis och media, är ganska anmärkningsvärd och synes hittills icke ha blifvit uppmärksammad."

Någon kritik af dessa Läfflers "antydningar" har såvidt jag vet ej framkommit. Kock (Fsv. Ljudl. s. 384) yttrar endast: "De anmärkningar, som Läffler gjort beträffande denna fråga, äro icke tillfredsställande." Att emellertid hans iakttagelser äro värda att mera beaktas än hittills skett, kan möjligen framgå af det föregående.

Uppsala, Mars 1901.

Bengt Hesselman.

—*—

Små bidrag till ordförklaring.

1. Ett uppländskt ortnamn.

Säfja, nu namn på en gård i Danmarks socken på Upsalaslätten nära Fyrisåns tillflöde *Säfjaån* vid pass $^1/_6$ mil ofvanför denna ås utlopp i Öfre Föret, som är en till en liten sjö utvidgad del af Fyrisån, har förmodligen från början betecknat det låglänta området närmast Föret, hvilket sista säkerligen fordom sträckte sig längre upp åt Säfjahållet än nu. Namnets form utvisar, att det en gång måste innehållit ett äldre fsv. kort *æ* af gammalt kort *a* med *i*-omljud. Icke dess mindre gissar jag, att fsv. formen *sæfia* här haft ett långt *æ*, men detta till följd af kontraktion af ett sammansatt **sæ-æfia,* där det andra *æ* var kort. I denna sammansättning skulle *sæ-* vara den gamla form af nsv. *sjö* som fins i vissa ortnamn, såsom det i mellersta Sverge och särskildt i Uppland vanliga, äfven inom Danmarks socken förekommande gårdsnamnet *Säby* eller det uppländska *Sätuna.* Med "sjön" antager jag här menas just Föret. Senare leden i namnet skulle vara fsv. *æfia* f., samma som nsv. äfja dy, gyttja, motsv. isl. *efia* f., som kan betyda dels gyttja, dybotten, dels bukt i en älf, norska *evja* i samma bet. jämte sammans. *bakevja, uppevja* med bet. bakström i bukterna af en älf, danska dial. *eve* sandsträckning vid hafsstranden som står än öfver än under vattnet. Detta nordiska ord är i alla händelser (jfr Jessen: Dansk Etym. Ordb., art. *ebbe*) egentl. samma som det hos oss från något el. några af de västgermanska folken vid Nordsjön lånade äbb, danska *ebbe* = mlt. och mndl. *ebbe*, ffris. och ags. *ebba* o. s. v. Vare

sig nu detta ord såsom sl. m. partikeln *af*, fsv. isl. *af* o. s. v. samt adj. *avig*, fsv. *avogher* o. s. v. haft grundbet. "tillbakaströmning" (jfr Bugge i Sv. Landsm. IV. 2 s. 226) eller möjligen med annan etymologi egentl. skulle betyda vattendränkt mark el. dyl., så kan icke anses osannolikt, att fsv. *æfia* kunnat brukas om en sank strand som står ibland öfver och ibland under vattnet (jfr särskildt da. *eve* ofvan). Jag förmodar, att fsv. **sæ-æfia* här betecknat den landsträcka som stundom, t. ex. om vårarna, öfversvämmades af sjöns (Förets) vatten. Öfversvämning af Föret förekommer än i dag icke så sällan vid större vårflöden.

I osammansatt form är *Evje* ett rätt vanligt namn på gårdar i Norge (jfr Rygh: Norske Gaardnavne, Indledn. s. 48) och i Sverge fins en gård i Värmland vid Klarälfven med namnet *Äfjan*.

Det kan anmärkas, att den här förmodade egentliga betydelsen af namnet *Säfja* skulle bli väsentligen densamma som af namnet *Föret*, om detta, såsom man föreslagit, bör anses vara sl. m. isl. *fiara*, no. *fiøra* äbb eller strand som ligger än öfver än under vattnet (vid äbb och flod): i förhållande till detta ord likställt med sv. *töre* torrved i förhållande till sv. *tjära*, isl. *tiara*.

2. Några andra nutidssvenska ord.

Nypon n. med äldre variant *njupon* har som bekant i likhet med norska *njupa*, *nype* i somliga dial. sekundärt *n* i förhållande till äldre nsv. *jupon* (t. ex. hos Serenius 1741 och Lind 1749) el. *hjupon*, fsv. (plur.) *hiupon*, *hiupun*, resp. no. *hjupa* f. (el. i olika dial. *jupa*, *kjupa*) samt da. *hyben* c., ags. *hèope* f., fsax. *hiopo* m. (o. s. v.) med bet. nypon el. nyponbuske, törnbuske. Som källa till det tillkomna *n* har Noreen i Fåröm. sid. 27 (Sv. Landsm. I s. 309) tänkt sig sammanställningen (*e*)*n* *hjupa*. Häremot får man väl icke med Schagerström i Vätöm. (Sv. Landsm. II. 4) sid. 82

invända, att fsv. *hiupa* i sing. skulle varit neutr., ty detta är alls icke styrkt. Men det förefaller icke troligt, att ordet särskildt ofta förekommit i sådan individuell användning; utan antagligen brukades det såsom betecknande frukten ojämförligt oftast i plur. och med afseende på hela växten i mera generell form eller, om det skulle vara fråga om ett särskildt exemplar, i någon sammansatt form som t. ex. fsv. *hiupona træ* el. dyl. Men icke häller det af Schagerström konstruerade *tornhjupun* förefaller sannolikt, då ju nypon alltid höra till törne och därföre en sådan sammansättning borde ha varit skäligen obehöflig. Snarare synes man väl ha anledning att härleda *n* från någon annan sammansättning, som betecknat en vanlig art af nypon(-buske), sådan som det norska *stein-hjupa*, namn på Rosa canina eller på frukten däraf.

Sprund n. i bet. tapphål eller tapp på tunna, fsv. *sprund* t. ex. i Stadslagen, synes vara en blandform, i det ordet väl egentl. är lånat af mlt. *spunt*, *spund-* i samma bet., men har fått *r* genom association med sv. *sprund* i bet. spricka, öppning t. ex. på en kjol eller skjorta, hvilket ord synes vara gammalt svenskt (jfr isl. *sprund* n., brukat som öknamn på kvinnor, väl med hithörande grundbetydelse, se Fritzners ordbok). Detta antagande kan stödjas därmed, att i bet. sprund på tunna fins i Spegels Glossar 1712 både *sprun* och *spun* samt i norska dial. *spruns* jämte det vanliga no. *spuns*, motsv. danska *spun*(*d*)*s* med af oviss anledning tillkommet *s* i slutet.

Trollpacka, som tycks vara ett speciellt svenskt ord, uppvisat i formen *trullpacka* i Lex. Linc. 1640 (art. *trivenefica*) och i pl. *trulpackor* i Syllabus 1649 (art. *lamiæ*), har en sidoform med *b*, citerad från början af 1600-talet i pl. *trulbackor* (i Samlaren för 1899, s. 10) samt meddelad i formen *trollbakka* såsom småländskt dialektord hos Rietz s. 753. Denna form innehåller samma ord som ingår i fsv. *natbakka* flädermus, nattuggla och i fdanska *natbackæ* och nda. *af-*

tenbakke i bet. flädermus; jfr i afseende på betydelserna lat. *strix* nattuggla, som äfven i sen- och medellatin fått bet. trollkäring (i mlat. tillika flädermus; jfr ock mlat. *striga* o. ital. *strega* trollkäring). Kanske fick detta *-backa* biformen *-packa* först i sammans. *nattbacka*, där *b* sammanträffade med föregående *t*, och kanske blef sedan formen *-packa* från **nattpacka* såsom brukat jämsides med den äldre formen, t. ex. i ett *aftonbacka* med samma bet., öfverförd äfven till det. med *troll* (*trull*) sammansatta ordet? Kanske blef slutligen denna form *-packa* rådande till följd af association med ett kollektivt subst. (*trull-*) *troll-pack* n., samma som det danska *troldpak*? Det fins för öfrigt som bekant äfven en form med *bl-* i det nu vanliga *nattblacka* flädermus el. nattskärra samt i det dialektiska *trollblakka* vid sidan af *trollbakka* i Småland enligt Rietz. Denna form, vare sig den är gammal eller bildad genom omtydning, är tydligen sl. m. fornnorska vb. *blaka* o. *blakra* fladdra. Däremot är *-backa* etymologiskt oklart.

3. Tvänne ord hos Stiernhielm.

Skotthäll (*skåthell*) förekommer bland namn på spel eller lekar för gossar i Stiernhielms Bröllopsbesw. i en värs (326) med följande lydelse i den af förf. utgifna handskriften: *Oc spela tärning, wägg-penning, skåthell, klåckare kiägla.* Detta ord, som förf. i sitt till Valda Skrifter af G. Stiernhielm år 1892 utgifna glossar icke förklarat, belyses genom följande artikel hos Ross, Norsk Ordbog: "*Skothella* f. 1) flad Steen til Kastning henad Vandfladen eller til (efter) et Maal; Discus. 2) stor flad Steen opreist til Maal for Kast". Det svenska *skotthäll*, som således tydligen intet har att skaffa med det i förf:s glossar i brist på bättre påpekade *skotthäldt* sakta sluttande hos Rietz sid. 589, är ordagrannt = "häll till skott" eller m. a. o. flat sten till (skjutning, d. v. s.) kastning, vare sig en sten som kastas eller större

sten som tjänar till mål för kast. Jfr äldre danska *skudsteen* "Steen hvormed kastes i Længden eller til Maals" (Molbech: Gloss.). Med Stiernhielms (*spela*) *skåthell* menades således antingen (som det nu heter): "kasta smörgås" eller: att kasta sten till måls.

Spegat, som förekommer i Stiernhielms Bröllopsbesw. v. 133 i sammans. *smäcke-spegater* (förvanskat till *smärre spegater* i texthandskriften), betecknande något som hör till en kvinnodräkt, är väl samma ord som det tyska *spagat* (med hufvudaccenten på *-at*), brukligt i sydtyska dialekter jämte åtskilliga variantformer såsom *spachat* (enligt Adelung), *spokat*, *spuckat* och med annan accentuering *spaget* i Bajern (m. m.) samt liknande ord i bömiskan i bet. snöre, segelgarn; tydligen af samma stam (möjligen närmast såsom motsvarande ital. demin. *spaghetto*) som ital. *spago* i samma betydelse, för öfrigt af okänd härstamning (jfr det af Diez sammanställda ungerska *spárga* i samma bet.?).

Den förra delen af det sammansatta svenska ordet har förf. i sitt glossar till Valda Skrifter af G. S. förmodat beteckna någon sorts hufvudbonad, därtill föranledd dels af det nyare sv. *smäck* i dylik bet., dels af artikeln *spigat* hos Schiller-Lübben. Men det förefaller troligare, att här är fråga om en betydelse lik den af det danska *smække* bröstkläde, bröstlapp, så att hela ordet *smäcke-spegater* skulle beteckna något slags snören, hvarmed en till kvinnodräkt hörande bröstlapp el. dyl. var försedd, vare sig till dennas fasthållande eller såsom prydnad.

Upsala.

Fredr. Tamm.

Hvad vi värkligen säga.

Fonetiska iakttagelser öfver svenskt hvardagsspråk.

Non dubito, fore plerosque etc.
CORN. NEPOS.

Det följande återger hufvudsakligen innehållet i ett föredrag, som jag redan 1893 höll i Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala. Jag har under årens lopp blott ökat på exemplen. Kapitlen om *h*-ljudet och den rytmiska akcentflyttningen äro i sin helhet senare tillkomna.

Iakttagelserna äro gjorda på mitt eget och umgängesvänners språk, till en del äfven vid offentliga diskussioner och vid examina (där jag setat som vittne). Föremål för iakttagelserna har varit det naturliga, otvungna *samtalsspråket,* med bortseende från allt sådant, som kunde betraktas som tillfälligt slarf. Det finns personer som antingen i följd af ett lifligt temperament eller af lättja blott halfvägs utföra eller t. o. m. blott antyda en del artikulationer — vid sådant tal har jag *icke* fäst mig; lika litet som jag velat återgifva det mer eller mindre pretiösa uttryckssättet hos andra. Jag har velat anteckna blott hvad som efter min uppfattning måste anses tillhöra det *normala* uttryckssättet, det som icke frapperar andra åhörare än sådana, som speciellt intressera sig för fonetiska frågor.

Mycket torde nu förefalla läsaren mindre nytt och ovant, än det förekom mina åhörare för åtta år sedan. Dock tviflar jag icke på att man äfven nu skall finna anledning att opponera — kanske för att i nästa ögonblick in praxi verifiera mina iakttagelser. Naturligtvis tviflar jag icke häller

på att jag kan ha misstagit mig och fått med äfven sådant, som kanske har blott en inskränkt förekomst. Det bildade talspråket företer i olika landsändar rätt skilda nyanser. Dessa nyanser stå emellertid i viss relation till ortens folkmål; men de uttalsvanor, jag beskrifvit, stå knappast i någon relation till de fonetiska företeelser, som karakterisera olika dialektgrupper. Jag hoppas i alla fall, att hvad jag anför skall locka andra in på samma område. Det skall då åtminstone efter hand bli klart, hvad som kan anses för mer eller mindre allmänt.

Kons. *j* och vok. *i*.

Kons. *j* är i svenskt tal tämligen sällsynt, förekommer i alla händelser ej på långt när öfverallt, där den vanliga skriften har tecknet j. Den finns otvifvelaktigt i ett energiskt nej! Det torde väl ofta eller oftast finnas värkligt j i utljud och intervokaliskt, t. ex. i böj, nöje. Annars

1) ersättes det i början af ord samt mellan vokal och kons. i samma stafvelse vanligen af *i̥ î̥* eller, under invärkan af angränsande labial vokal, *y̥ ŷ̥*. Skillnaden mellan vokal och kons. ligger ju i ett "munbuller" (här speciellt en hväsning) vid konsonantens uttal. Men jag hör i regeln ingen hväsning i ett vanligt ja, det brukar låta *i̥a*, *î̥a* eller t. o. m. *ê̥a*. På samma sätt hör jag i regeln *i̥*ohan, *i̥*akt o. s. v. Och jag hör utan hä*î̥*d, mä god frä*î̥*d, nö*ŷ̥*d, bö*ŷ̥*d o. s. v.

När sålunda j före vokal är *i̥*, kan det ej förvåna, att j faller bort i maistraten < magistraten.

2) Efter kons. ersättes det i svagtonig stafvelse af muljering i konsonanten.

3) Mellan konsonanter försvinner det i vissa fall (men efterlemnar muljering).

De två sista fallen behandlas under öfverskriften "reduktion af konsonantförbindelser".

Våra slutna vokaler.

Utländingar, t. ex. fransmän och ryssar, frapperas i hög grad af våra *i*-, *y*-, *u*- och *o*-ljud. De två sista äro för dem till sin bildning öfverhufvud främmande, men därvid fäster jag mig ej i detta sammanhang. Vi uttala i långt utljud före paus (och således när vi nämna dessa ljud och bokstäfver) egentligen eller närmast exempelvis:

bɪȷꭍ, nyȷuꭍu, du̱бφ, koбφ

eller, som jag också kunde tekna:

bɪȷ̌, nyȷ̌u, du̱б̌, koб̌.

D. v. s. efter vokalen följer först en homorgan frikativa, *ȷ* och *б*, och denna förlorar i slutet tonen. Med $ȷ_u$ menar jag, att j är något labialt (genom påvärkan af y).

I dialekter har förträngningen gått ända till spärrning: *bɪꝃꭍ* o. dyl.

Följer efter *ɪ, y, u, o* vokal (i ny stavelse), så höres blott *j, б*, t. ex. nyja, Tɪjerp, pɪjano — som jag funnit alla tre i illiterat skrift — du̱бa (dua).

Nasalvokaler.

Som bekant gäller för franska i vissa fall den regel, att i den lat. förbindelsen vokal + nasalkons. den senare försvinner, och vokalen nasaleras. Ungefär samma regel har värkat i t. ex. littauiska, i slaviska språk och i nordiska. Vi ha att på detta sätt förklara sv. gås i förhållande till ty. gans, folkmålens best. sing. boka i förhållande till nsv. boken o. s. v. Nasalvokaler förekomma nu på skand. botten, så vidt kändt är, blott i några enstaka folkmål. Jag tror dock, att man kan få höra nasalvokaler äfven i de bildades hvardagsspråk, t. ex.

1) mellan två nasalkons. (kanske blott i svag stafvelse): ·sen kom‿ǫn ·hem. Artikulationen utföres i svagtonig ställning mindre energiskt och fullständigt. I det angifna ex-

emplet, där velum är sänkt under m och n, lyftes det däremellan antingen icke alls eller i alla fall ej tillräckligt för att stänga vägen åt näsan. Uppkomsten af en vanlig nasalvokal innebär två moment: dels antecipation af sänkt velum under vokalen, dels bortfall af följande kons. Den förra processen är till begreppet och väl äfven till tiden att anse som föregående.

2) Nasalvokal utan följande kons. (d. v. s. med den nasalerande konsonanten förlorad) tror jag mig ha hört i t. ex.

kq‿ia‿nte ˈfå ˈdä! < kan ja inte (i st. f. kañante),

d. v. s. gomseglet sänkes redan under a, n-elementet i ñ försvinner (ingår psykologiskt i a), och biartikulationen framträder som i eller ɪ; vidare

va q‿ñte ˈdär? < va(r) hon inte

de som kü‿skjuta < *kunne (för kunde).

3) Utropare torde litet hvarstädes tala med sänkt gomsegel, för att spara sig det tröttande muskelarbete, som ständig höjning och sänkning annars skulle kräfva. Jag har gjort den iakttagelsen på gatuförsäljare i Ryssland och på två auktionsropare i Uppsala.

Tonassimilation.

I de slaviska språken gäller som regel, att perspirerad och pertonerad konsonant ej kunna stå bredvid hvarandra, och den regeln gäller naturligtvis såväl gränsen mellan två ord (utan paus emellan) som ordets inre. I allmänhet rättar sig i dessa språk den föregående kons. efter den efterföljande (vodka > votka o. s. v.): regressiv assimilation (antecipation). Likartade företeelser ha vi äfven i svenska, men det kan se ut, som om inflytandet här ginge i motsatt riktning: progressiv assimilation (prolongation). Förhållandet är dock snarare det, att perspiratorna ta öfverhand, och tonen ger vika.

Vi ha emellertid i detta sammanhang att göra med icke blott t. ex. vanligt svenskt *t* (stark, perspirerad explo-

siv aspirata) och vanligt *d* (svag, pertonerad explosiva med partiell tonreduktion före och efter paus), utan äfven med ren tennis *t̄* (som i stå) och med tonlös media *d̆*, alltså med *tʿ t̄ d̆ d*, *pʿ p̄ b̆ b* o. s. v. Och det har sig ej så lätt att blott med örats hjälp säkert distingvera dessa ljud i olika fall.

1) Mig förefaller det, som om media ginge öfver till ren tenuis efter homorgan tenuis; alltså t. ex.

pb > *p* i uppburen, vid första uppbudet, truppbefäl, sopbakke;

td > *t* i tältduk, att‿du kunne jöra dä! ja satt‿där o unnrade, hoppa över ett‿dike, konstdrift, turistdräkt;

kg > *k* i bakgården, vrakglas, rökgång.

En hithörande af mig iakttagen felskrifning är upprunnen för uppbrunnen.

2) Efter heterorgan kons. går assimilationen knappast längre än till tonlös media (b > *b̆* o. s. v.):

b̆: dä jikk‿b̆ud, hästb̆ytare, ostb̆it, postb̆ud, kokb̆ok;

d̆: uppd̆aga, läskd̆rykker;

ğ: han var jämt‿ğalen, postğumman.

Tonvikten spelar i denna fråga en viss roll, så till vida som den vanligen medför ett fullständigare utförande af ordets ursprungliga ljud.

3) Pertonerad konsonant förlorar tonen i sin senare del före perspirerad:

tugğkåda, lagğtjärl, svag̓ᵛt, till lag̓ᵛs.

I så dags m. fl. har man tenuis: da*ks* etc.

4) Vokal kan förlora sin ton i svag stafvelse mellan perspirerade kons.:

de plokkade pŏtatis

tjöptə̆‿peppar.

Troligtvis ha vi på denna väg fått dialekternas petalt för betalt, petäll för butelj (genom fått‿pə̆talt o. s. v.).

Lokal assimilation mellan kons.

1) Det är lätt att observera, att n till läge rättar sig efter följande explosiva, t. ex.

mim‿bok, em‿båt, mi*ŋ*‿kopp, e*ŋ*‿karl > min, en; och äfven: mi*ɱ*‿vän, mi*ɱ*‿far,

liksom man ini ord har exempelvis:

plå*m*bok, i*m*burad, Grip*m̥*bärj, pa*ŋ*kaka, Lu*ŋ*kvist < Lun(d)-kvist, vä*ŋ*gåva, Ba*ŋ*gårdsgatan; samt ko*ɱ*firmera o. dyl.

På samma sätt Rub*m̥*‿Bärj, frök*ŋ̥*‿Karola.

Assimilationen träffar äfven *ɳ*:

stjä*m*bakelse, Stjä*m*bärj (eller stjä$ɳ_m$-?)

stjä*ŋ*klädd (eller stjä$ɳ_ŋ$-?) < stjärn-, Tö*ŋ*kvist (eller tö$ɳ_ŋ$-?).

2) Assimilationen kan inskränka sig till en biartikulation: min_v‿vän, mi$n_ŋ$‿kopp o. s. v. Detta blir regel, när inflytande från andra sidan hindrar fullständig assimilation, t. ex. vid konflikt mellan dental å ena, labial eller guttural å andra sidan:

vat$n̥_m$‿på tjöpet! sid$n̥_m$bann

en lit$n̥_v$‿vagn, prost$n̥_v$‿får ta dä

präst$n̥_ŋ$‿kommer.

Det kan hända, att biartikulationen utföres blott under ifrågavarande språkljuds s e n a r e del.

3) Till en biartikulation inskränker sig assimilationen, när psykologiska skäl hindra den (d. v. s. ordet skulle bli oigenkännligt):

han v$l̥_v$‿vara mä < vil(l) vara etc., där l ej kan umbäras.

Reduktion af konsonantförbindelser.

1) Röstorganen gå genaste vägen från ställningen för ett ljud till den för ett följande. En svag vokal mellan två identiska eller homorgana kons. reduceras till biartikulation;

på samma sätt går det med en konsonant i dylika ogynnsamma lägen: tunga, läppar o. s. v. antecipera följande artikulation, på samma gång de förlänga den föregående, när båda äro identiska. I en sådan förbindelse som stst ligger det nära till hands att sålunda springa öfver t mellan de båda s-ljuden och s mellan båda t-ljuden. Det är så mycket lättare, som båda genvägarna leda till samma resultat, och det kan förefalla så mycket mindre nödvändigt att efter t bilda ett nytt s, som man nyss haft ett: fysiologiska och psykologiska motiv samvärka. Jag har antecknat följande exempel:

stst: postation
postadga
höstämning
kustad
faställa
hästakkare
raställe
väkställe
laställe
kastoppare
luställe

sksk: teknis‿kola
buskvätta
vid pås‿ka ja resa
fis‿ka dä vara
piskaft
åskräll.

Vill man uttala ett sådant ord mera markeradt, förlänges första konsonanten eller till och med båda: piş*k*aft eller pi*s̲k*aft.

2) Om de båda förbindelserna icke äro fullt identiska, är förenklingen gärna något stötande. En konsonant mellan konsonanter är i fråga om karaktär och existensvillkor öfverhufvud sämre ställd än före vokal; skall någon kunna undvaras, blir det alltså denna. Jag har hört:

stsp: faspikad
stsk: faskruvad, häskosöm, häskojare, vis‿ska vi (< vist ska vi)
stsp: kaspjut
stsl: äljes‿släpper ja;

men å andra sidan: vispstikka, maskstungen. Förlängning af första kons. torde vara vanlig: kas̠pjut o. s. v.

3) Af explosivor har den förra svårt att hålla sig uppe, om den bildas bakom den senare, så vidt nämligen som den främre kontakten bildas innan eller senast i samma ögonblick den bakre löses: explosionen stannar då inne i munhålan och blir föga hörbar. Så får man ital. fatto < factum o. dyl. samt frukosƀit, häsƀytare, posƀefordra, fäsprisse.

Är ordningen åter den motsatta, så står sig äfven den föregående konsonanten: lastkaj, mastkorj, postğumma, postkarta, nämligen såvida icke den senare kontakten bildats, innan den förra lösts, i hvilket fall vid explosionen blott den lilla kvantitet luft, som finnes framom den bakre kontakten, kan värka. Jag tror mig ha iakttagit väsknapp < västknapp, läsknippa < lästknippa, väkskraft.

Märk: vak̠mästar Ström samt frak̠styrman < fraktstyrman och frakkots < fraktgods.

Utan tvifvel spela psyk̠ologiska motiv in: myc̆ket beror på hvilken af sammansättningslederna som för betydelsen i det särskilda fallet är hufvudsak.

4) Två heterorgana nasalkonsonanter kunna ej hålla sig uppe i triplett. Välbekanta exempel äro: jämt, nämde, hämd, lug̥t.

Af samma slag äro:

mn: hammstäder

ngn: räg̥kappa, räg̥dag.

Så förklaras kanske sing. vag̥: pl. vag̥nar ur sammansättningarna vag̥sjul, vag̥smörja o. dyl.

5) Den ena af tre kons. kan falla bort och ersättas af biartikulation, t. ex. jäl$_p$te, jäl$_p$t, stjäl$_p$te, stjäl$_p$t: tungspetsen behåller sin ställning från början af l till slutet af t, så att något värkligt p ej kan bildas, men läpparna intaga p-ställning under (en del af) l. Jfr dialekternas jäṯe jäṯ ur *jäl·$_p$te *jäl·$_p$t, samt häṯa eller hälten < hälften o. dyl.

6) Vi känna från de romanska språken, särskildt ital.,

spanska och portugis., att l + i̭ och n + i̭ sammansmält till muljerade l̂ och n̂[1] (i franskan finnes muljeradt n͡g eller n, men muljeradt l är i högfranska försvunnet). I de slaviska språkens fonetik är ett af de mäst framträdande dragen mängden af muljerade konsonanter, uppkomna antingen ur kons. + i̭ eller ur kons. före palatal vokal. I modern svenska uppstå muljerade konsonanter på fyra olika sätt:

vid synkope af i, hvarvid sonantvikarien muljeras: kand̥̂aten o. s. v.

genom invärkan af j på föregående konsonant;

vid förlust af j mellan l, n och följande homorgana konsonanter, hvarvid l, n muljeras;

genom försvagning af stafvelse med kons. + j, hvarvid j ersättes af muljering på föreg. konsonant.

Det första fallet behandlas under vokalförlust (s. 44).

A) Den som från andra språk eller från folkmål — vi ha muljerade konsonanter i norrländska mål och i skånska — känner muljerade ljud, märker lätt, att vi ha muljerad kons. i sådana förbindelser som exempelvis:

up̂je < uppgifva

vid̂ja, vit̂ja, vilket̂‿jöra, va vet̂‿jag, at̂‿jöra alla till lags!

gil̂‿ja, dog‿ja

väl̂ja, kom̂‿ja, van̂‿ja, vän̂ja sig.

Förbindelsen kan ibland ge affrikata — liksom urspr. t + i̭ — t. ex. vet ja > vetŝa.

B) I svag stafvelse försvinner j efter kons., men konsonanten har sin muljering i behåll. Ett typiskt exempel är hälsningen "mjuka tjänare," som uttalas m̂uka-tjä'nare, ofta med första ordet hviskadt. Man säger hvarken muka-tjä'nare eller mjuka-tjä'nare, utan just m̂uka —.

Andra exempel:

om̂‿m̂a får < om ja (med stark tonvikt på får)

[1] Jag skiljer i denna uppsats ej mellan dentipalatala och (svagt) muljerade l, n.

han kom̂‿n̂om dän dörren < kom jenom (med stark vikt på dän)

ja ska vän̂a dä av mä dä där!

dä kan̂‿n̂u hända < kan ju (med stark tonvikt på hända)

hon̂‿n̂ikk ·ut < hon gick.

Man kunde efter vanlig stafvelsedelning skrifva ho‿n̂ikk o. s. v. Jag har ofvan efter vanlig skrifsed repeterat konsonanten (jfr ja vill‿lära mig, hon‿nekar). Utom sandhi har jag endast observerat ordet un̂efär < unjefär samt namnen Spjutsby'gd, Bjärsjöla'gård (med p̂ och b̂). Vi ha samma företeelse i sammansättningar med bju(da): b̂u-ti'll, b̂u-he'm, b̂u-u't o. s. v., så snart bju blir svagt; i mjuka-u'pp, ö'dmjukhet, o'njutbar, svälja-ne'r (svål̂a), sälja-ve'd (säl̂a), sämjas-vä'l (säm̂as).

n̂ure är naturligtvis en öfvergångsform mellan n̂jure och dialektalt nure.

C) Kommer j mellan l, n och följande dental kons., så försvinner det, och blott muljeringen på l, n kvarstår som biartikulation.

Jfr sväljde (af svälja)	och svällde (af svälla)
sväljt (af svälja)	svällt (af svälla), svält
tänjde (af tänja)	tände (af tända)
tänjt (af tänja)	tänt (af tända)
vänjde (af vänja)	vände (af vända)
vänjt (af vänja)	vänt (af vända).

Skillnaden ligger blott däri, att i förra fallet uttalas l̂, n̂, i senare l, n. Att intet j finns, är lätt att observera: tungspetsen behåller sin ställning under hela den tid, som i skrift motsvaras af ljd, njd.

Samma ljud uttalas äfven i t. ex.

täljde täljt, följde följt, höljde höljt, sköljde sköljt, skönjde skönjt

häljd, säljträd, välj‿dä bästa!

äljtjött

försäljning, sköljningen

följs åt, dä säljs inte, “ej sköljs en strand“.

Detta uttal tillhör för öfrigt icke blott det hvardagliga språket, utan äfven det högtidliga föredraget. Ett uttal med *j*: sväljde, tänjde måste anses som konstladt.

Vanligen torde man inskränka sig till muljering (och utelemna *j*) äfven i sådana fall som: täljkniv, bäljvantar.

7) I sandhi förenklas dubbelkonsonant och föres till det följande ordet (resp. den följande stafvelsen), så vida ej föregående ord slutar på stark stafvelse med kort vokal:

fiskokbok

'frökenorrby, doktorosén, sätt uppalmkvist.

Man kan i de två sista exemplen ej af uttalet förstå, om namnet skall vara Rosén, Palmkvist eller möjligen Oséen, Almkvist o. s. v.

h-ljudet försvinner.

h (och det därmed besläktade *x*-ljudet, ty. ch) har som bekant i åtskilliga språk gått förloradt, antingen i alla ställningar — t. ex. i romanska språk, i macedoniskt-slaviska mål — eller i vissa ställningar, t. ex. i germanska språk före w, j, l, n, r. Det försvinner i svenskt hvardagsspråk i en mängd fall, där det mera vårdade eller mera högtidliga språket ännu låter höra det. Att bringa dessa fall under allmännare rubriker är icke så lätt. Man finner dock utan svårighet, att två omständigheter öfva inflytande: dels förloras h lätt efter perspirerad konsonant, i synnerhet efter explosiva, och detta torde bero på dessa språkljuds starka exspiration (resp. aspiration) i svenskan — skillnaden mellan t. ex. -*th*- och -*t*ᶜ- är ju icke stor — dels faller h lätt bort i mycket svaga stafvelser. Vi ha sålunda

1) i stark stafvelse efter explosiva:

Dosent‿allendorff;

2) i halfstark stafvelse efter perspirerad kons.:

universitetsuset, Stokkolm, Vaksolm;

3) i svag stafvelse efter perspirerad eller pertonerad kons. eller t. o. m. efter vokal:

utuslänga[1]	säkeretslås
utustak[1]	trögetsmoment
vistusdörr	fröken‿edin[2]
jikk‿on	vem‿ar jort dä?
jikk‿an	om‿on vore här!
Stokkolmståget	kom‿it upp
Vaksolmsbåten	långalmstjärve
Kampafstorjet	vakmästar‿agelin.

Äfven: va‿ar du jort!

Genom förlust af h och synkope af ə ha uppkommit Alsta < Alsheda, Åsta < Åsheda, socknar i Småland som man numera i orten sällan får höra nämnda med sina skriftformer.

Vokalbortfall.

Elision och synkope äro i grammatiken af gammalt välkända begrepp. De pläga på samma gång innebära förlusten af en vokal och förlusten af en stafvelse. Jämföra vi nysvenskan eller t. o. m. fornsvenskan med ett urnordiskt eller samgermanskt språkskede, faller genast i ögonen mängden af vokaler och stafvelser som förlorats. Genom dessa förluster ha orden blifvit väsentligen kortare. Man kan säga, att den moderna ryskan i fråga om fonetisk utförlighet ännu står på ungefär samma ståndpunkt, som de nordiska språken lämnade under öfvergången från urnordiska till fornsvenska o. s. v., och man kan i det ryska talspråket iakttaga, huru dessa "sesquipedalia verba" förkortas. Liknande reduktioner kunna vi emellertid iakttaga äfven i vårt hvardagsspråk. Vi kunna både i ryskt och svenskt talspråk följa denna process i detalj. Det visar sig bl. a., att vokalbortfall och stafvelseförlust, åtminstone när det gäller ordets

[1] men uthus.

[2] men Anna Hedin.

inre, äro två till tiden skilda företeelser. Förlusten i ett slag af en — visserligen svag stafvelse — vore en alltför stor förändring på en gång: den förmedlas faktiskt genom öfvergångsformer, som ligga så nära hvarandra, att de undgå den stora mängdens uppmärksamhet.

1) ə försvinner i svag stafvelse mellan homorgana konsonanter, och sonantfunktionen öfverflyttas till närmast liggande konsonant:

pipm̥‿på kannan, Gripm̥bärj, gubbm̥‿Bähr
skyttn̥
drängŋ̥‿går, dä tjänns som dä jing‿ŋ̥‿kniv jenom bröstet
< ging(e) en kniv
skul̥‿du < skulle du, handl̥
dä var en slyngel‿n̥ där < slyngel (d)en där
v̥‿väntar du på? < vev (för vem)

för att icke nämna sådana ord som vattn̥ och vattn̥t, där skriftens e är af yngre datum. Välbekanta fall äro mån̥ < månen, talman̥ < talmannen, hvilka redan gifvit mån, talman (i best. sg.). Ur tiondedel kunna vi ha fått tiondel genom tiond̥el.

Det är härvid naturligtvis likgiltigt, om de båda konsonanterna höra till samma ord eller icke. Ett anmärkningsvärdt fall är det, då en stafvelse måste låna sin sonant från en annan stafvelse (jag delar upp orden som i vanlig skrift):

hadn̥‿ni < hade ni
han hadl̥‿läst < hade läst
dä är ints̥‿svårt < inte svårt
franskan‿n̥‿nog bra, män svänskan‿n̥‿dåli < franskan (är > ä > ə) nog o. s. v.

Som sonant tjänstgöra i nödfall icke blott likvidor och s, som i ofvan anförda fall, utan äfven explosivor:

tappad̥‿de?
ja had‿d̥t bestyr < had‿ett b.
in t̥‿tullen < te (till) tullen

bort‿t‿tjörkan < te (till) kyrkan (sydsvenskt uttal — i uppsvenskt uttal får man supradental).

ə bortfaller äfven mellan två heterorgana nasalkonsonanter:

ingn < ingen
rummn < rummen
illa kommna.

Det bortfaller i början af språktakt: p‿kopp, m‿plog, n‿stunn

2) i faller bort mellan homorgana kons., dess sonantfunktion öfvergår till närmast liggande konsonant, och denna får palatal biartikulation (muljering), här utmärkt efter slavisk sed med öfverliggande båge:

obestridlt < obestridligt
så förskräkklt!
dä va rolt < roligt
dän där lla smulan < lilla
de arbetad‿nte
har n‿nån mat?
dn luns! < din luns!
sanningen‿n‿dätta påstående < sanningen i detta
kom‿m‿morron < kom i m.
ja v‿får se < vi får
fikk brev‿ifrån Stokkolm < brev ifrån
när d‿där . . . < di där (de där)
dä va dukt < duktigt
kandaten < kandidaten
Tukydes < Tukydides.

Kanske går det på samma sätt mellan två heterorgana nasalkonsonanter: som sannŋ var. Jag har från en examen antecknat kontradktorisk.

Då jag icke har mer än ett exempel på bortfall af y, sätter jag det här: sumbärj < Sundbybärg. På b kan, åtminstone i detta fall, ingen labial biartikulation observeras, men väl muljering.

3) Labiala vokaler (*u*, *ω*, å-o) bortfalla mellan homorgana konsonanter, sonantfunktionen öfvergår till närmast liggande konsonant och denna får labial biartikulation (rundning), här utmärkt med *o*, *u* som index.

ω: sag₀gryn < sagogryn
Hug₀‿Geber
lär₀rummet < lärorummet
dä had‿n₀ utakorderat < hade (h)on —
innan‿n₀u‿kom hit (l. innq) < innan hon —
olika mänter < momenter (på m är det svårt att observera labial biartikulation).
Äfven mellan olika nasalkons.: om‿n₀‿nånsin < om (h)on —

u: vill‿lnu‿nte ha mä < vill‿lu‿nte (för vill du inte)
ja ser‿du‿dä va konstit (sydsvenskt uttal)
han bodu‿ti Norrby < bodde ute i —
fikk inte fatt i hus‿tuan ja < i huset, utan
rottutragning < rotutdragning.

å-o: han var s₀‿stark < så stark
s₀‿ska‿vi nog < så ska(ll)
pedag₀gik
i g₀‿kväll < i gå(r) kväll.
Ett vanligt uttal är *sm* < som, *m* < om.

Märk väl, att indexbokstafven *icke* betyder u-ljud, o-ljud o. s. v. I t. ex. sag₀gryn stannar tungan i *g*-läge från slutet af a till början af r; i hust‿tuan stannar tungan i t-läge från slutet af s till början af a. Men **under tiden** göra tunga och läppar äfven rörelser som höra till *o* eller *u*.

I fråga om öfriga vokaler har jag blott iakttagit några enstaka fall:

a: o *va*‿vill dä säjja < och vad vill
en gåŋ‿ja‿jikk förbi < en gång jag

I båda fallen står a mellan identiska eller något så när homorgana konsonanter: v—v, ŋ—j.

ö: han *f*stås lagade sig undan < förstås.

4) e och a bortfalla som ändelser före vokal:

a: kan du inte häll‿ut vattnet
ja ska minsann läks‿opp honom!
är Els‿i salongen?

ə: dä går int‿an
som dä jing‿e*ŋ*‿kniv o. s. v.
visst‿om dä < visste om det
de tjörd‿ut honom
han är ut‿i boden
rektorn ropad‿upp honom.

Ett enstaka fall är: ska‿*n*‿veta < skall en veta, d. v. s. ə ger vika, å höres.

5) Lättast försvinner en vokal före identisk vokal:

Märtaulin < Märta Aulin
Eméliakselson < Emilia Axelson
aldrilivet < aldri(g) i livet
intetöre < inte ett öre.

D. v. s. samma vokal får tjänstgöra på båda sidor, liksom vissa stafvar i helsingska binderunor och i ryssarnas ornamentala "bindskrift" (vjaz').

Svarabhakti.

Vid mycket långsamt, betänksamt tal uppkomma parasitvokaler, isynnerhet vid r, t. ex. förəbannat tərâkit‿tə där! < förbannadt tråkigt.

Akcentförändringar af rytmiska skäl.

Det är som bekant vanligt, att ett ord som led af en sammansättning akcentueras annorlunda än som självständigt (t. ex. utföra: föra, fartygsbefälhafvare: befälhafvare, Vä'steråsgurkor: Västerå's o. d.). På samma sätt förändra titlar sin akcentuering före namn (och möjligen dopnamn framför tillnamn).

1) Hufvudakcenten flyttar stafvelse:

Ka'pten Ku'llberg Di'rektör Ho'lmberg
Do'cent Be'ckman Di'sponent Lju'ngberg

Májor Li'ljehök
Ka'ssör Za'chrisson
men majo'r von Te'll, direktö'r Ula'nder.

Det förefaller mig, som man vanligen skulle uttala: Vä'sterås—Bä'rgslagernas järnväg (jfr Västerå's).

2) Svag biakcent bortfaller:
po'stmästar Flodman: postmästare
sy'ssloman Söderberg: syssloman.

Märk, att i båda fallen det omakcentuerade ordet på grund af allmänna regler försvagas, så att den af mig anmärkta förändringen blott rör en halfstark eller svag biakcent.

Rytmiska hänsyn utöfva öfverhufvud ett stort inflytande på akcentueringen i det sammanhängande talet. Hvad ofvan anförts utgör tydligen blott ett enstaka fall.

J. A. Lundell.

Smärre bidrag.

1. *Attraktioner.*

I en liten notis (Ark. XVII: 95) har jag anfört ett par exempel på attraktioner hos svenska författare. Ett nogare iakttagande af dylika företeelser har öfvertygat mig om, att de äro ofantligt mycket vanligare, än man föreställer sig. Vissa arbeten ha dem till och med i en sådan mängd, att man förvånar sig öfver att de undgått resp. författares uppmärksamhet. För att fylla en öfrig sida i detta häfte anför jag här ytterligare några exempel ur mina samlingar.

I Elof Tegnérs posthuma arbete "Från farfarsfars och farfars tid" läses s. 179: "Och till lärdomarna *höra* äfven vissheten att ljuset ej ständigt kan skymmas".

V. v. Heidenstam har i Dikter s. 93:

Och *gömdt* i ett skrin med silfverbeslag
de räckte en spira — — — — — —

Gömdt är emellertid i andra upplagan rättadt till gömd. Värre att ändra blir följande, hämtadt ur Hans Alienus II: 26:

Må alla fröjder, hvilka blifvit njutna,
i tusen skålar åt min mun bli *räckt.*

Vanligt är att: ingen af + plur. eller kollektiv följes af pluralt värb. "Och ingen af dessa "århundradets barn" är för öfrigt till hela sitt skaplynne *företrädda*" (E. Fredin, Skilda stämmor IX); "ingen bland eddasångerna *gifva* oss" (K. Ljungstedt, Eddan s. 58). Likartadt är förhållandet med andra partitivbestämningar: "Hoppla, Apollo ser mig inte", som en af hennes mer senterade repliker *föllo*", Dagens Nyheter $^{22}/_{1}$ 1901; "Felicitas, såsom en af Romarnes opersonliga gudinnor *heta*", A. Th. Lysander, "Om sagospelet Lycksalighetens ö och dess uttolkare" s. 60.

G. Steffens arbete "Från det moderna England" är synnerligen rikt på attraktioner. Till exempel: "utsidan af londonlifvet är uppenbarligen inrätta*dt*" s. 6; "fasthålla såsom *ett* af sitt minnes skatter" s. 12; "Man finner järnvägslinjen på bägge sidor *omgifna* af ändlösa, enformiga rader", s. 127; "Främre delen af hans hufvud, ansiktet *kalladt* hos vanligt folk", s. 207; "*denna* den brittiska företagsamhetsandans hiskliga missfoster", s. 216.

Per Hallström skrifver i "Tanatos" s. 188: "*Bunden* på en kärra fördes de"; i Aftonbladet $^{30}/_{11}$ 1900 läses: "Af engelsmännen *föllo* en sergeant och sårades 6 man"; "blankversens välde är *betryggad*"; Schück, Shakspere s. 302; "Ett och annat af dessa partier, till exempel de reaktionära, *äro* åter delade i partier"; Cavling, Paris, öfvers. af Petrus Hedberg s. 172; "Visserligen *hafva,* på ett och annat ställe, originalupplagornas text erhållit", Lysander, slutanmärkning till Strödda skrifter af C. J. L. Almqvist s. 392.

Ingen af de attraktions-kategorier, som här exemplifierats och hvilka jag hoppas att framdeles få ge en öfversikt utaf, har hittills arbetat sig fram till seger, utan betraktas ju alltjämt som fel. ***R. B.***

Sinnesanalogier hos Almqvist.

Ett bidrag till den psykologiska stilistiken.

Underliga vägar går sanningskärleken ibland. Det händer både den enkla mannen af folket och förklararen till yrket, vetenskapsmannen, att han af för liten och för stor kunskap stämplar som villa och sken och lögn det som i självfva verket, till sitt väsen, är sanning — så långt vi nu öfverhufvudtaget nå fram till sanningen. Ty på jorden kan ju ingen "draw the Thing as he sees It" enligt Kiplings uttryck.

Formens sanningsenlighet är nu emellertid lättare att nå för den goda viljan än innehållets. Sanningen af ett uttryck ligger icke djupare än i självfva motsvarigheten mellan det sagda och det man velat säga. Och den är ju mindre svår att få till stånd än motsvarigheten mellan det som verkligen är och det man vill säga — ty just det förra är väl mest svåråtkomligt för våra trefvande händer och famlande förklaringar.

Alltså är formens sanning närmare till hands. Men äfven den finns inte alltid hemma i gårde och det händer att de vägar, som tros föra till dess hage, helt plötsligt visa sig vilseledande. Det är fallet med det grundlärda arbete om bilderna, deras natur och arter, som Friedrich Brinckmann utarbetat[1]. Stödd på citat från åtminstone sju språk framlägger han där en utförlig redogörelse för en del bildliga uttryck. Inledningen lämnar följande slutkläm i

[1] Die Metaphern. Studien über den Geist der modernen Sprachen. I Band. Bonn 1878.

hans uttalande om bilderna: Etwas Unwahres, wir können es nicht verhehlen, liegt in der Metapher, in dieser Vermischung von Gedanke und Bild. Hjärtats språk, påstår han vidare, kan därför icke gärna varda bildspråk, ty den innerliga känslan undviker äfven skenet af en osanning.

Här har sanningskärleken kört fast i träsket. Den bittra tron att bilden skulle vara lögn, hvilken förryckt bokstafsträldom blottar den inte! Här är inte tillfälle att hugga in på denna missuppfattning och det tarfvas väl inte heller. Det kan åtminstone vara nog att hänvisa till Hans Larssons arbete "Poesiens logik". Han finner bilden nödvändig, rent af oumbärlig för vår tankeverksamhet, emedan vår oförmåga af syntes tvingar oss till detta hjälpmedel. Och med fullkomlig trygghet kunna vi återgå till vårt gamla bruk af bilderna utan att det minsta låta oroa oss af några farhågor för bristande sanningsenlighet, Brinckmann till trots.

Gifvetvis är icke hvarje bild utsatt för misstanken att innebära falskhet. När jag talar om *bordsfötter, flaskhals, näsvingar* o. d. gör jag ju inte det minsta försök att svika mina medmänniskors tillit — inte ens Brinckmann skulle tänka att det vore min mening. Hela flocken "bleknade metaforer" undgår misstron. De uppfattas af hvar och en som vanliga släta uttryck. Wundt[1] finner att i t. d. "ett bittert rön" kan bitter inte sägas vara brukadt bildligt, då vi där inte uppfatta ordet som öfverflyttadt, utan som ett fullt motsvarigt uttryck. På samma sätt, om vi kalla ett straff hårdt, en uppfattning snedvriden. I dessa fall har nämligen det ord, om hvilket afgörandet: "bild — icke bild" står, undergått en skiftning i innebörd. I en viss sats, vid ett visst hufvudord tydas inte bitter, hård o. s. v. så som de tydas i en annan sats, vid ett annat ord. En klyfning har ägt rum, ordet har delats itu. Och endast då vi grubbla öfver språket och dess företeelser, tänka vi på att det ena

[1] Völkerpsykologie. Erster Band. Die Sprache. Zweiter Theil s. 553.

nyttjesättet är härledt ur det andra, att en jämförelse mellan olika uppfattningsområden har försiggått.

De s. k. sinnesanalogierna höra till de allra vanligaste bilderna och en stor del af dem finna vi ytterst naturliga. Varma färger, ljusa toner — detta är ju vårt mest ogenomtänkta hvardagsspråk. Att en färg hvarken har köld eller värme, att en ton hvarken har ljus eller mörker, om man vid dessa ord fäster deras så att säga fysiska betydelse, det är en upplysning, som först eftertanken ger oss.

Andra sinnesanalogier äro så djärfva att vi studsa inför dem. Detta är särskildt ofta fallet med dem som dikten företer. De utgöra då ett särmärke på diktaren i fråga, äro ett väsentligt bidrag till kännedomen om hans personlighet. Undersökningen af en skalds bildspråk i dess helhet ger oss oftast de flesta nycklarna till hans själs lönnrum, till hans kynnes hemliga kamrar. Som emellertid dikt egentligen inte är något annat än bild, är det ett öfverväldigande stoff att handskas med, om man något så när ingående vill taga reda på hur en skald nyttjar bilden. Sådana korta vinkar som Brandes (om Heines och Tegnérs bildspråk) eller G. H. J. Ljunggrens (om Tegnérs) ge nämligen endast en ungefärbild, en randteckning. För att afgränsa ämnet till en kännetecknande del har jag här velat undersöka bara sinnesanalogierna hos den bildrika diktaren af Törnrosens bok, men till gengäld gifvit min framställning något större utförlighet än om det gällt att skildra alla bilder hos Almqvist, deras sammanhang inbördes och med hans sätt att förnimma och författa.

* * *

Jaktslottet och lifvet där hade invigts till *det ljufva onödiga.* Den krets af vänner och fränder, som hofmarskalken Hugo Hamilcar Löwenstjerna samlat ikring sig, förljufvade alltid lifvet genom att hvarje dag låta Fantasos taga

väldet för några timmar. När sagotimmen slog, då var diktens spira maktens tecken. Den väldigaste skalden var främlingen från Råbäcken, Richard Furumo, men han var inte den enda; de öfriga förtalde också sägner och sagor hvar och en efter sitt lynne. Och äfven andra förströelser än dikter gåfvos där. Där spelades och sjöngs och där visades lefvande taflor.

Det sistnämda nöjet omtalas endast en gång i Jaktslottets årsböcker. Det var en höst, då hofmarskalken lät omdana den gula salongen till skådebana. Han delte den itu med ett hvitt flor, ett gasförhänge, som aldrig drogs opp. På ridåns ena sida sutto åskådarna, på den andra försiggick hvad han kallade *songes* eller *drömmar.* Ty lika litet som han ville godkänna namnet "lefvande taflor", lika litet önskade han utföra dem så som de dittills blifvit utförda. Dessa songes voro nämligen i det afseendet olika *tablå-vivants,* att personerna i dem rörde sig — ehuru icke så som i skådespelen — hvarjämte en sakta musik speltes till den taflan åtföljande sången. Ritningarna till dessa herr Hugos scener framlades aldrig för allmänheten, ehuru ett halft löfte lät hoppas att de skulle bli tillgängliga i en framtid — de delade samma öde som berättelserna Ysane Vass, Spjället i Väckelsång och annat, nämligen att bådas, men aldrig uppdagas. Tonerna och orden däremot finnas i Imperialoktavupplagan af Törnrosens bok II: 168 ff.

Hvad som meddelas om utstyrseln af dessa taflor är emellertid att uppmärksamma. Först och främst ha vi att märka floret, gasen, bakom hvilket drömmen försiggick. Det heter om det: "det gigantiska flor, som hängande från tak till golf och ända ifrån högra väggen till den venstra skall skänka sin rätta magi åt taflorna der bakom". Denna tanke har, som kändt, sedermera blifvit utförd på skådebanan, inte blott då det gällt en enstaka händelse, som fallet var med herr Hugos songes, utan äfven för ett helt skådespel. Mæterlincks drömdikter ha på detta sätt fått en egenartad yttre

gestaltning — det halfuttalades och halfskådades hemlighetsfulla tjusning. Vidare säges det att floret inte alltid skall ha samma färg. Frans Löwenstjerna utvecklar för Henrik färgens uppgift med följande ord: "Du finner att floret här spelar den förnämsta rôlen, och det är verkligen min tanke att det icke alltid skulle vara hvitt. Månne icke ofta ett oändligt och drömskönt fjerran skulle för våra ögon framstå bäst och skönast, om framför taflan hängdes ett ljusblått gaz? Det hela blefve då såsom lefvande i en aflägsen azur?"

Och Henrik Löwenstjerna svarar sin broder detta: "Förträffligt! Det blefve en azurisk dröm: ack, Frans, jag begynner älska detta. Men jag ville någon gång också hafva ett grönt gaz framföre; det komme att se ut såsom en arkadisk eller idyllisk skulptur; det blefve taflan af ett skönt jordiskt: någonting änglikt i alltihop. Min far skulle kalla sådant en Songe-rustique. Jag går så långt att jag någon gång ville hafva, rent ut sagdt, ett mörkbrunt flor framför situationen; taflan skulle då se ut såsom gjord med bister, hvilket lavyrmanér jag tycker så mycket om. Pjesen borde i det fallet föreställa ett raskt uppträde, en röfvarscen, intagandet af en fästningsmur, några hurtiga mord: likagodt. Det vore en Songe-martial, eller hvad du vill; och krigsmusik skulle därvid höras längst in i drömmen."

"O Henrik!" slutar Frans samtalet härom, "det är säkert, att det framföre hängande gazet alltid vore det, som skulle gifva hela taflan och alla dess grupper den rätta koloriten. *Det kan icke nekas, att hvarje händelse i det menskliga lifvet har sin egen färg.*"

Jag har strukit under den sista meningen i detta Frans yttrande. Det synes mig nämligen, att man bör fästa ganska stor vikt vid hvad han där säger. Stode denna mening ensam i Almqvists alstring, skulle man ju lätt kunna borttolka ordens innebörd genom att kalla dem ett skämt eller ett inbillningsspel, genom att hänföra dem till den för-

konstling för verkans skull, som enligt så många minnestecknares ord är ett väsentligt fel hos Almqvist. Men nu kan man inte på detta sätt taga undan denna mening som innehållslösa öfverord. Ty Frans Löwenstjerna talar i själfva verket sin herres och mästares egna tankar och tycken. Det är inte ett framdrömdt kynnesdrag hos Frans Löwenstjerna, det är en verklig egenskap hos Almqvist själf, som kommer fram i dessa ord om att se hvarje händelse i lifvet i en viss färg. Vi kunna finna detta däraf, att Frans inte är ensam om detta starka och egendomliga färgsinne. Redan hans broder Henrik Löwenstjerna har ju samma uppfattning som han. Och draget är icke enbart familjeegendom, ty äfven deras kusin Julianus Löwenstjerna säger detsamma om sig själf. Hans ord stå att läsa på ett helt annat ställe i Jaktslottets häfder, nämligen i inledningen till "Hermitaget" (sid. 6). Julianus yttrar där till Frans:

"Jag bekänner för dig, Frans, att jag är på ett obeskrifbart sätt dragen af färger. Det är för mig icke så mycket frågan om något annat, som icke mest om koloriten. Hvad det är som händt mig? ett ingenting har inträffat — utom att hos mig vaknat ett sinne för färg, som jag aldrig erfarit. Likväl menar jag ej här just hvad målare kalla kolorit, utan .. ja .. en oförklarlig, mystisk känsla, hvarigenom jag tycker hela tilldragelser stå uti en för dem egen och särdeles dager eller färg. Förstår du mig? Nej; men jag skall försöka beskrifva. Mig förekommer stundom, att en händelse, när den framställer sig, gör det intrycket på min själ, som om ett underbart *grönt* hvilade öfver alltsammans — N. B. icke därföre att det tilldragit sig på ängar eller vid gröna parterrer, utan Gud vet hvarföre, men det skimrar en sådan dager genom själfva händelsens lynne. En annan gång är det som allt vore *violett.* Somliga scener i verlden stå för mig i *ljusrödt*, andra i *kanelbrunt*, andra i *azur.* Det går så långt, att vissa namn hafva den förmågan att hos mig väcka sensationen af en färg. Kan du begripa,

att när jag hör *Helena,* breder sig något ljusgult öfver hela min inre verld? Du tror väl att jag icke är rätt slug; hvad jag har sagt dig om min känsla i dessa fall, är emellertid alldeles sant, och jag roar mig mycket med att måla taflor, öfver hvilka jag låter en viss färg gifva hufvudskenet, allt efter motivet som framställes."

Märk nu, att det är till Frans, som Julianus säger detta. Huruvida samtalet mellan Julianus och Frans skedde före eller efter det samtal mellan Frans och Henrik om herr Hugos Songes, som jag ofvan upprepat, det är omöjligt att afgöra, då de förekomma i skilda affattningar af Jaktslottets årsböcker. Frans och Henriks yttranden äro emellertid tryckta 1849, och Julianus ord ha årtalet 1833[1]. Det ligger således sexton år emellan dem. Någon orsak för Almqvist att återupprepa samma mening som han en gång förut uttalat, kan jag inte finna, och Frans ord bära i inget afseende spår af att återgå på Julianus äldre yttrande. Frans har synbarligen inget minne af att Julianus en gång yttrat till honom väsentligen detsamma, som han säger till Henrik. Och äfven om man ville tro på, att det endast är Julianus tidigare framställning som går igen i Frans och

[1] Här må påpekas i förbigående att en stiliakttagelse i prof. Lysanders lefnadsteckning af Almqvist näppeligen kan vara sann, åtminstone i hela sin omfattning. Han talar om "Almqvists bruk af onaturligt pikanta tilläggsord och sällsamt koketterande talesätt" (jfr äfven s. a. s. 211). Detta är efterbildning af Heines "Reisebilder", påstår L. Hvad särskildt färg-tilläggsorden angår, så synes man mig ej kunna tänka sig någon påverkan af Heine. Redan "Amorina" visar nämligen, att detta är en egendomlighet hos Almqvist själf, liksom för öfrigt hela stilen där på sätt och vis kan anses vara den färdigbildade Almqvistska och andras påverkningar sedan af ytterst ringa inflytande. I arbetena 1833 och 1849 är ju påverkan från Heine till tiden möjlig, men på grund af inre skäl — enheten, den inbördes öfverensstämmelsen mellan uttryck i olika arbeten och prägeln af full själfegendomlighet — synes mig en dylik påverkan osannolik åtminstone för så vidt det gäller sinnesanalogier och öfver hufvud taget åskådliggörande af sinnesintryck.

Henriks samtal, så får man lof att taga med äfven Richard Furumo, ty han uttrycker sig med samma bilder som Julianus och Frans. Den minnesvärda afton, då han förtäljer romaunten Hermitaget, svarar han nämligen på frågan hvad han ämnar ge sina lyssnare till lifs: "jag tänker förtälja gröna händelser, azurblå händelser, kanske ock saffransgula." Och i Hermitaget (s. 233) tala lady Sofia och Sir Patrik den mest genomförda färgsymbolik. Men Richard var icke närvarande vid samtalet mellan Julianus och Frans och kunde sålunda ej ha reda på hvad de sade hvarandra, hvarför hans ord stå för hans egen räkning både i det ena och det andra fallet.

I Richard Furumos frånvaro får Julianus ännu en gång tillfälle att komma fram med sina egendomliga färgförnimmelser. Det är, då han utvecklar sina tankar om *Ninon de l'Enclos,* som Richard just läst opp. Om detta stycke säger han:

"Det är icke spanskt eller afrikanskt, icke sicilianskt, icke grekiskt, ej heller engelskt. Men fransyskt.

Icke rödt — icke svart — icke heller hvitt. Men — förlåt mitt språk — det är någonting ljusgult. Icke såsom guld likväl. Men har du sett det smidiga råsilket? har du sett orgensin? — När dessa scener och människor från femtonde seklet utbredde sig för mig fann jag dem hafva tycket af orgensin."

Här ger Julianus en ny uppgift åt färgerna: att beteckna ett tidehvarf, lynnet af en hel riktning hos ett folk.

Utan att träda sannolikheten för nära kan man antaga att Frans, Julianus och Richard Furumo tala Almqvists eget språk, då de orda om sina färgförnimmelser. Det är ju för öfrigt inte det enda fallet, då de äro talrör för sin skapare. Ytterligare stöd för detta antagande är den mängd citat från olika arbeten af Almqvist, som skall meddelas i det följande och som talar samma tungomål. Synnerlig uppmärksamhet förjäna de ord, som Almqvist låter Julianus säga till Frans. Om de, som jag tror och här ofvan sökt påvisa, äro

att tolka som ett uttryck för Almqvists egen uppfattning, hans eget förnimmande, då lägga de i dagen att Almqvist ägde förmågan af s. k. *fotismer* — i alla händelser har han känt till och skildrat denna företeelse på det tydligaste. Med *audition colorée* (l. fotism) menas en dubbelförnimmelse af den art, att ett hörselintryck äfven framkallar en färgförnimmelse. Andra slag af dubbelförnimmelser äro smakfotismer eller att en viss smak framkallar en viss färg, och samtliga dessa tvåfaldiga förnimmelser innefattas under namnet *synästesier*. De ha på senare tider varit föremål för vetenskapliga undersökningar af ett flertal forskare [1]. En förklaring på dessa företeelser som f. n. omfattas med förtroende af fysiologerna gör gällande, att en fotism beror på en — vanligtvis glömd — association [2]. Antingen har man så ofta förnummit ett visst hörselintryck samtidigt med att man haft en viss färgförnimmelse, att man kommit att i medvetandet alltid förena dessa förnimmelser (= habituell association) eller också har någon gång denna sammanbindning i tid eller rum varit så liflig, att nästa gång den ena förnimmelsen inträder, så inställer sig äfven den andra (= privilegierad a.). I en del fall har man nu lyckats uppvisa att fotismer verkligen härrört från dylika associationer, hvilka för öfrigt vanligen inställa sig vid ganska tidig ålder, något som ju förklarar svårigheten att erinra sig, huruvida en association föreligger. Det är gifvetvis en lyckträff, när man som den franske psykologen Flournoy kan erinra sig att upphofvet till en föreställning af detta slag är att söka

[1] En kort sammanfattning gafs 1900 af prof. Hj. Öhrvall i "Om s. k. färgad hörsel och diagramsynopsier" i studentföreningen Verdandis populärvetenskapliga artiklar, hvilken förordas för den som på svenska önskar en sammanträngd framställning häraf.

[2] Se Entstehung und Bedeutung der Synopsien von R. Hennig i Zeitschrift für Psychol. und Physiol. der Sinnesorgane 1896; Audition colorée par Nuel i Ch. Richets Dictionnaire de Physiologie; Zwangsmässige Lichtempfindungen durch Schall von E. Bleuler und K. Lehmann; Des phénomènes de synopsie par Th. Flournoy.

i ett barndomsintryck. Flournoy förtäljer, att när ordet l'âme nämnes, ser han en trekant eller kägla med framåtböjd spets som flyger uppåt. Det var akcenttecknet öfver a, som ingaf honom denna fantasi.

Utan att äga vare sig fysiologisk eller filosofisk bildning äfventyrar jag här ett inkast gent emot den uppfattning, som jag ofvan sökt återge hufvuddragen af. Det får gälla som hugskott hvad det kan. Allt det stöd som jag har för min uppfattning är just hvad jag funnit hos Almqvist.

Merendels var Almqvist känslig för färger, ägde ett rikt utveckladt färgsinne, en egenskap, hvars sammanhang med fotistisk förmåga synes mig gifven på förhand. Detta färgsinne tyckes mig vara ett af hans tydligast framträdande drag. Han var därjämte (enligt Julianus yttrande, som jag hänför till hans egen person) utrustad med audition colorée. Och märk, att han uttryckligen värjer sig mot den slutsatsen att hans fotismer skulle framkallats af associationer! Han finner en händelse grön, *inte* därför att den tilldragit sig på ängar eller vid gröna parterrer, utan därför att en *sådan dager skimrar genom själfva händelsens lynne.* Han betecknar denna känsla som mystisk, men framhärdar i att den är verklig, att den ej är någon inbillning. Nu synes man mig visserligen i en hel del särskilda fall kunna förutsätta associationer, men hur skall man med dem kunna förklara, att för Almqvist hvarje händelse i det mänskliga lifvet hade sin egen färg? Hvarken habituella eller privilegierade associationer kunna enligt min tro räcka till för en så oerhördt stor mängd fall. Och i själfva verket är det ju hos Almqvist äfven fråga om tillfällen, då inget hörselintryck ägt rum. Diktade och drömda tilldragelser ha äfven de en gifven färg, ge honom ett enhetligt färgintryck. Kunde det inte vara möjligt att denna förmåga, detta nödtvång hos honom att vid allt röna en samtidig färgförnimmelse sammanhängde med hans allmänna färgsinne och endast i enstaka fall, i fråga om valet af vissa färger här och där härrörde

från associationer? Å ena sidan når Almqvists färguppfattning naturligtvis opp i fantasiens värld och å andra sidan är den bunden vid tillfälligheter, som händt. Men emellan dessa poler ligger det ett vidsträckt land, som jag närmast vill tro hör hvarken hit eller dit. Flournoy är för sin del böjd för meningen, att en likhet i känsloton verkligen binder hop de sinnesintryck som fotistiskt uppfattas som samhöriga.

När vi uppfatta ojämförliga sinnesintryck som likartade, är det enligt Hans Larssons mening (Poesiens logik s. 111) därför att det kvantitativa, rytmen verkligen bjuder likheter. Kanske är detta en lösning af frågan. Kanske skall en annan förklaring visa sig riktigare. Lika gammal som uppfattningen af det likartade i syn- och hörselintryck är ju tvisten om förklaringen häraf. Goethe anför i sin "Farbenlehre" bland annat att en fysiker, Johann Leonhard Hoffman, 1786 i ett arbete sökt genomföra en sträng parallelism mellan färger och toner. Ljus motsvarade ljud, menade Hoffman, och färg ton, klarhet tonhöjd, indigo violoncell, gult klarinett, purpur valthorn, violett fagott o. s. v. Hoffman har tydligen varit en fotistiskt mycket utvecklad person. Goethe slutar sin sammanfattning af Hoffmans bok med anmärkningen, att en dylik, redan af Aristoteles antydd parallelism är omöjlig att nå och förklara "auf dem empirischen Wege". Och likväl torde Hoffmann — bortsedt från sammanställandet och förallmänligandet af hans förnimmelser — varit nog så empirisk [1].

Allena står ej hos Almqvist det hittills omnämda slaget af synästesier, fotismerna. Tvärtom är han i hög grad synästetiker och ett sinnesintryck motsvarar oftast ojämförliga

---

[1] Först efter fullbordandet af denna uppsats läste jag Bleuler-Lehmanns arbete. Jag fann där samma uppfattning som jag här uttalat om Hoffman. De ha gjort försök att finna beläggställen i vitterheten för förekomsten af dubbelförnimmelser, men med en ytterligt ringa framgång. En sådan rikedom på exempel som hos Almqvist tycks därför vara en sällsynthet.

sådana af flera olika arter. Tydligast uttalar han sig härom i romaunten Hermitaget (s. 126). Man läser där följande:

"Den himmelska underbarhet, som en ren varelse medför, då den nalkas oss, yttrar sig äfven såsom en vällukt från dess charakter, en idealisk ånga, hjertats doft. — Det är icke rätt att våra sinnen skola kallas fem; menniskan är en i allt, hon har blott *ett* sinne. Men ett fint och kraftfullt sinne märker allting på femdubbelt sätt. Vid en djupskön musik komma ej blott melodiska vågor till örat — luftiga gestalter tyckas med detsamma äfven uppstå i förtrollade grupper för den inre synen, de röra sig, gå i skepnader och hafva händelser sins emellan, efter som tonerna i stycket framgå; färgernas hemligheter och förvantskap med tonernas krafter uppenbara sig. Med detsamma simma ock från musiken, som vi höra, ångor af oförklarligt behag; de måste vara födda i styckets inre natur, och komma till oss med själens ether; ja tonerna hafva verkligen en vällukt, och stiga de djupare, så komma de liksom paradisfrukter för vår andes gom. . . . underbara öde! hvi satte du tungan, som bildar rösten till ljud, så nära gommen? kunna vi tro, att dessa ljud äro lika så många ädla guldäpplen för vår smak? Hesperidernas lustgård . . . men nog! Musiken slutar sig i känseln, hvilken ej är det femte af sinnena, utan sjelfva sinnets alstrande, hemlighetsfulla källa, i hvilken hvarje anslag går till örat som en ton, till ögat som en gestalt, nalkas näsan i ett ljuft andedrag, och växer som en ädelt smakande frukt för menniskans mun."

Det är lady Sofia, i hvars tankar denna psykologiska åsikt framträder — eller, frågar Richard Furumo, "hvilka leende skogsandar talade så för drottningen i hermitaget?"

Inte heller här synes mig Almqvist drifva gäck med sina läsare. Det var nog hans tycke, och det fantastiska försök till tolkning som han ger bär alla tecken till att vara ärligt menadt. Han ville förklara en inre egendomlighet hos sig själf och tillgrep då en sken-vetenskaplig ut-

väg, som står i full öfverensstämmelse med hans allmänna mystiska åskådning. När Dorante i "Den sansade kritiken" — denna ypperliga kritik öfver kritiker som blifvit så förbisedd — får den försåtliga frågan af sin motsägare Lysidas, om inte musik och måleri är detsamma, så svarar han med samma mystiska uppfattning, hvari nyromantikens åskådning ännu en gång går igen: "i själens inre verld, på någon punkt, der sinnena ännu icke hafva delat sig — i något tillstånd, med ett ord, då vi icke hafva fem sinnen, utan blott ett, och det helt — der är det ganska visst, att vi mången gång förnimma Utsigter ljudande som Toner; och vi höra tvertom en hemlighetsfull, intagande Musik, hvilken målar upp sig framför oss likt Taflor."

Och är detta hans uppfattning af människonaturen, så öfverensstämmer därmed på det nogaste hans konstlära. "Så jag målar, ty så roar mig att måla" är endast skenbart det nyckfullas stridslösen hos Almqvist. Ty enligt hans mystiska åskådning var skalden ett blindt och viljelöst verktyg för ingifvelsen och det var hans glädje att vara det, om han fattade sin kallelse rätt. Almqvists verk skulle — i egenskap af sann diktning — inte uppfattas af förnuftet enbart; det är likaväl ton, färg, doft som tanke. Framför allt fasthåller han vid att dikten är enheten af målning och musik (Den sans. kritiken: Lysidas. Hvad kallas denna stora konst då? detta, som hvarken är Musik eller Måleri, särskildt, men begge två ihop? Dorante. Denna konst kallas poesi.).

Genom det inre sammanhanget mellan alla dessa yttranden vid olika tider och i skilda arbeten framgår tydligt, hur starkt Almqvist var öfvertygad om sanningen af denna mystik i lif och konst. Det förefaller mig därför sannolikast, att Almqvist handlade lika mycket af inre drift som af medveten konstnärlig teknik, när han i sina arbeten nyttjade dessa djärfva sinnesanalogier, som varit åtskilliga till både löje och skräck och af en hans lefnadstecknare, Lysander, fått uppbära åtskilligt hån vid sidan af fullkomligt ut-

dömande ur konstnärlig synpunkt [1]. Delvis voro dessa sinnesanalogier för Almqvist inga bilder — lika litet och af samma skäl som "en klar ton" är det för oss hvardagsmänniskor — de voro naturliga uttryck för en hos honom naturlig uppfattning.

Ärligheten gent emot den egna känslan, det är en egenskap hos Almqvist, som tycks mig grundläggande. Han är så öfvermannad af det tillfälliga intrycket, att hans omedelbarhet innebär den bästa säkerheten för sanningsenlighet. Det tycks framgå af hela hans skrifsätt, att han verkligen förnummit — sett och hört och känt doften af — hvad han skrifvit. Att han som människa ådagalade samma känslighet för färger som framträder hos honom som författare, tycks mig framgå af ett i detta afseende viktigt drag, som Ellen Key meddelar i sin förtjänstfulla, tyvärr alltför korta skrift om Almqvist. Det förtäljes nämligen, "att han helst skref vissa scener med svart, andra med rödt, andra med blått bläck och beklagade att icke äga bläck i alla färger." Af mindre vikt är ett uttalande om hans sätt att kläda sig, som finnes hos P. G. Ahnfelt. "Grön rock, blåa benkläder, ljus väst och svart halsduk — som han här beskrifves, gick han vanligtvis klädd, blott att tillsatsen af röd

[1] Lysander finner med ett citat från Almqvist "sanningens medvetna charlataneri" i "en mängd besynnerliga talesätt" såsom: svartgröna utfarter — sidensvart blick. — Det första uttrycket är orätt aftryckt och lösryckt oförståeligt; i "Hinden" står: "den svartgröna utfarten emot (= angreppet i ord; verbalsubst. till: fara ut emot) Kronan och hennes ammunition", hvarom mera i det följande. I det andra uttrycket finnes inget annat påfallande än den icke alltför ovanliga företeelsen att 'blick' utbytt 'öga', d. v. s. att en metonymi ägt rum. Tilläggsordet blir inte därigenom olämpligt, ty det torde vara ett ganska allmänt intryck att en blick har mer eller mindre samma färg som ögat som ger den — "Words are murderous things" säger Poe, och Almqvists uttryckssätt tyckes i allmänhet ha haft en mordisk inverkan på Lysanders både lynne och omdömesförmåga.

halsduk o. d. gjorde hans klädsel mer brokig och färgblandningen däri mera skrikande (något som han synes ha tyckt om)." Smak är väl inte det som kännetecknar detta klädselsätt, men kanske har det kräfts af oro och stormande känslor.

Almqvists färgsinne framträder klart i hela hans författarskap. Jag känner ingen äldre eller med honom samtidig svensk författare, som jag finner ens kan jämföras med honom i att fint särskilja färgskiftningar, noga uppmärksamma färgvärden och väl återge sinnesintrycken. I målningen af himmel och moln, af dagrar och dunkel, af färgstämningar med ett ord kommer han en stundom att tänka fram till sådana synsinnets och språkuttryckets konstnärer som J. P. Jacobsen och Per Hallström. Med ett af de verkningsfulla afbrott i berättelsens gång, som han gärna nyttjar, säger han sålunda i "Ormus och Ariman": "Aftonsolen glimmar på fönstren i salongen: strålarne bryta sig mildt och skönt: de skimra på väggarne framför oss i en förvånande, nästan intagande blandning af purpur och grått. Tyst och leende är naturen". Äfven uddrimmet nyttjar han vid sitt åskådliggörande af naturstycken — enheten af målning och musik — som i "Vargens dotter":

"Vagga nu vänaste vindar björkens
lutande, lena, lummiga hufvud,
växande där vid griftens kulle.
Stolt som en segerherre vid sidan
granen resliga grenar gungar.
Rundtom roten renaste ånga
dofta konvaljer — — —"

Och hvem minnes icke höstskildringen i inledningen till "Songes": "älskar ditt öga löfskog, så betänk om din blick nånsin mött en så oändlig rikedom af färger, från mörkgrönt till ljusgrönt, blandadt med gult af alla slag, stundom bortdöende ända i grått, stundom flammande i höjden af brandgulhet, nära rödt och purpur." Det är naturstämningen på prosa, som med Almqvist gör sitt inträde i

vår vitterhet, liksom Atterbom infört den bundna formens naturlyrik.

Ofta skildrar Almqvist en persons yttre genom att endast gifva hans hufvudfärg. Om Unavi bonde heter det i "Vargens dotter": "hans figurs bruna gulgråhet såg ut som vålnaden af en Varg". Den som vårdade Elias fader (Målaren s. 142) tyckes målaren ungdomligt älskvärd trots hennes "ålderdom och bruna skröplighet". I synnerhet skiftningar i hyn söker Almqvist noga skilja från hvarann. Man kan jämföra de olika slag af blekhet till följd af en häftig sinnesrörelse, som han skildrar. Om den hårdsinta och afundsamma Melilcoma, Ginevra-Evirallins syster i "Arturs jakt", säger dikten, att vid upptäckten af den yngsta systerns upphöjelse "Melilcomas hy ini blekhet sjönk till grönt". När den förlorade sonen, "Målaren", på sin flykt hotas med olycka, täcks hans anlete af "en stor blekhet gående ända till gult". Abelia i "Smaragdbruden" får "något violettblekt och iskallt öfver sina kinder" vid uppdagandet af sin älskares falskhet. Skiftningsrikedomen är i dessa och liknande fall drifven ganska långt och redan i uppmärksammandet af dessa olikheter i färgvärde ligger det något af en ny tid.

Fullkomligt personlig är Almqvist i sitt sinne för bohagstingen och deras utstyrsel, framför allt deras färg. Ingen annan än han skulle då ha kunnat skrifva: "Man må säga hvad man vill om mahogny, eller brunbetsade möbler: de hafva en stolt och elegant uppsyn, äro mörka och litet hemska under all sin förnämhet. Ljusare, mildare, vida hjertligare, innerligare och trefligare äro då de perlfärgade bohagstingen; och sådan var den äldre smaken. Denna smak skall ännu en gång uppkomma." (Målaren). Man måste vidgå att spådomen har slagit in, och att teckningen af de olika möbelslagens stämningsvärde i sin mån röjer, hur Almqvist öfversatte allt i stämningar, och hur i synnerhet färg för honom var stämning och stämning färg.

Öfverhufvudtaget är färg för Almqvist en bestämning

som tillkommer allt mänskligt och allt på jorden lefvande. Annan än jordisk färg och färglöshet är den himmelska. "Friden är den skära dröm, som lifvar allt: man skrifver ej därom. Men de färger som icke kunna ses och icke kunna målas, de äro himmelens grund. Ej ultramarin, ej azur. Men mer". (Tre Fruar i Småland III: 231). Här finner Almqvist ett färgsymbolistiskt element, som undandrar sig hans skildring och endast kan antydas. Det är alldeles i enlighet med denna uppfattning, som han vidare anser, att ett stigande från människolifvets andligt-sinnliga tillvaro till en blott andlig rymd medför färgens bortdöende — d. v. s. den färg, som vi äro vana vid och mäkta uppfatta. I "Signora Luna" säges om hufvudpersonen, då hennes dyrd är högst och hon nästan tros vara ett helgon: "ifrån all jordisk färg är fritt dess sinne". På samma sätt mister den, hvars lifskänsla är slocknad, sin forna färg; den lefvande och likväl döde har endast svart att bära, svart som inte är lifvets tecken. "Jag söker lifvets färg, som svartnat har", ropar Isidorus af Tadmor, då han enligt sin egen bekännelse är "förlorad, krossad, slut". I viss mån gäller detsamma om intresset för det eller det. Försvagas en färg, afbildar det ett sjunkande i kraft och stämning[1]. "Målaren" finner efter några veckors arbete som dräng att det passar honom inte, roar honom inte och detta uttryckes med orden: "det pittoreska i dränglifvet förlorade sin färg". Men äfven en känsla af hämmande innebörd är färgad, starkare eller svagare, allt efter graden af styrka. "Färgerna af fruktan och hopp beskugga hvarandra ömsevis i deras ögons uttryck"

[1] Hos Thorild i "Allmän Physiognomik eller bildningslära" — hvars femte inledningssats stadgar att: *Allt i Naturen betecknar* — heter det i kapitlet om färg: "en färg är: Klar, hög, djup — eller tvertom i fallande: Dunkel, låg, matt. Det förra: grader af styrka och sanning, det andra: af svaghet och falskhet". Någon inverkan af denna Thorildska skrift hos Almqvist kan jag utom denna delvisa lilla öfverensstämmelse inte finna. Snarare företräder Almqvist en fullkomligt motsatt uppfattning.

(Imperialoktaven I: 168, om den sköna negern Gion Zeba och hans älskade, då de fly undan från de grymma hvita) — häri innehölls något annat och mera än bara det alldagliga i den iakttagelsen att ögons glans och uttryck skiftar efter känslan.

Från dödens och döendets färglöshet har man att skilja en annan af helt olika innebörd. Eftersom lif innerst kanske var känsla, måste känslolöshet, kyla gifvetvis stå nära döden. "Det slags färglösa höflighet" (Sv. Fattigdomens betyd.), som Almqvist talar om, att högre ställda ådagalägga gent emot tjänare, innehåller just en sådan isande likgiltighet, som ingen känsla har del i, och hör dit. Helt annorlunda är det med "hjärtats innerliga jemnvikt, detta lilla i lifvet, som, när det icke finnes, gifver oss tycket af att något omätligen stort saknas; men, hvilket, när vi besitta det, käns som nästan ingenting. Trefligheten är en färglöshet, men som innehåller all färg". Här gäller det inte frånvaron af färg, utan en fyllighet, en rikedom af färger, gömda och blandade om hvarann så tätt att ingen rår öfver de öfriga. En människa, som äger denna färglöshet, det sinne, som har jämvikten, skall säkert visa en samtonig och svarande färg såväl mot en inträffad händelse som mot en medmänniska. Ett lynne, ett människosinne, har naturligtvis flera färger och man kan urskilja dem hvar för sig, allt efter som man genomträngt en människas väsen. Aurora skildrar för Julianus i ett ögonblick af missförstånd mellan de båda älskande, hur hon förr funnit den käraste, som nu var så förändrad: "Jag minns med rörelse hans hjärta, det var en fin väfnad af blå och svarta silkestrådar. Han saknade ej heller hvitt af den skäraste hvithet, och äfven något litet rödt", och anger därigenom grunddragen af hans lynne: svärmeriet eller kanske hellre romantiken, den starka böjelsen för tungsinne, ädelhet och äfven längtan att lefva i handling och verklighet med öfvergifvande af grubblets och drömmarnas ensidighet. Ett hufvuddrag har emellertid makt att stämma hela

personen i dess färg enbart; om Erminia Biancona heter det att det var "en viss mystisk kolorit i hennes hela väsende" (Anekdoter till guldmakeriets historia 60).

Af de olika färgerna står hvitt närmast den färglöshet, som målar de olika jordiska färgernas uppgående i den himmelska, rent andliga, osynliga och oåtergifliga färgen. Därför säger också Frans, då man ställer till *songes* i gula salongen: "vi må begynna med religiösa scener, sköna taflor ur det lif, som bör vara vår början, likasom vårt slut i verlden, och dertill passar hvitt gaz". Lätt förståeligt är det också att hvitt blir den färg, som sinnebildligt får ange den himmelska färglösheten, såsom det sker i "Guds hvita frid omskuggade den fallna" (Ryska minnet s. 46), emedan det religiöst jordiska samstämmes med det himmelska. "En stilla betraktelse hvilade med hvita vågor öfver hennes panna" (Hermitaget s. 125) står vid sidan af Judiths utrop i samma bok: "jag skall gå i hvitt nu, ty mina tankar hvitna" och hennes uppmaning till drottning Sofia: "mogna för ädlare, bättre vif i ett land der behaget är hvitt" — det vill säga himmelens rike, där ingen jordisk färg fästes på känslan. Endast en skenbar motsättning mot färgbetydelsen här — där det jordiska fattas som det syndfulla — bjuda nedanstående rader ur "Ramido Marinesco", där lifvet betecknas inte efter hvad det är i sin brokiga färgblandning, utan efter hvad det borde vara:

"Så hvit som lifvet,
så sann som döden
för dig det måste
Juanna vara
en stund som nu".

Sanningskrafvet är ställdt på Juanna, då hon säger dessa ord till Ramido, hon vill stå oskyldig och fläckfri inför hans blick, och öfverför då till lifvet dessa begrepp. Både på grund af den religiösa utgångspunkten och därför att hvithet och renhet så ofta sammanstälts och fått byta

ut hvarann, att de äfven kommit att ibland vara liktydiga, är hvitt för Almqvist oskuldens och fridens färg. Det fräjdade mottot på "Drottningens juvelsmycke": "Tintomara! två ting äro hvita. Oskuld — Arsenik", är hämtadt ur en scen mellan Tintomara och hennes moder och föregås af en längre replik af den senare, som är nödvändig för uppfattningen af hvad Almqvist själf åsyftat med den kvicka och uppseendeväckande motsättningen. Detta inses äfven af Lysander, som återger en del af scenen, men icke dess mindre fullkomligt vantolkar den (noten på s. 103 i lefnadsteckningen). För att kunna göra denna vantolkning nödgas L. förklara att modern uttrycker sig "förvirradt", något som emellertid är alldeles falskt, ty under hela dödsscenen äro en synnerlig själsstyrka och uttryckens klarhet märkbara hos henne. Gången af slutscenen är denna. Som sitt sista ord säger modern åt Tintomara: "det jag säger skall du minnas. Endast hvitt duger i himmel och jord. Endast det hvita räddar och hjälper; det hvita gör åt hvar och en det, som är rätt, att det sker; det som är rätt och rättvist, att det sker för hvar och en efter sitt slag". Tintomara frågar: det hvitá? och får då det som bokens motto kända svaret, hvartill modern fogar orden: "Du, mitt barn, haf oskuld! ... Jag har arsenik". Här kan det naturligtvis inte bli tal om "det alldeles neutrala hvita (det jordiska)", som L. påstår. Ty att detta skulle vara det enda som döge "i himmel och jord" — det kan naturligtvis inte vara menadt här. För öfrigt har hvitt aldrig denna af L. påstådda innebörd hos Almqvist, hvarjämte denna L:s tydning lider af inre motsägelser och dunkelhet, som jag här emellertid ej har utrymme att drag för drag påvisa. L. har på sätt och vis öfverskattat djupsinnet i detta ställe. Det låter sig nämligen icke förnekas, att dess sista del är en vits, ehuru med en hemsk skuggning genom den själfmordstanke, som den kastar fram. Det hvita betecknar äfven här det rena, oskyldiga och det "räddar och hjälper". I denna sin egenskap af att vara rent

och oskyldigt är det också himmelskt, d. v. s. ett utflöde af all kärleks, sannings och rättfärdighets källa, "det gör åt hvar en det, som är rätt att det sker". Det är en lifvets ironi, att straffet för ett brottsligt lif har samma färg som det, hvars saknad utgör brottet — att arseniken är hvit som oskulden. Men fullt sann är Lysanders åsikt, att här inskärpes sedlig rättvisa, han har bara inte märkt det löje, som sväfvat Almqvist på läpparna, då han förkunnat sin lära.

Upprepade gånger har nu hvitt hos Almqvist uppgiften att betyda oskuld. "Hvithet förekom honom som symbolen af fläckfrihet och oskuld" heter det om Målaren, och Amorina frågar: "Huru kan vår hvita, eviga, trofasta förening fläckas?" Hvithet jämte mjukhet känneteoknar den goda unga kvinnan: "din själs hvita sammet", som bilden lyder i "Amalia Hillner". Erinrande om den äro två andra bilder, som inte tarfva någon utläggning: "snart lutade sig likväl hennes tankar ihop; lugnet tog dem och friden förseglade dem i sin bok med de stora, hvita permarne" (Amalia Hillner II: 29) och: "då lågade några frågor på mitt hjärta; de brunno på min innersta själs hvita altare" (Gabriele Mimanso I: 78).

Mera fjärran från det hvithetens betydelseområde, som jag sökt teckna i det föregående, synas mig ett par andra syftningar med denna färg. Det säges (Sv. Fattigd. Betyd.) om den äldre, mer patriarkaliska sedvänja, som ej skilde herrskap och tjänare så skarpt åt i den dagliga samvaron: "genom närvaron [bland herrskapet] hyfsades de tjenande nästan magnetiskt, fingo ett element af allmänlighet, af hvithet, som gerna brister dem [nu]". Här tjänar hvitheten att åskådliggöra en viss afslipning i lynnet, som uppstått genom att undertrycka en klasstyps utveckling eller, som Almqvist kanske kunnat uttrycka det, genom att hindra detta stånd att få en stark, särskiljande färg. Emedan detta är ett steg till större allmänmänsklighet kan ju det hvita möjligen stå vid sidan af de förra uttrycken. Men fjärmare ligger drottning Semiramis befallning: "byggen en hög graf-

vård! Den skall vara hvit såsom sorgens färg är" — ifall man icke häri får se ett försök att ställa sig på grundvalen af ett annat folks färgsed, en förklaring, som väl är tänkbar äfven i "Odensala saga", där thussekvinnan Anavej hatar med all sin "hvitaste afsky", "med den blekaste hvita afsky". Påtagligt sann är denna tolkning åtminstone ifråga om Yussufs ord till sin brud:

"din faders hårdhet,
som dig gifva ville åt en nordisk
furste, hvit som kölden och som hatet".

ty både Yussuf och Schems-el-Nihar äro svarta som ebenholts, och måste naturligtvis finna ett blekansiktes åsyn främmande och förhatlig. Detta sista ställe stärker gifvetvis sannolikheten för att de tvenne tvifvelaktiga uttrycken böra förklaras i enlighet med detta.

Af dunklare väsen är det gråa. Om den sjätte boken i "Murnis" kallas: "en ny dikt, sväfvande mot lunden med dunkelgrå, skimrande vingar", så är det därför att den innehåller sagan om en hemsökelses och sorgs tid, som först i en följande finner sin frid och sin förklaring. Då efter Gustaf III:s mord litet hvar misstänkes för delaktighet i stämplingarna, säger Friherrinnan, Tintomaras matmoder: "många af våra bekanta stå gråa för min inbillning" och åsyftar med sitt uttryck ett dunkel, en tvifvelaktighet, som icke är god. "Det der är åter en askfärgad punkt för mig" (Herrarne på Ekolsund III: 113) betecknar en omständighet, som är halft hotande, i alla händelser obehagligt osäker. Emellertid måste ej det gråa nödvändigtvis ange obehag, ehuruväl det dunkel, som det erinrar om, ofta döljer just något slikt. "Askgrå, osäkra ögonkast" (Gabr. Mim. III: 29) ge tillkänna bäfvan, men Almqvist talar äfven om "de glada, de ljusgråa vindar" (Murnis), som förde vikingarna söderut till anade bragder och ungdomsdåd. Och Ceraunus talar om Isidorus af Tadmors "ljusgrå, vänliga gestalt", ett uttryck som gifvetvis inte bara hänför sig till hvad som för ögonen är.

Hur den sedvanliga uppfattningen af blått som trohetens färg utvecklat sig, känner jag inte. Hos Almqvist har jag ingenstädes funnit något exempel på denna symbolik. Blått är för honom väsentligen det gåtfulla. I Amorina (s. 4) talas om att glömma sig i "hjärtats blåa land", där färgen väl är vald efter himmelens. Molnens egen färg har väl medverkat till att i uttrycket

> "talande så ur tystnad,
> som till oss molnens blåiga andar tala"
>
> (Arthurs jakt)

andarna tänkts blåaktiga, men då Almqvist äfven annorstädes — (Jaktslottet) s. 60: "de ljusblå spökenas härar" — nyttjar samstämmiga ordasätt, synes han ha fäst denna färg vid föreställningen om andar, som uppenbara sig på jorden. "Blåiga minnen" (Hermitaget s. 186) äro dunkla, gåtfulla erinringar, och på samma sätt heter det i "Signora Luna":

> "Sig en gåta har
> i blågrå moln om denna gömma dragit."

Påtagligt är, att Almqvist merendels haft töcknet, dimman som verklighetsbilden af det blå. Om sitt eget sätt att afbryta en berättelse, innan personernas öden o. s. v. fått förklaring och händelsernas rytmik nått sitt sedvanliga strofslut, nyttjar han själf denna bild: "det dimblåa eller till hälften outredda i mitt sätt att sluta". När major Carl Henrik i "Drottningens juvelsmycke" förtviflad sitter och grubblar öfver den trolöshet, som han tror att hans älskade begått emot honom, men hvars orsaker han icke mäktar uppdaga, så utbrister han i brefvet till sin vän: "här är sotmörkt i kammaren, blåmörkt i hjärtat". Fullkomligt likartadt är ett uttryck längre fram i samma arbete, då fröken Adolfine söker reda ut en trasslig härfva och talar för sig själf på följande sätt: "Det är mig outgrundligt; jag vet vägarne i halfva, ja mer än halfva labyrinten — men något är mig svart — alldeles blåsvart".

Uttrycken: "två ögon på Arthur sågo, strålande blått" och "hon kastade på Johan mörkblå ögonkast" (Grimstahamn 18) tarfva ingen utläggning, de äro af alldeles samma slag som den ofvan omtalta "sidensvarta blicken", d. v. s. hänföra sig till ifrågavarande ögon och deras färg. Till yttermera visso säges det om Katrina — hon som såg på Johan — att hennes ögon voro "mörkblå med litet grönt uti, liksom en spegelklar is". — Det är visst inte förut påpekadt att Almqvist i namnet på det 'animal coeleste', som är hufvudpersonen i "Drottningens juvelsmycke" gifvit hennes kynne som naturbarn: Azouras Lazuli, d. v. s. himlens och hafvets blåa färger.

Det röda är blodets och — i allmänhet taget — rosornas färg. Skiftningen purpur har som kändt särskildt haft rykte om sig för att vara en ädel och fager färg och på grund häraf med förkärlek nyttjats om det, som stått i samband med en stark känsla, isynnerhet kärleken. Mera ovanlig är då Almqvists bild i "Ferrando Bruno", där denne säger: "jag sof i purpurglädje" och med de orden målar en lycklig barndom och man fäster sig vid bildens styrka. "En saga med purpurfärgade vingar" kan inte närmare bestämmas, emedan den aldrig kom att inflyta i Jaktslottets häfder. Frans Löwenstjerna kallar emellertid Aganippe för "den purpurröda källan", hvartill knytes anmärkningen, "att grekerna visserligen icke förtalt att den var röd, men att Frans ofta gaf en passande kolorit åt hvad han berättade." Hvarför tänker sig nu Almqvist diktens källa röd? Inte därför att han som Nietzsche menat: Schreibe mit Blut: und du wirst erfahren, dass Blut Geist ist. Förklaringen ges på ett annat ställe i "Jaktslottet" (i andra upplagan I: 159). Där får allting lif och personlighet — alldeles i nyromantikens anda, och man minnes ofrivilligt Felicias ord (Lycksalighetens ö I: 214) om genierna:

"De äro Elementernas regenter,
och själarne af de naturgestalter,

som på er jord för ögat visa sig.
I ljuset, luften, vattnet, plantan, träden,
de lefde också där personligt förr;
se'n människan blef öfverklok, de vistas
blott på besök där understundom än,
ty annars doge tingens arter ut." —

narcisserna tänkas äga frihet och tankar och äfven "rubinerna hafva föreställningssätt" för att kunna "utföra det evigas purpurdikt". Dikten borde ju — enligt Almqvist likaväl som enligt Atterbom och Tieck — vara alltomfattande, en världsdikt. Och det eviga, det verkliga lifvet bär i dikten purpurns, rosornas färg, emedan det var liktydigt med "att offra rosor åt Herran" — törnroslifvet[1].

Helt naturlig är Richard Furumos utveckling af hur lynnena hos människan äro klimatiska. "Den heta, vilda känslan, med en kolorit af rödt och svart både i grymhet och kärlek, beskåda vi hos människor, som bo i jordens heta zon, eller på gränsorna däraf." Där är elden ursprunget till det röda. "Vredens dunkelröda glöd" (Signora Luna) förstås genom samma analogi — elden. Vilhelm målar i ett samtal med Amorina deras framtida hem, hvars förmak skola vara blå som himlen och hvars salar skola vara "röda som drömmarnes frid", hvarvid hans drömmar naturligtvis äro färgade af hans häftiga känslor.

I "Tre Fruar i Småland" talas om hur grefvinnan Celestines uppfattning af den gudomliga världsstyrelsen ändrar sig:

[1] Vanlig metonymi föreligger i uttryck sådana som: purpurkyssar, purpurheta kyssar, purpurfromma läppar o. d. Äfven det sistnämnda, som tyckes egendomligast, beror ju endast på den enkla omställningen af: fromma purpurläppar, eller: fromma och purpurne läppar. I själfva verket äro dessa "bilder" ytterst oskyldiga, enkla och lättförståeliga vid sidan af t. d. Tegnérs, som bjuda skuggor som skimra och stolar (!) som slockna, för att endast nämna ett par kraftställen. Men skillnaden mellan Tegnér och Almqvist är i detta fall, att Almqvist såg för sin inre syn sina bilder, medan däremot Tegnérs bilder ofta aldrig ha stått lefvande för inbillningen, åskådningen, utan hvila på infallets mera vacklande grund.

"Guds finger, hvilket förut alltid förekommit grefvinnan snöhvitt som den skäraste alabaster, stack sig i detta ögonblick blodrödt framför hennes inre syn". Hon hade tillförne trott, att världen styrdes genom oskuld och vapenlös ädelhet till sitt fjärran mål, men fann nu att äfven brott och död utgjorde medel för nåendet af det målet. Amorina kallar en berättelse en "mörkröd sägen", emedan den innehåller sanningen om doktor Libius svägerskas ungdomskärlek och ungdomslycka. Alldaglig är bilden i: "min bror är för närvarande alltför rosenrödt stämd" (Herrarne på Ekolsund III: 89).

Ett alldeles enstaka uttryck är: "Jorden står i guldgul fägring" (Amorina 67), som kan vara både solljusets och skördemogna slätters färg[1].

Från natten som mörkrets tid härledes det mörkas (äfvensom det svartas) uppgift som beteckning för andligt dunkel och för allt det, som på grund af sin hemlighetsfullhet är hemskt och skrämselinjagande. "Hennes själ var en mörk natt" (Hinden 63) innebär därför en lättgripen symbolik, likaså: "hans dystra charakter mörknade ända till misantropi" (Jaktslottet 19) eller "jag är mörk och svag såsom I" (Om helsans evangelium) och "det nattdunkla, höga namnet röfvare" (Amorina 261). "Känn ångest och svart förfäran" (Colombine 90) utropar därför också Colombines fader till den man, som han tror är hans dotters förförare. Äfven hotet tar denna färg: "mig om hjärtat sväfvar svarta åskmolns hot" (Svangrottan på Ipsara). "Hans hjerta kunde vara svart" (Ryska minnet s. 30), "så länge ej sorgen mäktar kläda din själs vingar i svart" (Amorina 102) utgå från samma föreställningssätt. Och såsom en nattens känsla ser han äfven

[1] Just på grund af att den gula färgen för öfrigt aldrig nyttjas af Almqvist synästetiskt tviflar jag på att han skulle nyttjat den för att känneteckna Aurora, så som Ellen Key gör i "Tankebilder" I: 72. Det blå synes mig näppeligen enbart kunna innebära Almqvists eget omdöme om Julianus, lika litet som det hos honom får ange "den färg, som synes danad ur skuggans finaste väsen". Jfr Auroras karaktäristik af Julianus, som återges här ofvan s. 66

hatet: "han henne hatar så djupt, så svart" (Signora Luna) står alldeles vid sidan af ett flertal likartade uttryck, och någon motsats mot det "hvita hat", som jag förut påvisat är ingalunda åsyftad. "Denna svarta tilldragelse" (Syster och bror s. 143) syftar på ett hemskt minne, och en nattlig påminnelse ligger äfven i orden: "svaret på dina svarta frågor" (Gabr. Mim. I: 101). Naturligtvis kallar han gärna en skakande berättelse svart; Ellen Key har anfört uttrycket "en af de svartskrudade" (sagorna); andra exempel bjuda: "denna svarta saga" (Amorina) och "den svartbevingade, fina darrande diktens förra flykt" (Semiramis). En sällsam förening af hemskhet och prakt har Almqvist ingjutit i ett uttryck i "Amorina": "hans härvid vaknande känslors skimmersvarta monolog" (Amorina 131). Ovanlig styrka i längtan ange Ninus ord: "elden är röd som min själs hoppfulla glans, och jorden är svart, lik min suck efter dig" (Semiramis).

Om "din sidensvarta blick" är taladt ofvan, den står vid sidan af:

> "Se ofvan kind de tvenne ögon der, som svart
> På oss med sänkta flammor skåda ödmjukt hit."
>
> (Marjam).

Egenartad är Constantins bild (Gabr. Mim. I: 182), då han befinner sig i en svår och kanske farlig ställning: "jag befinner mig i en ganska svartmuskig belägenhet". Hans belägenhet tar rent af personlig form för honom och liknar sig vid en person med stort svart hår och skägg — den öfliga röfvartypen.

Omedelbart på naturintryck återgår gifvetvis uttrycket: "ur Apenninerdalars svartgrönt friska hem" (Signora Luna s. 7). Medelbart hänförs äfven det sid. 62 noten anförda: "den svartgröna utfarten mot Kronan och hennes ammunition" till en naturiakttagelse, som här torde ha spelat in associativt. Tvifvelsutan har Almqvist velat ange djupet och friskheten i den förklädde jägaren Elds yttrande genom att kalla det svartgrönt. Det gröna bidrager med sin om den grönskande

skogen påminnande färg, det svarta för i minnet Elds förtviflade, vilda sinne — det är i denna tvåfald af färger man skall se Elds utrop, som hvarken är ett ytligt missnöjes tillfälliga utfall eller ett fördärfvadt sinnes utstuderade nedrighet.

Svårtolkadt är mottot på "Skällnora kvarn": "Hvarifrån det är du till väfven skall få *turkiskt rödt*, det vet jag. Men — du ville ju också hafva *blått?* var det icke så? Se här —" Meningarna äro hämtade ur berättelsens afslutning och yttras af berättaren till den kvinnliga hufvudpersonen, Brita. Som motto skola de naturligtvis uttala berättelsens grundtanke eller innehålla en synpunkt på det omtalade. Jag är därför böjd för den tydningen att de säga detta: längtan till ett jordiskt mål och vilja att skapa din lycka, det har du, och möjligheterna att nå fram likaså; det du icke mäktar själf, det skall dig gifvas — välsignelsen öfver din gärning.

Af synnerligt intresse äro ett par meningar, där Almqvist låter förstå, hur vidriga vissa färgblandningar voro honom. "Samma sak, samma figurer, samma verld blifva poetiska för poetiska ögon, som stå i grå eller *brunröd obehaglighet* för ett sjunket sinne" (Amalia Hillner II: 193). Här spelar det tvifvelsutan in någon association, nu omöjlig att förklara, som gjorde att brunrödt för Almqvist tycktes obehagligt. Detsamma är förhållandet med följande: "med så *brunblåa trådar* hade ödet uppränt sin väf i dessa händelser, att Alphonse Angely icke hann tillbaka till striden" (Gabr. Mim. II: 91). Jag måste tillstå att äfven på mig sammansättningen brunblått verkar obehagligt, men jag förmodar att också här någon association varit afgörande.

Är det sålunda en rik skörd af färgade förnimmelser, som man kan göra i Almqvists arbeten, finner man däremot få iakttagelser rörande den yttre formen. En sådan förtjänar likväl att anföras. Det är följande uttalande om Gustaf III:s mördare, J. J. Ankarström: "en viss rätlinighet i allt hvad han gör eller säger, som är mig olidlig. Han går aldrig annars än i raka streck på gatorna, och för armarne som

alnar. — Orimlighet! liflöshet! hvar fins i naturen och i verkligheten en sådan rakhet? Det blott och bart räta är ypperligt i mathematiken, men duger ej i musiken, och i menskliga lifvet förer det till — döden" (Drottn. juvelsm. 203). Lätt är att sluta från detta uttalande till en obenägenhet för det stela, radräta, som både i stil, komposition och själsskildring utmärker Almqvist. På sätt och vis en parallell bjuder Snoilskys utrop i "Cendrillon":

Farväl med det regelrätta, asketernas norm!
Välkommen med snirklar och snäckor, du smekande böljeform!

Åskådningen är naturligtvis inte utmärkande för endast dessa bägge skalder, utan är väl samegendom för alla.

Från den alldagliga iakttagelsen att solen skymmes af moln är bilden gifven för fördunklande af klarhet, skymmande af sken. "Nå, sörjer Ni då nu? — — — Nej, det var ett litet svagt, dumt moln" (Herrarne på Ekols. III: 289) innebär därför inget svårtydt. "En dunkeltyst hed" (Guldfågel i paradis) företer den inte alltför sällsynta företeelsen af två bestämningars hopförande i ett ord: dunkeltyst = dunkel och tyst. "Emandea var såsom en ljus blomma, upphöjd i skönhet genom sjelfva sin broders skumma närvaro" (Gianera) torde ej heller vara någon bild. Ej mera förefinnes af en sådan i uttrycket: "den sorg, hvarom hon talade, satt som en fin skymning omkring det öfversta af hennes ögon" (Det går an). Däremot är det en sådan, då Ormesinda säger: "en salig känslas dunkla skimmer sig öfver hjertat gjuter" (Ramido Marinesco 33) och i detta uttryck i "Melia": "högt allvar, återhållsamhet och dunkel omedveten helig oskuld andades omkring dem". Och förbindande med glans och dager jordisk lycka — i tanke väl på både sol och ögon — talar Cesar i Signora Luna om "sin flickas skimmersälla hjerta". Med en uttalad jämförelse mellan tanken och solen säger Ambrosio i samma dram: "din tanke flammar sollikt ur ditt hjärta". Glädjen upplyser ett anlete och likaså ett sinne, hvarför Trapano talar om "glädjens mildt strålande

och klara ljus". I alla dessa bilder från dagerns och dunklets område finnes inget ovanligt. Och näppeligen heller i att morgonrodnaden kallas "ett lent ljus" (Amorina 220) och att samma ord, len, äfven nyttjas om solstrålarna i solnedgången (Gianetta 252).

Något litet brukar Almqvist också värme och köld för att ange känslor; "fordna dagars varmt underbara tid" säger Ramido Marinesco, och motsatt heter det i Drottningens juvelsmycke: "en samlad snö af känslor från både Förr och Nu uppfyllde hennes bröst".

För hörselförnimmelser var Almqvist i hög grad känslig. Redan Lysander har framhållit — och naturligtvis förlöjligat — den almqvistska egendomligheten, att fantasien påverkades af ljud, framförallt namn. Klangen af utländska ortnamn ägde en hemlighetsfull makt att hos honom "väcka lefvande sensationer om de särskilda folk". I "Människosläktets saga" heter det (s. 96): "Ett antal geografiska namn hafva ej sällan sitt intresse att höra blott för deras ljuds skull, och för att i vårt inre gehör förnimma det slags tonart, som hemlighetsfullt hvilar öfver land och folk. Denna anmärkning har en viss vigt, så fort det är frågan om, att icke fatta jordens och menniskosläktets tillstånd med begreppet och tanken allenast, utan känna dem till deras inre och högre betydelse, hvilket vi ej förmå utan genom det underbara i oss sjelfva. Vägen till detta underbara är ett musikaliskt sinne." Detta skulle mycket väl kunna vara taladt af lady Sofia i "Hermitaget" eller Frans Löwenstjerna. Det ingick ju i Almqvists suggestiva medel som författare att verka genom parallelismer och tavtologiska uttryck, hvarvid i synnerhet namnen fingo tjänstgöra. Äfven denna egenskap öfverför han gärna till de personer han skildrar. En hel scen i "Amorina" är ju fylld af Vilhelms försök att uppfinna ett tillfredsställande poetiskt namn åt den älskade — för öfrigt ett nyromantiskt drag. Och den hederlige Göran Edeling i "Tre Fruar i Småland" är så förtjust i de ossi-

anska nämnen, att man ofta hör honom "i sin hustrus sällskap med glänsande uppsyn uthviska sådana stafvelser som Desdemona och Evirallin", och han danar *Dedemoallin* efter Evirallin med anknytning till torpet Dedemo, där hans flicka bodde. Almqvist framhåller ej musiken så nyromantiskt programartadt som t. ex. Atterbom ("Himlen vins af kärlek och musik", slutorden till Erotikon) men den äger för honom en stor och djup betydelse, som äfven får goda uttryck i enlighet med den mystiska läggning, som vi alltid finna i hans uppfattning. Det heter så bland annat: "Melodiös är hvarenda människa, så fort hon är sig själf" och "att hafva melodi är detsamma som att hafva själ". (Poesi i sak.)

Både typiskt nyromantiska och personligt almqvistska äro sålunda Deidamias ord om hennes ungdoms älskade:

"när på den tyst bortandade musik,
som Laonikos hetat har, jag tänker än".
(Svangrottan på Ipsara).

I "Drottningens juvelsmycke" finner man två gånger musikaliskhet som bilden för uppfattningsförmåga och välbehag: "saker som du icke hört, men som du med ditt musikaliska sätt ändå begripit" och "tog emot de tjugu riksdalerna med en besvärad och omusikalisk uppsyn". Ljudeffektens likhet med ett synfenomen föreligger äfven i "ett svart moln, som skred fram i dofva dimmor" (Murnis)[1].

Ännu oftare möter oss emellertid vällukten i bildlig användning hos Almqvist. Visserligen måste man frånräkna de många fall, där ordet doft har betydelsen dam, stoft, ånga, pust — en betydelse som numera är död — och dem en nutida läsare stundom något studsar vid. Typiska exem-

[1] I Alma Cleves "Populärfilosofiska synpunkter ur modern svensk diktning" förekommer s. 6 ett synnerligen tillkrångladt uttalande om *ton* hos Almqvist, hvilken ton förklaras vara "tvillingbarn" med hvad A. C. kallar färg i ett vittert arbete. Som Almqvist själf betecknat denna ton såsom "sjelfva författarens egna stämning, uttrycket i hans arbete", framgår det ju att han här bara slutit sig till och endast närmre bestämt vanligt språkbruk.

pel härpå äro: "mörkret, som darrat framför hans ögon, började dofta upp, såsom en silfvergrå dimma förtunnas och simmar bort i en klar luft" (Melia); "som en lätt sky från dimblå hafvet doftar upp" (Arturs jakt); "värme skall dofta omkring ditt slott" (Arctura)[1]. Däremot är det nog den nutida betydelsen på ordet i "Smaragdbruden": "i svenskt mynt vill detta säga den doftande summan af 384 millioner riksdaler banko". Lysander finner att en sådan dröm som denna "näppeligen kan uppstå i någon annans hjärna än en fullkomligt ruinerad varelses". Utan att anse detta uttalande öfvertygande finner jag det likväl högst sannolikt, att Almqvist, som vid Smaragdbrudens författande hade uppehällessvårigheter, fann den stora summan — doftande.

Likaväl som Almqvist uppfattade väsendet som musik, likaväl var det för honom doft. De voro ju endast olika uttryck för samma varande, betecknade olika sidor af samma förnimmelse. "Hans dotter var hans själs innersta vällukt", (Melia), "hela hennes väsende doftar fram såsom sjelfva det lefvande djupa" (Murnis), "hvar finner mitt väsen ett svarande väsen, som känner dess doft och älskar dess färg? (Hermitaget s. 85). "Att finna hjertats doft igen" (Svangrottan på Ipsara); "allt beror på det blomsterslag, som växer i hjertats trädgård, och den doft man mest älskar" (Herrarne på Ekolsund I: 118); "tanken på en stor blifvande fest sprider kärlekens milda doft i de själar och hjertan, som vänta derpå" (Baron Julius K* s. 119); "O hur ett heligt, stort förtroende sitt doft i menskohjertat gömmer" (Isidorus af Tadmor). Det skulle föra för långt att här påvisa, hur nära sammanhang denna doftsymbolik har med den sinnebild för ideallifvet, som Almqvist valt i törnrosen.

* * *

---

[1] Sahlstedt (1773) öfversätter dofta med pulvisculos emittere (de farinis & ejusmodi); Weste (1801) har doft = poudre, p. impalpable, poussière, folle farine.

Hur verkligt skaldiskt Almqvists bildspråk är, det torde framgå ur ofvanstående. Just greppen ur den värld, som är till för våra sinnen, visa skaldens förmåga att besjäla naturen och både suggestivt och symboliskt påverka vår inbillning. Georg Brandes har i sin lilla dikt "Vokalfarverne" gifvit ett ypperligt uttryck åt skillnaden i uppfattning mellan den "hvis Blik er sløvt og hvis Farvesans er kold" och skalden som är diktare och målare på en gång — fullkomligt i Almqvists anda. Alltjämt tillämplig är slutstrofen:

Har Du da ikke Sanser, kan ej betages saa,
end ikke se det Skjær, Vokalen arver,
saa last ej Maleriet, du ej forstaar dig paa,
det Maleri, hvorpaa du ej ser Farver.

Att Almqvist var säker om giltigheten af sitt skrifsätt ur konstlärans synpunkt på samma gång han skref omedelbart, det framgår af "Den sansade kritiken". Han talar nämligen där om den enhet af musik och måleri "i hög mening", som är den egentliga poesien, sedan språket, som själf ursprungligen var ton och tafla på en gång, "måst lämpa sig efter abstraktionerna. Nu måste en sållning ske ur språket för att det skall kunna bli till verklig poesi" — och det är den som hans stil afser. Men innerst var hans stil i lika hög grad som hans ämnesval en följd af hans personliga läggning, och när han försvarar sin stil, blir det endast en reflexion efteråt öfver hans lynne och dess uttryck i dikt.

För att nu med rättvisa och till någon nytta bedöma en personlig stil måste man gifvetvis undersöka dess förhållande till författaren själf. Att, som skett, på ett ytligt och ovederhäftigt sätt angripa en formsak utan att ta reda på dess inre orsak, leder till oriktiga och gagnlösa slutsatser och är lika värdelöst för psykologien som för stilistiken[1].

[1] För hänvisningar till och lån af fysiologisk och psykologisk litteratur har jag att tacka prof. Hj. Öhrvall och doc. F. von Schéele, till hvilka jag står i största förbindelse för det intresse och det understöd de härvid visat mig.

Ruben G:son Berg.

Är sammanfallet af *och* och *att* att hänföra till fornsvensk tid?

I sin intressanta afhandling "En sproglig værdiforskydning" (Dania III, 145 f.; jfr äfven diskussionen härom i Dania III, 239 f.) har O. Jespersen med stor skarpsinnighet utredt frågan om uppkomsten af sådana fraser som "behag *å tryk* på dören", "han glemte *å skrev* under" och liknande och visat, att de bero på en sammanblandning af *og* och *at*, hvilken framkallats af flere samverkande orsaker, af hvilka den viktigaste varit det fonetiska sammanfallet af *og* och *at* till *å*. Han har därvid hufvudsakligen hållit sig till danskan och norskan efter 1500, men äfven tagit någon hänsyn till svenskan (t. ex. s. 146 f., s. 154, 155, 158, 159, 168). De tidigaste exemplen på förväxling som han anför, och hvilka han anser vara blott grafiska, äro från "Mandevilles rejse", handskrift från 1459[1]. Sedermera har frågan behandlats af Falk-Torp på flere ställen i deras "Dansk-norskens Syntax" (så § 121 anm., § 125, § 130 c, § 132 b, sid. 213) samt af Cederschiöld "Svenskan som skriftspråk" s. 265 f. Dessa författare följa i allmänhet Jespersens utredning med framförande af en del nya exempel, men yttra sig icke om företeelsens ålder.

Senast har O. Ottelin i Studier öfver Codex Bureanus I, 145 f. berört frågan, och detta för så vidt den kan angå

[1] Redan innan Jespersens afhandling utkom, hade Söderwall i sin ordbok anfört några fsv. exempel på förväxling mellan *ok* och *at* vid artiklarne om dessa ord.

fornsvenskan. Under det han diskuterar frågan om fsv. bortfall af ʒ, anför han en del förväxlingar mellan *ok, at, a* och *af,* som kunna synas tyda på, att dessa sammanfallit i ett uttal *å*. Han stannar emellertid vid att anse det säkrast att betrakta de ur Cod. Bur. anförda fallen såsom skriffel och icke som bevis på ʒ-bortfall.

Ottelin synes mig i sitt resonnement utgå från en felaktig förutsättning, då han för att styrka ʒ-bortfall i *ok* (ogh) söker efter exempel på bortfall af ʒ i *slutljud.* Enligt min mening står nämligen ʒ-ljudet i *ok* icke i slutljud, utan i *inljud.* Såsom konjunktion förekommer *ok* icke i paus (annat än undantagsvis af retoriska eller andra skäl), utan alltid framför ett annat ord, till hvilket det så nära ansluter sig, att det blir obetonadt. Jag menar sålunda, att *ok* i förbindelsen "iak sigir enom gak *ok han* gar" är likställdt med —*ik*— i *mykelikhet.*

Om vi då se till, huru det förhåller sig med fornsvenskt bortfall af ʒ i inljud, så ställer sig saken något förmånligare än i fråga om slutljud. För det första är då att märka, att framför *k* och *g* ʒ assimileras med dessa, hvarpå enligt Noreen, Aschw. Gr. § 303,1 den så uppkomna geminatan förkortas. Ett exempel härpå kunna vi ha i skrifningen "j troo *okärlek*" i Bir. 3,181[1] (hskr. 1400—1425). Vidare anföras i Aschw. Gr. § 311, anm. 2 enstaka exempel på ʒ-bortfall äfven framför andra konsonanter. Till dessa kan jag lägga några nya. Så finna vi i Erikskrönikan, värs 964 *datinga* (hskr. 1470—80) samt fyra gånger substantivet *datingan* (v. 2216, 2473, 3395 och 4349), likaså en gång i Hist. Troj. 260 (1529) och BSH 5,105 (1507) *fordætinga* sig. Vidare det enstaka *fatelika* LfK. 190 (börj. af 1500-talet), som dock kanske snarast är att anse som skriffel. Här kan äfven

[1] Förkortningar vid citat från fsv. skrifter äro desamma, som användas af Söderwall i hans Ordbok. Vid citat från BSH 5 har jag dock icke som han citerat efter sida, utan efter brefvets nummer.

erinras om att, enligt Ottelin, *jak* en gång i Cod. Bur. skrifves *ja*, hvilket är af betydelse, då *jak* i fråga om satsbetoning är så godt som alldeles likställdt med *ok*. Noreen, a. st. har från ett diplom af 1395 exemplen *rættohet, rættihet*. Dylika former, som i nusvenskt talspråk torde vara de regelmässiga i subst. på -ighet, har jag anträffat i ej alltför ringa antal från fsv. tid. Särskildt om man betänker, hvilket inflytande grundorden, som i flere former omöjligen kunde förlora den ifrågavarande konsonanten, måste haft på bibehållandet af densamma vid stafningen af de afledda, så tror jag man får anse exempelsamlingen ganska bevisande[1]. Älsta exemplet är från 1383, således icke alltför långt efter Cod. Bureanus' nedskrifningstid, kan möjligen rent af vara samtidigt därmed, då ju i fråga om denna handskrift endast 'terminus a quo' är säkert känd (jfr Ottelin, a. arb. s. 4 jämte not).

Jag tillåter mig här meddela exemplen med angifvande af nedskrifningstid:

biskedilihet DD $1,_{44}$ (1383); rätuheth SDNS $2,_{89}$ (1409); kräslihet Bil 263 (1420—50); giryhet FM 59 (1457); besklihet (2 ggr) MP $2,_{119}$ o. $_{145}$ (sen. hälft. 1400-talet); helbrygdhelihet Ber 17 (1480—1500); menehet BSH $4,_{100}$ (1483); osmitelihet Spec. Virg 465 (slut. 1400-talet); mykelihet Bir $4,_{208}$ (slut. 1400-talet l. börj. 1500-talet); dägliheth Di 230 (omkr. 1500); wärdohethib. 279; retthohet BtFH $1,_{161}$ (1508). I Hel. Mechtilds Uppenbarelser, som är öfversatt af Budde 1469 och skrifven omkr. 1500, träffas: älskelihetz s. 246; mikelihet 289; sötelihet 291; offwerflödhelihet 301; wärdhelihet 309; ympnohet 309; hemelihet 321; höghelihet 335; wärdelihet 337.

Helbrugdohet i LB $3,_{46}$ bör väl sammanhållas med adj. *helbryghþo*, såsom Söderwall gjort, och är icke hit hänförligt.

[1] En del citat äro hemtade från Söderwalls Ordbok, en del från resp. handskriftsutgifvares rättelselistor.

På sid. 148 i sitt anförda arbete säger Ottelin, att ett stöd för antagande af ljudlagen "ʒ bortfaller i slutljud efter svagtonig vokal redan i fornsvenskan" skulle vara skrifningen *æverþelet* i Bu 167 samt *mærkelit* ST 368. Man får väl då anta, att han menar, att bortfallet skulle ägt rum i former som *æverþeligh*, och att sedan neutralformen analogiskt omstöpts efter dessa. Men hvarför skulle man icke kunna anta, att *gh* ljudlagsenligt gått förloradt framför *t* i svagtonig stafvelse? Hurudant förloppet därvid skulle varit, är väl emellertid omöjligt att konstatera, vare sig man skulle tänka sig, att *k* eller ʒ bortfallit, eller *kt* assimilerats till *tt* (jfr assimilationen epter > etter), eller en ur ʒ utvecklad klanglös spirant *ch* inassimilerats med *t*, hvarvid man kunde jämföra den urnordiska utvecklingen *ðohtriʀ* > *dötter*.

Till de af Ottelin anförda exemplen kunna läggas följande: lödhut SD $6_{,65}$ (1348); kunnoth ib. ib.; lustot Ber 278 (slut. 1400-t. l. börj. 1500-t.); genstridhot MU 252 (omkr. 1500); merklith FM 235 (1505); nytthit FM 388 (1508); blodhot Lg $3_{,93}$ (1530—40).

Man kunde invända, att adjektiven på *-ogher* kunnat röna inflytande från adj. på *-otter*. Härvid är dock att märka, att dessa senare i fornsvenskan äro betydligt mycket sällsyntare än de förra och synas vara inskränkta till ett ganska snäft betydelseområde (dels *yttre* adjektiv som *krokotter*, *kollotter*, dels vulgära eller nedsättande som *darotter*, *sqvallrotter*), hvarjämte de icke egentligen tyckas förekomma förrän på 1400-talet (jfr Rydqvist, Sv. Spr. Lag. II, 386 f., 396 f.; V, 12 f., 19). Ett dylikt analogiinflytande blir sålunda ej mycket troligt. Att adjektiven på *-liker* dialektiskt i fsv. kunde ha *i* svagtonigt antas af Kock: Alt- und neuschw. Accentuierung § 352, angående de på *-igher* anser han det möjligt, att de haft semifortis, a. arb. § 357; om de på *-ogher* har han, så vidt jag ser, där icke yttrat sig.

När skrifningen *forgengelen* möter i ett diplom från 1409, SDNS $2_{,116}$ eller *andelin* Su 249 (slut. 1400-talet)

kunna dessa utgöra exempel på den af Noreen Aschw. Gr. § 311,2 c så formulerade ljudlagen: "ȝ försvinner mellan två svagtoniga palatala vokaler".

Af det föregående torde ha framgått, att *ok* (ogh) redan vid slutet af 1300-talet i en del ställningar kunnat ljudlagsenligt få en biform med uttalet *å*. Då nu detta, såsom Ottelin a. arb. s. 148 framhåller, stödes genom skrifningen *o* — denna skrifning förekommer äfven i Cod. Q af Magnus Erikssons Landslag, hvilket har betydelse, då denna handskrift är från slutet af 1300-talet (se Schlyter, Corpus X, Inl. s. XVII), och i MB 2,339: "Post hec vidi et ecce etc. Sidhan saagh iak *o* see dören war ypen" —, samt genom en hel del eljest svårförklarliga sammanblandningar af *ok* med *at*, *a*, *af*, så kan man knappast längre anse de anförda fallen som endast skriffel. Ottelin framhåller visserligen, att om *ok* så tidigt haft uttalet *å* man oftare skulle träffa skrifningen *o*. Härvid bör man dock lägga märke till, att det går lättare för en skrifvare att ändra en bokstaf på grund af uttalet och skrifva t. ex. *ogh* för *ok*, *ad* för *at* o. s. v. än att i *ett så kort ord* borttaga en bokstaf. Man må icke invända, att så likväl skett, då man finner *a* för *af*. Förhållandet är nämligen icke fullt analogt, *af* skulle näppeligen så ofta finnas skrifvet *a*, om icke betydelsen af de bägge prepositionerna i en del användningar legat så nära, att de icke kunnat skiljas från hvarandra.

Som det emellertid är klart, att min åsikt, att *ok* fakultatift haft uttalet *å* redan på 1300-talet, stödes än mer, om exemplen på förväxling visa sig vara talrika, vill jag anföra några dylika, som Ottelin icke upptagit. De torde ju dessutom i sig självfva erbjuda intresse.

Ett exempel på förväxling mellan *ok* och *at*, som synes fordra ett gemensamt uttal *å* är "all creatur manas i them sang *oc* lowa wan herra" MB 1,16 (hskr. trol 1430—50); likaså "gik i mönstrith *oc* sina böner kalla" Al 7502 (hskr. 1430—50), där möjligen *kalla* kunde vara ett apokoperadt

preteritum (se nedan!). Hufvudcodex af MB 1 har s. 156 "giordhe gudh störsto liws sool oc mana solina mere *at* skära daghin, maanan minne at ~", under det Cod. B (från 1526, men har i allmänhet bättre bevarat äldre former än Cod. A) visar "~ tw stor lyus sol oc mana solena mera *oc* skära daghen ~". MB 1,28 är förhållandet omvändt; där har hufvudcodex "swa som hwar ma *oc* pröwa then som atwaktar", under det Cod. B har *at*. Här kan dock möjligen *oc* i Cod. A betyda "också". Enligt utgifvarens utsago s. 568 förekommer för öfrigt ofta i B *at* för *oc* i A och omvändt.

På följande ställen har jag funnit *at* i stället för *ok* (jfr Ottelins exempel från Bu 499): "Thins quidhz stadhir ~ var mik swa astundelikin *at* thin siäl var mik sua thäk at iak ~" Bir 3,316 (1400—25); "Sidhan kalladhe han them til sin *at* lät them se, at alt thz rumit" — Lg 3,240 (sen. hälft. 1400-talet); "mwnkana bodho anama honom til thzta klosther *ath* abothen wilgde gerna haffua gullit" Di 291 (omkr. 1500). Trenne exempel anföras äfven af Söderwall, Ordbok art. *at* 21).

Det måste erkännas, att det erbjuder svårigheter att förklara, hvarför förväxlingen äfven ägt rum vid konjunktionen *at*, som så vidt man vet icke kunnat uttalas *å*. I fråga om de af Ottelin anförda exemplen från Su erinrar jag då om att enligt noten s. 148 i Ottelins a. arb. *oc* och *at* i denna handskrift förete grafisk likhet, och vidare om möjligheten, att förväxlingen kunnat förorsakas af förbiseende. Detta sista kan naturligtvis ha spelat in äfven vid några af de andra förväxlingarna, men deras antal är så pass stort, att man icke gärna vill anta den grunden för alla fallen. Hvad angår det tredje exemplet: "wisselika thz ware rät *oc* thu skulle nv her ginstan taka thin dödh" Lg 3,212, så kan det jämföras med följande: "thz ware mykith bäter fordragith *ok* konungsins hion ware oslagith" RK 1,2112. I bägge dessa exempel synes det passa väl att anta, att *ok* står för

om, och man kan då tänka på, att *ok* i fornsvenskan ej sällan användes som villkorskonjunktion (så synnerligen ofta i Historia Trojana, äfven i bref t. ex. BSH 5,29 från 1505, ib. 5,102 från 1506 samt 5,136 från 1507, de bägge sista skrifna af Hemming Gadd), om också endast i förening med inverterad ordföljd. (Se Bergqvist, Den kond. satsfogn. i fsv. s. 13 f.).

Förblandning af *ok* och *aff* (skrifvet *off*, en skrifning som förekommer exempelvis i Schlyters Cod. C af Kristoffers Landslag från midten af 1400-talet — Cod. L från midten l. senare hälften af 1400-talet har *åff* — i LB 3, sid. 73 från början af 1500-talet, BSH 5,47 och 48 från 1505 och Hist. Troj. 39 från 1529) har jag funnit i Spec. Virg. 141 (hskr. fr. slut. 1400-talet), där det heter: "Loquasitas är mz enne fläthio *off* fawizsko ordha owirflödoghet oplata hiärtans lööshet".

Ett på grund af sin ålder viktigt exempel på förblandning af *ok* och *a* är det bekanta "Nw ær kirkiæ satt *oc* sylli" i Cod. B af Smålandslagens Kyrkobalk, där Cod. A har "satt *a* sylle", hvilket är det enda, som ger mening. Skrifningen *oc* är här, så vidt jag förstår, synnerligen svårförklarlig, om man icke antar, att *oc* haft lika uttal som *a*. Handskriften är från senare hälften af 1300-talet, och det torde ej vara alltför djärft att antaga, att öfvergången *a* > *å* verkligen ägt rum i denna handskrift, då säkra exempel på ljudlagen finnas samtidigt eller tidigare i andra handskrifter (jfr Noreen, Aschw. Gr. § 110, Kock, Fsv. Lj. s. 407 ff.).

Jag har dessutom påträffat en del andra förväxlingar, som Ottelin icke omtalar, och som likaledes tyda på ett gemensamt uttal för de däraf berörda orden. Så skrifves i MB 1,178 "oc bygdhe oc ther altara gudhi *a* kalladhe a hans nampn", där Cod. B har det man väntar sig, nämligen *oc*. I Hist. Troj. 163 möter *aa* med betydelse af *ok* i "The sagdo syt ärendhe *aa* then befalling the hade aff grecana".

Af för *a* förekommer KL 196, där det heter: "war allan daghin oc nattena *af* bönom"; handskriften är föga, om ens något yngre än 1385; "konungin ~ slar sik lösan mz honom tröstande fullelica *af* honom" Bir 4,291 (förra hälft. 1400-talet); "Tha bygdo the eth hwss *aff* gulbergs heedh" RK 1,2258 (1470—80); "at alt blyit af mik falle swa at enkte skal *aff* mik qwart wara eller synas" Prosadikter 297 (hskr. 1492); slutligen "inghen sculle *aff* annan härya" RK 3, sid. 114 (börj. 1500-talet). Andra exempel äro anförda af Schlyter, Ordbok, art. *af* 3) — han tycks dock uppfatta dem på annat sätt —, af Söderwall, Ordbok, art. *af* 24) samt Kock, Fsv. Lj. 405.

Skrifningen *a* (aa) för *af* möter redan på den tid, då öfvergången *a* > *å* ännu icke inträdt, t. ex. i Äldre Västgötalagen. Senare träffas den i Smålandslagen (se Kock, Fsv. Lj. s. 405), i MP 1,230, 287, i ett diplom från 1405 o. s. v. (se Söderwalls Ordbok, art. *af*). Enligt Schlyter, Corpus X, Inl. s. VII förekommer den likaledes i Cod. D af MEL från senare hälften af 1300-talet. Dessutom har jag träffat den Bo 130, Bir 4,19, Sv. Kyrkobruk 89: "broth sik wp *a* graffwinne" (hskr. slut. 1400-talet), Hist. Troj. 152: "stötthe honom *aa* hästen", ib. 163: "begäradhe then dagen räth *aa* falskhet oc jlklokhet", ib. 234: "i östra delen *a* wärdena". Noreen, Aschw. Gr. § 306,2 upptar äfven *a* som biform till *af*.

I RK 1,377 (1470—80) förekommer ett fall, där *af* skrifves *ok* "swarade ~ söth ord *ok* rödhum mwnne". På den motsvarande förväxlingen *af* för *ok* har Ottelin (a. arb. s. 146) framdragit ett exempel. Jämför äfven exemplet *off* för *ok*, ofvan citeradt från Spec. Virg.

Ett tidigt bortfall af *t* i obetonad ställning (framför *þ*), som då vore att jämföra med bortfallet af *f* i *af* (hvilket torde skett i *inljud* liksom utvecklingen *ok* > *o*, icke som Noreen, Aschw. Gr. § 306,2, säger i slutljud) kan man icke sluta till af det i VGL I, JB 2 förekommande: "Köpe skal taka (tva) *at* antiæs hænde, ær" (citeradt efter Schwarz-Noreens

uppl.), där Fragm. och VGL II ha "taca tva *af*". Utelämnandet af *tva* i Cod. A visar nämligen, att texten på ett eller annat sätt missförståtts af afskrifvaren. Då däremot i MB $1,_{486}$ (trol. fr. 1430—50) läses "lät ~ tälghia alt träwirkith (till templet) *at* dyrom träim til gerningäna", så kan ett gemensamt uttal *å* ha influerat.

I MP $2,_{45}$ (sen. hälft. 1400-talet) står *af* för konj. *at*, då det heter "Först är märkiande *af* thänne spitälske tekna syndogha människio" samt MP $2,_{114}$ "Ok six här *af* stort liudh vard". Dessa kunna emellertid betraktas som rena skriffel, då vid expositionerna i postillan oupphörligt återkomma fraser som "Thässe helghe läst sighir af threm thingom Försth af ~", hvilka troligen föresväfvat skrifvaren, så att han kommit att skrifva fel.

Något osäkra äro väl äfven följande exempel från MB 1, Cod. B.: "gudh skapadhe först himel oc iordh, *oc* ämpnom mz eno ordhe" — Cod. A. har "*at* ämpnom" —, samt "han är iämpn sinom fadher *oc* guddominom" motsvarande "han är honum iämpn sinom fadher *at* guddominom" i Cod. A.

Slutligen förekommer i Mechtilds Uppenbarelser (omkr. 1500) på två ställen *oc* skrifvet för interjektionen *o*, hvilken då torde motsvara vårt nysvenska *å*, icke *o*. Man jämföre t. ex., att i Hist. Troj. s. 58 denna interjektion skrifves rad 18 *Aa*, men några rader nedanför *O*. Exemplen lyda: "Än kärlekin ~ war allom them som tith komo, gemmildh skenkirska. *Oc* härra jhesu christe läth os wsla syndara koma til thetta hälgha bordhith och thär äwärdhelika mättas" MU 272, samt "Sidhan sagdhe hon til härran ihesum *Oc* min härra, hwi thog thu thänna siälena swa brat oc betidha aff wärldenna" MU 349.

Endast grafiska förväxlingar, beroende på det gemensamma uttalet, förete väl äfven följande exempel: "haffwer jak nw mina speyara in i Wæstra hæredh til thet bondha tyngh *oc* för höra, hwath" BSH $5,_{158}$ (1507, bref från en

länsman i Södra Möre); "tegkis edher *och* wedha, hwadh folk som her er" samt "tegkis ederth herredöme *och* wedhe, adh" ib. 5,195 (1508, riksrådet Johan Månsson Natt och Dag); "thaa bedher jek edhers nade ville verdes *till oc biudhe* mek till", "ath edhers nade ville verds *till oc sende* hiidh noghet malt", "ville edhers nade verdes *till oc biudhe* mek till, hwor ~" ib. 5,283 (1509, höfvidsmannen på Visborg Laurens Schinkel, skrifver kanske snarast danska);

vidare "Thet war Thet första Teckn
Jesus giorde i Galileen
Och syn herligheet kungöre"

från Visbok i sedes s. 41, skrifven efter 1573; samt

"Der war een stoor lust i frustuwan
Och lyda der uppå (huru etc.)"

från Pär Brahes visbok s. 87 från 1621, där för öfrigt sid. 82 äfven förekommer skrifningen *o*: "*O* serla war deth om afftonen". I Barbro Banérs visbok (efter 1658) har jag sid. 45 träffat:

"men aldrig kommer iag till örsalls Landh
och Tala medh moderen min"

och sid. 31 förekommer *aff* rimmande på *gåå*:

"Af honom wiste Pariss inthet *aff*
Ty lett han sina Skeep för Segel *gåå*"

där enligt utgifvarens anmärkning *ff* är senare tillskrifvet.

Emellertid uppstår nu frågan, hur långt tillbaka i tiden man kan sätta den 'värdeförskjutning', som möter oss i Jespersens utgångsexempel: "Behag *at tryk* på dören" och liknande. Som vi sett, torde den viktigaste förutsättningen härför, det fonetiska sammanfallet, förefunnits redan vid senare hälften af 1300-talet.

Jespersen indelar sina exempel i fyra grupper A, B, C och D. Till gruppen A hänför han sådana exempel som:

'vær så god *at gå*' (infin.)
och 'vær så god *og gå*' (imper.),

där ha vi identitet både i form och betydelse. Till grupp B för han exempel, där vi blott ha identitet i betydelse såsom:

'vær så god *at komme*'

och 'vær så god *og kom*',

till grupp C dem, där vi blott ha identitet i form, d. v. s. sådana där det första värbet motsätter sig tanken på koordination: 'lad være *at gå*'

och 'lad være *og gå*'.

Såsom resultat af dessa likheter framkomma då fraser som 'lad være *og kom*' i stället för 'lad være *at komme*', och i dessa är förskjutningen klarast genomförd, de utgöra Jespersens grupp D. Öfvergången är emellertid så hårfin, att det ofta är omöjligt att afgöra, huruvida den redan inträffat eller icke; särskildt är det svårt att skilja grupperna B och D. (Jfr för det föregående Jespersen, a. arb. § 13 ff., särskildt § 25.) Härmed följer, att det icke blir lätt att noggrant datera företeelsen, och dateringen försvåras ytterligare därigenom att sammanblandningen hufvudsakligen tillhör talspråket och därför icke afsatt alltför stora spår i litteraturen.

I och för lösandet af frågan har jag genomgått 'Didrik af Bern', som visar en prosastil, som i flere hänseenden närmar sig talspråket. För att nämna ett exempel så träffas stundom värbet i sing. vid plur. subjekt, särskildt då subj. följer efter. Sid. 189 står så: "tha *sprang alla* op", s. 19 "oc sunder *gik badä glaffuenä*", s. 250 "tha *sprongh* opp *alle atilia men*". Handskriften är från slutet af 1400-talet eller början af 1500-talet, och öfversättningen enligt Schück verkställd omkring 1454. Språket har i allmänhet sen prägel. Så förekommer t. ex. ofta synkoperade former af substantiv på -are: *borgarna, wäktarna, röffwarna* o. s. v., samt till och med (s. 238) den neutrala genitivformen *landits*, en form som enligt Söderwall, Hufvudep. s. 86 först på senare delen af 1600-talet börjar bli allmännare och förut endast framträdt undantagsvis. Exempel på former af typen *minnens*, d. v. s. neutra utan inre flexion, men med den gamla

ändelsen, har jag träffat i Mechtilds Uppen. (c. 1500), nämligen *liiffens* s. 67, *loffins* s. 258 och *liffins* s. 272 (märk, att enligt Söderwall, nyss a. ställe, *-sens* i starka neutra länge är den vanliga ändelsen utom i dem på *-e*), samt i ett egenhändigt bref från Hemming Gadd från 1507 *rikenss* BSH 5,136. Hvad angår värbets böjning i Di, så träffas t. ex. ofta imperativformer på *-er*, och pluralen af pres. ind. kan i alla personer sluta på *-a* eller *-e*. (Härpå meddelar Söderwall några exempel i Hufvudep. s. 65 f., de äro mycket talrika.) En del af dessa "sena" former kunna ju tänkas bero på danskt inflytande, och språket (eller kanske hufvudsakligast skriften?) synes också vara en smula daniserande, i synnerhet i den del som härrör från skrifvaren n:r 2, men öfver hufvud taget tror jag att man får betrakta det som god svenska.

Endast grafisk är väl förväxlingen i följande exempel: "Tidrik red till tingit ~ oc sagde regnalle sa athan fore hem *oc sigia* Ermentrik konung athan far aldre skat" Di 179; "sent till hanum regnall mere riddara oc lx mz hanum *oc kräffuia* skatt aff didrik konung" ib. ib.; "ty tykte mik rad ati sende til ider sön frederik *oc kräffuia* skat aff hanum" Di 174; "rid till en stad som heter sarkasten. ther möte (trol. pres. ind.) tik flere myna gode men. *oc sätia* landen till retta" ib. ib.; "jak är nyliga heman ridin *oc fa* goda sider set" Di 96. I "jak will tiäna en mektwg höffdinge, thz är mit ärinde *oc ware* hans stallswen oc skwra hans harnisk" ib. ib. fattas väl bäst "thz är mit ärinde" som en inskjuten sats utan inflytande på konstruktionen.

Snarast kan man vänta sig förväxlingen genomförd vid rörelsevärben, där den numera i talspråket är synnerligen allmän och vid imperativ, såsom i danskan efter *gaa*, *komme* och *være*, "fast udtryksmaade". (Jespersen, a. arb. § 34, Falk-Torp, a. arb. s. 207.)

Jag vill då först anföra några exempel med *bägge värben i infinitiv;* de flesta torde böra hänföras till Jesper-

sens grupp A, några kanske snarare till grupp C. Sådana äro i Di ganska vanliga.

Så vid *rida:* "nw wil jach *ridha* j skoghen *ok för löstha* mik" 288; "thiith wildhe han *ridha ok försökia* sik" 281; vi vilie *ridha ok för löstha* os ok wedha dywr" 228; "lat mik *rida* herra *oc fa* at wita ho the äre" 142; "om nogor torde *rida* till aktilia konung *oc sigia* hanum i hwat nöd the wore" 39. Sista exemplet är vid strängt logiskt bedömande icke att hänföra till grupp A, ty *oc sigia* kan icke vara beroende af *torde*, det är blott själfva ridandet som är ett vågspel. Här ha vi alltså redan en början till förskjutning; *at* fordras af sammanhanget men har af öfversättaren eller skrifvaren fattats som *ok.* Exemplet föres väl bäst till C.

Vidare har jag funnit ett exempel vid *koma:* "wij wilia sköt *koma och hielpa* hanum" 189;

vid *ga:* "bad han sin broder bidia konungxens dotter *ganga* till smidiana *oc tala* wid hanum" 55; "bad han sigord *ga* i skogen *oc brenna* koll" 123; "läth mik *gaa* j klostridh *ok sökia*" 295;

vid *fara:* "wij wilia *fara* till melias konung *oc hempna*" 25; "jak will *fara* till swerige *oc strida* mz" 32;

vid *upsta:* "bad hanum *vpsta oc wäria* sig" 138;

vid *skall* (bort): "iak *skall bort oc lösa* hanum" 147; "tha *skall* iak än et sin *i rytszeland oc röna* ho ther förre flyr" 201; i dessa exempel ha vi visserligen icke inf. före *oc*, men hufvudsaken är, att *oc lösa* äfven här blir lika med *at lösa.*

Äfven vid *sitia* har jag funnit ett exempel, som torde böra föras hit, nämligen sid. 278: "j then sama stoll som konungh[a] pläga *sitia ok krönas*".

Dessutom kan jag anföra några spridda exempel från andra skrifter. Så: "alla gillesbrödher skulo *upsta o qvädha* tha thz mynne skiänkth är" SGG 132 (börj. 1500-talet; afskrift senare, men ovanligt trogen) — märk skrifningen *o!* —;

"böd honom astwndeliga *fölia* siig tiill troyam *oc skoda* syna ∼ stora släkt" Hist. Troj. 144.

Men äfven vid andra än rörelsevärb träffas dylika exempel. Så skrifver Åke Hansson Tott år 1507: "haffuer jak *aktadh* mik nw til Scara, till landztyngeth, *ok forhöra* huro" BSH 5,108; samme man 1505: "at idhert herredöme wille *ware fortenkt och giffwe* mek eth got swar" ib. 5,81; på samma sätt Sten Cristiernsson Oxenstierna 1506: "at i welle ware her wdij *fortenctte och wnne* megh" ib. 5,66 (dessa två exempel föras kanske bäst till C, liksom äfven ett par af de följande); "Jag hawer lx karla, *til siös skulo* i nath och morgen *och fiska*" BSH 5,92 (Hemming Gadd, 1506); "thy maago piltane *ware wte och hænta* nagoth" ib. 5,112 (samme man, 1507); "*ær* jek och en nu *oppa weghen och see* til, owm jek kan" ib. 5,64 (Bengt Knutsson, småländsk fogde, 1506); "dhe *ware* honum *fölgaktege oc fa* honum hæresbogen" ib. 5,258 (Peder Turesson Bjelke, 1509); "saa myket jac kan göra ther tiill tha will jac *wara redabogen oc läggia* ther till ath thz skall gaa äpter hans wilia" Hist. Troj. 199; "lath han *biwdha oppa ett herramöte* offwer alt siith rike *oc tiil. hopa komma* i tessalonica stad" ib. 3; slutligen i ett bref af 1631 från Gustaf II Adolf: "wille *giöra migh den* systerliga *benegenheten och taga* barnet till sigh" Styffe, Gustaf II Adolfs skrift. s. 571.

I Didrikssagan användes eljes ofta *at* efter rörelsevärben, stundom äfven infinitiv utan *at*, t. ex. "vil tw ridha j skog ath weyda dywr" 228; "konung Ermentrik red weydä diwr" 176; "ey wildhe hymerna gonga nidh ath strida mz nyfflinga" 255; "somme gingo lata widike in" 180; "for attilia konung i skogen at weda diwr" 106; "var tha bortho ath weyda dywr" 228, o. s. v.

Likaså "com sialnar at se huru" Bu 495; "ga at spazera" KL 34 (1385) i "wilia gaa bort ath see drotning helin" Hist. Troj. 157.

Till A-gruppen höra äfven följande exempel, där *bägge*

värben stå i imperativ, men den senare imperativen har en form, som är lik infinitiven, hvaraf följer att i talet oc + imperativ ej kan skiljas från at + infinitiv: "tha *gak* til bordz *ok faa* theg math" Di 228; "*rid* heller en annar stadz *oc fresta* tik" ib. 17.

Men hvad skall man säga om exempel som dessa: "*stath op ok wär* tegh" Di 298; "*gak* hith *ok sith* när os" ib. 243; "*faren oc syen* ether herra at" ib. 32; "*gak* nw astad *oc seg* the samma orden fram j bland the dödha" Hist. Troj. 159, i hvilka imperativen ej kan fattas som infinitiv? Närmast för tanken skulle det väl ligga att här använda final infinitiv; dock synes äfven koordination ligga så pass nära, att man hälst vill föra dylika exempel till grupp B.

Äfven då *bägge värben stå i preteritum*, kan i vissa fall oc + pret. icke skiljas från at + inf., t. ex. vid preterita efter första konjugationen med apokoperad ändelse. Som bekant har Beckman (i Sv. Landsm. XIII: 3, s. 22 ff.) velat sätta apokopen som ljudlag till omkr. 1400, men anser, att den redan tidigare uppträdt som sandhilag. Kock, Sv. Landsm. XV: 5, s. 20 ff., anser liksom Beckman själf dennes exempel på preteritiformer af typen *kalla* ur RK II osäkra och har själf inga tidigare säkra exempel än från Colombus och Lucidor.

I Barbro Banérs visbok (efter 1658) träffas emellertid: "Dhe Lågo ~ det *wancka* så många dödeliga Såår" s. 34; "somblige Lågo ~ och somblige *Orka* icke röra sig" s. 36; "då bleff habor dödh, hon *dåna* der wedh danske drånningen" s. 44; likaså *klappa* s. 48, *hempta* s. 49. I Per Brahes visbok (1621) träffas *årka* s. 10; "Siu tynner aff deth hwita sölwer, då *skatha* din fader ifrå migh" s. 73; *swara* s. 79; "*tala* du med stållt Adelin?", hvarpå sedan svaras "jagh *talade* med stålth Adelin" s. 88. I Bröms Gyllenmärs visbok (1615—25?) har jag funnit: "hun grät så ynckeligha, och *iämra* sig öffuer sin stora nödh" s. 142; "iag *vth rätta* ey annat ther mäd än" s. 143; *bemöda* s. 143; "och som tu

petruss tröstade, när han *försacka* tig“ s. 148; *ärna* 2 ggr s. 173; slutligen “gud giffve iag vore henne när, Och venlig med henne *tala*“ s. 192. Visbok i sedes (efter 1573) uppvisar en form med kanske blott ortografiskt bibehållet *th* “Thet wexte vp weder thet *målnath* i sky“ s. 66 (dock toder det vara naturligast att fatta formen som eliderad), och Harald Oluffssons visbok (1572—73) har “her *folla* en höna hær warp en mær“ s. 72.

Men ännu tidigare säkra exempel kunna påvisas. I Hist. Troj. (1529) läses: “troyaner driffwo them yterst j stranden Tha *skynda* konwng Vlixes siig tiill land mz syn skip han steg snarliga j land“ s. 110; “Tredya hären *skycka* hector mz iij^{M} stark striidzfolk oc giorde for then troilum ~ tiill höffwesman“ s. 118; “Män menesteus som jnthe glaffwen hade *rwsa* mot honom ~ oc hwg ~ oppa hans hiälm“ 141; “tha wäknade grecana siig alla oc *skynda* siig tiill striidz“ 158; “Konwng thelamon kom oc j thz samma oc *akta* mz wåld taga ~ män han kwnne ey“ 238; “The drogo astad om wårtiid nar solen war stygen j taurj tekn oc alt *böria* blomstras oc grönskas oc kommo til ~ “ 288.

För att se, om möjligen singularformerna här skulle kunna vara *r*-lösa presensformer, har jag genomgått sid. 130—230 och därvid funnit, att *r* aldrig saknas i värbformer. Exempel på saknad af *r* träffas nämligen endast i fall som dessa: prepositionerna *w, wndy;* advärbet *omsydhe;* substantivformer som *döttra, söstra, hära, konwnga, hertoga.* Men äfven pluralformen torde vara säker, ty på de genomgångna 100 sidorna förekommer intet säkert exempel på en sådan växling mellan pres. hist. och pret., som eljes i detta fall vore att antaga. När s. 160 står: “Tha war thz wid meddag nar alla grecana tilhopa *komma* j striden the sökte ~“ eller s. 219 “hwggo oc slogo oc *drapa* saa manga the offwerkommo“ så kunna *komma* och *drapa* (som man eljes skulle bli tvungen att fatta som skriffel för *dräpa*) mycket väl fattas som preterita, i hvilka *a* står för *o*. Dylika skrif-

ningar äro nämligen i denna handskrift mycket vanliga. Så t. ex. skrifves s. 34 *bartha* för bortha, s. 46 *maln,* s. 73 *starm,* s. 135 *gat,* s. 106 *morganen* och s. 86—87 förekomma bredvid hvarandra *slåath, slatet, slaath, slaåtzfolket, slattet.*

Från 1508 har jag äfven funnit ett par exempel. Då de förekomma i bref (från slottsfogden i Västerås), kan man näppeligen ens falla på den tanken att anse dem för pres. hist., och äfven sammanhanget tyder på, att de måste vara preterita. Exemplen lyda: "vaareth raadelik, ath i toghe them öffwer en sidhe och taladhe hymmelike medh tom ok *fraagha* them om" BSH 5,242; "thaa waare the komne in moth Snæwinghen, taa *skynna* jak them strax aath Aakerbo hæreth" ib. ib.

I Didrik af Bern står sid. 105 "Sidan drogo the in i wilcina land, brende oc *skina* slot oc städer oc slo ther mykit folk i häll". Då nu på alla öfriga ställen, där denna sammanställning är brukad i de sista 200 sidorna i Di, värben stå i samma tempus (så: brende oc skende s. 112, skinnade oc brende 181, brende oc skenede 186 o. 201, brenner oc skener 202, på samma sätt "bränner ok skinnar" 32), så torde däraf få slutas, att man äfven på detta ställe har samma tempus på båda sidor om *oc.* Det är då troligt, att vi ha apokoperade preterita äfven s. 231 "tha *samla* härdindh konung en storan här ok drogh ~" samt s. 250 "tw tyctamestare haffuer nw fongith tin rätha lön ath thu ey *tycta* barnith bethrä", där preteritum synes passa bäst för betydelsen. Dock användes i Di mycket ofta pres. hist. växlande med preteritum.

När således säkra — och icke alltför få — exempel på apokoperade preteritiformer (med bortfall af slutkonsonanten) äro påvisade omkring 1500, torde det medges, att utsikterna för att företeelsen verkligen är så tidig, som Beckman antagit, ställa sig betydligt ljusare, och jag tror, att man äger rätt att antaga, att åtminstone några af hans exempel från RK II, där sammanhanget mest synes fordra preteritum, verkligen äro preterita. För Cod. Bur. har Ottelin,

a. arb. s. 157, 168 f. påpekat, att åtskilligt talar för att anse en del där förekommande former af typen *kalla* för preterita. Det kan då äfven förtjäna påpekas, att vi redan i ett diplom från 1402, SD NS 1,153, finna en preteritiform, skrifven *taladh*. Där står "ath iak ~ taladh til lasse bonde om ~". Det är ej nödvändigt att här anta skriffel; vi kunna ha att göra med ett apokoperadt preteritum, och, hvad angår slutkonsonanten, blir den i det föreliggande sammanhanget ohörbar.

Af det föregående torde man nu kunna sluta, att det af Ottelin från Bu. 503 framdragna exemplet "þa faþeren com *ok vitia* dottor", där de andra handskrifterna ha *at,* verkligen af skrifvaren afsetts att vara preteritum, och det bör då hänföras till Jespersens A-grupp. Ett annat exempel har jag träffat i det nyss anförda brefvet från Västeråsfogden, där det heter: "Maa i vethe ~ thet jak var in i Fyædringhe landh oppo en dagh ok nath *ok tala* vith almoghen" BSH 5,242 (1508).

Exempel, som kunna hänföras till B- eller D-gruppen, har jag funnit rätt många.

Så vid *rida:* "Sidan rido the alla vtoffuer skogen oc *rido oc skoddo* hwar resen haffde fallit" Di 140 (pret. *skodde* träffas äfven Iv 2139 och GO 805); "han *red oc sökte* efftir sampson" Di 5;

vid *ga:* "tha wore alle nyfflingha op stondne *gingo ok för sagha segh* i borgena" ib. 245; "*gik ok satte sik* j then sama stoll som ~" ib. 278; "*gik oc wiste* hanum alt sit gwll oc silffuer" ib. 94; "Mymmer *gik oc hemptade* wapen" ib. 124; "I then dagen *Gik oc wetiadhe* briseida diomedem j syn sotthesäng" Hist. Troj. 214;

vid *fara:* "Didrik aff bern *for ok lette* epther wideke" Di 301;

vid *löpa:* "j thz *lop* haghen *oc söcth* op eld" ib. 254 (för formen *söcth* jämför den liknande elisionen "tha *räcth* han vt sin stiärth" ib. 282); *lop* strax *ok vapnade sik* ib. 239

vid *vara borta* o. d.: "han *war borte oc fik* sik mat" ib. 45; "en dag *ware* hans fiskara *wte oc drogo* not" ib. 44; vidare: "han *sende bod* till konungen *oc bad* sik loff at" ib. 27; "sidan *sattis* the *nidher oc hwiltis*" ib. 153; "som walter *sat oc att* aff et willegals böste" ib. 170.

Särskildt intressant är följande exempel "sidan *satte* han *sik till oc att*" Di 123. Här kan man näppeligen fatta *oc* såsom verkligt koordinerande, utan *till oc att* står för *till at äta*, och exemplet måste otvetydigt föras till D-gruppen. Detsamma gäller om "tha the *begynthe* försth *ath sloghz*" Di 251, där det förbindande ordet af skrifvaren fattats som *at*, ehuru preteritum följer.

Möjligt är, att en attraktion, liknande den, som medverkat till att "gik at *witia*" blef "gik oc *witiade*", äfven spelat in, då (särskildt tyckes det vid förnimmelsevärb) man träffar konstruktioner som "oc *sago* konungens beszta tiäll *brunno*" Di 189 vid sidan af det vanliga ack. med inf. Till största delen bero väl dock dessa på böjelse för underordning utan fogeord. Liknande exempel äro: "Nar konung agamenon *saa* tolken nöd *gik* oppa ~" Hist. Troj. 218; "nar greffuen *hörde* mannen *talade* trösteliga" Di 85; "stodh brynilla ~ ok *sagh* henne bondhe ok hans brödher *komo* ok *fördhe* sigordh dödhan mz sik" ib. 230; "styremannen strax han *kende* skeppet *dreffadhe* gaff han ~ sigh åter affwogh i siöen" Swart, Gust. I:s Krön. s. 92 (1561). Liknande vid *säga* o. d.: "herbert *sagde* swa *war* sant" Di 163; "hernid konung *sporde* wilkinus *war* död" ib. 22; "thaa *swaradhe* han thet gerna göra *wille*" BSH 5,150 (bref från Hemming Gadd 1507).

Huruvida fall som "honum tycthe illa vara *ath skuldhe* ey faa nyfflinga skath" Di 237, "the loffwadho honum alle *at skulde* wara honum trone" Prosadikter 178 innehålla en infinitiv som på grund af attraktion fått preteritiform, synes mig ovisst. Kanske böra snarare *ath skuldhe* etc. fattas som bisatser i hvilka subjektet utelämnats. I förra fallet kunde vi möjligen äfven ha att göra med gamla preteritiinfinitiver,

liknande dem som förekomma i isländskan af de modala hjälpvärben. Huru härmed än må förhålla sig, så må märkas, att i detta fall *oc* + preteritum *skulle* icke kunde skiljas från *at* + infinitiv *skulle* i dialekter, där dessa former uttalades lika.

Andra exempel härpå torde vara: "Nar ~ konwng Agamenon war satther oc kester for öffwersta höffwisman offwer allan hären *ath skulle* them styra oc regera" Hist. Troj. 80 f.; "Nar alt reda war oc the reda waro *oc skulle* til skipzs styga" ib. 59; "begärade hon aff konung priamo *ath skulle* lata redha siith folk" ib. 235; "bad honom mz gratande tarom nederfallande for hans föther *at skulle* skynda siig" ib. 182; kanske äfven följande, där bindeordet fattats som *ok*: "fogthen sende vth two kara, *ok skulle* latha gripa töm" BSH 5,86 (Bengt Knutsson af Stäflö, dat. Tuna i Småland 1505).

I viss mån jämförliga med dessa äro äfven några exempel med *matthe* o. s. v.: "ängzslades miket at han skulle ey wara wiid hand nar han bleff grypen *ath matthe* haffwa tagit honom jgän" Hist. Troj. 162; "Polixena gaff siig oc ther om som kärlig haffde nw fangit tiill achillem *at wille* äga honom tiill syn herrä oc bonde" ib. 221; "hwat man mon sa dierff wara *at* them *torde* i mote bryta" Di 134.

Såsom Jespersen, a. arb. s. 160 not 1, anmärker, i danskan för en 400 år sedan ej heller *oc* + *pres. ind. plur.* skiljas från *at* + infinitiv. Detta gäller naturligtvis äfven fornsvenskan, till en början blott 3 pers., men senare hela pluralen, och jag erinrar då om, att i Di analogibildningen, hvarigenom pluralformerna bli lika, trängt ganska starkt igenom. Men i fsv. kan äfven förväxling ske vid *pres. ind. singularis*, nämligen af värb tillhörande första konjugationen i sådana dialekter, där dylika former kunna vara *r*-lösa. Exempel, som skulle kunna fattas på bägge sätten, äro: "ther liggher her didrik *ok bidha* mik" Di 271 samt "then fatiga almoga, her dagliga indkomer *oc claga* sin briist"

BSH 5,10 (svenska rådsherrar 1504). I det sista exemplet är väl *claga* kanske snarast att fatta som plur.; växling mellan sing. och plur. efter kollektiver är i fsv. vanlig (Se R. G:son Berg: Några anmärkningar om kollektiverna, Pedagog. tidskr. 1900 s. 444 ff.).

Ett exempel med *oc* + tydlig presensform i stället för *at* + infinitiv är följande: "sidhan *ridher* han *oc leter* effter sampson" Di 4. Det hänföres väl snarast till grupp B. Något närmare grupp D står väl "her ilektus *er* mesth *wdhe och skaffwer in*" BSH 5,195 (Johan Månsson Natt och Dag, 1508) samt "oc *swa hogmoduge äre*, *oc* vtan ider wilia *äre* kompne i wort land" Di 142.

I ännu ett fall kan det emellertid inträffa, att *ok*-konstruktion ej kan skiljas från *at*-konstruktion, nämligen vid *preteritiparticip af värb efter första konjugationen*, där *t* öfvergått till *ð* och bortfallit. En del dylika participformer har jag antecknat från visböckerna. Så i Barbro Banérs: "Mången duust då hafwer iag *Rydj*" s. 44; "Skarlakan *fordra* medh Mårdh" s. 46; i Pär Brahes visbok: "Hadhe han *kunna* den jomfru fåå" s. 87; Bröms Gyllenmärs: "han hadhe vel thet *kunne spara*" s. 42; Visbok i 16:o "Haffuer iagh aldrigh i någon syn *Kunna* märckia eller förfhara" s. 92; Harald Oluffssons: "thett giffue gudh fadher ~ tu hade aldrigh *tala* itth ordh" s. 61. I LB 4 från medlet och senare hälften af 1400-talet läses sid. 153 "thz ther bränth är ok eld hafuir *skadha*". Andra exempel på *ð*-bortfall i slutljud äro: *ståthe* Barbro Banérs visbok s. 49. Prytz, En lustigh Comoedia (1622): *liffue* s. 38 och 53, thed stora hungers *falle* s. 55, *mycke* s. 42, *förmyckie* s. 60; Gustaf II Adolf i bref från 1632: *slotte.* (Jfr för öfrigt Noreen, Aschw. Gr. § 308 anm. 6 och Ottelin, Codex Bur. I. 147 och not 3).

Ett hithörande exempel, alltså hänförligt till grupp A, har jag träffat i Didrik af Bern, då det s. 227 heter "hadhe *varith* j skoghen *ok betha* dywr". Märk att det finnes ännu ett exempel på *ð*-bortfall i Di förutom preteritiformerna,

nämligen s. 229 "brynilla badh ok haghen ~ ath flydde saa ath sigordh kome ey mer tith". I Barbro Banérs visbok har jag funnit ett annat exempel: "Och iagh har *Warit* Vthe medh åå *och hempta* dee blåmster Stora och små" s. 49.

Följande exempel äro däremot otvetydigt att hänföra till grupp D, och det förbindande ordet har uppfattats som *at*, ehuru infinitiv ej följer. (Jfr Jespersen a. arb. § 27, särskildt exemplet "tencht att fundet".) I Bir. 2,8 (1400—25) läses: "hafdhe jäk *format at vmuänt* alla världinna til gudh"; i Bir. 3,414 (samma handskr. som föreg.) "bätra hafdhe os *varit at quar sitit*"; Di 80 "tha hade iak ekke *tröst* mik till *at slagiss* mz hanum" samt i ett bref från Peder Turesson Bjelke af 1512: "han hade inthe *törfft* wedh *at gaath* effther min skadha" BSH 5,410.

Som bekant förekommer det äfven i en hel del andra fall, att part. pret. står i stället för inf., och detta förhållande har naturligtvis såsom Jespersen påpekar mycket underlättat den nyss behandlade utvecklingen. Företeelsen har förut berörts af Noreen, Spridda studier s. 73, utförligare af W. Söderhielm i Mém. de la Soc. néo-phil. à Hfors I,352, mer i förbigående af Cederschiöld, Svenskan s. skriftspr. s. 268. För danskan och norskan se Jespersen, a. arb. §§ 29—31, Falk-Torp, a. arb. §§ 136, 139.

Genom attraktion står part. pret. sålunda redan i fornsvenskan och äldre nysvenskan efter part. pret. af de *modala hjälpvärben*.

Exempel: "penningha som mik *bwrth* hafde *erfth*" FH 5,21 (1463); "hadhe länge sedan *bort warit* af min Ringheet uthRättat" Graan, Om Lapparne, Sv. Landsm. XVII,2 s. 9 (från 1672);

"om han hade *willet* seg titt *teett*" RK 3 (sista forts.). 5898 (hskr. från 1520-talet); "hadhe han ~ *welet sagdt* regementet ifrå sigh" O. Petri, Sv. Krön. 282 (1540—50-talet); har ~ honom *welat* bijståndh *giordt*" Messenius, Blanckamäreta s. 150 (1614).

"Hade wij *kunnet* ther til nagre raadh *funnit*" BSH 5,25 (Stockholmsborgare 1504); "hwar han haffwer *kwnneth faat* thet" BSH 5,142 (Hemming Gadd 1507); "om the hade thz *kwnned giordt*" Hist. Troj. 186; "haffde the *kwnned behalled* och *fwlfolg[t]* hänne (d. v. s. lyckan) epter" ib. 143; "hwar han hade *kunnit* thet *bekommet*" O. Petri, Sv. Krön. 206; "annars hadhe the wel tå *kunnet taghet* honom in" ib. 282; "att the hade *kunnat slaget* honom ifrå wärgen" Swart, Gust. I:s Krön. 62; "hwar han hade *kunnet främiadt* sins hiertes falska åstundan" ib. 4.

"och haffua lijkwäl *most rummit*" Prytz, En lust. Com. s. 45 (1622).

Vidare har jag iakttagit denna attraktion äfven vid värben *låta, tänka, mena, akta* samt *töras.*

Så: "som kong Hans haffuer *latit giort*" BSH 5,45 (Stockholms borgm. och råd 1505); "hade jag icke *latidh reknet* skötterne" ib. 5,50 (egenhändigt bref från Erik Trolle 1505); "her Sten Cristiernsson haffuer *latidh gestidh* alle myne faders landbor" ib. 5,114 (samme man 1507); "at kongen haffuer *lathet offuersat* eth tal folch" ib. 183 (Åke Hansson Tott 1508); "äpter the haffde *latit giordt* han ~" Hist. Troj. 261; "haffuer *låtett giordtt*" Harald Oluffssons visbok 27;

"at han hafdhe tha *thenct owergiwit* allan guz kerlek" Lg 3,198 (från senare hälft. 1400-talet); "ha ~ Oss och hans Nåd *meent nederlagdt*" Messenius, Blanckamäreta 181; "hade han *achtat giordt* fridh med ~" O. Petri, Sv. Krön. 288; "hade och sielff *achtatt dragitt* strax tilbaka" P. Swart, Gust. I:s Krön. 76; "lika som the hade *achtadt stormadt*" ib. 69; "som han *achtadt vtrettat*" ib. 122; "ther hade the *achtadt hylladt* almogen til sigh, *vtropadt* och *hylladt* sijn Koning, och annadt meer *bragt* fram j liuset" ib. 145;

"the hade *tordt offrat* them på fliskbancken her wore i gislan" ib. 96; "Hwarföre haffue j här *skutit tordt*" Messenius, Disa 26 (1611).

Äfven efter andra tempus af de modala hjälpvärben

förekommer emellertid part. pret. i samma eller ungefär samma betydelse som pres. infinitiv, vanligast, tyckes det, efter preteritum. I många fall är det dock omöjligt att afgöra, om icke snarare föreligger en presens infinitiv med suffigeradt objekt *thet*.

Exempel: "at the ingelwndom *willo sænth* nogen ~ at tala ~" BSH 5,138 (H. Gadd, 1507); "tha *vill* jag gerne *underuiset* almogen eder vilie" ib. 5,50 (Erik Trolle, 1505); "Ingen war then ~ som häller *wille* jw *mysta* syn enga son än hectorem, oc *återlöst* hans död ther mäd" Hist. Troj. 186; "meente med honom *welia* om natta tijd *förraskat sich* Örabroo slott til" O. Petri, Sv. Krön. 189; "Tå sprang han hastelige vp *wiliandes stördt sigh* i siön" Swart, Gust. I:s Krön. 142;

"begärade ~ att han *motte bekommet* thet barnet till att behollat hoes sigh" ib. 2;

"loffwedhe mich ~ at jach *skulle behollet* thet lille hereth Kindeheret thetta aar offuer" BSH 5,48 (Ture Jönsson Tre Rosor, 1505); "the lata ganzka ille, ath the *skwlle* sa *mist* thet" ib. 5,73 (Bengt Knutsson af Stäflö, 1506), "thaa mente wii, at thee *skwllo stormat* ther tiil, man thee ~" ib. 5,127 (H. Gadd 1507); "the fyngo honom faat oc som the *skulle dräped* honom ropade hector" Hist. Troj. 135; "menthe ath the *skulle hynt* them j siön" ib 73; "ther vppå at the och *skulle kommet* til dödz" i bref från 1464, afskrifvet af O. Petri, Sv. Krön. 242;

"*kwnne* i sielff wel *formerket*, at jak" BSH 5,57 (Sten Christiernsson Oxenstierna, 1505).

Nära exemplen med *vilja* stå några exempel med *verdughas*, *verdas* samt ett enstaka med *vara til sinnis*: "Maa ider *verdughis vethet*, thet han ~" BSH 5,52 (slottsfogden å Västerås, 1505); "*verduges* idher *vithet*, thet" 2 ggr ib. 5,134 (samme man, 1507); "at i wille *wærdas forarbeydath* i ene motto eller andre, at ~" ib. 5,137 (H. Gadd, 1507); "bedher ~ at i *werdes wnderwiset* myn herre, thet wij motte" ib. 5,128

(H. Gadd, 1507); "wij *ware* well *til sinnis* med then makth, wij haffdhom, nu strax *dragith* in i Blekingh" ib 5,43 (koncept till riksrådskungörelse af H. Gadds hand, 1505).

Vid *vara bätre* förekommer på samma sätt pret. part. i följande exempel från KS 5 (Bures uppl.) "*bättra är* tuem saman *liuat* än enom ensamnom *wara*. I MP 2,254 "hafdhe them *bätra varit hafua thighat än talat*" är som synes *hafua* tillagdt.

Vid värbet *höra* förekommer ofta part. pret., där vi nu skulle använda passiv pres. infin., så: "sua hauik *hört sakt*" Den vises sten, s. 3 (från 1379); "iac *hördhe sakt* af enom brodher thät som" KL 270 (föga, om ens något, yngre än 1385); "som thettä breff sea älla *höra läsit*" SDNS 1,352 (1404); "*hördhe* gudhz läst *lesna*" Bil 445 (1420—50) med böjdt particip.

I det första af dessa exempel kan attraktionen ha medverkat liksom i följande "som jach haffuer *förnummet* sanningene lijkast *waritt*" O. Petri, Sv. Krön. 3, i hvilket för öfrigt betydelsen är aktiv, och därför kanske attraktionen det viktigaste momentet. Så synes förhållandet äfven vara i Didrik af Bern. Där förekommer particip tre gånger efter *hört* (s. 35, 61, 67), blott en gång efter annat tempus, nämligen *hörde* s. 296.

Vid värbet *gita* slutligen kan ända in i senaste fornsvenskan particip användas vid sidan af pres. inf. I följande exempel från Su 183 stå bägge formerna bredvid hvarandra: "han *gath* hwatzske *läsit* älla *sionga* äldher nakot goth *giort*; i Hist. Troj. förekommer s. 232 "Tha *gaath* ecke paris tolket *lyda*", s. 236 däremot "*gath* ey tolket *lydet*". I MB 2,254 står "ey en fother aff idher *gither bidhit* ällir *staa* j ware asyn". Äfven Speculum Virginum begagnar ännu den gamla konstruktionen "iak *gither* thz ey *throt*, at" SV 17; "hon *gither* näpligha sik befwaradh" ib 72. Didrik af Bern använder nästan uteslutande participkonstruktionen, dock träffas s. 223 "the *gitto* ekke *komo* för idher ögon",

där troligen *komo* är att fatta som inf. *koma*. Från Peder Swarts Krön. har jag blott antecknat "Her Thure *gatt* icke myket wehl *lida* honom" s. 130.

På grund af likhet med *gita* i betydelsen träffas participkonstruktion någon gång äfven vid *forma* och *orka*. Så "hwndane *förmatto* napplika ther aff *ätit*" Lg 3,401 (börj. 1500-talet); "*förmatte* hon ey *opplata* mwnnen, och ey häller nakot annat *tänkt* wtan oppa gudh" Lg 3,404; "hon haffdhe näpliga thz *orkat lidhit*" Lg 3,428, där dock äfven attraktion kan föreligga.

Vid *fa* förekommer likaledes i fsv. part. pret. på ett sätt som i nusvenskan väl skulle motsvaras af pres. inf. (dock förekommer böjdt particip i fraser som "han fick sitt ärende uträttadt"), och som äfven i fsv. kunde växla därmed. Exempel härpå äro: "*fa* ey *löpt* han" Prosadikter 256 (motsvarande nusv. "kunna ej lyfta den"); "otta män *fingo* under them *gangit*" TK 273; "war sampson sompt ämpnith til at qwinnan *fik wunnith*" Spec. Virg. 40; i Hist. Troj. står s. 183 "the *fyngo* ey *fördt* honom aff", s. 189 "saa ath man *fik aterlykt* thz wyrket nar man wille oc täslykes *oplatad*", där den senare formen torde vara infinitiv med suffigeradt pronomen, samt s. 148 "*fik* ey *främia* syn wilia". I Didrik af Bern har jag träffat s. 86 "när iak *far* tik thz *lönt*", s. 96 "jak är nyliga heman ridin oc *fa* goda sider *set*", s. 218 "vtan jach *far hempth* pa tin ondha hwnd". I sista exemplet är det dock på grund af den vacklande ortografien knappast möjligt att afgöra, om ej substantivet *hämd* åsyftas. Från P. Swart har jag blott att anföra exemplet "när en annen prest ~ *fick* thetta *sport*" s. 141, hvilket noga motsvarar det nusvenska "fick veta detta".

Till slut vill jag blott framdraga några enstaka och ovanliga attraktioner, som jag träffat i Didrik af Bern, och hvilka sammanhänga med ämnet för denna uppsats därför att genom dem en infinitiv kommit att aflösas af andra värbalformer. Så står i exemplet "för skall nokon hielm

klöffwen worden, oc mangen riddaris blod wdgiwtis ~ för än" Di 10 *worden* för *warda.* (En i viss mån liknande attraktion är den, som förekommer s. 113 "sa at iak ekke haffde *grepin wordin*", där *wordin* står för *wordit.*) Sid. 25 står en imperativ i infinitivfunktion, då det heter "*Wet skaltu* melias konung at". Man må jämföra nusvenska exempel som "springer gör han inte i bråkaste" och sedan erkänna, att exemplet från Di ej *behöfver* anses som skriffel. Mer osäkert är "hwre mykin tröst han haffde aff thz nar han *stridde skulde*" Di 155, ty *stridde* kan vara en annan skrifning af infinitiven. Didrikssagan lämnar slutligen äfven ett exempel på att participmärket, i stället för att läggas till det första värbet eller genom attraktion till bägge, endast fogats till det sista, en böjning, som kan jämföras med att i nusv. talspråk rätt ofta höres passivböjningar som "den boken har inte *jett uts* än" hvilka visserligen anses som felsägningar, men dock oftare än man tror gå förbi oanmärkta. Det antydda exemplet lyder: "tha hade förre myn skiöll brynia oc hiälm *skule varet* kloffne" Di 229. På samma sätt skrifver Hemming Gadd i bref af 1504: "han hade [ey] bætre *k[wn]ne giort* mot mich" BSH 5,22.

Upsala maj 1901.

Olof Östergren.

Undersökningar rörande användningen af *sig* och *sin* i nysvenskan.

I.

Det riktiga bruket af reflexivpronomen anses sedan gammalt som en af de största svårigheterna i vårt språk. *Enligt den erkända hufvudregeln böra vi använda dem, då satsens subjekt åsyftas.* Denna föreskrift är ju enkel nog; men liksom de flesta andra regler, och mer än de flesta, har den sina undantag.

Om vi följa vårt språk ända in i den dunkla medeltiden så skola vi finna, att där sedan dess förts en tyst strip mellan reflexiva och motsvarande irreflexiva pronomen. Af ålder har svenskan haft en viss förkärlek för orden *sig* och *sin* och en böjelse för att använda dem med hänsyftning på annan satsdel än subjektet. Och det har blifvit denna sin kärlek troget, en omständighet som bäst skönjes i talspråket, där vi oupphörligt nyttja reflexiver på ett oegentligt sätt, under det att vi sällan eller aldrig komma med ett mindre riktigt irreflexivt pronomen.

Att man gjorde så äfven under medeltiden framgår med all önskvärd tydlighet af denna tids litteratur. Så säger t. ex. författaren till "Um Styrilsi Kununga ok Höfþinga": "Vreþin driver mannin af sinum skiælum" (s. 39) och ytterligare: "þet sighs af enum visum kunungi, at en þiddari bad han sik nogot giva" (s. 37).

Jämsides med detta inhemska bruk ställer sig, under

den tid då Sveriges öden voro förknippade med Danmarks, en från det senare landet öfverförd tendens att låta ordet *deras* undantränga *sin* från en del af dess rättmätiga område. Äfven detta sakförhållande har sträckt sina verkningar till våra dagar, men belysande nog icke till talspråket, utan till skriftspråket. Till och med hos sådana författare som Runeberg och Rydberg kan man göra iakttagelser som bevisa detta (Runeberg, II, 305; Rydberg, Den siste atenaren, I, 49, Romerska kejsare i marmor, 89, Vapensmeden, 104).

I danskan nyttjas *deras* äfven i reflexiv betydelse, då fråga är om flere ägare till flere saker. Och det var detta bruk som mot medeltidens slut insmög sig äfven i svenskan. Trots sin helt och hållet främmande natur lyckades det snart tillvälla sig stora rättigheter. En bidragande faktor af ej ringa betydelse utgjorde säkerligen den omständigheten att tyskan, hvilket som bekant saknar reflexiva possessiver, vid denna tid utöfvade en stark inverkan på vårt modersmål. *Deras* drog snart med sig de öfriga oblika formerna af det personliga reflexivpronomen, och dessa försökte i sin tur att undantränga *sig* och *sin*. Häri fogade sig språket emellertid mera motvilligt. Ett bevis på oegentlig irreflexiv lämnar oss ett ställe i Konungastyrelsen. "þy þorva kununga ok höfþinga hava stundum lekara ok andra frögþilika skæmptan *þöm* til glæþi och hugnaþ" heter det (s. 41).

Äfven i språkligt afseende medförde reformationen en frigörelse för vårt land. Reformatorerna försökte i sin bibelöfversättning att återinsätta reflexiverna i deras rättigheter. Men därmed är ej sagdt, att en återgång genast följde på alla håll. Olaus Petri berättar t. ex. i sin krönika, att de gamla svearna hade "medh theres konung aff hela rijkit ena almenneliga samqwemd, ther the kommo til hopa medh theras offer och skenker, til förberörda tempel och giorde ther theras gudhom offer" (Noreen och Meyer, 16). Liknande exempel förekomma oupphörligt både i nyssnämnda arbete och i annan litteratur från samma tid. I vår nu gällande psalmbok

hafva vi en psalm af Olaus Petri där det heter: "De herdar vaktade deras hjord". Här har *deras* troligen bibehållits af metriska skäl.

Reformatorerna utrotade således ej det oriktiga bruket. Men de hämmade dock dess framfart.

Under storhetstiden möta vi mången gång ett oriktigt *deras*. Så är det t. ex. i Gustaf Adolfs förmaning till prästerna att de skola tillhålla sina åhörare, att "dhe äre dehres öfwerhet trogne och rättrådige och vttgöra dehres plicht". (N. och M., 92). Stiernhielm säger oss på ett ställe, att "fast alle folck i werlden lefwe i mörker och blindheet aff deres vrsprung (N. och M., 116). Med trettioåriga kriget börjar ett nytt tyskt inflytande att göra sig gällande i svenskan, och till detta sällar sig snart ett franskt. I sammanhang härmed märkas allt kraftigare försök att ersätta *hennes* och *hans* med *dess*, en företeelse som står i nära sammanhang med historien om *sig* och *sin* och åt hvilken vi därför vilja ägna en stunds uppmärksamhet. Den glade Holmström säger hängifvet om sin Phillis: "Lätt hon mig en gång få kyssa des näfwar, så fick iag stoor glädie, nytt lijf i mit bröst" (N. och M., 203). Man skulle kunna invända, att *dess* här står i stället för ett orätt *sin*, men så behöfver ej vara förhållandet. En annan gång resonerar Runius på följande sätt: "Är icke menskian född til lifs? Lell skiärer döden ibland dess lifstråd af, då den knapt början nådt" (N. och M., 218). I Svedbergs företal till Schibboleth må vi gifva akt på orden "och beder jag vnderdånligen, at thetta swenska wercket, som nu steller sig i diupesta vnderdånighet in hos Ed. Kongl. Maj:t ... och legger sig ned för thess thron, motte nådeligen ansedt... blifwa" (N. och M., 196). Dessa exempel ha sitt särskilda intresse med afseende på den stil i hvilken de förekomma, den poetiska och den, om vi så få säga, "underdåniga". Verskonstnären är bunden af metriska lagar, och det betyder mycket för honom huru mångstafviga de ord med hvilka han rör sig äro. *Hans* och

dess äro lätt använda; men värre är det att få in ett tvåstafvigt *hennes*. Och i en tid då särkänslan för dessa pronomens uppgift var föga utvecklad föll det sig lätt att ersätta *hennes* med *dess* för att befria sig från en öfverflödig stafvelse. Från detta steg är det ej långt till försöket att inskjuta ett *dess* äfven i maskulinum, helst då ej någon bestämd individ afses. Frese utropar: "O, hur' kiär den, Herren späker, hälst uti des ungdoms tid!" (N. och M., 227). Litteraturen företer t. o. m. enstaka exempel på att *dess* fått en plural användning. "När sådana swåra ord äro till främmande orther komne", säger Rudbeck, "hafwa de dem ey kunnat så uthtala, som sig borde, och derföre äfwen så förwäxlat des bookstäfwer, som Pomponius Mela bekänner" (N. och M., 154).

Den förut påpekade "underdåniga" användningen af *dess* är säkerligen orsakad af ett begär att vara högtidlig och att göra den person om eller till hvilken man talar så förnäm som möjligt. Det riktiga pronomen var svenskt och lät väl därför simpelt, och så grep man sig an med tankelånet *dess*. Men ej blott kungar och andra högt uppsatta personer kunna inta en framstående plats i en författares föreställning. Snart kommo äfven en stor mängd andra dödliga att hedras med det fina *dess*.

Under hela den tid om hvilken vi nu talat fortfor naturligtvis det fäderneärfda bruket att begagna reflexivpronomina med hänsyftning på ett annat ord än subjektet. Det är nästan uteslutande exempel härpå som jag funnit i ett 50-tal för ändamålet granskade psalmer ur 1695 års psalmbok. Ett par må anföras, såsom "Hjälp och styrk honom i sin rätt!" (Ps. 1: 9), "Gif oss i dag vårt dagliga bröd, själen sin spis och föda!" (Ps. 10: 2). Som dessa citat, på grund af sin likhet med det moderna språkbruket, erbjuda särskildt intresse, skola vi i det följande ägna dem en återblick.

De uttryck med hvilka vi hittills sysselsatt oss hafva alla varit af enkel satsbyggnad. Ett subjekt och ett predikat samt en och annan bestämning till dessa är hvad de haft att erbjuda. Men tiderna förändras. Småningom uppträda i vår litteratur mera invecklade konstruktioner. De första prosatörer hos hvilka jag varit i tillfälle att iakttaga några mera komplicerade fall äro Mörck och Törngren, författarna till "Adalriks och Göthildas äfventyr". De lefde i ämbetsmannaväldets glansperiod, på allongeperukernas och barockstilens tid, då det tungt präktiga hade bättre klang och namn än det enkla och korta. Detta har afspeglat sig i deras stil. Ett stort antal meningar innehåller reflexivpronomina och deras motsvarigheter använda i ganska invecklade kombinationer. — Märkvärdigt nog ha författarna gått i land med sin uppgift. — Mina undersökningar omfatta visserligen endast en del af deras arbete; men att döma af de i denna talrikt förekommande exemplen med riktiga reflexiver kan man förmoda, att författarna haft en stark känsla för rätta konstruktioner. Utan att för tillfället ingå på någon analys vill jag här bestyrka mitt påstående. På 35:e sidan läses följande: "Tala till din fosterson och unna honom... den hugnad att ännu en gång få sluta dig inom sina armar!" och på den 42:a: "Han bekände då, det han ofta föreslagit sin konung ett så våldsamt medel att vinna sin brud". Efter dessa iakttagelser förvånar det oss nästan att möta stora oegentligheter i vida enklare fall. På ett ställe omtalas, att "andras tankar flyta ofta uti pennan som sina egna" (Föret., 3), och på ett annat, att "hela tyngden af detta brott föll på sig allena" (s. 42).

I sin folkliga saga om hästen begagnar Dalin helt naturligt en föga invecklad satsbildning. *Deras* förekommer ingen gång på oriktigt ställe. Hans få tvifvelaktigt använda reflexiver äro af samma natur som dem vi nyss sett i gamla psalmboken. Den allbekanta skildringen af modersmålet har blott ett fall af *dess* i stället för *hans*.

Med det sig alltmer utbredande franska inflytandet i vårt språk och dess litteratur visar sig naturligtvis en allt större benägenhet för användandet af *dess* i stället för personliga reflexiver med genusbeteckning. För korthetens skull torde man kunna kalla detta *dess* för "den franska genitiven". Det har en främmande, cirklad ton öfver sig, detta *dess*, som är så oskiljaktigt förknippadt med tanken på språket hos en äkta gustavian, en Creutz, en Oxenstierna, en Leopold, för att inte tala om Gustaf III. Och i spåren af *dess* träder lydigt *deras*. Men det har ej nu, såsom för hundratals år sedan, herraväldet, ehuru det på bästa sätt omhuldas. Då Leopold tackar Tegnér för Axel, skrifver han till denne: "Den lager som af en konungs hand en gång skänktes mig ligger längesedan bladlös och förvissnad, men de hvarmed Franzén och Tegnér omflätat mitt gamla hufvud skola behålla deras grönska, så länge vårt språk läses". — Jämte denna lust att uttrycka sig på franskt sätt visa äfven gustavianerna stor benägenhet för ett ologiskt reflexivpronomen.

De nya strömningar och fosterländska väckelser som utmärka 1800-talets början medföra hos våra flesta författare af rang en reaktion mot det franska *dess*. Men gallicismen saknar ej heller sina riddare. I hufvudsak kan emellertid oppositionen anses såsom segrande vid århundradets midt. Sporadiska franska *dess* visa sig emellertid äfven betydligt senare. Högst intressant är det att jämföra olika samtida författares sätt att förhålla sig. Den boklärde, människoskygge Stagnelius, som af böjelse har sin varelse i poesiens värld och af tvång sina tankar i ämbetsmannaprotokollens ledsamma rike, är i sitt bruk af *dess* nästan mera gustaviansk än gustavianerna själfva. I "Visbur" förekommer franskt *dess* 15 gånger, i "Bacchanterna" 13 gånger, i "Martyrerna" 13 gånger, i "Vladimir den store" 32 gånger och i "Liljor i Saron" 29 gånger i stället för *hennes*. Det ersätter *hans* 3 gånger i "Visbur", 1 gång i "Martyrerna", 1 gång i "Bacchanterna", 5 gånger i "Vladimir" och 1 gång i "Liljor i Saron".

Men låtom oss kasta en blick på den midt ute i lif och strid stående Atterbom! I sin "Lycksalighetens ö", ett arbete på öfver 500 oktavsidor, nyttjar han endast 3 franska *dess*. Den ena gången gäller det en källa och den andra gången en älfva, hvilka båda nyligen kallats *hon*. I det tredje fallet talas det om Svanhvit. En häpnadsväckande skillnad i språkbruket hos två klassiska författare från samma tid! För jämförelsens skull kunna vi nämna, att Tegnér ej har mindre än 6 franska *dess* i "Fritiofs saga". Runeberg begagnar sådant 1 gång i "Torpflickan", 6 gånger i "Älgskyttarna", 1 gång i "Hanna", 5 gånger i "Julkvällen", 3 gånger i "Nadeschda", 3 gånger i "Kung Fjalar" och 1 gång i "Kungarna på Salamis".

II.

Sedan vi alltså kastat en blick på gångna skedens litteratur och i korthet antydt olika tiders skiftande uppfattning af frågan om bruket af reflexivpronomina och deras motsvarigheter, så återstår för oss besvarandet af det åtminstone för praktiskt ändamål ojämförligt mycket viktigare spörsmålet "Huru böra vi nyttja *sig* och *sin?*" Till grund för vårt svar vilja vi i allmänhet lägga anföranden ur arbeten af mera framstående och kända moderna författare. Endast i nödfall skola vi anlita citat af "onämnd man".

A. Med åberopande af hufvudregeln vilja vi då först påpeka några mera typiska afvikelser från dess tillämpning i mycket enkla satsbildningar. Då Ingrid på återvägen till Munkhyttan träffar sina första fosterföräldrar, låter förf. till "En herrgårdssägen" fru Blomgren patetiskt fråga sin man om han trott, "att hon skulle öfverge *deras* älskade Ingrid" (s. 172). Onekligen äger ett visst reflexiv-förhållande rum mellan subjektet och genitivattributet i denna sats. Men det är så att säga endast ett halft sådant, och den andra ägaren är ej subjekt. Detta får då skjuta sina egna anspråk

å sido för det gemensamma. — En annan ganska intressant, men mindre riktig lösning af en bestämningarnas pliktkonflikt ger oss Runebergs "Furst Dmitri känner vårdarn af hans broders slott, Vladimir" (Runeberg, II, 134). Ett *sin* skulle här ha kunnat förorsaka den missuppfattningen att Vladimir skött sin egen broders slott. En dylik har Runeberg velat omöjliggöra. Som af det föregående tydligt framgår, att ingen annan ägare än Dmitris bror kan komma i fråga, så måste vi säga, att förf. lyckats i sin afsikt. Liknande friheter behöfvas ej i prosa och äro därför att förkasta i den obundna stilen. I ett populärvetenskapligt arbete af nyaste datum se vi ett för detta påstående belysande exempel. Det säges, att en lefnadsteckning fått ett beröm "hvilket den visserligen också mera förtjänar än de andra, liknande biografierna, på grund af dess relativa samvetsgrannhet". Här hade det ju varit enklast och rättast att gifva adverbialet en sådan plats, att det utan fara för tydligheten hade kunnat konstrueras med reflexivpronomen.

Snoilsky åstadkommer onekligen en mycket verkningsfull effekt, då han i dikten om Gustaf IV Adolf utropar: "Hans folk, det stod utanföre. Hans folk, han har ej sett till det stort" (Sv. bilder, 142). Egentligen hade nog ett *sin* bort stå i stället för *hans* i sista meningen. Men genom en regelrätt användning af reflexiven hade upprepningens kraftiga verkan gått förlorad.

Ett medel att framhålla en viktig satsdel är ju att inskjuta denna i en sats med formellt subjekt och att sedan försätta i underordningsförhållande den sats hvari det betydelsefulla ordet egentligen borde förekomma. Så gör Franzén, då han säger: "I allmänhet är det genom sin i korthet träffande sanning, som fru Lenngren äfven i sin stil är klassisk" (Ekerm., Läseb., 241). Därmed har han indragit i hufvudsatsen ett *sin* som egentligen ej alls hör dit. Men detta kan ej betraktas såsom något fel. Det formella subjektet har ingen själfständig betydelse, och framställningens klarhet lider ej i minsta mån af reflexivpronomen.

Af ett visst intresse kan det vara att i detta sammanhang kasta en blick på Rydbergs "Att de knotande måste jaka till dessa frågor afkylde icke deras vrede" (Rom. kejs., 104). *Deras*, som står i en hufvudsats, hänvisar med rätta på subjektet i subjektsatsen.

I regeln bör ju det reciproka *hvarandra* nyttjas, då en växelverkan angifves. Hvad är då att säga om Atterboms "Ett lärkpar hälsade sig med 'god morgon'" (Lycks. ö, 128)? Utan gensägelse äger här en växelverkan rum. Och dock vore ett *hvarandra* otänkbart. Kollektiva substantiv intaga i många fall en svår ställning, i det att deras pluralisbegrepp ligger i ständig fejd med deras singularisform. Mången gång måste man vid dem begagna sig af omskrifning. I sådana fall som ofvanstående hade nog kollektivets utbytande mot ett apellativ varit det naturligaste i prosa.

Som vi minnas, förkunnar "Konungastyrelsen", att "vreþin driver mannin af sinum skiælum". Med detta exempel som utgångspunkt kunna vi framvisa en hart när oändlig mängd fall där *sin* såsom bestämning till ett prepositionsadverbial eller objekt förekommer utan hänsyftning på subjektet. Det möter oss i folkvisans vemodigt glada "så wunne the sin fadher vtaff sine boijor" (N. och M., 28) och i dess nästan komiskt verkande "Honn brende then hustrun om båda sin beenn" (N. och M., 44). Det har sin plats i Rudbecks kärfva "Än nu hafwer ingen konung i Swerige behagat flyttia gambla Vbsala från sitt säte" (N. och M., 155) såväl som i Tegnérs vältaliga "Den klandrade... rycker åhöraren med sig och förer honom öfver blomsterängar, under idel äreportar fram till sitt mål" (Tegnér, II, 46). Vi finna det i Atterboms poesifyllda "Månbeglänsta vingar bära genom gyllne skyars kosa, genom nattens gröna riken sången till sitt mål" (Lycks. ö, 150), och i psalmens enkla "Gif oss i dag vårt dagliga bröd, själen sin spis och föda!" (1695 års psalmb., 10: 2). Och om vi äro uppriktiga, så medge vi, att det i fall som till formen likna ofvanstående knappast skulle fallit oss

själfva in att i det vårdade talspråket använda något annat pronomen än *sin*. Kanske måste vi också bekänna, att liknande konstruktioner flutit ur vår egen penna. Till försvar för vårt förfaringssätt skulle vi också kunna påstå, att vi stöda oss på urgammal häfd och att språket i detta fall nästan utan undantag trotsat grammatikens befallningar.

Vid granskningen af en mängd litteraturprof upptäcka vi också snart en viss regelbundenhet i regelfrigörelsen. *Gifva* förekommer i två tredjedelar af alla de hithörande fall hvilka jag iakttagit. Det står t. ex. "gifva dem sin lön" (1695 års psalmb., 8: 7), "ger rosen ock sin hy" (Franzén, "Regnbågen", Ekerm., 219) "ger kraft till allt godt och åt troheten sin lott" (Wallin, ps. 65: 1), "stärka sinnet och ge det sin spänstighet" (Tegnér, II, 174), "hon gaf för skilda zoner åt sederna sin färg, åt språken sina toner" (Tegnér, I, 187), "då gif hans svarta bragd sin dag!" (Runeberg, I, XXX) o. s. v. Ett enda fall med irreflexivt pronomen må anföras. Rydberg skrifver i "Lukanus marterad": "Gif din sång ett brännjärn äfven i dess hand!" Tydligen är uppmaningen formulerad så med afsikt och i opposition mot språkbruket. Prosan skulle för öfrigt ej ha begagnat något pronomen på ett dylikt ställe.

Bland öfriga verb med ett oegentligt *sin* ha vi att anteckna dem som uttrycka en rörelse eller en förändring af tillstånd. *Flytta, föra* och *bära* äro nyttjade i nyligen gjorda citat. Ytterligare återge vi Atterboms "Det lyssnar så mången på trastens sång och skrämmer den opp ur sin ro" (Lycks. ö, 365) samt Runebergs "En manlig hand behöfves att gestalta detta gränslöst vida välde, till sin glanspunkt lyfta Ryssland" (Runeberg, II, 138). Sporadiskt visar det sig vid sådana verb som *betrakta, uppfatta, sakna, älska, hjälpa, hindra* och *öfvertyga*. (N. och M., 139; 1695 års psalmb., 1: 9; Adalrik och Göthilda, 38, 39; Ekerm. 348; Tegnér, II, 22, 51, 133, 185.)

Om man någon gång inom litteraturen träffar ett från

ofvan anförda tillvägagångssätt afvikande bruk, så kan man hålla tio mot ett på att det är i en prosaisk framställning. Det af häfd och talspråk understödda *sin,* lämpligt på grund af välljudsskäl och ibland oersättligt vid konflikt med meterns fordringar, kan sägas så godt som obestridt trona i poesiens språkbruk. Man skulle knappt kunna tänka sig en ändring i psalmens "Allt mörker skall förjagas utaf den starkes hand, som ur sitt tjäll Orion och morgonstjärnan för" (Wallin, ps. 224: 6). I åtskilliga fall har nog ordets plats i meningen haft en viss inverkan.

Att afgifva ett omdöme i ett fall som detta är ej så lätt. Om man också anser bruket oriktigt ur logisk synpunkt, så måste man dock medge, att häfdernas samstämmiga vittnesbörd om dess barnaskap i vårt språk ger det en viss helgd. I vår nu gällande öfversättning af Nya testamentet möta vi emellertid ett i denna fråga gjordt uttalande med anspråk på auktoritet. "Stick ditt svärd i sitt rum!" har blifvit ändradt till "Stick ditt svärd tillbaka i dess rum!" (Matt. 26: 52). I stället för "och fingo honom en rö i sina högra hand" heter det nu "och gåfvo honom ett rör i hans högra hand" (Matt. 27: 29). I allmänhet äro liknande åtgärder vidtagna (Mark. 13: 34; Luc. 7: 30; Luc. 9: 42; Luc. 10: 5). De tyckas bevisa, att bibelkommissionen anser logikens fordringar mera berättigade än ett häfdvunnet språkbruks. — Att denna dess åsikt har framtiden för sig är en sak som man emellertid torde kunna betvifla. På ett ställe i den nya bibelöfversättningen förekommer en ändring som är högst öfverraskande. Det gamla "Du skalt ingen bedraga" har fått vika för det nya "Du skall icke afhända någon *sitt*" (Marc. 10: 19). Möjligen är det kommissionens mening, att detta *sitt* skall närma sig reflexivet i en grupp af uttryck som säkerligen utgått från förbindelser med nyligen afhandlade verb. "På sina ställen", "i all sin da'r" och "på sin höjd" äro dylika stelnade adverbial, som vunnit ej blott häfd utan också gillande. *Sin* har här fått den öfverflyttade be-

märkelsen af *egendomlig*, *viss*, *bestämd*. Gustaf Adolf kan säga till ständerna: "Thet samma önskar iagh och eder i sinom tijdh (N. och M., 96). Ett ord för *sin* att syfta på kan här ej ens tänkas.

En öfvergång mellan adverbialen af omtvistlig riktighet samt föränderlig form och dem hvilkas utseende en gång för alla afgjorts tyckes mig "på sin plats" vara. Om substantivet förses med en adjektivisk bestämning, så händer det, att personligt pronomen begagnas. Men om intet tillägg göres, så är det possessiva nästan enastående. I anslutning till detta påstående hänvisar jag till "Den siste atenaren", I, där det på ett ställe heter: "Krysanteus ... ägde en beundransvärd förmåga att upptäcka hvartill människor dugde och använda dem på *deras* rätta plats" (s. 58) och på ett annat "Innan han ändtligen gick till sin sängkammare, hade han ... ställt de båda flaskorna tillbaka på *sin* plats" (s. 149).

Ett ganska egendomligt förhållande inträder vid det obestämda pronomen *hvar*, som har till uppgift att verka särskiljande. I förening med *hvar* brukas alltid *sin*, utan afseende på hvilken person eller hvilken satsdel som åsyftas. Det heter "Vi fingo hvar sin bok" likaväl som "Man skall gifva eder hvar sin belöning" eller "Han skänkte dem hvar sin slant". Men om *hvar* utbytes mot *hvar och en*, inträder en liten förändring. Så länge frågan gäller 1:a och 2:a personen, bibehållas *sin*. Men i 3:e är ett *hans* tänkbart, då annan satsdel än subjektet åsyftas. Bibelkommissionen sanktionerar användningen af det senare ordet, i det den säger: "Liksom en man som farit utrikes, då han lämnade sitt hus och gaf sina tjänare makten och åt hvar och och en hans syssla" o. s. v. (Marc. 13: 34). Den gamla öfversättningen har på det senare stället ordet *sin*.

De regler som gälla för den fullständiga satsen måste tydligtvis hafva sin tillämpning äfven i den sammandragna. Med rätta säger därför Dalin om Blenda: "Hon satt intet som hennes far till häst" (Ekerm., 105). Tvifvelaktigt där-

emot är om Rydberg så riktigt beskrifver Gunnar såsom lika "lång som sin far" (Vapensm., 32), låter oss veta, "att Slatte är bättre än sitt rykte" (Vapensm., 38) eller omtalar, att "mäster Gudmund plägade vara lika tidigt uppe som sina gesäller" (Vapensm., 56). Till försvar för de tre sista konstruktionerna lär man näppeligen kunna påstå, att exemplen ej utgöras af mer än en sats. Tanken fordrar två. Ännu tydligare än här ofvan framträder detta i Snoilskys "Brandklipparen gjorde som sin monark" (Sv. bilder, 80). Sådana uttryck som de nyss nämnda äro emellertid vanliga hos våra goda författare. Men då i dylika fall ett regelenligt *hans* nästan lika ofta förekommer i skriftspråket och ej heller är främmande för talspråket, vill det synas, som om det borde afgå med segern.

Vidare böra reglerna för den fullständiga satsen följas äfven i satsförkortningar. Leopolds "Eglé i detta lugn, så nytt för hennes hjärta, förnötte än en dag" (Ekerm., 185) och Geijers "Sig själf sitt värn, han visste andra skydda" (Ekerm., 319) bevisa nogsamt detta påståendes sanning, för så vidt det är fråga om *en attributiv satsförkortning, eller en s. k. participialkonstruktion.* — "Den siste atenaren" innehåller ett exempel som osökt erbjuder sig till skärskådande på denna plats. Det lyder: "Hon har hvarken förgätit kyrkan eller dig, hennes biktfar" (d. I, 118). Så som Rydberg konstruerat, måste de sista orden anses som attributiv satsförkortning. Men det hade nog förefallit naturligare, om "biktfar" varit bestämdt af *sin* och sålunda kunnat tagas som apposition.

Af ojämförligt mycket större intresse ur "sig- och sinsynpunkt", om jag så får uttrycka mig, är *satsförkortningen ackusativ med infinitiv.* Dalins ord om Svea: "Hon såg ett lyckligt folk i tysta dälder bo och stifta själf sin lag, sitt arbet och sin ro" (Ekerm., 110) samt Creutz' "Du ser ju offrens rök mot himlen häfva sig" (Ekerm., 133) visa oss en regelrätt användning af reflexivpronomina. Men de undantag

vi möta, äfven hos våra bästa förf., äro legio. Följande må anföras. I ps. 167 skrifver Wallin: "En syndig man, som låg i syndens dvala, en himlaröst så hörde till sig tala" och "Han öfver sig ett himmelskt ljus såg lysa". Tegnér yttrar om Fritjof, att det var, "som kände han naturens hjärta slå emot sitt hjärta" (Tegnér, I, 79). Rydbergs "Krysanteus kände hennes hand darra i sin" (Den siste atenaren, I, 72), "Han hade sett sin lefnads lycka gå sig förbi" (Rom. kejs., 44) och "Harpolekaren ser ljusreflexerna spela på sin gosses ansikte" (Vapensm., 196) äro därmed analoga exempel. Om vi granska dem alla, så finna vi en viss likhet dem emellan. Denna ligger i hufvudsatsens verb, som utan undantag ger uttryck åt en sinnesförnimmelse. Att det från hufvudregelns synpunkt sedt oegentliga bruket af *sin* vid sådana verb ej är en tillfällighet i dessa exempel framgår däraf, att man bland hundratals fall af samma slag knappt kan finna ett enda med annan konstruktion. Någon gång gör man det dock. Jag erinrar blott om Ödmanns "Din röst jag hörde återkalla mitt hjärta från dess öfverdåd" (Ps. 409: 2), till en del förklarligt genom det på förf:s tid gängse bruket af *dess*, och Rydbergs "Han . . . bad honom se efter skoningen å hans hästar" (Vapensm., 36), där tydligheten onekligen ställer sig emot ett *sin*.

En enda vädjan till vårt eget språkbruk säger oss, att de första exemplen ha ett starkt stöd i vårt sätt att tala. Men vår fordran på ett reflexivpronomen är i allmänhet ej på långt när så stark här som i de ofvan behandlade adverbialfallen, och vi hafva därför en mindre anledning att göra någon afvikelse vid konstruktionen af en ack. m. inf. En orsak att göra det förekommer dock, när satsförkortningens subjekt bestämmes af ett *sin*. I Atterboms "Så människorna dväljas i det glömska lif, där man sin skugga vara tror sitt rätta jag" (Lycks. ö, 314) vore ett *ens* nästan otänkbart. Motsvarande förhållande äger rum i Rydbergs "Han hade sett sin lefnads lycka gå sig förbi" (Rom. kejs., 44).

*Vid verbet **låta** förekommer som bekant ett slags ack. m. inf.*, som emellertid har det särmärket att den ej kan förvandlas till en hel sats. Enär den för öfrigt fullkomligt uppfyller fordringarna på en ack. m. inf., så är det ganska naturligt, att den begagnar reflexivpronomina på samma sätt som denna. Men fordran på reflexivens hänvisning till sitt subjekt blir helt naturligt svagare, eftersom de båda satserna, om man får använda detta uttryck här, stå i ett innerligare förhållande till hvarandra. Wallins "så låter han mig somna sött och i sin glädje vakna" (Ps. 280: 7) skulle vi knappt vilja ändra, Tegnérs "Den tid som han låter gå sig ur händerna" (Tegnér, II, 173), Rydbergs "Själf lät han folket åse sina kapplöpningar å Marsfältet" (Rom. kejs., 102) och Selma Lagerlöfs "Det var därför hon ej alltid skött sina sysslor, utan låtit drömmarna förströ sig" (En herrgårdss., 85) stöta svårligen någons öra, och i Visings "Han har låtit sin känsla löpa bort med sitt förstånd" (Dante, 121) skulle ett *hans* komma nästan öfverraskande.

Men det är ej blott i så jämförelsevis enkla kombinationer som de här ofvan vidrörda det kan bli fråga om rätta bruket af reflexivpronomina. En öfvergång till de mera invecklade fallen bilda meningar, hvilkas subjekt består af en *infinitiv*. Det är oftast i påståenden med skenbar eller verklig allmängiltighet som vi möta dylika. Fröken Julianas maxim "Hellre förtråna och aldrig få man, än nedom sin börd sig förringa" är välkänd, och alla instämma vi uti Kellgrens "En mycket fin blygsamhet eller mycket grof afund är att rodna vid sina vänners beröm" (Ekerm., 179) I dessa och liknande exempel ha *sig* och *sin* afseende på ett ej i satsen förekommande ord, hvilket vid omskrifning kan dit-sättas som subjekt. *Det händer någon gång, att den person hvilken yttrandet gäller uppträder i satsen; men då gör han det alltid på en underordnad plats.* "Prestens yppersta embete är ath lära sin almogha Gudz oord" (N. och M., 2) förkunnar oss Olaus Petri, och Viktor Rydberg betygar, att "för Julia-

nus var det en hjärtesak att finna sina handlingar gillade af folkets samvete" (Den siste atenaren, I, 288). Förekommer ett genitivattribut i predikativet eller ett personadverbial till predikatet, så syfta *sig* och *sin* med all rätt på dessa.

Afvikande konstruktioner begagnar Tegnér på åtskilliga ställen. I ett af hans tal finna vi följande: "Det är tungt att inse det onda både till sin grund och sina sannolika följder utan att kunna förekomma det" (Tegnér, II, 194). *Sin* strider här mot både språkbruk och logik. Men Tegnér har nu en gång för alla gjort sig till riddare för detta ord.

Ännu ett steg på undantagens väg! "Han tvingar dem att utgjuta sin välsignelse öfver oss" läsa vi i "Adalrik och Göthilda" (s. 51). "Dess natur syntes mig ålägga skalden att hafva hela sin umgängelse ibland bersärkar, vikingar, dvärgar och hafsfruar" (Ekerm., 195), anförtror Leopold sin vän Tegnér. "Unna kärleken att ock på vinternattens himmel skrifva sin hälsning!" står det i "Lycksalighetens ö" (s. 439). Runeberg säger om Törnrosens bok (Runeb. II, 411): "Idéen att genom en rask flyttning fram i tiden få händelserna midt under deras närvaro att stiga tillbaka och upplösa sig i dunkla, drömlika skuggor är förtrollande". "Teodoros hade öfvertalat Krysanteus att tänka på sin säkerhet" (Den siste atenaren, II, 260) och "Den svårtydighet är ej ett fel hvilken såsom här lockar hvarje åskådare att lägga något af sin egen subjektivitet i konstverket" (Rom. kejsare, 231), skrifver Rydberg. *Äfven här se vi* ***sig*** *och* ***sin*** *utan hänsyftning på satsens subjekt uppträda vid sidan af en infinitiv. Men denna senare ståtar ej längre som subjekt, utan får nöja sig med en verbalbestämnings mera blygsamma roll.* För att finna orsaken till den skenbart oberättigade användningen af reflexiverna måste vi vända oss till satsens predikat. Som vi minnas, voro dessa "tvinga", "ålägga", "unna", "få (= föranleda)", "öfvertala" och "lofva". De fordra alla af sitt objekt eller adverbial, att det skall utföra något. Vid objektets eller adverbialets sida ställes en infinitiv. Denna verkar nästan som

ett predikat och drager objektet eller adverbialet mot ett subjektsförhållande. Därmed följer, att reflexiverna ogeneradt kunna uppträda med hänsyftning på objektet. Verb som föranleda en dylik konstruktion äro sådana som "förbjuda", "tillhålla", "befalla", "mana", "förmå", "bedja", "öfvertala", "anropa", "kalla", "råda". För att pröfva riktigheten i användningen af reflexivpronomina vid dessa verb brukar man förvandla inf. och dess best. till en sats. Det forna objektet eller adverbialet blir här subjekt.

"Teodoros uppmanade Krysanteus att med Hermione följa honom" heter det alldeles riktigt i "Den siste atenaren" (II, 260), men på ett annat ställe säges oegentligt, att Eusebia förmådde Clemens "att taga plats i soffan vid sin sida" (Den siste atenaren, II, 125). Sådana felaktigheter som i dessa exempel äro emellertid rätt sällsynta hos goda författare.

* * *

B. Frågan om reflexivpronomina har hittills varit af den arten att den kunnat granskas med samtidig hänsyn till det personliga och det possessiva pronomen. Då vi nu öfvergå till de mera komplicerade fallen, måste vi skärskåda hvarje ord för sig.

Af vissa skäl, hvilkas berättigande säkerligen torde framgå under ämnets behandling, göra vi då början med det possessiva reflexivpronomen, *sin.*

Ett af de märkligaste kapitlen i fråga om detta ord är onekligen dess användning tillsammans med ett prepositionsattribut hvars hufvudord kan tänkas i ägareförhållande till prepositionsattributet. Vid första påseendet tyckes en ohjälplig villervalla i bruket af pronomen råda i dylika fall. Hos författare från de mest skilda tider och af högst olika rang möta vi en sällspord enhet i skenbar regellöshet. Vi finna *oreflexiva* pronomen vid attribut till subjekt och i ännu flere fall *reflexiva* pronomen där hvarest oreflexiva lagenligt skulle

varit på sin plats. Tegnér säger: "Hela den nordiska naturen med alla dess krafter symboliserade längtan" (Tegnér, II, 204.) och Runeberg: "Det var, som om ur jordens tysta innersta en framtid med dess fröjder, fasor, dygder, brott i dagen stigit" (Runeberg, II, 281). Mot detta kan framhållas Stagnelii "älskar mer bacchanterna med sina tyrsusstafvar" (Stagnelius, 209) och Tegnérs "Han var en stor romantisk hjältedikt med sina äfventyr och förtrollningar" (Tegnér, II, 23) samt Snoilskys "Till flickan med sin bok i knä't han vänder sig" (Sv. bilder, 34).

Genom ett närmare skärskådande af dylika exempel hos goda författare skola vi snart märka, att en, om än mången gång omedveten, lag legat till grund för deras förfaringssätt.

Geijer säger sig hysa "en synnerlig kärlek för detta vackra, djärfva djur med *sina* kloka, lifliga ögon" (Ekerm., 344), och Rydberg omtalar hur "arkivet med *dess* historiska årsböcker uppbrändes" (Den siste atenaren, I, 191). Likt rankan smyger sig ordet *sin* mjukt intill pelaren, och som den höga liljan lutar sig *hans* endast motvilligt mot sitt stöd. Genom *sin* länkas hufvudordet i konstruktionen såsom ägare och prepositionsattributet såsom egendom så fast till hvarandra, att de nästan ej kunna tänkas hvar för sig, utan gärna vilja bilda ett begrepp. "Sanningen i sin fulla dag" (Gustaf III, Ekerm., 151), "naturen i sin idé" (Tegnér, II, 27), "tron med sina aningar" (Tegnér, II, 8), "barnet med sin oskuld" (Tegnér, II, 80) — alla dessa uttryck visa oss ett dylikt förhållande. Man skulle ej kunna ändra Ruthvens ord om Banér: "Utan knot intill det sista honom där uti sin kista vi i lust och nöd följt åt" (Sv. bilder, 29). Å andra sidan äro Runebergs "Så satt han på sitt embetsrum, blott han med två hans sekreterare" (Runeberg, I, 252) och Rydbergs "Templet med dess skatter, historiska minnesmärken och konstverk *tillhöra* staden Aten" (Den siste aten., I, 101) belysande. Under det *med* som står här klingar nästan hör-

bart ett *samt.* Att prepositionen i dylika fall måste tagas i nästan konjunktionell bemärkelse, bevisar den sista meningen på ett oförtydbart sätt. Trots det singulara subjektet har satsens predikat fått pluralisform.

Valet af reflexivt eller irreflexivt pronomen måste i sådana fall som ofvanstående ytterst bestämmas af en skarp tanke och en fin smak och ställer således en ganska stor fordran på författaren. Levertins "Af söderns trän älskar Böcklin ej heller det finaste, oliven med *sitt* slingrande, måleriska grenverk och sin skiftande, nyanserade färg, men de skulpterade och dekorativa, poppeln och cypressen med *deras* starka former och toner" (Diktare o. dr., 122) åstadkommer en helt annan föreställning af enhet mellan oliven och dess grenverk än mellan cypressen och dess former.

Från användningen af *sin* i sådana fall som dessa är steget ej långt till dess förekomst i mera invecklade attributskonstruktioner. Men det förer oss in i en villande skog, där kombinationsmöjligheterna skjuta upp som indiska trollträd, skymma utsikten och ställa sig i vår väg. Men de flesta trollträd kunna åter trollas bort. Det gäller blott att finna den rätta formeln, och allt går lätt nog. I det följande vilja vi åtminstone lämna några bidrag till bildandet af en sådan.

Det enklaste medlet vid pröfvandet af rättmätigheten i användandet af ett *sin* i sådana attributskonstruktioner är ju att omskrifva dessa, så att man får en sats. *Sin* bör då naturligtvis syfta på dennas subjekt. Men för att kunna åstadkomma en regel för bildandet af sådana kombinationer måste man ställa vid sidan af hvarandra och jämföra alla de möjligheter man kan tänka sig.

Med anknytning till hvad vi redan veta om förhållandet mellan *sin* i ett prep. attr. och hufvudordet till det senare gå vi att först granska tillvägagångssättet vid *genitiv- och prep.-attr. som i sin tur bestämma ett prepositionsattribut.* Om Vilhelm von Schwerin säges, att han hade "ett lif i sin styrkas vår" (Runeb. I, 243), och i en skildring af

slaget vid Svensksund förtäljer Snoilsky, att "blåsten buktar flaggor utan tal med blå andreaskors i sina hvita dukar" (Sv. bilder, 115). Hundratals liknande, men, så vidt jag vet, inga afvikande exempel kunna företes. Och i intet af dem stötes vårt öra af ordet *sin*. *Detta måste således kunna bestämma ett prep.- eller genit.-attr. till ett prep.-attr. till det ord på hvilket det bör syfta.*

Äfven i andra kombinationer kan det tänkas. "En fara", säger Rydberg, "kunde dock svårligen närma sig den af främlingar obesökta bergstrakten utan att i tid spåras af de med sina hjordar kring bergen ströfvande herdarna" (Den siste aten., II, 261). På liknande sätt skulle man kunna konstruera i följande något tungrodda mening: "Allt bekändes af den sina brott ångrande fången". ***Sin** begagnas med rätta i förening med i ena fallet ett adverbial och i andra fallet ett objekt som bestämmer adj.-attr. till det ord på hvilket **sin** har afseende.*

Ett egendomligt exempel finnes i "Nadeschda", där det på ett ställe heter: "Det blef en spegel att fatta himlen och jordens blomsterfägring och i sitt djup förvara det blåa ögat ständigt" (Runeberg, II, 112). *Det ord som **sin** afser* måste ju vara *spegel.* Detta *är bestämdt af ett inf.-attr. som anger den uppgift till hvars utförande saken är ämnad och som endast är ett så att säga förklädt predikat.* Därför kommer *sin,* som bestämmer ett prep.-adv. till inf.-attr., att hänvisa på det senares hufvudord. Att detta är ett subjektivt predikativ har ingenting att betyda, ty man skulle lika väl kunna tänka sig det som annan satsdel.

Då bödlarna kommo till Messalina, funno de "henne", enligt Rom. kejs. (s. 85), "utsträckt vid sin moders fötter" Här kan analysen verkställas på två sätt. Den senare delen af meningen kan anses som en satsförkortning. Ingenting förbjuder en sådan uppfattning. Men det är lika befogadt att betrakta det hela som ***en** sats, hvari **henne** är ett objekt, bestämdt af ett predikativ med prep. adverbial. Sin* har då

att föra tanken på objektet. En sådan användning af det refl. poss. pronomen är mycket vanlig och måste åtminstone tolereras. Men nekas kan ej, att i dylika fall en missuppfattning kan bli möjlig. Det är därför rådligt att antingen genom *komma* betona, att man vill begagna satsförkortning, eller, och detta är ännu bättre, att välja ett annat uttryckssätt.

Som ofvan blifvit sagdt, leder i vissa fall reflexiv possessiv vid ett prep.-attr. tanken på dettas hufvudord. Men så är ej alltid förhållandet. Uttryck sådana som "Han sjunger hjältens strider mot sitt öde" (Rydberg, Dikter, I, 134), "Är detta faderns ord till sina söner?" (Stagnelius, 316) och "Hon är ett ur jorden uppståndet vittne om Neros kamp med sina samvetskval" (Rom. kejs., 113) bevisa lätt, att *hufvudordets genitivattribut kan afses.* Detta äger rum, *då **sin** står tillsammans med sådana prepositioner som "åt", "för", "till", "från", "af", "mot" samt "med", då detta har betydelsen mot.*

Om Anna Maria Lenngren säger Franzén, som, inom parentes sagdt, i sitt minnestal öfver henne rent af briljerar med intressanta "sin-konstruktioner", att "döden afbröt hennes hopp att lämna efter sig ett arf af sitt vett eller sina dygder åt ett särskildt föremål för sin ömhet" (Ekerm., 248), och på ett annat ställe i samma tal förtjuses han af "hennes egna sätt att kasta sin hvardagsslöja" (Ekerm.. 237). Hos Rydberg läses följande: "Den tillfrågade . . . svarade blott med ett stånkande ljud, som uttryckte . . . hans otålighet att störas i den fulla, odelade njutningen af sin kroppsliga tillvaro" (Den siste aten., I, 89). Nästan på samma sätt formas meningen "Detta tillintetgjorde hans hopp (om) att få återvända till sitt fädernesland". I alla dessa exempel åsyftas *gen.-attr. till konstruktionens hufvudord.* Men reflexivpronomen har tagit plats i en mera komplicerad sammanställning. *I två fall bestämmer det ett objekt eller adverbial till hufvudordets infinitiv- eller prepositionsattribut och i de andra ett prepositionsattribut till*

ett dylikt objekt eller adverbial. Infinitiven uttrycker intet ändamål. Mången gång händer det emellertid, att hufvudordet i en dylik förening saknar genitivattribut. Då öppna sig nya möjligheter för reflexiven. I följande ord ger "Adalrik och Göthilda" anvisning på en dylik: "Tala till din fosterson och unna honom... den hugnad att ännu en gång få sluta dig inom sina armar!" (s. 35), och i Rydbergs "Känslan af att tillhöra historien och få fördömelsen öfver sitt namn ur mänsklighetens samvete stadfäst af alla tidehvarf kröker den stoltaste nacke" (Rom. kejs., 47) möter oss en annan. *Ett personadverbial till predikatet attraherar* ***sin,*** *och om ej något sådant adverbial finnes, så måste reflexivpronomen stå där med hänsyftning på ett ord som endast vid omskrifning blir tänkbart i satsen.*

Såsom en anmärkning kan här bifogas påpekandet af den möjligheten att *hufvudordets inf.-attr. någon gång utbytes mot ett prep.-attr., bestående af ett substantiveradt particip med preposition.* Då kommer *sin* naturligtvis att bestämma ett prep.-attr. till hufvudordets prep.-attr. Så är t. ex. förhållandet i Runebergs tal om "en osäkerhet hos författaren vid skapandet af sina personer" (Runeb., II, 408).

I alla de mera invecklade fall med hvilka vi sysselsatt oss kunna de olika satsdelarna utbildas med bestämningar. Förekomsten af dylika orsakar ej någon ändring i bruket af reflexivpronomen.

* * *

2. Såsom förut blifvit sagdt, *måste begagnandet af det personliga reflexivpronomen förete en del olikheter i jämförelse med användandet af det possessiva.* Detta är blott en naturlig följd af dess substantiviska karaktär.

Det enklaste förhållande hvari det förekommer på ett från hufvudregeln afvikande sätt är, då det står såsom *be-*

stämning till en infinitiv i subjektsställning. Men som frågan härom redan blifvit slutbehandlad, öfvergå vi till en annan[1].

I von Brauns glada "Är denne gubbe, så tjock i synen och med de rynkade ögonbrynen, min egen älskade, såte vän, den sig så kallande Brn?" (Ekerm., 532) göra vi ett fynd som är tämligen sällsynt i vår poesi. *Den adjektiviska verbformen* **kallande** *har försetts med ett objekt, och detta måste visa på sitt hufvudords hufvudord,* här ett predikativ. Ovanliga i den bundna formen, uppträda liknande konstruktioner ofta i lärda arbeten. För lekmannen förefalla de onekligen en smula tungrodda. Man kan endast med möda följa med till slutet i Geijers "De långa, genom allt mer sig öppnande höjder fortsatta dalsträckningar, som bilda bädden för stora strömmar . . . återfinnas ej här" (Ekerm., 344). Fullkomligt riktigt är uttrycket emellertid.

Tillsammans med en preposition kan ***sig*** *nyttjas i attributiv ställning.* Så är t. ex. förhållandet, om vi fråga: "Har du något mot saken i och för sig att invända?" *Tydligtvis har sig afseende på sitt eget hufvudord,* d. v. s. här på ett adverbial. *Om vi vidare skulle tänka oss hufvudordet till ett attributivt* ***sig*** *såsom i* ***sin*** *tur utgörande ett prep. attr., så skulle vi åstadkomma en liten ändring i* ***sigs*** *förhållande.* Runeberg låter Pistol säga: "I den trånga, föraktade buren har jag en höna med fem små ungar omkring sig" (Runeberg II, 77). *Det sista ordet för tanken tillbaka till sitt eget hufvudords hufvudord.*

"Åt sig, sin egen adel, sitt eget val af ärans banor", utropar Natalia Feodorowna, "ville min ädle son jag öfverlåta" (Runeberg, II, 120). *Det första ord som här är adverbial och det ord som är objekt beteckna båda samma person.* Ett *honom* är här missledande, och *sig* är fullkomligt på sin plats. *Så är förhållandet vid verb med betydelsen "öfverlämna".*

---

[1] Ett lustigt bruk af refl. pron. gör Kellgren, då han om Dumbom säger: "I vaggan hade han med nöd en gammal käring som såg om sig". Bisatsens objekt syftar på hufvudsatsens subjekt.

Runebergs ord om Saarijärvibon att "det armod och det betryck i hvilket han lefver har gjort honom inom sig sluten" (Runeberg, II, 435) ge oss en anvisning på att ***sig** kan förekomma såsom prepositionsadverbial till ett objektivt predikativ och att det i denna ställning måste visa på objektet.*

Liksom *sin* kan ha afseende på ett genitivattribut, så kan äfven *sig* ha det, naturligtvis under delvis ändrade förhållanden. Rydberg talar om att Neros "aldrig tämda åtrå att rusa sig af folkets bifall... blir omättlig" (Rom. kejs. 116) och på ett annat ställe om att "några män och ynglingar samlade sig för att lyssna till ord om människosjälens kraft att genom sig själf förädlas" (Den siste aten., I, 243). ***Sig,** som på det ena stället är objekt och på det andra adverbial till en infinitiv, syftar i båda fallen på genitivattributet till konstruktionens hufvudord. Under förutsättning att ett dylikt attribut saknas, kommer **sig** att hänföras antingen till ett adverbial i satsen,* såsom i Olaus Petris utlåtande om kung Kristian, att han "gaff inghen tilfelle til at noghot betenkia sigh til sin dödh" (N. och M., 22), *eller till ett ej i denna förekommande ord,* såsom i Tegnérs "Den må komma af... ett barnsligt begär att utmärka sig" (Tegnér, II, 184).

* * *

Härmed hafva vi hunnit till slutet af vår undersökning. Af det sagda torde framgå, att de flesta af undantagen från hufvudregeln endast äro en så att säga "förklädd" tillämpning af densamma.

För öfverskådlighetens skull meddelas här nedan en öfversikt af alla i mom. B. behandlade fall.

I. *Sin.*

A. *Sin syftar på hufvudordet i den konstruktion till hvilken det närmast hör:*

1. Då det bestämmer ett prepositionsattribut som tillsammans med sitt hufvudord kan sägas bilda ett begrepp.

Ex. Detta är också utan tvifvel riktigt, såvida man därmed förstår naturen i sin idé (Tegnér, II, 27).

2. Då det bestämmer ett prepositions- eller genitiv-attribut till hufvudordets prepositionsattribut. Ex. Och en mor, en bleknad mor han finner, tidigt re'n i lifvets allvar mognad, med försakelsens och sorgens adel kring sin panna (Runeberg, II, 132). Jag har ett lif i sin styrkas vår (Runeberg, I, 243).

3. Då det bestämmer ett objekt eller ett prepositionsadverbial som bestämmer ett adjektivattribut till hufvudordet. Ex. Allt bekändes af den sitt brott ångrande fången. Ett olympiskt löje ... är det, som väckes af denna i sitt slag enda tafla (Franzén, Ekerm., 238).

4. Då det bestämmer ett prepositionsadverbial till hufvudordets infinitivattribut, för såvidt detta senare är en bestämning till ändamålet. Ex. Det blef en spegel att fatta blåa himlen och jordens blomsterfägring och i sitt djup förvara det blåa ögat ständigt (Runeberg, II, 112).

5. Då det bestämmer ett prepositionsadverbial till ett objektivt predikativ. Ex. De funno henne utsträckt vid sin moders fötter (Rydberg, Rom. kejs., 85).

B. *Sin syftar på ett genitivattribut till hufvudordet i den konstruktion till hvilken det närmast hör:*

1. Då det bestämmer ett prepositionsattribut till hufvudordet och den styrande prepositionen är "för", "till", "åt", "af", "öfver", "mot" eller "med" i betydelsen mot. Ex. Sällan eller aldrig uteblef lyktskenet, som i gossens fantasi vardt ett tillbehör till hans aftonbön och ett jordiskt tecken af en himmelsk faders vaksamhet öfver sin värld och sina barn (Rydberg, Vapensmeden, 68).

2. Då det bestämmer ett objekt eller ett prepositionsadverbial till hufvudordets infinitiv- eller prepositionsattribut, för så vidt detta senare ej anger ett ändamål, samt då det bestämmer ett prepositionsattribut till ett dylikt objekt eller adverbial. Ex. Ännu en mansålder därefter, då romarna

haft tid att göra sig bättre underrättade om deras läror, kunde en så rättrådig man som Tacitus, som väl kände häfdatecknarens plikt att grunda sina omdömen på kunskap och ej på rykten, kalla den nya tron en afskyvärd vidskepelse (Rydberg, Rom. kejs., 128). Detta tillintetgjorde hans förhoppningar (om) att få återvända till sitt fädernesland. Döden afbröt hennes hopp att lämna efter sig ett arf af sitt vett eller sina dygder åt ett särskildt föremål för sin moderliga ömhet (Franzén, Ekerm., 248). Den tillfrågade... svarade blott med ett stånkande ljud som uttryckte... hans otålighet öfver att störas i den fulla, odelade njutningen af sin kroppsliga tillvaro (Rydberg, Den siste aten., I, 89).

Anm. 1. Om hufvudordet i liknande fall ej är försedt med genitivattribut, syftar *sin* på ett adverbial till satsens predikat eller på ett ej i satsen nämndt ord. Ex. Han bekände då, det han ofta föreslagit sin konung ett så våldsamt medel att vinna sin brud (Mörck och Törngren, Adalriks och Göthildas äfventyr, 42). Jag önskar åtminstone af hjärtat, att I måtten göra ett undantag från det vanliga, nu brukliga sättet att använda sin tid (Tegnér, II, 198).

Anm. 2. Om hufvudordets prepositionsattribut består af ett substantiveradt particip med preposition, kommer *sin* att bestämma ett prepositionsattribut till hufvudordets prepositionsattribut. Ex. Man... blir varse en osäkerhet hos författaren vid skapandet af sina personer (Runeberg, II, 408).

II. *Sig.*

A. *Sig syftar på hufvudordet i den konstruktion till hvilken det närmast hör:*

1. Då det är objekt till ett adjektivattribut. Ex. Karaktärskomedien utvecklades ur det sig med fasta typer rörande lustspelet.

2. Då det är prepositionsattribut till hufvudordet eller dess prepositionsattribut. Ex. Det var ingalunda hälsosamt, att man med tolerans i sig själf ej menade annat än lik-

nöjdhet (Tegnér, II, 7). I den trånga, föraktade buren har jag en höna med fem små ungar omkring sig (Runeberg, II, 77).

B. *Sig syftar på predikatets objekt:*

1. Då det är prepositionsadverbial till ett predikat med betydelsen "öfverlämna". Ex. Åt sig, sin egen adel, sitt eget val af ärans banor ville min ädle son jag öfverlåta (Runeberg, II, 120).

2. Då det är prepositionsadverbial till ett objektivt predikativ. Ex. Det armod och det betryck i hvilket han lefver har gjort honom inom sig sluten (Runeberg, II, 435).

C. *Sig syftar på genitivattributet till hufvudordet i den konstruktion till hvilken det närmast hör:*

1. Då det är objekt till hufvudordets infinitiv- eller prepositionsattribut. Ex. Hans aldrig tämda åtrå att rusa sig af folkets bifall på teatern och arenan (blir) oemotståndlig och omättlig (Rydberg, Rom. kejs., 116).

2. Då det är prepositionsadverbial till hufvudordets infinitiv- eller prepositionsattribut. Ex. Döden afbröt hennes hopp att lämna efter sig ett arf af sitt vett och sina dygder åt ett särskildt föremål för sin moderliga ömhet (Franzén, Ekerm., 248).

Anm. Om hufvudordet i liknande fall ej har genitivattribut, syftar *sin* på ett adverbial till predikatet eller på ett ej i satsen nämndt ord. Ex. Hon kunde ej tilltro en varelse af sitt kön tillräckligt mod att frivilligt störta sig i det dystra Hades (Rydberg, Den siste aten., II, 212). Huru som helst kan han ej vara något att gifta sig med (Lagerlöf, En herrgårdssägen, 157).

* * *

Citerade arbeten.

Um Styrilsi Kununga ok Höfþinga, utg. af Robert Gete.
Noreen och Meyer, Valda st. af sv. förf. 1526—1732, 1893.
1695 års psalmbok.

1703 års bibelöfversättning.
1819 års psalmbok.
1883 års öfversättning af Nya testamentet.
Mörck och Törngren, Adalriks och Göthildas äfventyr, 1743.
Atterbom, Lycksalighetens ö, 3:e uppl.
Lagerlöf, En herrgårdssägen, 1899.
Levertin, Diktare och drömmare, 1898.
Runeberg, Samlade skrifter, 1886.
Rydberg, Skrifter, 1899.
Snoilsky, Svenska bilder, 2:a uppl.
Stagnelius, Samlade skrifter, 7:e uppl.
Strindberg, Mäster Olof, 1872.
Tegnér, Samlade skrifter, Nationalupplaga, 1893.
Vising, Dante, 1896.
Ekermann, Läsebok till svensk litteraturhistoria, 2:a uppl.

Stockholm i Maj 1901.

Susy Silfverbrand.

Engelska namn i vår almanack.

De i 1901 års almanack förekommande namnen *Alfred*, *Edmund*, *Edvard*, *Edvin*, *Edit* representera, med undantag af Edvard, ett tämligen sent lager af lånord från engelskan.

Edvard återfinnes rätt tidigt i medeltida dokument, men under formen *Jadvard*, senare *Jedvard*, motsvarande det ags. *Éadweard*. Så förmäler ju krönikan om Erik den helige, att "hans fadher het Jädewarder och war en godher ryker bonde" [1]. I ett diplom från 1303 förekommer en viss 'Jadwardus in Yra' såsom en af tolf 'firmarii qui wlgariter dicuntur fastær' [2]. År 1312 träffa vi på en tredje, 'Jeduardus Philippusson armiger', hvilken omtalas som afliden 1330 [3]. Den fjärde person vi kunnat uppspåra med detta namn omtalas i ett dokument från 1347 [4]. Jedvard måste ha varit

---

[1] Sveriges Krön. 285. [2] Sv. Diplom. II, 397. [3] Sv. Diplom. III, 47. [4] Sv. Diplom. V, 688.

ett inom Sveriges landamären tämligen sparsamt förekommande och tidigt utgående namn, enär några vidare bevis på dess tillvaro under medeltiden ej kunnat påträffas.

Jedvard är vidare ett sent upptaget släktnamn inom den adliga ätten Bonde. Det gafs första gången 1794 och andra gången 1813. Troligen får man söka orsaken till detta sällsynta namns upptagande i det faktum, att Bondeska släkten länge räknat som sin stamfader, Jedvard, Erik den heliges fader och krönikans rike och gode bonde. Detta är emellertid som bekant historiskt oriktigt, enär de första kända medlemmarna af denna släkt tillhörde 1300-talet och ingalunda Jedvards aflägsnare tidehvarf [1]. Huru Jedvard öfverhufvudtaget kommit att användas inom Sveriges landamären, är svårt att afgöra. Kanske är det en kvarlefva från den tid, då anglosaxiska missionärer lärde hednafolket att åberopa de mäktiga helgonen Eadward och Eadmund, kanske har namnet kommit indirekt från Norge eller Danmark. Mellan dessa länder och England rådde ju tidig förbindelse och ej få ags. namn inlånades och omstöptes enligt gällande ljudlagar. Ivar Aasen [2] upptager Jetmund, Jetvard, Jetvald såsom ännu gängse uti Norge. I ett traktat från 1449 förekommer 'Haraldh Jädwordzson aff Soløyar' [3], och inom isländska litteraturen påträffas ej sällan engelska namn i nordisk dräkt. Éadmund har blifvit *Játmundr*, Eadweard *Játvarðr*, Éadgar *Játgeirr*, Ælfred *Elfráðr* o. s. v.

Rörande förhållandet i Danmark säger Marius Kristensen [4], "... germanske fremmednavne ... af engelsk oprindelse ... er sjældne, men hører til et temmelig gammelt lag. De forsvinder allerede temmelig tidligt, og hen imot middelalderens slutning vil vi næppe træffe nogen *Edvard*, *Egbert* etc."

---

[1] Sveriges Hist. fr. äldsta tider till våra dagar, I, 381. [2] Norsk Navnebog, Krist. 1878. [3] Rydberg, Sver. Traktater med främ. magter, III, 227. [4] Fremmede personnavne i dansk indtil omtr. 1650, Blandinger II, 2 h.

För att återvända till Sverige så finna vi Edoardus redan infördt i 1606 års almanack, men som dessa gamla almanackor voro tämligen godtyckliga i valet och upptagandet af helgonanamn, försvinner det åter under en följd af år. 1669 dyker det åter upp men på den 26 maj. 1675 upptager Grubb [1] formen Edwart med tillägget E = engelskt. Någon vidare gunst tyckes dock ej namnet ha åtnjutit, enär exempeln på dess användande under 1600- och 1700-talen äro ytterst fåtaliga. År 1757 finnas inom hela Sveriges officerskår [2] endast 10 med namnet Edvard. Hundra år senare har antalet stigit till 21, dessutom uppenbarade sig då 7 Alfredar, 1 Edmund och 1 Edvin [3]. En undersökning af doplängderna uti Gefle stads församling [4] ger vid handen, att af våra engelska namn endast Edvard och Alfred förekomma före 1855. Af dessa uppträder Edvard första gången 1807, Alfred 1813. Under 10-årsperioden 1811—1821 hittades Edvard 3 ggr, Alfred 3 ggr. Mot midten af århundradet blifva de vida vanligare, så att åren 1850—55 uppvisa Alfred 14 ggr och Edvard 12 ggr. År 1850 döptes ett flickebarn till Edvina.

Upsala domkyrkoarchivs doplängder framvisade Edvard första gången 1787, Alfred 1822. Under åren 1813—24 förekom Edvard 9 gånger, Alfred 2 gånger, respektive 0.57 % och 0.13 %; under de fyra åren 1850—53 däremot Alfred 17 ggr, Edvard 16 ggr, respektive 2.08 % och 1.96 %.

I de sydligare delarne af landet har någon egentlig spridning af namnen ej heller förekommit förrän mot midten af århundradet. Så framvisa doplängderna i Lidköpings församling ej ett enda exempel på namnen i fråga under peri-

---

[1] Præenomina sveogothica, Linköping 1675. [2] Förteckning på Generalitetet så ock samtelige Herrar Regiments officerare deras ålder i tjensten etc. Stkm 1757. [3] Se Sveriges och Norriges Calender för år 1857. [4] Det kan ju vara af intresse att veta, att uti Gefle pågår utarbetandet af en alfabetisk förteckning på alla uti kyrkoböckerna mellan åren 1795—1825 befintliga namn.

oderna 1766—76 eller 1815—25. Under åren 1850—55 har dock Alfred nått det respektabla procenttalet af 3.91, Edvard däremot endast 0.19 %.

Från Husaby föreligga tämligen fullständiga uppgifter. Edvard uppträdde där för första gången 1848, Alfred 1856 och Edvin 1863. Under åren 1856—1899 ställer sig procentantalet på följande sätt: Alfred 1.47 %, Edvard 1.35 % och Edvin 0.86 %.

Husaby-trakterna gåfvo dessutom ett slående exempel på, huru främmande namn vinna insteg bland allmogen. Ej få bondsöner hade nämligen där döpts till det sällsynta namnet *Malcolm*, hvaraf en så tidigt som 1859. Förklaringen ligger naturligen nära till hands, ity att Malcolm är släktnamn inom den grefliga ätten Hamilton, hvilken eger större gods inom denna och närgränsande socknar.

Till slut må för jämförelsens skull meddelas en beräkning af frekvensen af namnen i fråga bland medlemmar af universiteten i Upsala, Lund och Helsingfors under höstterminen 1900, samt i Cambridge 1897.

	Upsala	Lund	Helsingfors	Cambridge
Alfred	2.46 %	0.91 %	1.37 %	1.89 %
Edvard	1.88 „	1.95 „	2.80 „	6.23 „
Edmund	—	—	0.102 „	1.09 „
Edvin	0.19 „	0.39 „	0.61 „	0.75 „

Namnet Edit förekom ej bland de kvinliga studenterna vid Lunds universitet, i Upsala hade blott en bland 45 detta namn, i Helsingfors bars det af 9 bland 351 (2.56 %), i Cambridge var procentantalet 4.56 %.

Resultatet af dessa och liknande undersökningar, för hvilka här ej i detalj kan redogöras, visar sig således vara, att namnen Alfred och Edvard mot midten af 1800-talet vunno en stor och tämligen hastig spridning bland alla lager af befolkningen, att de öfriga däremot knappast ännu kunna räknas som allmänt brukliga, isynnerhet ej bland allmogen.

Edvin vinner dock mer och mer terräng, man hör det tämligen ofta i Västergötland och ännu oftare på västkusten. Edmund är dock ännu, till och med bland de bildade klasserna, ytterst sällsynt.

Den mäktigaste faktor som bidragit till namnens spridning är väl att söka i den engelska öfversättningslitteraturen i dess olika former och skeden; bland allmogen särskildt kolportörslitteraturen och på senare tider lokaltidningarnes följetongsafdelningar. Den engelska immigrationen på Västkusten torde väl äfven ha underhjälpt spridningen; kanhända också i någon mån de från Amerika hemvändande emigranterna. Dessutom får man med afseende på Edvard och Edmund ej glömma den roll almanackan spelar vid namngifning, ej heller att Edvard varit ett allmänt kändt konunganamn.

Jag öfvergår nu till en redogörelse för dessa namns olika beståndsdelar.

Alfred ags. *Ælfréd, Ælfráed* är liksom de öfriga här behandlade namnen sammansatt af två enkla ord, af hvilka det första *ælf*, är lätt igenkänligt såsom den ags. formen af vårt svenska *alf*, det isl. *álfr*, mht., nht. *alp*. Med W. Grimm [1] får man väl antaga, att våra germanska förfäder ursprungligen tänkte sig alfverna såsom goda, mot människorna välvilligt stämda varelser, enär de väl eljes ej med sådan förkärlek skulle användt detta ord vid namnbildning. Man träffar det i longobardernamnen Alberîch, Abuin m. fl., hos Ostgoterna i den hos Procopius belagda ackus. 'Αλβηνʼ [2], hos angelsaxarne i ett dussintal sammansättningar, af hvilka de vanligaste äro Ælfric, Ælfsige, Ælfstan samt vårt Ælfred [3]; i fornhögtyska och isländska urkunder äro likaledes sammansättningarna talrika. Huseby, (1,000 norska Døbenavn Krist. 1895) upptager Alfdis, Alfgaut, Alfgeir, Alfgerd, Alfheid, Alfhild, Alfrun, Alfvald. Inom Sverige äro väl endast Alf och Alfhild mera brukliga.

[1] Kl. Schriften I, 405. [2] Wrede, Spr. d. Ostgoten in Italien 1891. [3] Searle, Onomastican Anglo-Saxonicum 1899.

Namnet Alfreds andra sammansättningsled *-réd* [1] återfinnes i sin hufvudtoniga form i det ags. substantivet *rǽd* m., i det isl. *ráð* n., vårt svenska *råd*. Den isl. motsvarande kompositionsleden är *-ráðr* i t. ex. *Vandráðr, Torráðr, Nyráðr*.

Alfred synes ha varit ett namn tidigt buret af furstar och konungar. Det förekommer första gången i ett diplom från circa 750 [2], andra gången bland 'nomina regum vel ducum' uti den s. k. 'Liber Vitæ ecclesiæ Dunelmensis' [3], en lista på kyrkans välgörare, tillhörande slutet på VII århundradet. Dess främste bärare är dock den västsaxiske konungen Alfred den store (871—901), och hans bragdrika lif har väl förnämligast bidragit till namnets spridning.

Alfred insattes år 1901 uti den svenska almanackan på den tredje januari, hvilken dag förut bar det bibliska namnet Enoch.

Edmund ags. *Éadmund*. Första kompositionsleden i detta namn är en stam *auða* — förefintlig uti det ags. subst. *éad* 'rikedom, besittning', på isl. *auðr*, på svenska ännu bevaradt såsom simplex i den kända benämningen 'Upsala *öd*'. *Auða* åtnjöt stor gunst såsom namngifvande element hos alla germanska stammar. Såsom exempel på svenska sammansättningar under medeltiden må nämnas: *Ödbjörn, Ödfaster, Ödger, Ödgisle, Ödinus, Ödmarus, Ödmund, Ödhulver* [4].

Andra sammansättningsdelen i namnet Edmund tillhör det ags. isl. fs. femininet *mund* 'hand, beskydd'. Den isl. motsvarande kompositionsformen är *mundr*, förefintlig i ett stort antal namn t. ex. *Guðmundr, Ásmundr, Eymundr, Sigmundr*, m. fl. Som svenska exempel må nämnas: *Gudmund, Osmund, Ömund, Sämund, Thormund* m. fl.

Inom ags. litteraturen påträffas Éadmund för första

[1] Cf. Sievers, Angelsächs. Gram.[3] § 57, 2 anm. 2. [2] Searle, Onomastican Anglo-Saxonicum 1899. [3] Sweet Oldest English texts, sid 154. [4] Se Svenskt Diplomat., Sv. Riksarchivets Pergamentsbref.

gången i den ofvan nämnda Liber Vitæ Dunelmensis, på kontinenten redan i VI århundradet såsom namn på en biskop af Toul. Den svenska parallelformen har hittats flera gånger på runstenar, och är ej sällsynt i medeltida urkunder. År 1352 omtalas t. ex. huru en hedersam kvinna Margreta, *Ødmunds* efterlefverska, "personligen sig ingifvit" i Helgeandshuset'[1]. Tvenne helgon strida om äran att hafva gifvit namnet dess glans och spridning, nämligen Éadmund, konung af Östangeln, som pinades till döds af danskarne år 870, och Edmund Rich, ärkebiskop af Canterbury, som dog 1240. Konung Edmunds dag uti katolska kalendarier är den 20 november. På hans dödsplats upprättades en kyrka, hvilken efterträddes af ett af de rikaste och präktigaste klostren i hela England, Bury St. Edmunds. — Ännu starkare skiner kanhända helgonglorian omkring Edmund Richs hufvud. Hans fader var en rik köpman, ett världens barn. Hans moder en from och gudfruktig kvinna, som fastade mycket och sof litet, bar en tagelskjorta närmast kroppen och ett lifstycke af järn. I hemmet genomförde hon så skoningslöst sina asketiska principer, att mannen slutligen, för att vinna mera trefnad, drog sig tillbaka till ett kloster i närheten. Den unge Edmund ärfde moderns asketiska sinnelag och böjelser. Han studerade i Oxford, blef Englands förste teologie doktor, och slutligen ärkebiskop i Canterbury. I följd af sin heliga vandel kanoniserades han 1246, och hans dag är den 16 november.

Edvard ags. *Éadweard, Éadward.* Första kompositionsleden i detta namn har redan behandlats. Den andra återfinnes uti det ags. maskulinet *weard* 'vårdare, väktare'. Den isl. parallelformen är *-varðr, -urðr* till simplexet *vǫrðr.* e. g. *Sigvarðr* l. *Sigurðr, Hervarðr Hiǫrvarðr* m. fl. Från det medeltida Sverige är *Evardh* belagdt[2], likaledes flera andra sammansättningar såsom *Gudvard, Hallvard, Sivard* m. fl.[3].

---

[1] Sv. Riksarch. Perg.-bref. [2] Lundgren, Sv. Landsm. X, 6.
[3] Jfr Norrman, Sv. Landsm. VI, 7.

Namnet Edvard förekommer första gången circa 830 såsom namn på en konung af Mercien[1]. På kontinenten omtalas dock redan 715 en biskop Audoard af Piacenza[2].

Edvard var tidigt ett namn buret af konungar. Den förste under ags. perioden var son och efterträdare till Alfred den store. Den i kyrkliga kretsar mest berömde var Edvard III Bekännaren (1042—1066), och helgonaskenet som omgaf denne konungs lif föranledde, att nära nog två århundraden senare hans namn gafs åt Henrik III:s äldste son, såsom krönikeskrifvaren Nicholas Trivet uttryckligen säger: "In honorem gloriosissimi Confessoris et regis Edvardi Edvardum vocavit"[3]. Och af det nyare Englands Edvardar sitter nu den sjunde på Englands tron.

Edvin ags. *Éadwine.* Namnets första kompositionsled känna vi redan. Den andra är det mask. substantivet *wine* 'vän', isl. *vinr,* hvilket ord åtnjöt stor gunst både såsom första och andra sammansättningsled inom germanska dialekter. Det förekommer i den got. kalenderns *Batwins,* i Ostgoternas *Nandwin, Oswin, Gudwin,* i Longobardernas *Albuin,* Frankernas *Winerat.*

Språkliga motsvarigheter till det ags. Eadwine förefinnas i det fht. *Otwin,* i namnet på en VI seklets longobarderkonung *Audoin,* i Ostgoternas *Odwin.* Den isl. formen är *Auðun(n)* eller *Aunn*[4], medeltidens svenska form *Ødhen* är numera utdöd.

Inom ags. litteraturen påträffas Eadwine första gången såsom namn på en northumbrisk konung uti Bedas Historia Ecclesiastica, skrifven före 735.

Namnets mest kände bärare är konung Eadwine af Northumbria (617—633), under hvilkens regering kristendomen infördes i norra England. Såsom skydd mot Picternas och Scoternas härjningar uppförde han en borg, som efter

---

[1] Searle, Onomast. [2] Förstemann, Altd. Namenbuch[2].
[3] pag. 225 ed. Hog. [4] Se Noreen, Isl. Gram.[2] § 179, 244.

honom kallades *Eadwinesburh,* Skottlands nuvarande hufvudstad *Edinburgh.*

Edit ags. *Éadȝýþ.* Första kompositionsdelen är identisk med de föregående namnens. Den andra *-ȝýþ* har utvecklats ur den fem. io-stammen **-gunþiō-*[1], hvilken i ags. endast påträffats i sammansättningar, t. ex. i växtnamnen *ȝýþcorn* och *ȝýþrife,* i mansnamnet *Gýðhelm,* i kvinnonamnen *Ælfȝýþ, Hereȝýþ, Aldȝýþ, Cyniȝýþ* m. fl. Motsvarande simplex är det inom germanska dialekter vanliga ordet för 'kamp, strid' ags. *ȝúð,* isl. *gúðr, gunnr,* fht. *gundea.*

Mot det ags. *Éadȝýþ* svarar således ett fht. *Autcund(a),* hvilket redan förekommer i en urkund från VIII seklet[2], ett isl. *Auðguðr, Auðgunnr.* Enligt Munch[3] förekommer *Audgun* ännu på västkusten af Norge. Af en möjligen förekommande svensk medeltidsform **Ødhgun* har jag ej påträffat några exempel.

Namnet Edit insattes i 1901 års almanacka på den 31 oktober. Den heliga Edits dag är däremot den 16 september. Hon var dotter till den västsaxiske konungen Eadgar och dog 984. En annan Edit, som sannolikt ännu mer bidragit till namnets spridning, var Edvard Bekännarens gemål, en dotter till den mäktige earl Godwin. — Edit var dessutom, jämte Alfred, Edvard och Aldith, ett af de få namn som normannerna upptogo från det underkufvade folket[4], och detta har tvifvelsutan i sin mån bidragit till den starka spridning det nått i våra dagars England.

---

[1] Jfr Sievers Angelsäch. Gram. §§ 96, 186. [2] Förstemann *l. c.* [3] Samlede Afhandl. IV, 42 ff. [4] Freeman, Hist. of the Norm. Conquest V, 895.

Upsala, oktober 1901

A. C. Paues.

Ett bidrag till kännedom om svenskt talspråk i slutet på 1700-talet.

Levertin omnämner i sitt arbete Teater och Drama under Gustaf III, sid. 214 noten, ett teaterstycke, *Några mil ifrån Stockholm,* såsom hafvande radikalt ljudenlig stafning. Stycket finnes blott i en handskrift på Kongl. Biblioteket i Stockholm och är enligt Levertins antagande författadt af A. F. Ristell. Sid. 213 anf. arbete har Levertin aftryckt ett par repliker, sedermera omnämnda af Beckman, Arkiv XI, 258.

Ristell afser tydligen att i denna handskrift återgifva talspråket. Man jämföre hans yttrande i Anekdoter om Konung Gustaf III:s Hof och regering, Sthlm 1820, sid. 257. "Nu är det nästan omöjligt, vid öfverläsandet af en roll, att helt och hållet undvika den bokstafliga pronunciationen, som väl icke är någon olägenhet för tragedien, der ett rent språkets uttal erfordras, men i komedien åter, *der dialogen måste antaga utseende och färg af ett dagligt tal,* blir stötande för örat, i samma mon som den afviker från allmänna bruket". Och några rader längre ned: "Ristell beslöt att öppna sin nya Svenska theater med en komedie; och, sedan han själf författat en, imiterad efter franska piecen Le cercle de Poinsinet [1], *hvaruti hvardagsspråket var, så troget som möjligt, iakttaget,* lät han sedan äfven utskrifva rollerna *med nogaste iakttagande af det stafningssätt och de bokstäfver, som det dagliga talet betjänar sig af*" [2]. Denna princip har han äfven

[1] Komediens svenska titel är *Visittimman.*

[2] Kursiveringarna af undertecknad.

följt i komedien *Några mil från Stockholm*, för hvars språkbruk jag nedan skall söka lämna en kort redogörelse. För jämförelses skull meddelas äfven några notiser om språket i Ristells komedier, den ofvan nämnda *Visittimman*, tryckt 1820, samt *Gustaf Adolfs Jagt*, tryckt 1776.

Handskriften i fråga innehåller 49 blad i 4:o och bär följande rubrik: "*Några Mil ifrån Stockholm Lustspel uti Två Acter med Divertissementer af Sång och Dantz, upfördt af Kongl. Musicaliska Academiens Elever Efter Kongl. Maj^sts^ återkomst ifrån Dannemark. Uppå Nya Eleve Theatern Den 13 December 1787.*" De uppträdande personerna äro: Baron Bergschöld, Friherrinnan Bergschöld, deras barn Fredric, Clas, Adolph, Sophie och Lotta, Majorskan Aftonstjerna, fröken Aftonstjerna, Magistern Sans Mesure (Figurant), Skrikman (chorsångare), Directeuren Seuerling, Lisette, en kammartjenare, trädgårdsmästarens barn [1], barn af bondfolket [2]. Handlingen försiggår på baron Bergschölds landtgods.

Mellan personerna finnes ingen språklig rangskillnad, om jag så må uttrycka mig. Kammarjungfrun Lisette har halfannat år varit anställd vid Operans kör och talar ej ett grand mera vulgärt än friherrinnan. Den enda, hvars språk såsom mera franskt och något mer grammatikaliskt skiljer sig från de andras, är dansmästaren Sans Mesure. Uttryck, som citeras från hans repliker, anges därför i det följande med S. Mes. inom parentes [3].

Ristell var född i Uppsala, men tillbragte en stor del af sitt lif i Stockholm. Det är sålunda närmast det bildade, otvungna samtalsspråket i hufvudstaden, som han återger.

---

[1] Statister, yttra ingenting.

[2] Blott en tämligen kort replik tillkommer en af bondgossarna.

[3] Förklädd till Dir. Seuerling spelar Sans Mesure dennes roll och talar därvid tyskt-svenskt blandspråk, som i min undersökning lämnas ur räkningen.

Ur ljudläran.

Om **vokalerna** är att märka:

a förekommer utan motsvarighet i nysvenskan i ordet *ögnablick* 'ögonblick'.

e motsvarar:

nsv. *i* i orden: *te* 'till' i likhet med vår tids talspråk såväl i obetonad som betonad ställning, t. ex. *te exempel, te slut, te å mä,* göra henne *te* en pendant; göra säj *te,* mycke *därte, utante,* gå ner å säja *te.* (Obetonadt står *till,* sammansättningarna *hvartill* och *tillika* inberäknade, blott 4 gånger, betonadt *till* 2 ggr, därjämte bevaradt i sammansättningarna *tillstå, tillbringa*); *ve* vid, ex. den skulle ja lessna *ve; geck* gick (Visittimman, s. 45 och Gust. Ad. Jagt, s. 20); *slaje* slagit.

nsv. *a* i *såen, såent* sådan sådant, t. ex. en *såen* piäs, ett *såent* buller. Hit hör väl äfven *måne* månad.

nsv. *o* i *känslelöst* 'känslolöst' (Gust. Ad. Jagt, s. 39).

nsv. *u* i *hufve* 'hufvud', *tjugefem* tjugufem.

e förekommer utan motsvarighet i nsv.: 1) i *alfvare* allvar (Visittimman, s. 21). Denna form vanlig under 1600- och 1700-talen, se Sv. Akad:s ordbok; 2) i *före* för, prep., t. ex. "min öfversättning som jag ska ha priset *före* i Svenska Academien", *förespänd* förspänd; 3) i *Herren* herrn[1]; 4) framför afledningsändelser *-lig -ligen* i *oändeli* oändligt, *oändelien* oändligen; 5) *ridåen* ridån; 6) *åskeslag,* Gust. Ad. Jagt, s. 39.

i motsvarar:

nsv. *e:* 1) i starktonig stafvelse i några ord: *si* se; infinit. *si* förekommer 18 ggr, *se* 5 ggr. I en replik förekomma båda formerna i samma sats "Låt oss *se* nåån ting som vi kan *si*", pres. *sir* 4 ggr, *ser* 6 ggr, supin. *sitt* 2 ggr. I betydelsen *ecce* endast *si,* t. ex. "Ach *si* välkommen fru A."; *di* de, pron. genomgående; *ilak* elak, Gust. Ad. Jagt, s. 17, *dilisjöst* deliciöst 1 gg., *delisjöst* 1 gg.;

---

[1] Jfr Beckman, Arkiv XI, 217.

2) i svagtonig stafvelse i neutr. af adj. *angelägi* angeläget 1 gg, af part. *lidi* lidet 1 gg[1] "dä ä långt *lidi*".

o. Långt *o* motsvaras af nsv. kort *o* i *doter* dotter; likaledes i Visittimman s. 16.

o utan motsvarighet i nsv. förekommer i dansnamnet *angloäs* angläs, men *polonäs.* (Om en ortografisk växling *o* ~ *å* se nedan).

u motsvarar fra. *ou* i från franskan inkomna ord, t. ex. *budera* fra. *bouder* visa sig trumpen, "du ska inte *budera* mäj", *Burschoasin* bourgeoisien, *kur* cour vid hofvet, "om dä blir *kur,* så låter du mäj väl veta dä", *Sack duvrasch* sac d'ouvrage.

y motsvarar nsv. *u* men fra. *y*-ljud i ordet *hymör* humör.

å motsvarar nsv. *a* i *åf* af (blott 2 ggr *af*), i *å* = att såsom infinitivmärke i de allra flesta fall, t. ex. "Sanningen *å* säja", "ä dä inte ti *å* lägga bort dockan", "ja ä gla *å* snart komma in". *Att* förekommer framför infinitiv blott 4 ggr.

ä motsvarar:

nsv. *e* i svagtonig stafvelse i *räsonera* resonera och *bolä* bordet 1 gg, för öfrigt *e: bole* bordet, *åre* året.

nsv. *å* i imper. *lät* låt, t. ex. "*lät* oss glömma", *läna* låna Med *ä* återgifves vokalen i pron. *dä* det (*de* förekommer blott 1 gg, "*De* hade ja inte vänta") samt *mäj, däj, säj* genomgående med *ä, nej* med *e*. Märk *ä* i *Käjsar, Lakäj.*

franskt öppet *e-ljud*[2] tecknadt *ai, è, e* i från franskan inkomna ord, t. ex. *ären,* fra. l'air melodien, *grammär* grammaire, *Maschär mär* ma chère mère, *Alsäst* Alceste, *Lisätt* Lisette.

ö motsvarar:

nsv. *y* (men hvardagligt *ö*) i *kjörkan* och sammansättn. *kjörkherrfru.*

öj motsv. fra. *éu* i ordet *röjsera* fra. réussir. "Men ha den piäsen *röjsera*".

---

[1] Jfr Hellqvist, Arkiv IV, 291.

[2] Se Vietor, Elemente der Phonetik.

Bortfall af vokal.

1) Afäresis. Vokalen bortfallen i enklitiskt och proklitiskt ord: *tan* tag den, "Gå strax *å tan* på däj", *förrn* förr än, "Dä blir ingen resa *förrn* efter nyåre".

2) Synkope. *a*) enligt den bekanta lagen, att då två obetonade stafvelser följa efter eller föregå en betonad, synkoperas den, som står närmast den hufvudtoniga: *exera* exercera, *offser* officer, *dudesimus* duodecimus i uttrycket *Alexander dudesimus*. Hit höra äfven *sa* sade, *ha, ta, ge, hur*[1];

b) mellan två lika konsonanter har vok. fallit i: *ann* annan, *Baron* baronen, *måron* morgonen, *invention* inventionen, 'den *invention* lyckades inte', *syn* synen;

c) öfriga fall af synkope: *gåln* gården, *landtlefnan* landtlefnaden, *måltin* måltiden, *ren* redan, "ja hade *ren* äti opp min frukost". Denna form förekommer numera ej i samtalsspråk, åtminstone ej uppsvenskt, utan är inskränkt till poesien; *saln* salen, *violn* violinen, *undligt* underligt [Detta uttal är vanligt i Stockholm. Äfven mellan *d* och *n* samt *t* och *n* förekommer i Stockholmsmål bortfall af vokal + *r*. Så har jag hört uttalet *händn̥a* händerna, *föttn̥a* fötterna, *studentn̥a* studenterna.], *kansli* kansliet, *sangsiblité* sensibilité.

3) Apokope. De flesta fallen utgöras af imperfektformerna af första konjugationens verb såsom t. ex. *ångra* ångrade, *hämta* hämtade, *frukta* fruktade, *skaffa* skaffade. Andra fall af apokope äro ej många; jag har blott antecknat *bitti* bittida, *käjsar* "Ack låt oss se *käjsar* Busefalus".

Om **konsonanterna** är att märka:

d saknas 1) på grund af assimilation af *a*) *nd* > *nn* i åtskilliga ord, dels i slutljud i: *synn* synd, *stunn* 4 ggr, *stund* 1 gg, *stånn* stånd i uttrycket "Ja ä inte i *stånn*" (Sans Mesure säger *stånd*), *iblan* 5 ggr, *ibland* 2 ggr, *Rysslan*, men *Fädernesland*, de både sista blott 1 gg hvar; i kompositionsfogen i *blinnbock, grunvalen, bon-flicka, bon-koja* bond-

[1] Jfr Beckman, Arkiv XI, 220.

flicka, -koja, dels i inljud i *kunne* 2 ggr, *kunde* 1 gg, *unnantar, unnersöker*, men däremot *under, inunder; b*) *dn* > *nn* i *klänningar* klädningar; *c*) *ds* > *ss lessen* ledsen, *less* leds, *lessamt* ledsamt.

2) *d* har fallit:

a) intervokaliskt i *breare* bredare, *goa* goda, *såen, såent* sådan(t), *tien* 3 ggr, *tiden* 2 ggr med sammansättningar *måltien, måltin* 1 gg, *arbetstiden* 1 gg; *b*) interkonsonantiskt i förbindelsen *ndn* i *blanning* blandning, Visittimman, s. 53. För öfrigt har *d* i inljud fallit blott framför *l* i *beskelig* beskedlig. I kompositionsfogen har *d* fallit i: *gubevars, rålös*, däremot *nödsaka* nödsakad.

3) i slutljud har *d* ofta fallit *a*) efter starktonig vokal, t. ex. *afske* afsked, *bla* blad, *bu* bud, *fre* fred, *gla* glad, *go* god, *Gu* i uttrycket "*Gu* ske lof", *mä* med, t. ex. "hämta *mä* säj", *nå* nåd i titeln *Hennes nå* 10 ggr, (*Hennes nåd* 24 ggr), *Hans nå, Ers nå* 1 gg (*Hans nåd* 5 ggr, däraf 4 ggr i Sans Mesures repliker). I sin egentliga betydelse förekommer ordet en gång, då med bibehållet *d* "tjena Kungen å vinna hans *nåd*"; *rå* råd i sammansättningarna *kanslirå, riksrå; sto* stod, *ti* tid, t. ex. "hennes vanliga *ti*", "att inte rå om min *ti*"; *b*) efter svagtonig och obetonad vokal: i de apokoperade imperfektformerna af första konjug., t. ex. *hämta* hämtade; i partc. pret. 8 ggr. Fallen äro följande: "dä måtte vara rolit å vara så där *älska*", "ja ä *nödsaka* flytta in", "Nu ä min exil *sluta*", "så du, hur hon va *utspöka*", "Garderåben ä snart *inpacka*", "ja ha vari *plåga*", "ble du då inte *nyttja*", "ja ha vari *angaschiera*" (engagerad). Två gånger förekommer ett partc. pret. i predikativ ställning med utsatt *d*: "den (skogen) ä *målad*", "näst dä å bli *moraliserad*". På partc. pret. i attributiv ställning finnes i hs. blott ett exempel, och det har bibehållit *d* "en ganska *instruerad* flicka; *d* har fallit vidare i orden *lessna* lessnad, *markna* marknad, *kostna* kostnad, *hufve* hufvudet [1]

[1] Jag tänker mig utvecklingen på följande sätt: *hufvudet* > *hufvude* > *hufvud* > *hufvu* > *hufve*.

3 ggr (*hufvude* 1 gg (S. Mes.)), *mä* med, *utmä, ve, breve, hva* hvad, *go* i uttrycket *'go måron', alti, emellerti.*

f saknas i *haltanna* halftannat, kvarstår däremot i "ett *halft* år".

Dubbelskrifvet *f* i *Soffi* anger måhända långt *f*-ljud och ett uttal med aksent 2.

g har fallit 1) i starktonig stafvelse *a*) efter vok. i orden *ja* jag 11 ggr, t. ex. "Barn! *ja* som ä 11 år snart", "dä skulle *ja* å kunna", "inte *ja* heller"; *jag* står 2 ggr. På det ena stället, "*Jag* less — nej alldeles inte", är emellertid *g* i *jag* senare tillskrifvet (med annat bläck); *lå* låg "gossen *lå* å frös", *så* såg 4 ggr, "Hva *så* du då", *såg* 3 ggr, *slo* slog[1], *to* tog, *da* dag 10 ggr "*da* ut å *da* in", (*dag* 1 gg i sammansättningen födelsedag), *nåån* 9 ggr, (*någon, någån* 3 ggr), *nånsin*; *b*) efter *r* i orden *måron, mårnar, mårse.*

2) i svagtonig och obetonad stafvelse *a*) i adj. på *-ig, -lig,* dels intervokaliskt oftast, t. ex. *flitia, evia, besvärlia, naturlia, vanlia, ängslia,* (bibehållet *g* har jag antecknat 2 ggr vid adj. *färdiga, gunstige* och 2 ggr vid adv. *omöjligen* och *ändtligen*), dels i slutljud, t. ex. *beskeli, enfaldi, hederli, nådi;* (blott 2 exempel med bibehållet *g*: *sömnig, duglig*), dels då *g* står framför *t* i neutr. fakultativt. Handskriften har 12 ggr *-it,* t. ex. *rolit* 6 ggr, *ständit* 1 gg och 13 ggr *-igt,* t. ex. *artigt* 3 ggr, *lyckligt* 1 gg. Tre gånger förekommer, att både *g* och *t* ha fallit. Fallen äro: "Ja ä Herr Dansmästaren *oändeli* förbunden", "Ja vist ä sangtimangen *fasli* allmän", "Dä ha rägna så *fasli* i några dar"; *b*) i sammansättningar med *-dag midda, förmidda, eftermidda,* i *ta hit,* där verbet står i upptakt, samt i ordet *aldri* aldrig.

h saknas i *eller* = heller. "Det angår *ej eller* unga flickor att veta". Gust. Ad. Jagt, s. 5. Hs. har *heller* "inte ja *heller*".

---

[1] Formerna *lå, så, slo* kunna vara de gamla med vokaliskt slutljud.

j motsvarar:

nsv. *g* liksom i vår tids talspråk i orden *säja, säjer, mäj, däj* och *säj* samt *slaje* slagit;

nsv. *i* orden *Italjen, minjatyr, delisjöst.*

j saknas i *villa* vilja. Likaså hos Lucidor, se Norelius, Arkiv I, s. 229.

k motsvarar nsv. *g* i *kalloscher* galoscher. Med *k* förekommer detta ord äfven i Linds, Sahlstedts och Vestes ordböcker. *k* saknas i ordet *å* 'ock', både då det står obetonadt, och då det står starktonigt i betydelsen 'också', t. ex.: obet.: "te *å* mä", "ja sto just *å* sa"; starkton.: "Men då bole där *å* finnas målade fiskar", "ja ska väl *å* bli någå", "kommer ja *å* in en gång". I nutida talspråk (Stockholmskt) säges i dylikt fall *också* ej *å*; i Uppländska dialekter däremot är starktonigt *å* mycket vanligt.

l (tjockt *l*) motsvarar nsv. *rd* i åtskilliga ord: *bole* bordet, *sybol* sybord, *gjole* gjorde, *jol-gubbar* jordgubbar, *ovålig* ovårdig, *ole* ordet, *tole* torde[1]. Däremot kvarstår *rd* i *hörde, te bords,* men *trägålsmästare.*

l saknas i orden: *te* till, *tess* tills, *ska* skall, *kar* karl; i ordet *verlden* står *l* kvar i skriften.

n saknas i *nämde* nämnde;

ng förekommer motsvarande fransk nasalering af vokal i från franskan inkomna ord, dels i sådana, som ännu uttalas med *äng*-ljud, såsom *acksang* aksent, *charmangt, dangsös, fongden, momang, volongtär,* dels i ord, som på vår språkkänsla verka såsom rent franska, och därför, om de nu användas, måste ha franskt uttal, t. ex. *Divertissemang, allemang,* (ett slags dans), *ang pyblik* en publique, *angfäng* enfin, *ängdesangs* indécence, *kånnesangsär* connaissances, *revangschiera säj* se revancher. Hit höra nomina propria, t. ex. *Dalangbär* d'Alembert, *Crebillong* Crebillon, *Marmongtel* Marmontel. Den franske dansmästaren Sans Mesure uttalar naturligen dyl. ord med nasalvokal. Också stafvas i hans repliker annorlunda: *Danseur,*

[1] Jfr Beckman, Arkiv XI, 168 och 215.

fi donc, piquanta. Undantag gör märkvärdigt nog det franska *Mong Diö,* som lägges i hans mun.

r saknas 1) i orden: *ä'* är', såväl betonadt som obetonadt, t. ex. "ni ska vara äldre än ni *ä*", "ja *ä* inte lite rädd för däj". Blott 1 gång *är* "Hans nåd *är* nådi å besinnar"; *va* var, t. ex. "nog *va* han bra", äfven betonadt: "*va* icke dä så". Blott 2 ggr står *var:* "*var* inte rädda, *var* inte rädda"; *ha* har, såsom hjälpverb oftast med bortfallet *r,* t. ex. "ja *ha* låtit räkna ut"; 3 ggr står *har* såsom hjälpverb: "du *har* sett", "inte *har* du sett att", "för din skull *har* ja gjort en plump". I betydelsen *äga* eller dylikt står oftast *har,* t. ex. "ja ber söta Far om förlåtelse att ja inte *har* syrtuten", "nu *har* ja henne", "när ja *har* främmande"; 3 ggr förekommer emellertid *ha* i bet. äger: "Ja *ha* ännu många utvägar" (S. Mes.), "hva *ha* ni mer" (näml. för pjäser), "Ha du märkt hva hon *ha* för en qvickhet å för en smak?";

2) i bestämda formen plur. af subst. på *-ar* fakultativt; ändelsen *-ana* förekommer 15 ggr, t. ex. *fröknana* 4 ggr, *gåssana* 3 ggr, *drömmana* 2 ggr, *versana* 1 gg; ändelsen *-arna* 14 ggr, t. ex. *gåssarna* 3 ggr, *versarna* 2 ggr, *ungarna* 1 gg. Ord, som i plur. ha *-er* och *-or* bibehålla *r,* t. ex. *Baronerna, bönderna, flickorna, veckorna.*

ʃ motsvarar franskt *sje*-ljud, både tonande och tonlöst, i från franskan inkomna ord, t. ex. *leschiert* legert, *Burschoasin* bourgeoisien, *kassjiera* cacher.

t motsvarar nsv. *d* i *begärte* begärde, *befalte* befallde; *t* förekommer utan motsvarighet i nsv. i *hant* hann, *fant* fann;

t saknas 1) på grund af assimilation af *ts* till *ss* i *låss* låtsas; 2) i *Drånningholm* Drottningholm. Jfr *drottningen* 1 gg, *droning* redan hos Columbus, se Noreen, Col. ordesk., s. XVI; 3) i slutljud efter svagtonig och obetonad vokal i många fall, t. ex. suffig. art:s t. i neutr. subst.: *dike* diket, *kjöpe* köpet, *Håfve* hofvet, *sunda förnufte.* Med bibehållet *t Herrskapet* 1 gg, *lifvet* 2 ggr; i adjektiv: *haltanna* år, *inte* intet, "inga häckar, *inte* tvång, ingen symetri"; vid pronomen: *dä* det,

äfven betonadt, t. ex. "ve *dä* tillfälle", "på *dä* sätte", *anna* annat: "så att ja inte hade *anna* än min syrtut", *någå* något "behöfver man *någå* känna säj själf"; vid supin. af verb undantagslöst: "Ja ha *råka* Magistern", *funni* funnit, *sjungi* sjungit, *såfvi* sofvit; af partc. pret. förekommer 2 ex. med bortfallet *t* och 2 ex. med bibehållet: "mä artigt å *beleva* folk": "Där kommer han *förbanna* apropå" (S. Mes.), "dä ä bara *imiterat*", "all ting ä *målat*"; i orden *mycke* mycket och *oakta* oaktadt.

v saknas i formerna *bli, ble* "ja *ble* gift", "ja *ble* åv mä den", *ga* gav "ja *ga* gumman den", "den *ga* ja åt gåssen".

Ur formläran.

Substantivet. Med afseende på *genus* är blott få afvikelser från nysvenskan att anteckna, nämligen att *esprit* brukas såsom neutrum: "mä *dä espri* hon kommer å ha"; *mungipen* nsv. mungipan såsom mask. och *nummer* såsom mask. eller fem.[1]: "hvar och en efter *sin nummer*", Visittimman, s. 56.

Med afseende på *pluralbildningen* märkas: *barnena* 3 ggr, *barnen* 1 gg, *ögena* ögonen, *eftermiddana; stackare* har i plur. *stackrar,* bestämd form *stackrana.* Singularform på *-a* hafva *-an-* stams. substantiven *tanka, timma.*

Adjektivet. Adjektivets böjning ter sig i det hela på samma sätt som i vårt språk. Anmärkningsvärda former äro: obest. plur. på *-e* 1 gg *sådane* piäser, substantiverade adj. på *-a* "*den Högsta* styrer Konungens hjerta", Gust. Ad. Jagt, s. 38, den som vill antaga sig *den fattigas* sak, ibid. Sing. mask. af best. böjningen har såsom i nutida talspråk ändelsen *-a,* t. ex. "den *första* November", "den *ena* Lakäjen", "vår *nådiga* Konung", Gust. Ad. Jagt, s. 37, "min *redliga* gubbe", ib. s. 38, "min *ädelmodiga* befriare", ib. s. 42. I

[1] Vanligt i finländsk svenska, se Lennart Hennings, Språkliga iaktagelser i K. A. Tavaststjernas arbeten (Finsk Tidskrift, 1899, del. 47 sid. 192).

det sista exemplet med dess till den högre stilen hörande ord skulle vi nu föredraga *ädelmodige.*

Pronomen. I vår handskrift förekommer ej den numera så vanliga pronominalformen *dom,* utan står genomgående *dem.* Såsom nominativ förekommer *dom* i litteraturen så tidigt som 1816 i teaterstycket *Belägringen av Saragossa* s. 4: "*dom* duger inte ti äta". Huruvida det finns tidigare beläggsställen, är mig obekant.

Verbet. Skillnaden i numerus har uppgifvits, så att singularens form brukas äfven efter pluralt subjekt i de allra flesta fall, t. ex. "hva *tänker* Baronerna på, som *håller* ett sånt väsen å *hindrar* Hennes nåd å såfva", "Korss hva vi då *tänker* lika", "tess vi *får* Hennes nås befallning". På samma sätt i Visittimman, "di *roar* sej", s. 2. Blott 5 ggr förekommer i hs. verbet i plur. efter subj. i plur. Ett par fall må anföras "di få timmar vi ännu *kunna* råkas", "mä den kostna di *fordra*". Med afseende på verbet är vidare blott att anmärka formen *torde* = tordes. "Aldrig *torde* jag taga min konungs låfven på det sättet." Spegel Gloss. 1712 har *thora* jämte *töras,* Sahlstedt ordb. 1773 däremot blott *töras.*

Ur ordbildningsläran.

Här må såsom anmärkningsvärda nämnas några verb på *-era,* bildade efter franska verb, nybildningar, som sedan ej vunnit burskap i språket: *budera* fra. bouder (exempel se ofvan s. 148), *dessinera* dessiner, "när ja ha *dessinera* mina pas" (S. Mes.) *detestera* detester, *avouera* avouer, "*avouera* mäj att dä ä någå trivialt" (S. Mes.), *preferera* préférer, *revangschiera säj,* se révancher, *rapellera* rapeller, "ett ställe där allt *rapellerar* mäj min förlust", *röjsera* réussir, *turmantera* tourmenter (S. Mes.).

Ur syntaxen.

Artikeln. Den obestämda artikeln saknas: Där vi säga "inte ett ord" har hs. "*inte ol*". "Om du vill skämta

min vän, så har ja *inte ol* å säja", "Å sen ä där *inte ol* där ja väl kan plasera nåån rullad nåån kadangs" [1].

Bestämda artikeln i olikhet med nuv. språkbruk står i satsen "Säj mäj upriktigt om inte hon ibland ä på *vägen* å förgås".

S u b s t a n t i v e t. Pluralis motsvarande sing. i nysvenskan förekommer af ordet *skilling*. "Adertonhundra trettitre riksdaler. Va icke dä så? Ja Hennes nåd å sexton *skillingar*."

Ack. för gen. förekommer i *ti nog* tids nog, "dä ä *ti nog* för er å tänka på musiken" (S. Mes.). Så ock "Han hade *tid nog* fått vetat", Gust. Ad. Jagt, s. 20.

Gen. för ack. förekommer i uttrycket *i förgårs* i förgår samt *i går aftons* i går afton, Gust. Ad. Jagt, s. 6.

A d j e k t i v e t. Med afseende på adjektivets kongruens är att märka en sats, där adj. sättes i plur., då det hör till kollektivt subst. "Direktionen ha nu på en ti blifvi så *snåla* att dä ä för bålt åt." [2]

P r o n o m e n. Tredje personens pers. pron. såsom tilltalsord: I en scen, som framställer fru Aftonstjerna på visit hos friherrinnan, tilltala dessa båda damer af värld hvarandra ömsesidigt med *hon*. Oftast användes detta tilltalsord af frih. till fru A. Den senare omväxlar med *hon* och *min söta Friherrinna*. Några exempel ur deras dialog må anföras: "Ach si välkommen fru Aftonstjerna. *Hon* ä för söt som inte glömmer bort mäj." (frih.) "Låt oss glömma ett ämne som så mycke sårar *hennes* sangsiblité." (frih.) "Ja beklagar *henne* åf alt mitt hjerta." (fru A.) "Ja far bort å passerar 4 eller 5 timmar hos mina vänner, som te exempel hos *henne* min söta Friherrinna." (fru A.)

Utom af dessa två damer användes i hs. *hon* såsom tilltalsord blott af fröken Lotta till hennes docka, t. ex. "Will *hon* göra dä ja säjer? Will *hon* hålla säj rak?" *Hon* säges 6 ggr, *du* 3 ggr till dockan. I Visittimman s. 35 säger dok-

[1] Handskriftens interpunktion behålles i citaten.

[2] Jfr R. G:son Berg, Några anmärkningar om kollektiverna (Pedag. Tidskrift 1900, sid. 446 ff.) och där anförda exempel.

torn till en ung fröken: "Jag försäkrar att jag tror aldrig ett ord af hvad *hon* försäkrar." En gång i hs. tilltalar magistern unga baron Fredric med *han*, annars säger han *Baron*.

Reflexivpron. användes i ett par fall, där nuv. språkbruk fordrar personl. pron.: "Di vill lyckönska baron Fredric te *sin* födelseda" (= i anledning af hans födelsedag). "Ja älskar henne ändå oakta alla *sina* nycker." Samma förhållande i Gust. Ad. Jagt s. 40, "han (kungen) stiger in och tröstar en fattig bonde i *sin* bedröfvelse."

Possessivpron. i olikhet med nuv. språkbruk: "ja to *mitt* afskje" tog afsked.

Märk *hvad för en* i indirekt frågesats, där vi oftast säga *hvilken*. "Ha du märkt *hva* hon ha *för en* qvickhet å *för en* smak?" "Korss *hva för en* lyckli hazar förde mäj hit."

Pronomen saknas: Direktör Seuerling, "Ein liten Opera med musik und tanz?" Friherrinnan "Inte heller" (= inte det heller). "Jag vill bli anna nu" (= Jag vill bli något annat).

Verbet. Infinitivmärket *att* saknas: "en melankoli som bringar mäj söka ensligheten", "Ja ä nödsaka flytta in". Märk partc. pret. för infinitiv i uttrycket *må gjort*. "Will Hennes nåd höra fröknana sjunga? — Ja *må gjort*" = må göra, må ske. Jfr det nutida talspråkets: det må vara händt! i samma betydelse.

I följande satser förefaller mig utelämnandet af hjälpverbet mera öfverensstämma med skriftspråk än med talspråk. "Maschär mär ha sagt mäj att *ja kommi* te verlden bitti om måron." "Baron Springfelt hade vari nöjd mä all ting, om inte han *sakna* (hade saknat) labyrinten."

Konjunktiv för indik. i nuv. spr.: "ja frukta (imperf.) du *vore* opassli efter du stigi så sent opp".

Prepositioner. *Efter* står motsvarande nsv. *om* i uttrycket "*efter* 200 år" om 200 år. *Af* motsvarar nsv. *om* i satsen "får jag inte vara med *af* partiet" nu: *med om*, Visittimman s. 43.

Konjunktioner. *Antingen — eller* förekommer i en sats, där vi antingen skulle utesluta konj. eller säga *vare sig — eller.* "Hur vill Herrarna, att ja ska finna *antingen* tankar *eller* rim under ett såent buller."

Eftersom förkortas liksom i nutida talspr. till *efter* "hva ha Soffi gjort sin leksyster, *efter* hon gråter".

Men står för nsv. *utan:* "Ja tror som du min vän att inte Latinska språke ä dä förnämsta, *men* moralen, Historien, Geografien."

På det (att) användes numera ej i otvunget talspråk, men förekommer i hs. flera gånger t. ex.: "*på dä* vi ska minnas dä bättre ha han skrifvi dä på vers, å *på dä* vi ska minnas dä ännu bättre, ha vi läst dä utante". "Ja sitter här *på dä* inte di andra ska få förhindra mäj."

Ordföljden. Märk negationens från modernt språkbruk afvikande plats i några fraser. "Å då bryr ja inte mäj om Kungsträgåln" (nu: då bryr jag mig inte om), "Va icke dä så" (var det icke så), "Sa inte ja dä" (sa' jag inte det), "Om inte han får hålla på mä sin hushållning, så ä inte han nöjd" (så är han inte nöjd), "Kanske jag bör inte säja Er", Visittimman s. 8. Det kan måhända förtjäna anmärkas, att i uppländska dialekter förekommer negationen med liknande plats, t. ex. Bonn sa' åt mej, att om ja feck si någe, så skulle inte ja vara rädd (Skuttunge), nsv. så skulle jag inte vara rädd.

Adverbets plats är ej heller densamma som i modernt talspr. i satsen "Ja arbeta mycke opp mäj dä sista åre" (Jag arbeta' opp mig mycket).

Elliptiska satser. "Men ä ja bara lik Seuerling mä den här peruken? — Ja som två bär" (= Ja ni ä lika som två bär). "Om det nu ringde för er i tyska klockorna! — Det vill ja inte hoppas", Visittimman s. 33 (fullständigt: det vill jag hoppas, att det inte gör).

Af syntaktiska företeelser återstår blott att nämna några gallicismer. "Alsäst va åf en ganska elack ton"

= Alceste var ganska rå, vulgär. Det franska uttrycket: être de mauvais ton, un homme de mauvais ton har föresväfvat författaren. I svenskan talar man om *god ton,* men ej om *elak ton* såsom dess motsats. Sans Mesure, som blandar in hela franska meningar i sitt tal säger: "som fröken *ä åf en kort växt*", jfr fra. être de petite taille. Påfallande är i bägge dessa exempel förekomsten af obest. artikeln.

Mera fransk än svensk dräkt har äfven följande uttryck af friherrinnan: "deras pjäser ä utåf en ängdesangs som alldeles revolterar". Detsamma gäller om följande: "Ja trodde göra mäj rätt artig (fra. Je croyais me faire bien aimable) Visittimman s. 8. Franskt inflytande röjer äfven användningen af *ännu* = ännu flera. "Darnach komt . . . das dritte poem", säger Seuerling, och friherrinnan svarar: "Å Gubevars *ännu* versar!" (fra. encore des vers).

I det ymniga bruket af pron. *min* jämte tilltalsord är jag äfven benägen att spåra en gallicism, t. ex. "Ach ja ber *min* söta Far ödmjukast om förlåtelse", "Ja *min* söta Far". Oftare står emellertid *söta Far* utan pron. t. ex. "Om ja nu finge påminna *söta Far* om dä *söta Far* låfva mäj". "*Min* söta Herr Magister laga så att" . . .

I Visittimman förekomma äfven åtskilliga gallicismer t. ex. "Det är hundra år, som jag inte har sett er", s. 18, fra. il y a cent ans que je ne vous ai vu. *Göra* ett parti Whist, imellertid han läser (fra. faire une partie, pendant qu'il lis). Jag har haft hundra visiter att göra och att *betala,* jfr. fra. payer une visite.

Ur betydelseläran.

Här antecknar jag ett antal ord, som till sin betydelse afvika från nutida språkbruk.

Artigt ung. = trefligt, Frih.: hvar ä Soffi? — Lis.: Hon ä borta å försöker sin dansklänning. — Frih.: Ach dä ska bli *artigt.*

Aldeles i uttrycket *Aldeles inte* = visst inte.

För Märk uttrycket: "stämma någon *för* tinget"; nu skulle man väl snarare säga, stämma någon *till* eller *inför* tinget.

[*för* användes liksom i nutida talspråk i betydelsen *ty* "*för* friherrinnan vet att ja ä mycke delicat i vale åf dem ja vill se hos mäj". *Ty* förekommer emellertid äfven: "Om söta Far befaller ska ja springa efter gåssen, *ty* han kan inte vara långt borta."]

För användes i förbindelse med ett adj. i betydelsen mycket, lat. valde t. ex. "hon ä *för söt*, som inte glömmer bort mäj". "Dä ä en *för söt* åtör". I Visittimman förekommer *alltför* i samma betydelse. "Nå det var en *alltför söt* air" s. 8. *Alltför* vackert! (= utmärkt vackert) ibid.

Förstöra = störa: "Jag *förstör* dig i dina tankar", Gust. Ad. Jagt s. 4.

Försvärja "Dessutom ha ja *försvuri* å nånsin skrifva nu mera". Detta konstruktionssätt upptages ännu af A. F. Dalins Ordbok 1850 och K. E. Kindblads ordb. 1871. En nutida svensk säger väl 'svärja att aldrig' . . .

Försöka = profva om kläder, exempel se ofvan under *Artigt*.

Göra = utgöra: "Applådissemangerna *gjole* den vackraste harmoni för mina öron".

Handtera "Hon *handterar* mäj någå leschiert" säges af fru A. med anledning af att värdinnan går ifrån henne en stund. Vi skulle säga *behandla*.

Hindra "Kan du *hindra* dig att hata honom", Gust. Ad. Jagt s. 37 = kan du låta bli etc.

Ja står för väntat *jo* såsom svar på nekande fråga i satserna: "Va icke dä så? — *Ja* Hennes nåd." "Ä dä inte ti för fröken å lägga bort dockan? — *Ja* Lisette nu vill ja alfvarsamt tänka på hennes uppfostran". "Kan du inte låta flickorna vara i fre. — *Ja* maschär mär."

Ting i uttrycket *för all ting* = för all del "Ach *för all ting* låt mäj se någå."

Vara: "*vara* väl hos alla damer" Visittimman s. 5 = stå väl.

Exkurs. Några anmärkningar om handskriftens ortografi.

Vi hafva redan af det föregående sett, att denna handskrift visar en bestämd fonetisk tendens i sin stafning; fullt konsekvent är den emellertid ej. Med afseende på *inhemska* ords stafning är att märka:

Om vokalerna *å* : *o*. De flesta ord, som enligt nu gällande normalortografi (Sv. Akad.) stafvas med o, hafva äfven här *o* t. ex. *blott, blomster, bort, kropp, korp, orgor* orgel, *orren, sommar.* Med *å* tecknas: *Drånningholm, låcken* hårlocken, *klåcka, måron, råll* roll, *skått* skott, växlande *å* ~ *o* hafva: *håf* 5 ggr, *hof* 1 gg neutr., *låf* 3 ggr, *lof* 1 gg, *mårse* 1 gg, *morse* 1 gg, *mårnar* 1 gg, *mornar* 1 gg. *å* i andra stafvelsen af *någå* 'något' genomgående c:a 13 ggr, *någån* 1 gg, men *någon* 2 ggr; för öfrigt *o* t. ex. *afton, ögon, öron.*

ä : *e*. Med *e* stafvas exempelvis *berg, erkänna, hjelp, hjerta, sjelf, verlden;* med *ä*: *där ihjäl, mäj* [1], *däj, säj, hälsa* substantiv.

Om konsonant-ljudens beteckning är att märka:

ch förekommer undantagslöst såsom tecken för kons.-ljudet i interjektionen *ach* ack. Månne detta i denna handskrift, med dess i mångt och mycket ljudenliga stafning, tyder på ett uttal af tonlös frikativa, ty. ach-laut? Eller har förf. blott följt en ortografisk sedvänja? *Ach* stafvas näml. med *ch* under hela 1700-talet enl. Sv. Akad:s ordb.

j-ljudet tecknas 1 gg med *gj*: *gjör* (med *g göra* 4 ggr), med *i* i ordet *ödmiukast* 1 gg.

---

[1] Visittimman *mej.*

tje-ljudet tecknas med *kj* i orden *kjöke* köket, *kjörkan*, *kjöpe* köpet, men *köra*.

s-ljudet tecknas med *skj* i olikhet med nutida bruk i *afskje* 1 gg (*afske* 1 gg), *människkjor människkjan*.

t-ljudet tecknas med *tt* i *gott* (neutr. af god) 1 gg, *godt* 2 ggr. Ett oorganiskt *d* förekommer i *trodt* trott supin. 1 gg. I Gust. Ad. Jagt förekommer ett dyl. *d* i flera verb. Jag har antecknat följande: *fådt* fått, *födt* fött, *gådt* gått, *hördt* hört, *sedt* sett.

v-ljudet tecknas med *fv* i *alfvar* allvar och afledningen *alfvarsamt*. För öfrigt öfverensstämmer teckningen med *f* och *fv* för *v*-ljud med nutida bruk t. ex. *af*, *låf*, *tvifvel*. För ortografiens historia kan det vara af intresse att nämna, att redan 1762 en författare konsekvent i ett arbete kastar *f* och *fv* såsom tecken för *v*-ljud öfver bord och skrifver *v*. Det är Mathias Keventer i en dissertation *Om Koppargårningen uti Avesta*, Uppsala 1762. Jag anför några exempel, hämtade från de första sidorna af arbetet: *av*, *avhandla*, *avdraga*, *blivit*, *drivning*, *hava*, *prov*, *sielva*, *även*, *över*. Att använda *v* för *f* och *fv* föreslogs redan af Columbus (se Col. Ordesk. s. 45), som dock själf ej begagnar sig af denna skrifning annat än i några ord "till proof". Gustaf III skrifver ofta *v* för *f*, *fv*. I hans utkast till pjäsen Gustaf Adolf och Ebba Brahe (förvaradt i Gustavianska handskriftsaml. i Upps. Univ. Bibl.) har jag gått igenom 5 foliosidor och där antecknat skrifningarna *hava*, *havetts*, *skriva*, *övervunnits* (däremot *af* 3 ggr), *gaf*, *öfvertalar*. Gustaf III skrifver äfven ofta *v* för *hv*. På de sidor jag gått igenom förekommer *vad* 7 ggr, *hvad* 2 ggr.

Med afseende på dubbelskrifning och enkelskrifning af kons. afviker vår handskrift så väl som den tidens ortografi i allmänhet åtskilligt från nutida bruk:

Dubbel kons., där vi ha enkel, förekommer i: *ann*. "nu går dä *ann*", *innom* inom, *korss* kors, *Soffi* Sofia (jfr s. 151), *suppera* supera, *Allexander*.

Enkel kons. motsv. nsv. dubbel förekommer oftare, t. ex. *alt* allt, *aldeles, fäld* fälld, sammansättningar med *upp-, upfostran, upriktigt, uptäkt, vist* visst, *äplen* äpplen. Märk äfven enkelskrifning i kompositionsfogen *bon-flicka, bon-ungar*, bond-

Sammansatta ord äro ofta isärskrifna, t. ex. *all ting, ingen ting, utan te* utantill, *födelse da, roman prinsessa.*

Främmande ords ortografi.

Många från franskan lånade ord, som nu, när de användas, vanligen stafvas med pietetsfullt bevarande af grundspråkets ortografi, uppträda i vår handskrift med radikal nystafning.

Om vokalljudens beteckning märkes:

franskt *ou* allm. eur. *u* tecknas *u*, t. ex. *budera* bouder för flera ex. se ofvan sid. 148. Undantag *ritournellen.*

fra. *y*-ljud tecknas med *y* i *figyr, syschjetter, pyblik*, med *u* i *supportabel.*

Med afs. på *å*-ljudet är bruket vacklande. Med *å* skrifves *Arnå* Arnault, *åtör* auteur, *hårribel, kånnesangser, kånversation, månåtån, revåltera.* Med *o*: *abonnera, commendera, fongden, Mong Diö* mon Dieu, *korrespondangs, räsonera.*

fra. *e*-ljud tecknas *ä*, t. ex. *ären* fra. l'air.

fra. *ö*-ljud tecknas *ö* i *deschönera* dejeuner, *åtör, pas dö troa* pas de trois t. o. m. i en boktitel med fra. artiklar: "Då tar'ja någå åf *les epröv dä sangtimang*" les épreuves des sentiments.

Om konsonantljudens beteckning märkes:

k-ljudet tecknas oftast med *c*, t. ex. *cabinett, curera, caprioler, commendera, tact*, stundom med *k*, t. ex. *kadangs, kånversation, korrespondera;* med *ck* i orden *Acksang, Direcktör, specktakel.*

s-ljudet tecknas: 1) med *sch* t. ex. *scheni* geni, *losch* loge, *maschär mär*[1] ma chère mère. 2) med *schj- schi-* i

[1] 17 ggr, *ma schär mär* 1 gg.

schiangren 1 gg, *schjangren* 1 gg. genren, *Ifischienierna* Iphigénies, *leschiert* legert. 3) med *ssji* i ordet *kassjiera* 1 gg. 4) med *ch* i *charmangt, march* marche.

s-ljudet tecknas med *c* i *societé*, med *s* i de fra. orden *Alsäst* Alceste och *plasera* placera samt i de lat. *Busefalus, Sicero* Cicero, *dudesimus* duodecimus.

Vi ha förut anmärkt, att i Sans Mesures repliker ortografien är mera fransk. Såsom exempel må anföras en replik: "Dä öfriga ä ingen ting, Hennes nåd lite *amour,* lite *Jalousie.* En stulen kyss, ett *brouillerie,* en *reconciliation voilà tout.*"

Uppsala, Oktober 1901

Elias Grip.

En modern tysk språklära.

SÜTTERLIN, Die deutsche Sprache der Gegenwart, Leipzig 1900.

Det arbete, hvars titel läses härofvan, har redan i största korthet omnämnts för tidskriftens läsare af Noreen, som betecknat det som "en synnerligen förtjänstfull kompilation af den nyaste och bästa grammatiska litteraturen". Då vi nu gjort anspråk på plats för en något fullständigare anmälan af boken, så är det gifvetvis icke för att göra reda för dess behandling af specifikt tyska frågor, allra minst dess upplysningar om tyskt språkbruk och tysk språkriktighet. För oss gäller det uteslutande att i korthet framlägga de synpunkter efter hvilka författaren grupperat och valt sitt stoff.

Därvid ger han i sitt förord själf en värdefull ledning. Sedan åratal sysselsatt med språkvetenskapliga uppgifter, hvilka dragit åt helt annat håll, blef han af yttre omständigheter tvingad att lämna sitt arbete "på ett lockande förut obrutet fält", för att "sammanfatta och i en ny form inordna det på ett visst område hittills bekanta". Det yttre tvånget kom i form af en kallelse att vid en lärarinnekurs undervisa i tyska språket. Ur de anteckningar, som för ändamålet gjordes, har så småningom framvuxit hans nu föreliggande arbete.

Som väckande föregångare nämner han i första rummet J. Ries, en man hvars namn inför svenska läsare vid

striden om vår senaste skolgrammatik nämnts med en viss öfverdrift både i beröm och tadel. Men som sin största tacksamhetsskuld anser han den, hvari han står till H. Paul, särskildt till hans Prinzipien der Sprachgeschichte. Bland andra arbeten, som varit bestämmande för de principiella frågornas uppfattning nämnas Sweets New English grammar och Jespersens Progress in language, samt beträffande språkriktighetsfrågan Noreens bekanta uppsats.

Beträffande arbetets plan i öfrigt meddelar han följande: Hufvudsak är och blir våra dagars tyska. Af äldre tiders språkbruk inrycktes i allmänhet (frånsedt särskilda språkhistoriska exkurser) endast sådant, som har omedelbar inverkan på det nu lefvande språket, alltså i första rummet klassikerna och Luther. Vidare har det varit hans sträfvan att efter gemensam plan behandla hela språkläran äfven sådana delar, som hittills i elementära arbeten behandlats knappt — vare sig därför, att de först nyligen af forskningen bearbetats eller därför, att det nedärfda latinska grammatikskemat icke hade några motsvarande namn och rubriker. Slutligen vill han så långt ske kan, taga hänsyn till olika stilarter.

Hvad Sütterlein sålunda velat gifva är påtagligen ett arbete, som äfven i vårt land är i allra högsta grad efterlängtadt. Och den plan han utstakar är i sanning synnerligen tilltalande. Den vittnar om att den förut välkände vetenskapsmannen förstått att klart fatta sitt nya arbetes praktiska mål.

Endast i en punkt ger hans förord anledning till invändningar. Hans försvar för de tyska termerna i grammatiken synes mig icke bättre än hvad som förut i den vägen presterats. Och hans särskilda termer äro ofta föga lyckade. Att utbyta *objekt* mot *Ergänzung, ackusativ* mot *Wenfall* gör väl knappast någon nytta och i förra fallet den bestämda skadan, att namnets missvisning ryckes oss närmare

på lifvet. Mekanisk öfversättning är ju *Leideform* [1] för passivum, ny men olycklig är beteckningen *Erscheinungsbezeichnung* för nominalform. Och hvad skall man säga om följande citat: "*Die eigentliche Vergangenheit ist — im äussersten Süden ganz, im Norden bis auf geringe Reste . . . untergegangen und die vollendete Gegenwart an ihre Stelle getreten.*" (s. 182)? Måhända gissar läsaren, att det är tempus imperfektum och icke forntiden som i Sydtyskland gått under.

Efter ytterligare en kort inledning om språkets väsen, om grammatikens begrepp och om tyskans förhållanden till andra språk öfvergår förf. till sitt arbetes hufvuddel och följer här den af Ries gifna dispositionen med afdelningarna *ljudlära, ordlära* och *syntax.* Af dessa skola vi helt kort glida öfver den första. Den innehåller föga nytt, men är klart främställd. Endast en sak skulle vi vilja opponera mot. Efter Sievers' föredöme erkänner S. två stafvelsebildningsprinciper, den ena fysiologisk (tryckminimum), den andra akustisk (sonoritetsminimum). Så långt är det godt och väl, men då han sedan påstår att med minskadt tryck alltid följer en minskning af ljudstyrkan, så glömmer han, att denna minskning kan kompenseras af en i motsatt riktning verkande modifikation af den öfre ljudkällan, och att således de olika slagen af gränser kunna vara olika placerade (s. 37).

Ett mera aktuellt intresse knyter sig till framställningen af hvad förf. kallar ordlära. Han definierar ord såsom den minsta ljudgrupp, som återspeglar en föreställning, och upptager (s. 71) såsom exempel på enhetliga ord icke blott långa "sammansättningar" såsom *Vaterlandsverteidiger* utan äfven ett Strassburgskt gatnamn "*Wo der Fuchs den Enten predigt*". Jag skall icke gå djupare in på den svåra frågan om hvad som är *en* föreställning och hvad som är *två*, säkert

[1] Från min egen barndom minnes jag att jag vid Sundéns exempel på "lidande form" "*kärran drages af hästen*" aldrig kunde låta bli tycka, att det oberoende af formen var hästen, som led.

är att hos mig liksom väl ock hos mina svenska läsare det nämnda fonemet *Wo* etc. framkallar — efter upplysningen om dess speciella betydelse — både gatan, räfven, predikoställningen och änderna.

Ur samma semasiologiska synpunkt behandlar förf. sammansättningar. Äfven här yppa sig nog svårigheter. Särskildt är hos förf. såsom hos andra gränslinjen sväfvande mellan sammansättning å ena sidan och sammanställning eller juxtaposition (zusammenrückung) å den andra. Med sistnämnda uttryck tyckes han mena sådana förbindelser i hvilka orden ingå i precis den form, de skulle ha om de alldeles tillfälligt parats samman i satsen, t. ex. *Langeweile, dichtbelaubt* o. s. v., och som på grund däraf äfven kunna tillåta ett eller annat slag af inre böjning t. ex. *die höchstgestellten Beamten* (s. 73, 88, 120). Det skulle föra oss för långt att gå in på dessa frågor, vi påpeka blott såsom exempel på en rent motsatt uppfattning Svenska Akademiens ordboks egendomliga bruk af sam- och särskrifning, särskildt klart framträdande vid behandlingen af ordet *allting*, som i sina båda uttal men en akut accent skall gälla för ett och sitt uttal med två hufvudaccenter som två ord.

Ett särskildt intresse för anmälaren har Sütterlins behandling (sid. 76 följ.) af ordklasserna, detta hufvudsakligen på grund af de många beröringar den företer med min egen framställning i "Språkpsykologi och modersmålsundervisning". Sütterlins kritik af det gamla ordklass-skemat är kort och träffande: där saknas hvarje spår af gemensam indelningsgrund. Hans eget skema har i hufvudsak följande utseende [1].

Orden indelas:

I. efter **böjligheten** i:

a) böjliga ord nämligen

1) deklinerbara l. nomina, t. ex. *jag, träd, stark.*

---

[1] Vi tillåta oss blott ett par små uteslutningar. För öfrigt öfversätta vi förf:s termer, då noggranna öfversättningar stå oss till buds.

2) konjugerbara eller verb.

b) oföränderliga eller partiklar.

II. efter **betydelsen** i:

a) "Erscheinungsbezeichnungen" nämligen

1) tingord ("Hauptwörter, Substantiva") t. ex. *sol, sten, barn.*

2) egenskapsord, hvilka beteckna

α) en varaktig egenskap t. ex. *blå, tung,* men äfven *tyngd, färg.*

β) en öfvergående egenskap t. ex. *förargad, sömnig* men också *springa, slå, tanke, slag.*

b) "Beziehungsbezeichnungen":

1) omfångsbeteckningar: *många, alla, mest, två.*

2) relationsteckningar, nämligen

α) "Deutewörter", som blott beteckna ett förhållande mellan den talande och ett ting utom honom, t. ex. *då, där, här.*

β) "reine Verhältniswörter" (afståndsbeteckningar), som äfven beteckna ett förhållande mellan föremål utom den talande, t. ex. *bredvid, framför, genast.*

III. efter **den syntaktiska funktionen** i:

a) "Vollwörter", som sönderfalla i

1) satsbildande ord, t. ex. *ack, Karl!, kom!*

2) satsdelsbildande, hvilka åter äro:

α) "Satzgegenstandswörter", subjektsord, t. ex. *jag, sten, tre.*

β) predikatsord ("Aussagewörter") t. ex. *går, gå,* men äfven *blå, fältherre.*

γ) "Beifügewörter", som i sin ordning kunna vara

αα) subjektsbestämningar

ββ) predikatsbestämningar (objekt)

γγ) bestämningars bestämningar, t. ex. *häftigt* (*blödande sår*).

b) formord, som kunna vara

1) samordnande, t. ex. *och, är*

2) underordnande, t. ex, *för, ur, att, emedan.*

Denna indelning ger åtskilligt att tänka på. Till förklaring behöfver måhända för någon läsare påpekas, att förf. med predikat menar, hvad man förr i tiden äfven hos oss allmänt menade, d. v. s. under detsamma innefattar äfven hvad man numera plägar kalla predikatsfyllnad; sålunda är i *snön är hvit, hvit* predikat och *är* samordnande formord med uppgift att förbinda satsens hufvuddelar; däremot är i *den hvita snön, hvita* "Beifügewort", attribut. För öfrigt anmärker förf. själf, att många af gränslinjerna, måhända alla, äro mer eller mindre sväfvande. Så är, hvad man plägar kalla pronomen, t. ex. *jag, du, han, hvem, denne* på en gång tingord och "Verhältnisbezeichnung" o. s. v.

Sväfvande gränslinjer i grammatiska indelningar, det har man hört förr. De komma nog aldrig att kunna undvikas, men medvetandet därom får ej förhindra, att man söker komma så långt man kan.

Sütterlin diskuterar några särskilda frågor, i första hand frågan om verbets s. k. nominalformer. Han besluter sig kategoriskt för att hänvisa dem från verbparadigmet till nomina, men han uppvisar å andra sidan fullt korrekt, hvad som gör att man ställt och nog bort ställa dessa former i närmare sammanhang med verbalparadigmet än t. ex. verbalsubstantiver på *-ung* och *-nis,* verbaladjektiv på *-bar* och *-lich.* Orsaken är, å ena sidan att de kunna bildas af praktiskt sedt alla verb, och å andra sidan att de bibehålla de finita verbalformernas konstruktion —, alltså *die Sache Kennen, Kentnis der Sache,* allt saker som tyda på en närmare association mellan de finita formerna och nominalformerna, än den man har mellan finita former och traditionellt så kallade afledningar.

Men har ej förf. själf sammanblandat sina indelningsgrunder, då han (s. 78 och 224) påstår, att infinitiven är ett nomen. Det skulle ju betyda, att den är deklinerbar, men det är just hvad den icke är, så länge den har den omtalade

egenskapen att behålla verbets konstruktion. Hvad som är karaktäristiskt för infinitiven är, att den är "Satzgegenstandswort", att den kan stå som subjekt o. s. v., att den kan stå och normalt står i samma förhållande i satsen som, hvad den vanliga grammatiken (och i fortsättningen S. själf) kallar substantiv.

Detta är måhända blott en inadvertens, men det belyser i sin mån svårigheten att komma ifrån den häfdvunna indelningen. På en annan punkt skulle man kunna föra förf:s tankegång än vidare. Han diskuterar frågan om *abends* bör räknas till nominalparadigmet *Abend* eller rubriceras som ett särskildt, relativt fristående oböjligt ord (adverb). Hade förf. velat uppvisa, hur gradvist ett dylikt förhållande är, så hade han kunnat fortsätta: Något säkrare är, att (*des*) *nachts* måste utskiljas från paradigmet *Nacht,* eftersom en *s*-genitiv af detta ord icke kan förekomma i någon annan funktion och strider mot reglerna för den formgrupp, *Nacht* tillhör. På svenskt område kan man bilda en likartad serie. *I söndags* står ju rätt nära *söndag,* det kan göras till en konstruktion *i* med genitiv med den mycket speciella betydelsen: under sist förflutna tid med namnet söndag. Något kinkigare blir det vid *i våras,* man kan ju försöka, att som Brate gjort, uppföra detta som en oregelbunden (formellt isolerad) genitivbildning i en oregelbunden (syntaktiskt isolerad) funktion. Men hur går det med *i morse?*

Dylika serier äro rätt lärorika. Vi skola göra en till. *I morgon* kan ju möjligen upptagas som konstruktion med *i* och substantivet *morgon,* ehuru detta senare då får tagas i en rätt differentierad betydelse. Men värre blir det med *i går,* då *går* icke har någon annan substantivisk användning. Ser man på norska *i hele går, i hele morgen,* så får man här se, att båda orden, åtminstone i ett fall, mer likna vanliga prepositionskonstruktioner än motsvarande förbindelser hos oss, de stå alltså i norskan alldeles påtagligt en grad närmare

hvad man brukar kalla preposition med substantiv, de äro mer substantiviska än de svenska uttrycken [1].

För den som i likhet med anmälaren i de grammatiska kategorierna vill se allmänföreställningar, mönstergrupper, är ett dylikt successivt tillbakaträdande af föreställningselement, som i början haft en central betydelse intet anstötligt. Det är precis hvad man har att vänta.

I min "Språkpsykologi och modersmålsundervisning" har jag som den egentliga proberstenen på, att den kategoribegränsning, man användt, är i väsentlig öfverensstämmelse med det faktiska läget i de talandes själ, framställt den omständigheten, att kategorierna ifråga låta sig använda i den följande grammatiska behandlingens särskilda regler. Den närmare granskningen af Sütterlins indelningar bör således göras vid en genomgång af hans följande framställning. Innan vi gå dit, måste vi emellertid säga ännu ett par saker om självfva skemat.

Oklarast synes oss den tredje indelningen. Det synes oss icke ens för förf. ha varit fullt klart hvad han här menat. Då vi ännu icke äro inne på analys af särskilda satser, så tyckes det som man med "subjektord" borde mena något annat än "subjekt i en särskild sats" och detta andra borde, synes det, vara "ord till hvilkets normala funktioner det hör att kunna stå i subjektsställning". Det förefaller dock, som om förf:s mening icke vore alldeles den. Hans bestämning af "Beifügungsbeifügungen" talar däremot, ty knappast torde något ord kunna uppvisas, och med säkerhet är det valda exemplet icke ett sådant, som skulle vara särskildt organiseradt för ställningen som bestämnings bestämning. Denna kategori hör därför icke till läran om "ordklasser" utan till den följande behandlingen af satsens analys. På samma sätt skulle vi önskat att bland "satsbildande" ord få upp-

[1] Ett annat exempel hos S. som kunde utföras är *es ist schade*, hvars sista ord säges vara nära öfvergånget till adj.; bättre framträder saken om man tar med *zu schade* "alltför skada".

tagna endast sådana, hvilka ha till normal funktion att bilda egen sats [1]. Dit höra i latinet blott vokativerna och interjektionerna. På denna grund har man saknat traditionell plats för sådana ord som *ja, nej, amen* [2], hvilka just i sin egenskap att normaliter bilda sats och endast genom substantivering kunna inryckas i en sådan af vanlig typ (med finit verb) har sin väsentliga grammatiska karaktär.

Vi ha redan i det föregående sett, att förf. nödgats en och annan gång begagna sig af termer, som ingå i den af honom med rätta kritiserade ordklassindelningen. Han har fått säga att gruppen pronomina sträcker sig öfver gränsen mellan tingord och "Verhältnisbezeichnungen", och han har som förklaring på sitt "tingord" fått nämna "Hauptwörter, Substantiva". Hur går det nu i fortsättningen. Jo det går Sütterlin, som det gått andra före honom. Termen nomina hör ju hemma under flexions-indelningen. Men sidan 89 finna vi betydelse-kategorien "Hauptwörter" som led under flexionskategorien nomina. Vidare finna vi på s. 90 förklaringen "Das Hauptwort ist... seinem Wesen nach Subjektswort". Af hela andan i framställningen framgår, att han med "Hauptwort" eller substantiv menar precis hvad andra mena, d. v. s. den grupp af ord, hvilkens stomme utgöres af beteckningar för ting, som på grund häraf utbildat vissa flexionsformer, ägnade att uttrycka på ting tillämpliga förhållanden (t. ex. antal) och som har utbildat vissa syntaktiska förbindelsemöjligheter, äfvenledes i första hand

---

[1] Som svar på en fråga kan absolut hvarje ord vara satsbildande.

[2] Sv. Ak:s ordbok har blott behandlat *amen*, hvilket — bortsedt från substantiveringar — kallas interjektion eller adverb. Ordlistan (7:de uppl.) låter detta vara blott interjektion; *ja*, *jaha*, *jo*, *joho* adverb och interjektion men *nej* endast adverb. (!) Att kalla *ja* och *nej* för adverb har intet annat skäl för sig, än att latinet ibland återger dem med *certe*, *minime*, alltså ord hvilka i likhet med våra *visserligen*, *ingalunda* kunna ryckas in i en sats och då på adverbialets plats.

hänförliga till ting, men möjliga att öfverföra äfven på annat.

Skillnaden mellan Sütterlin, som uppställer och — ehuru delvis förgäfves — söker uppehålla tre indelningar (flexion, betydelse och syntax) samt anmälaren, hvilken i stället sökt i dessa tre se leder i en deskriptiv framställning af de grammatiska föreställningsgruppernas faktiska lagring och historiska uppkomst, är alltså ganska ringa. I en punkt är öfverensstämmelsen nästan fullständig, det är i skildringen af kategorien adverb. Den börjar som följer: "Den Grundstock und die älteste Schicht der Umstandswörter bilden die Angaben des Orts. . . . Neben ihnen stehen die Umstandswörter der Zeit." Skildringen skulle blott låta oss veta, på hvad sätt de af adjektiv härledda adverben kommit in och dragit med sig en ursprungligen för adverbet främmande flexion, komparationen. Om anm. afstått från att utföra en dylik deskription af adverbkategorien, så var det till stor del därför, att han icke var alldeles viss, att det historiskt "äldsta lagret" också psykologiskt bildade "grundstommen". Det är måhända i svenskan med sitt omkring sig gripande adjektiviska *-t* mera tvifvelaktigt än i tyskan.

På en punkt blir redogörelsen för sambandet mellan de särskilda indelningarna speciellt viktig, det är vid behandlingen af "egenskapsord". Den af S. uppställda indelningen eftersom orden beteckna varaktiga eller ovaraktiga egenskaper, får ingen raison d'être i hans framställning. Därför måste påpekas, att såsom specifikt uttryck för det slag af bestämningar, vid hvilkas tilläggande till sitt subjekt tidsförhållandet har större betydelse, utbildats en särskild grammatisk kategori, verbet, till hvars morfologiska karaktäristika just hör tillvaron af särskilda tidsformer. Det är riktigt och viktigt att, som Sütterlin gjort, påvisa, att de olika slagen af egenskaper kunna uttryckas med både adjektiv och verb, men det är icke mindre riktigt och viktigt att göra klart den — ännu troligen långt ifrån

utdöda — skillnaden mellan de båda kategoriernas grundbetydelser [1].

Vi ha kanske väl länge uppehållit oss vid frågan om ordklasserna. Men frågans grundläggande betydelse för hvarje reform af skolgrammatiken torde rättfärdiga det. Som en förtjänst hos Sütterlin skola vi till sist blott anföra, att han vid behandling af ordbildningsläran punkt för punkt säger ifrån hvilka bildningar (t. ex. verb af adj., adj. af verb, subst. af adj.) som endast innebära ett öfverförande till en ny grammatisk kategori utan någon uppvisbar skillnad i betydelsen.

I öfrigt behandlas betydelseläran — hvarmed jag tills vidare menar läran om hela paradigmens betydelse, icke de särskilda flexionselementens och böjningsformernas — bättre än i någon annan mig bekant grammatik. S. vill lägga till grund de logiska kategorierna innehåll och omfång, hvarvid det genast föll anm. in, att det af Rydqvist brukade nu bortlagda uttrycket *ogermaniskt* (språk) af det skäl blifvit förkastadt, att det angaf sig såsom betecknande en innehållsmotsats till de germanska språkens egenart (jfr *osvenskt språkbruk*), medan det afsåg blott en omfångsuteslutning, som bättre uttryckes med *utomgermansk*. En annan förtjänst vid behandlingen af betydelseläran är, att på ordbildningsläran utförligt redogöres för de bildningar, hvilka blott uttrycka förstärkning af grundordets begrepp. Där finna vi liksom i svenskan ett större antal komposita med två lika starka stafvelser.

Den följande framställningen af flexionsläran kunna vi gå öfver, då den hufvudsakligen har intresse för speciellt tyska språkstudier. I förbigående vilja vi blott nämna förf:s försök att uppställa paradigmen så, att en för flere kasus gemensam form om möjligt blott behöfver upptagas en gång, samt

[1] Verbets karaktäristik skulle få formen: Grundbetydelse, verksamhet eller temporär egenskap; morfologisk karaktär, tempusböjning; syntaktisk hufvudfunktion, predikat.

att han upptager substantiviska pronomina under substantivböjningen blott med den allmänna anmärkningen, att pronomina i stor utsträckning böjas heteroklitiskt d. v. s. med användande af olika stammar. De historiska utredningar som gifvas äro kanske mera utförliga, än strängt nödigt hade varit, och åtminstone i ett fall har förf. låtit af sin historiska kunskap förmå sig att om nytyskan säga, hvad som om den icke gäller, nämligen då han s. 151 i paradigmet för pron. *es* upptager en gen. *es* hemma i fraser som *Ich bin es müde;* förf. själf säger, att denna form uppfattas som en ack. och motstycken finnas, i hvilka en genitiv på intet sätt kan sökas.

Karaktäristisk för förf:s framställning af syntaxen är, att han icke börjar med satsen utan med "ordgruppen" eller som vi hellre ville uttrycka oss ordfogningen. Han skiljer mellan "öppna ordgrupper" och satser, hvilka senare (efter Delbrück) definieras som "det af artikulerade ljud bestående uttrycket för en föreställning eller föreställningsmassa eller två föreställningars eller föreställningsgruppers förbindelse, som af den talande och hörande uppfattas som ett afslutadt helt". Särskildt behandlingen af den "öppna ordgruppen" är tilltalande genom uppställningens enkelhet. Grundindelningen är ordgrupper med subordination ("Bestimmungsgruppen") och ordgrupper med samordning ("Erweiterungsgruppen"). Första underafdelningen under subordinationsgrupperna behandlar ordfogningar med substantiv som hufvudord och fortgår enligt skemat:

1) Substantiv + substantiv:
  a) förbindelse utan formord
    α) subst. i lika kasus
    β) det underordnade i genitiv
    γ) „ „ i dativ
    δ) „ „ i ackusativ;
  b) förbindelse med ett formord:
    α) prepositionsförbindelser
    β) förb. med *als* och *wie*

γ) förb. sådana som *Dem Bauer sein Sohn, Des Kaufmanns seine Waren.*

2) Substantiv + pronomen,

3) Substantiv + adjektiv

  a) utan formord

  b) med formorden *als* och *wie.*

4) Substantiv + adverb.

Detta skema och de därmed analoga som följas i fortsättningen medföra den stora fördelen, att till indelningsgrund valts påtagliga och oomtvistliga yttre egenskaper hos de behandlade förbindelserna. På hvarje särskild afdelning (hufvudafdelning och underafdelning) redogöres sedan för förbindelsens betydelse och form, under hvilken sistnämnda upptages ordföljd och betoning.

De följande afdelningarna bearbetas enligt liknande principer. Vi kunna därför med afseende på dem inskränka oss till några påpekanden och anmärkningar.

Sid. 302 och 352 omnämnas i korthet några fall af skenbar koordination, t. ex. *spring och släck, var så god och sitt ned.* I svenskan är som bekant denna företeelse ytterst vanlig men saknar hittills behandling. — Egendomligt förefaller åtminstone vid första påseendet upptagandet af *Er ist schwer, weil gross und dick* bland koordinationer.

Sid. 309 följ. glömmer förf. den framträdande roll, som rytmiska förhållanden spela för betoningen. Däremot erkänner han samma rytmiks betydelse för ordföljden.

Sid. 310 följ. gifves en god framställning af ordföljdsläran. För en sats, bestående af subjekt (med eller utan bestämningar), predikat och predikatsbestämningar, finnes i tyskan tre typer:

1) predikatet i midten

  a) ordningen subjekt, predikat, predikatsbestämning (rak ordföljd),

  b) ordningen predikatsbestämning, predikat, subjekt (omvänd ordföljd);

2) predikatet i början (frågesatser m. m.);

3) predikatet i slutet (bisatser).

Denna uppställning är icke användbar för svenskan, som blott med afseende på vissa adverbial tillämpar den under N:o 3 angifna ordningen. För tyskan synes den mycket lämplig.

Särskildt beaktansvärd tyckes oss hans behandling af typen 1 *b*. Vanligen framställer man det så, som om det vore blott af betoningsskäl man använder en sådan ordföljd som *Härifrån afreste han följande dag till Y.* Med rätta framhåller S., att en sådan ordning lika ofta väljes för att få i den nya satsens spets det, som knyter den till det föregående. Har den föregående satsen sagt oss, att han är *här,* så ligger det ju ingen vikt vid att han reser *härifrån* och icke från ett annat ställe, men *härifrån* betecknar just förbindelsen med föregående sats.

Sid. 317 följ. behandlas det ingalunda lätta kapitlet om satsens hufvuddelar. Förf. har definierat sats efter Delbrück men han upptager efter Paul och Wegener det betraktelsesätt, som tagit sig uttryck i termerna psykologiskt subjekt och predikat. Han häfdar, och naturligtvis med rätt, att de grammatiska kategorier, som på grund däraf bildats, det grammatiska subjektet och predikatet[1] ingalunda alltid täcka sig med de psykologiska kategorier hvarur de ha utgått. Om jag t. ex. säger *det här huset har jag byggt,* så är den bekanta föreställningen huset, som axiomatiskt har egenskapen att ha en byggmästare; huset är således psykologiskt subjekt. Och det nya som omtalas det är just, att denne byggmästare är *jag,* m. a. o. *jag* är psykologiskt predikat, ehuru det står som grammatiskt subjekt. Emellertid synes oss, att orsaken till divergensen mellan psykologiskt subjekt och psykologiskt predikat hade kunnat tydligare angifvas. Det är nämligen enligt anmälarens mening och såsom S.

[1] I detta sammanhang taga vi ordet i dess äldre betydelse, omfattande äfven "predikativet".

antyder utan att utföra det en annan sak som, jämte den ofvan skildrade ordningen i föreställningsförloppet, har sträfvat att taga sig uttryck i de grammatiska kategorierna subjekt och predikat, detta är det logiska förhållandet mellan grund och följd, mellan orsak och verkan. I ett sådant exempel som det nämnda är det påtagligt, att *jag* är orsaken till den handling, hvarigenom byggnaden blifvit till. *Jag* har ur denna synpunkt ett bestämdt anspråk på att vara subjekt.

Det kan icke vara vår mening att i denna recension söka utreda på hvad sätt de två olika grundlagen för den grammatiska subjektskategorien kunna ha i sin inbördes strid och genom inverkan af yngre analogibildningar gifvit upphof åt de hittills väsentligen outredda principer efter hvilka det bestämmes, hvad vi i en sats skola göra till grammatiskt subjekt. Troligt synes oss, att den ifrågavarande dualismen gifvit en af anledningarna till att olika språk på olika sätt och på olika tider skaffat sig en passiv form.

För öfrigt skildras förhållandena riktigt. Förbindelsen substantiv (resp. pronomen) + finit verb har blifvit en af språkets allra produktivaste mönstergrupper, enligt hvilken vi nu bilda uttryck för de mest olikartade föreställningar och föreställningsförbindelser; och i jämförelse hvarmed andra satstyper t. ex. *drömmar som strömmar, i dag mig i morgon dig, allt väl* te sig som rena undantag eller tillfälliga förkortningar.

Ur denna synpunkt borde förklaringen af det formella subjektet[1] *det (es)* ha tett sig enklare, än den för förf. gjort. Må vara, att det i vissa fall uppkommit genom en successiv betydelseförsvagning, så att *det gör mig godt att höra* kan sammanställas med *han kommer, Döbeln* o. dyl.; i de allra flesta fall är det väl blott behofvet att få satsen i vanlig form, som framkallat bruket af *det* på den plats, där i flertalet satser ett logiskt berättigadt subjekt står; och jag skulle

[1] Olämpligt benämndt "grammatischer Satzgegenstand", en förut i annan betydelse använd term.

därför som beteckning på detta *det* helst använda någon lämplig öfversättning af den norska skolgrammatikens "subjekts-antyder". Att det verkligen är just analogien med satsernas hufvudmassa, som framkallat anbringandet af detta betydelselösa *det* framgår icke minst genom dess olika grad af nödtvungenhet eller användbarhet i olika fall. Det heter: *det är säkert, att han kommer* men *säkert är att* o. s. v. Likaledes *här skall läsas* och i äldre språk *mig törstar* o. s. v., med ett ord satser med omvänd ordföljd ha ej haft samma makt som de talrikare med rak ordföljd.

Det är på tiden att föra dessa anmärkningar till ett slut. Tidskriftens läsare torde af desamma ha fått en liten föreställning om det rikhaltiga stoff, som af Sütterlin bjudes, och om det stora antalet af äfven på vårt språk tillämpliga sanningar, han uttalar. Då det väl dess värre icke inom allra närmaste tiden i vår egen litteratur är att vänta något grammatiskt arbete af motsvarande art och värde, tro vi oss göra modersmålslärare och andra för vårt eget språk intresserade en tjänst genom att på det lifligaste rekommendera Sütterlins Die deutsche Sprache der Gegenwart.

Nat. Beckman.

Frasen som fallgrop.

I en fast ordförbindelse, en fras, som för tanken bildar en enhet, afspeglas som bekant denna inre enhet i uttalet: hela ordförbindelsen plägar samla sig kring en enda starktonig stafvelse (ha blott *en* "fortis") och öfver hufvud taget så sammanträngas och sammansmältas, att reduktioner lätt kunna inträda. I de vanligaste och mest "slitna" fraserna kunna ju reduktionerna gå ända till begriplighetens gräns, t. ex. då (Jag önskar dig en) *god dag* krymper ihop till *gda* eller *da*, *god morgon* till *gmorrn* eller *morrn*. Men äfven när en fras icke lidit någon påtagligare reduktion, är den som enhet ganska starkt inpräglad i språkkänslan — åtminstone hvad det talade och hörda språket angår.

Emellertid händer det i vår mång- och snabbskrifvande tidsålder, att man så mycket sysslar med de *skrifna* orden, att man efter hand emanciperar dem från ljudspråket samt låter dem blifva direkta tanketecken, liksom lösa, efter behag flyttbara brickor. Härvid kan man lätt nog komma att lämna den traditionella frasen ur räkningen, och det skrifna kan då i ett eller annat afseende "taga emot" vid uppläsning eller t. o. m. vid tyst läsning för den, som mera än det skrifnas författare håller fast vid ljudspråkets traditioner.

En sådan försyndelse af "pappersstilen" mot frasen torde vara tämligen allmänt känd: inskjutandet af bestämningar mellan frasens delar, hvarigenom dessa delar bli alltför självständiga och frasen alltså brytes i sär. T. ex. Palmyra *föll* efter sin korta storhetstid *i ruiner*. Argumentet *tog*,

ehuru visst icke ögonblickligt, *skruf*. Ofta *slog* han månader igenom *dank*.

Mindre uppmärksammad är, så vidt jag kunnat finna, en annan möjlighet till kollision mellan skriftställare och frasen. Den skrifvande kan nämligen förbise, att de uttryck, han i något fall sammanställer, *för ögat* alldeles bli identiska med en allmänt känd fras, hvars betydelse är en helt annan (i regeln mera bildlig och oegentlig) än den, han åsyftat. Det är då fara för att läsaren kommer att i början gifva ordförbindelsen den accentuering och betydelse, som tillhör den välbekanta frasen. Närmare aktgifvande på sammanhanget plägar visserligen afhjälpa misstaget, men detta verkar likväl störande.

Antag t. ex. att en författare först velat skrifva: "Han höll på sin mening", men ändrat sig och utvidgat satsen sålunda: "Han höll på och förfäktade sin mening". Låter han detta stå kvar, så har han troligen icke observerat, att, fastän han själf naturligtvis tänkt sig fortis både på *höll* och på *förfäktade*, en läsare lätt kan tro sig här möta den hvardagliga fras, som ger betydelsen "förfäktade just (då)", alltså med fortis endast på det senare verbet.

Att våra skriftställare verkligen någon gång råka ut för nu antydda fara, och att sådant lättast händer dem, när de söka inlägga kraft och personlig känsla i sin stil — detta förhållande betygas af följande språkprof.

I en artikel om härordningsreformen, som i våras stod att läsa i Svenska Dagbladet, förekom en ungefärligen så här formulerad mening: "Det blir nu officerarna, som skola *bilda kärnan* af vår ungdom". Författaren hade tydligen tänkt sig fortis på *bilda* och paus efter detta ord, icke efter *kärnan*, utan att hafva frasen "*bilda* (= utgöra) *kärnan* af . ." present för sitt medvetande.

Den löpande årgången af en populär tidskrift lämnar mig detta bidrag: "Hon tror själf, att hon är räddad, och Lille-Bror blir familjens allt, underpanten på Elsas frälsning,

den som får lyckan att blomma på nytt makarna emellan". Här ligger det sannolikt för mången läsare närmast att — åtminstone vid första ögonkastet — uppfatta *få lyckan att* = "lyckas", "bli nog lycklig att", alltså med svagare tryck på *lyckan*, än författaren tänkt sig.

Ur en några år äldre skrift har jag antecknat följande språkprof (hvilket jag redan upptagit i min bok "Om svenskan såsom skriftspråk" s. 96): "Som Dalin ... led han [d. v. s. Anders Celsius] af dumhet och vidskepelse". Författaren vill naturligtvis säga, att Celsius kände sig ytterst pinsamt berörd af att hos sina medmänniskor påträffa de nämnda ofullkomligheterna. Han har därvid tänkt sig *led* starkt betonadt, men förbisett, att "lida af ngt ondt" är en allmän fras med betydelsen "vara behäftad (eller: bekajad) med".

* * *

Huru obetydliga än ofvanstående anmärkningar i sig själfva äro, har jag ej trott mig böra undanhålla dem från offentligheten, eftersom de ju innebära ett icke obehöfligt "se upp" för våra skriftställare; möjligen kunna de också bli användbara för forskningar öfver satsaccentuering.

Göteborg i okt. 1901.

G. Cederschiöld.

Små bidrag till ordförklaring.

4. Sammansatta ord med *-s-* för *-sel.*

Det finns i svenskan en del sammansatta ord, där förlederna se ut att vara bildade med tillfogande af ett kompositions-*s* direkt af verbstammar. Hithörande ord, särskildt sådana med sammansatta förleder som *inkörs-port* o. dyl., ansåg man väl förr hafva uppstått genom efterbildning efter mönstret af sådana sammansatta ord, där förlederna egentligen äro substantiv, men till formen också kunna fattas som verbstammar som t. ex. *inköps-pris* o. s. v. Det kan också icke förnekas, att sammansatta ord af ifrågavarande form stundom kunna nybildas af verbstammar, men säkra fall af denna art äro väl rätt sällsynta och måhända framkallade af alldeles särskilda anledningar. Om man t. ex. stöter på ett sådant ord som *skidåkstäflingen* (se Upsala Nya Tidning 12 febr. 1901), så får detta kanske anses egentligen som ett slags tillfällig kortform för *skidåknings-täflingen,* beroende därpå att äfven efterleden i ordet har ändelsen *-ing,* som man (ehuru förmodligen oreflekteradt) velat undvika att upprepa; med formen på *-an* i efterleden hade man kanske hellre skrifvit *skidåkningstäflan.*

Men annars har det vid nogare granskning af hithörande ord på sista åren befunnits, att man i regeln har att göra med verkliga substantivsammansättningar och i flertalet fullt klargjorda fall med sådana, där förlederna på *-s* höra till substantiv med ändelsen *-sel,* fsv. *-sl,* så att *-s* utgör en rest af denna ändelse. En äfven enbart från nutidssvensk

synpunkt påtaglig bildning af denna art är *samfärds-medel,* där förleden står för *samfärdsel.* Men uppslaget till den egentliga förklaringen af de flesta formerna har kommit från ett annat ord, nämligen *skärseld,* sedan man väl fäst uppmärksamheten vid äldre former af ordet, fsv. *skærsl-* och *skærslo-elder,* och framför allt den på metates beroende formen, fsv. *skærls-(skærlz-)elder,* som genom att *l* föll bort mellan de två konsonanterna redan i fornsvensk tid gaf formen *skærs-elder.* Se Noreens Altschwed. Gramm. § 315: 1, där det äfven påpekas, att man har att på samma sätt förklara sådana ord som nsv. *införs-tull, inkörs-port* o. s. v., så att deras förleder höra till *-försel, -körsel* med omflyttning och bortfall af *l* i fsv. formerna på *-sl-.* Med instämmande i Noreens förklaring, afvikande från mina försök att förklara *införs-* o. s. v. i afhandlingen "Sammansatta ord" sid. 155 f., vill jag tillägga, att man kanske bör anse substantivet *-försel* finnas latent äfven i de säregna nu till adverb sig hänförande formerna:

Uppförs- och *utförs-backe* och *-väg,* kanske egentligen = backe (resp. väg), som för upp, resp. ut (hvilket sista då är liktydigt med utföre)?

Däremot tror jag icke, att (jfr Noreen: anf. st.) *samfärds-medel* kan härledas från ett svenskt på metates beroende *-*færlds-,* ty självfa substantivet på *-sel* kan här, enär det icke utgått från ett verb af 2:a konjugationen (såsom *försel, körsel* af *föra, köra* o. s., v.), utan från det denominativa alltid efter 1:a konjugationen böjda *färdas,* icke vara någon gammal svensk bildning. Också betecknas *samfärdsel* uttryckligen som ett nytt ord hos Dalin (1853) och är nog lånadt från danskan, som från relativt gammal tid har äfven det enkla subst. *færdsel.* Man får väl därför förklara förleden i *samfärds-medel* (om icke äfven den formen skulle härstamma från danskan, där den dock icke påträffats i ordböcker) direkt af *samfärdsel-,* kanske hufvudsakligen genom association med *färd?*

Skons- i *skonslös,* om det företräder ett **skonsel-*, såsom danska *skaansellөs* tycks visa, måste äfvenledes vara ungt i svenskan, både därför att *skona* böjes efter 1:a konjugationen (redan i fsv.) och därför att ändring af ett *-nsl-* till *-nls-* vore fonetiskt obegriplig. *Skonslös* är väl lånord från danskan med *-el* tappadt näst före *l* under inflytelse från *skons-mål,* uppvisadt redan hos Schroderus i öfversättn. af Comenius, där det skrifves *skoons-* eller *skoontzmål* (i 4:e uppl. 1647): detta väl i sin ordning nybildadt till vb. *skona* efter *drögzmål,* nuv. *dröjsmål,* såsom jag antagit i "Sammansatta ord" sid. 155.

Härmed öfvergår jag nu till det egentliga syftet med denna uppsats: att påvisa, att de fall där *-s-* i sammansatta ord företräder *-sel* sannolikt kunna ökas med några nya exempel.

Dröjsmål, på 1600-talet *drögzmål,* förutsätter nog icke, såsom jag förr gissat, något fsv. subst. **drøgh* eller dyl. Då Synon. Libellus 1587 har *drögzl* dröjsmål, fördröjande jämte ett synonymt *dröyelse,* är väl högst sannolikt, att *dröjs-* i vårt ord beror på den fsv. formen till detta *drögzl.* För att lättare förstå metates af *ṣl* här, får man kanske utgå icke från en med ljudlagsenligt explosivt tonlöst *g* (af *gh* före *s*) uttalad form *drøgzl,* utan från ett *drøghsl* med analogiskt från verbet öfverfördt palatalt *gh,* d. v. s. *j*? Om å andra sidan 1600-talets *drögzmål* skulle återspegla ett då befintligt uttal med explosiva, så vore väl detta att härleda från grundordet *drögzl* utanför sammansättning.

Spörsmål, yngre fsv. *spørsmal,* da. *spørgsmaal,* är nog likställdt med *dröjsmål.* Något fsv. **spyrsl,* y. fsv. o. fda. **spørsl* är visserligen icke direkt bekant, men att ett sådant funnits, kan i någon mån göras sannolikt af fsv. *spyrilse,* yngre *spørilse, -else* spörjande, fråga, som kan vara en med *dröyelse* i Synon. Libellus likställd yngre variant till en form på *-sl,* om också icke direkt härledd därur (jfr Björkman: Smålandsl. ljudl. sid. 44).

Gärdsgård, allmän nutida talspråksform (med det första *d* stumt), på 1600-talet *gärdzgård* (äfven folkspråkligt *-gåål*), redan då en mycket vanlig, troligen den vanligaste formen (flerestädes t. ex. i Lex. Linc. 1640, Syllabus 1649, i ordspråk hos Grubb 1665 o. s. v.), har allmänt uppfattats som en sekundär form med synkope af *-e* i förhållande till den nu endast bokspråkliga formen *gärdesgård,* ä. nsv. *gärdesgård* (t. ex. i Lex. Linc., art. *sepes*), yngre fsv. *giærdhes-* eller *giærdhisgardher.* Man har emellertid icke kommit på det klara med denna form, som genom sitt uttal med s. k. accent 1 och genom sin tidiga förekomst afgjordt hänvisar på ett i fornsvenskan enstafvigt substantiv såsom källa till ordets förled. Det enda annars kända exemplet på en gammal enstafvig förled i sammansättning bildad af ett neutr. på *-e* är *riks-* af *rike,* hvilket säkert åtminstone väsentligen beror på främmande mönster; jfr mht. *rîch,* den yngre formen för mht. *rîche* n. rike. Nyckeln till gåtan finner jag i en äldre form *gärslgård,* som finns i Syllabus 1649, art. *sepimentum,* med närstående variant *gärdzlegård* hos Schroderus i öfversättn. af Comenius § 380. *Gärdsgård* är således ett annat ord än det synonyma *gärdesgård* af fsv. *gærþe* n. stängsel; nämligen med förleden bildad af ett fsv. **gærs-* för **gærls-,* en form med metates till fsv. *gærdzl, gærsl,* det nuvarande svenska *gärdsel.*

Gärdsmyg, namnet på en fågel, måste också vara en med *gärdsgård* likställd form med näst före *s* i *smyg* latent *s* och med *rds* för *rs* väl genom nyare association med formen *gärdesgård* i bokspråk; d. v. s. det är = ett äldre **gärssmyg,* sammansatt med fsv. *gærsl.*

Fredr. Tamm.

Smärre bidrag.

2. *Oskärad* i betydelsen "ofläckad, skär, ren".

Ett språkligt kuriosum.

Uti broschyren "En ny källa för vår fosterländska odling" (Lund 1893) har jag s. 60 f. med exempel påvisat, att det nysvenska participiet *oskärad*, "orenad, ohelgad", då det står adjektiviskt, stundom uti det moderna språket nyttjas såsom liktydigt med "ofläckad, skär, ren". Till de två af mig på det citerade stället anförda exemplen — hämtade ur skönlitterära skrifter från början af 1890-talet — kan jag nu foga åtskilliga andra[1]. I det följande ordnar jag dem i kronologisk följd med bifogande af de förut påpekade exemplen.

1) "Böra vi ej vara en länk mellan det förflutna och det kommande och, rena och oskärade, återge de läror af götisk tro och oförskräckthet, dem vi ur fädernas vandel upphemtade?" P. Elgström, Samlade vitterhetsarbeten (utg. 1860), s. 242 (1810).

2) "Den ofödda skönheten, hvars oskärade stråle innebor och upplyser endast rena själar." G. Ljunggren, Framställning af de förnämsta Esthetiska Systemerna 1: 70 (1856). Äfven i 2 uppl. (1869). Utgör en öfversättning från Schelling, som har: "Von der ungebornen Schönheit, deren unentweihter Strahl nur reine Seelen inwohnend erleuchtet." Schellings sämmtliche Werke I. 5: 345.

3)

"I kärleksfejd är mycken fara,
Man tappar då så lätt sin själ. — —
Oskärad måste blomman vara,
Om hon skall vara skön: — farväl!"

J. Nybom, Samlade dikter (3 uppl.) 1: 196 (1861). Äfven i 4 uppl. (1880).

---

[1] De flesta af dem hafva antecknats vid excerperingen för Svenska Akademiens Ordbok.

[Däremot:

"Barmens kyska, bäfvande bölja, skall hon
Aldrig röras upp af en disig nattvind,
Grumlas, oskäras?"

Därs. (4 uppl.) 2: 67 (1876)].

4)

"Jag nämner dig . . .
hur mitt hjertas mesta minnen
äro syndiga, tunga och grå
— hurù svårt det är att finna
i mitt sinne en oskärad vrå."

A. Wallengren, Bohème och idyll 189 (1892)[1].

5) "En kärlek så varm, så stor och så oskärad, att den äfven renat Nath Bergers sinne." E. Wigström, Under Salomos insegel 69 (1893)[1]. [Däremot på samma sida: "Icke ett ord af min mun har oskärat hennes kyska kärlek."]

6) "Kyrkogården . . . låg festklädd där nedanför i sin skimrande, oskärade, hvita dräkt." A. Wahlenberg, En stor man 293 (1894).

7)

"Världen bär agg till det rena,
och oskärad skönhet och ogrumlad helgd
det skänker döden allena."

O. Levertin i Ord och bild 1895, s. 268.

8) "I min själ står ditt altare lika oskäradt som när jag första gången prässade mina läppar mot dina." E. Kléen, Vildvin och vallmo 107 (1895).

9) "Till och med i London funnos ställen, der snön åtminstone några timmar kunde ligga hvit och oskärad." Malmö-tidningen 1897, n:r 322, s. 1.

Såsom framgår af exempelsamlingen, är *oskärad* uti ifrågavarande betydelse af ganska gammalt datum och påträffadt äfven hos framstående författare. *Interdum dormitat Homerus.*

---

[1] Citeradt i min förut nämnda skrift.

Den "lapsus", hvarom här är fråga, faller ej genast i ögonen. För egen del måste jag bekänna, att jag mer än en gång i dess sammanhang läst det språkprof, som nyss citerats ur en fräjdad stilists redogörelse för de estetiska systemen, och dock icke lagt märke till något ovanligt i uttryckssättet. Sannolikt torde de flesta behöfva "tänka efter", innan de få klart för sig, att den ofvan exemplifierade användningen af *oskärad* strider mot ordets ursprungliga och vanliga betydelse.

Att *oskärad* fått en betydelse, som är diametralt motsatt dess egentliga, torde i väsentlig mån bero på analogiinflytande från sådana med *skä* begynnande verb som *skämma* och *skända*[1]. Det har uppfattats i analogi med *oskämd* och *oskändad* (jfr äfven *ofläckad, ogrumlad, obesmittad* o. s. v.) och följaktligen kommit att brukas om den, som ej blifvit fläckad eller förorenad.

Inflytande från *skära,* "secare", med dess "negativa" innebörd kan väl också omedvetet ha gjort sig gällande, då man lät *oskärad* beteckna den, från hvars rena glans intet bortskars af någon fläck.

Naturligtvis har den nya betydelsens inträngande i betydlig grad underlättats däraf, att participiet *skärad* (af *skära,* rena) — liksom *oskärad* hufvudsakligen ett "litteraturord" — sällan nyttjas adjektiviskt[2]. Hade *skärad* (= renad, skär) stått riktigt lefvande för språkmedvetandet, skulle väl svårligen dess formella motsats kunnat begagnas såsom ett slags synonym därtill.

Lund i September 1901.

Theodor Hjelmqvist.

---

[1] Jfr anmärkningen s. 61 i min förut citerade broschyr.

[2] I den något äldre vitterheten påträffas emellertid sådana uttryck som "skärad klarhet". Se G. F. Gyllenborg, Sednare vitterhetsarbeten 21 (1773).

3. *Räkneorden i tjufspråket.*

Som bekant utbilda sig inom olika samhällsklasser, yrken, idrottskretsar etc. en del uttryck och ord, som utomstående ofta endast med svårighet kunna förstå. Särskildt bland de s. k. ligapojkarne och ligaflickorna samt bland de personer, som då och då pläga vara gäster å straffanstalterna, finns en mångfald af ord och uttryck, specifikt egna för vederbörande och omöjliga för utomstående att begripa sig på.

Genom välvilligt tillmötesgående från en del i tjufspråket väl initierade personer har jag lyckats samla cirka tusen ord och uttryck, som användas inom detsamma, och jag vill här nedan gifva en profbit på samlingen genom att meddela räkneorden i tjufspråket.

Jag har beträffande räkneorden haft tillfälle att begagna mig af tvänne olika källor och uppteckningarna komma således att värdefullt komplettera hvarandra.

1 Yx.
2 Kaks; Kax.
3 Tryks; Tryx.
4 Flis.
5 Bembens; Bembel.
6 Beksén; Bexel.
7 Buaskyngs; Buasjims.
8 Sletons; Sleta.
9 Bianing.
10 Biating.
11 Biatingyx; Biatingsyx.
12 „ kaks; Biatingskax.
13 „ tryks; Biatingstryx.
14 „ flis; Biatingsflis.
15 „ bembens; Biatingsbembel.
16 „ beksén; biatingsbexel.
17 „ buaskyngs; Biatingsbuasjims.

18	„ sletons; Biatingssleta.
19	„ bianing; Biatingsbianing.
20	Snorr.
21	Snorryx.
22	Snorrkaks; Snorrkax.
30	Tryks biating; Tryxbiatings; Bettitrens.
40	Flis biating; Flisbiatings.
50	Bembens biating; Bembelsbiatings.
60	Beksén biating; Bexelbiating.
70	Buaskyngs biating; Buasjimsbiatings.
80	Sletton biating; Sletabiatings.
90	Bianing biating; Bianings biating.
100	Yx lock; Yx slänga.
1000	saknas; Yx hårding slänga.

Samlare.

Några iakttagelser om uttrycksfullhet och ordknapphet i det poetiska språkbruket.

Man skulle kunna tala om ett slags proportion mellan ett ords eller en ordförbindelses ljudomfång och det innehåll, som uppbäres däraf. På denna proportion beror i väsentlig grad ordets eller uttryckets ästetiska verkan. Då vi möta en ordmassa, hvars innehåll är relativt litet, verkar den motbjudande på oss, och vi tala om fraser eller svammel, medan däremot ett kort, kärnfullt uttryck tilltalar vårt skönhetssinne och gärna fäster sig i minnet. Det finns väl inget folk, hvars språk icke gömmer en hel skatt af dylika genom många generationer nedärfda uttryck och hela satser, exempelvis ordstäf, som ha sin koncisa form, på hvilken ett rikt innehåll koncentrerats, att tacka för att de bevarats oförändrade genom århundraden med lika stor omsorg som folkets rent poetiska alster.

Ordens och uttryckens prägnans är också en af det poetiska språkbrukets mest iögonenfallande egendomligheter. Den sammanhänger nära med diktningens karaktär af intuitiv verksamhet. Intuitionen går andra och snabbare vägar än den diskursiva uppfattningen, och språket måste naturligtvis följa henne på dessa vägar. Därför måste vi så ofta vid läsningen af en poetisk framställning tänka så mycket bredvid hvad som direkt utsäges för att få sammanhang i det hela. Skalden nöjer sig i många fall med att blott antyda, och vi få själfva foga till de tankeled, som han gått förbi.

Det finns ju författare, som utvecklat denna egenhet därhän, att man kunnat säga om dem, att de skildra mera genom hvad de förtiga än genom det de tala om. Den moderne tyske skalden Detlev v. Liliencron har i denna konst tillägnat sig fullkomlig virtuositet. Viktor Rydbergs "En blomma", Frödings "Säf, säf, susa" och framför allt "Världens gång" karaktäriseras äfven af en liknande fåordighet. Och det kan vara lärorikt att jämföra Dantes och Miltons beskrifningar af porten till helvetet. Milton förtäljer om en stor, orubblig bom, stänger och kolfvar af järn och sten, gnisslande dörrhakar och en hemsk nyckel o. s. v. (Paradise lost II, 871 ff.). Dante upplyser oss ej ens, om porten var stängd eller öppen, utan samlar all uppmärksamheten på den förfärliga inskriften (Inferno III, 1 ff.). Det behöfver ej tilläggas, att Miltons skildring blir blek bredvid Dantes.

Med diktningens intuitiva karaktär sammanhänger också uppkomsten af de innehållsmättade ordkomplexer, som redan under antiken döptes med namnen troper och figurer, och som så många språkfilosofer i våra dagar gjort till föremål för sina undersökningar utan att ännu någon tycks ha fullt utredt deras karaktär[1].

Men frånsedt dessa stilistiska yttringar af den diktande förmågan företer poesiens språk i fråga om ordval och ordfogning vissa egenheter, som afse att göra det mer uttrycksfullt och på det sättet underhålla och egga fantasiverksamheten. Dessa egenheter äro väl i viss mån skiftande hos olika författare och under olika språk- och litteraturperioder, alltefter den smak, som härskar, och den nivå, på hvilken språkutvecklingen i sin helhet står. De iakttagelser jag här samlat utgå i allmänhet från Tegnérs språk och belysa därför kanhända till en del förhållanden, som blott äro karak-

[1] Jfr Biese, Philosophie des Metaphorischen, Elster, Prinzipien der Litteraturwissenschaft I och Fr. Vischer, Das Symbol samt Cederschiöld, Svenskan som skriftspråk och Hans Larsson, Poesiens logik.

täristiska för honom eller hans tid, men jag har sökt komplettera dem genom mera flyktiga öfverslag i representativa diktsamlingar från olika perioder af adertonhundratalet. Dock har jag icke kunnat i denna uppsats genomföra ett historiskt betraktelsesätt, jag har endast afsett att samla några egendomligheter hos det poetiska språket under gemensamma synpunkter, för att sedan de enskilda företeelserna må kunna hvar för sig grundligare och historiskt behandlas. Ur en sådan historisk behandling skall också utan tvifvel framgå, hvilka af dessa egenheter som böra anses såsom numera öfvervunna brister och alltså tuktas, ifall de skulle uppträda i någon modärn diktsamling.

Vidare har jag endast hållit mig till versens språk, emedan dess egendomligheter äro flera och mer påfallande än prosadiktens. Detta utesluter dock icke, att många af de anmärkningar, som gälla versens språk, torde kunna utsträckas äfven till den poesi, som är skrifven på prosa.

Såsom redan antydt, föredrager poesin sådana ord och uttryck, som ha stort innehållsvärde. Det faller sig därför naturligt, att den tjänande klassen i ordens stora familj, de s. k. formorden, hvilkas innehållsvärde i vanliga fall är så godt som inget, anlitas mindre af poesin än prosan.

Sedan de gamla flexionssystemen allt mer upplösts, ha formorden fått öfverta ändelsernas uppgift att ango de förhållanden, som förr uttryckts genom vissa kasus och modus. Poesin har icke ryckts med så långt som prosan i denna utveckling. Hon tillgriper mången gång ett enkelt kasus eller modus för att undgå den preposition eller det hjälpverb prosan skulle fordra. I många fall går härutinnan korthetskrafvet hand i hand med smaken för arkaismer.

Poesins användning af genitiv och dativ är i någon mån utsträckt öfver prosans bruk. Stagnelius sjunger till kvinnan i lärodikten "Kärleken":

Foglarne *din äras* hymner tona (79)[1]

Och i Tegnérs sång till kronprinsen Karl August heter det:

du ~ mötes ~
af *flydda vintrars* spår och *bättre dars* förhoppning (8)

I dessa fall skulle prosan fordrat prepositionsuttryck, och i följande exempel skulle den väl också föredragit sådant:

Han stod emellan tvenne sångartider,
den enas varning och *den andras* stöd.
(Tegnér, Minnessång 1836, 167—168)

Hon kommer med *min kärleks* lön.
(F. S. 7, 60)

De dativer, som förekomma i följande exempel, skulle i prosa varit otänkbara:

Knöt ej Asa-Thor
dig armens senor fasta såsom ekens gren?
(F. S. 24, 245—246)

Sade och tryckte
Ingeborg handen
(F. S. 20, 86)

Är den Hvite *mig* vred, må han taga sitt svärd
(F. S. 15, 27)

De salige *mig* nicka
välsignelse och fred
(Tegnér, Prestvigningen 29—30)

Däremot torde en konstruktion lik den följande kunna uppletas äfven i prosa, om också denna hellre utsätter prepositionen:

mannens mod är *qvinnan* kärt
(F. S. 1, 61)

Det är väl antagligt, att sådana konstruktioner som de sistnämnda i många fall uppkommit genom påverkan af bru-

[1] De små siffrorna ange versens ordningsnummer, de stora sångens. F. S. = Tegnér, Frithiofs Saga; A. = Tegnér, Axel: Vl. = Stagnelius, Vladimir den store.

ket i andra, mest klassiska språk, speciellt latinet, som säkert haft vida större inflytande på vårt skriftspråks och vårt poetiska språks gestaltning än vi i allmänhet ana. Latinsk påverkan ligger nog ock bakom bruket af predikatsfyllnaden utan förmedlande mellanord, t. ex. i följande citat:

Du föddes *tidens barn.*
(Tegnér, Konstnärn 1)

Ett slagfält jorden för oss låg
(Tegnér, Nore 14)

Våra intransitiva verb bruka ha med sig en preposition, då deras ställning till ett substantiv skall förmedlas. Skalderna ha tillgripit flere utvägar för att slippa ifrån prepositionsuttrycket. Så kan verbet stundom göras till transitivt genom att sammansättas med prepositionen. *Flyga, strömma* och *ånga* äro intransitiva verb, men genom sammansättning med den preposition de skulle haft med sig ha de blifvit transitiva i följande exempel:

En blixt af hjeltevrede hans anlet *öfverflög*
(F. S. 17, 62)

Låt min låga
få *genomströmma* äfven dig
(F. S. 7, 69—70)

blomsterdoft
kringånga dess grafhög vid bäcken.
(F. S. 5, 40)

Stagnelius har ett anmärkningsvärdt sätt att göra intransitiva verb till transitiva: han sammansätter dem med prefixet *be-* efter analogi med sådana verb som *belysa, bekämpa, bele.* I Vl. 2, 357 beskrifves Eudoxias sorg med dessa ord:

ej löjet *bebodde* dess läppar

och näktergalen säger:

Drömmande, lutad mot ekens stam, mig vandrarn *belyssnar*
(Elegier 11, 15)

Månen
beglänste med darrande strålar
Teodosias stad
(Vl. 1, 2).

Äfven där motsvarande enkla verb ej finnas, skapar Stagnelius sådana transitiva verb med prefixet *be-*:

Ljuset *besällar* allt
(Vl. 3, 287)

Den i språkbehandlingen så radikale Klopstock tog sig före att utan vidare bruka de intransitiva verben i transitiv betydelse, och hans exempel följdes af Goethe i dennes tidigare alstring. Äfven våra svenska skalder ha användt samma metod, om ock ej i samma utsträckning som Klopstock. Ett par exempel:

vår tropp ~
for på skor af stål att *rita* böljans hällar
(Tegnér, Till min hembygd 34)

gråt, Svea, hvad du mist
(Tegnér, Svea 146)

Det sista exemplet kanske hellre bör sammanställas med en annan egenhet, bruket af enkla verb i st. f. med prefix sammansatta, hvarom jag längre fram skall säga mer. Synnerligen djärfva äro konstruktionerna i följande båda citat:

Våra skördar komma de att *ströfva*
(Tegnér, Krigssång[1] 33)

Jag *längtar* marken,
jag *längtar* stenarna, der barn jag lekt.
(Heidenstam, Ensamhetens tankar 4)

Ett slående exempel ger Fröding i dikten "Den evige juden", då han talar om

den makt, som älskar att *förtvina*
hvad den själf till sol och lycka bragt.

Stundom påminner det objekt man på liknande sätt får om den s. k. innehållsackusativen:

Frithiof satt å sanden
och *talte kraft och mod*
(F. S. 11, 47—48)

Han *blixtre dag* i tankens natt
(Tegnér, Pindens faror 36)

han *röt* kring nejden *sin vrede*
(Vl. 2, 157)

Då sjunka två ögon i dina
och *leka* så blå *en evig tro*
(Rydberg, Skogsrået)

han *läspe tidens lof*
(Tegnér, Svea 10)

Fröding säger i den nyssnämnda dikten:

dungen *susade sin sommarsång,*
sjön *gick böljegång* mot videsnåret

Då skalden har att göra med verb, som dels kunna konstrueras med direkt objekt, dels med prepositionsuttryck, väljer han därför helst att sätta direkt objekt. Så är t. ex. förhållandet med *räcka* och *trampa* i följande satser:

Fåfängt! Ock *hans gömma räcka* qvalen
(Tegnér, Den vise 25)

Förskräckelsen *trampar*
de flyendes häl
(Tegnér, Krigssång[1] 95—96)

Prepositionen kan vidare vara borta i de fall, då den skulle föregå infinitivmärket *att:*

Angurvadel vill ej ha skuld
att ha fällt din like
(F. S. 13, 48)

klippans järn
rodnar utaf harm *att* smidas till hans värn
(Tegnér, Svea 136)

Yfs gerna *att* helsas för ypperst i Nord
(F. S. 4, 105)

Det mål som han jagar slutar *att* bli
en skenande häst för hans vagn
(Heidenstam, Skattgräfvarne)

Det sista exemplet bör särskildt uppmärksammas. Från prosakonstruktionens synpunkt är det ett uppenbart fel, ty *sluta att bli* kan inte betyda annat än *'upphöra att bli, ej längre bli'*, hvaremot skaldens ifrågavarande tanke skulle uttryckas med 'slutar *med* att bli, blir till slut'. Prosan, som är mer pedantisk, skulle icke kunna tåla den ifrågavarande vändningen, som dock i poesi blir kraftigare och därför bättre än den språklogiskt riktiga.

Äfven prepositioner, som skulle inleda *att*-satser, kunna utelämnas:

Tviflar du, *att* där i fjerran väntar ett förlofvadt land?
(Rydberg, Jubelfestkantaten)

Jag har redan antydt, att man kan ha anledning förmoda, att hjälpverben skola brukas med mera sparsamhet i poesi. Den flyktigaste öfverblick visar också riktigheten af denna förmodan. Hjälpverbet hafva utelämnas sålunda icke blott i bisatser, såsom äfven prosans språkbruk tillåter, utan också i hufvudsatser, och det tycks som om utelämnandet vore regel, åtminstone hos vissa skalder. T. o. m. då det skulle stått i konditionalis och alltså haft en icke blott tempusbildande uppgift, kan det undvaras:

ej Frithiof den starke det bättre *gjort.*
(F. S. 18, 30)

Gerna han *lagt sig* i ro, då han dagen igenom arbetat, ~
hade ej herr kommissarien sjelf bedt alla af gårdens
underlydande män den följande morgonen tidigt
samlas hos honom för elgarnes skull, som man skådat i nejden.
(Runeberg, Elgskyttarne 1, 21 ff.)

Perfektum och plusquamperfektum passivum bildas i poesi hellre af vara med perfektum particip än af hafva med passivt supinum. Man säger hellre *tinget var utlyst*

(F. S. 8, 2) än *'tinget hade blifvit utlyst'*, därför att den förra formen är innehållsrikare så till vida som den ej blott anger handlingen som öfverstånden utan ock betonar resultatet som alltjämt kvarstående.

De gamla imperativformerna i första person pluralis på *-om* liksom konjunktivens presensformer ha i normalprosa för längesedan ersatts af omskrifning med *må* och *måtte* eller andra hjälpverb. Men i sången lefva de kvar:

Nej, *renom* det, de forna dygders tempel!
(Geijer, Manhem 65)

Upp, *mötom* de krossande
härar med mod!
Upp, *släckom* de blossande
åskor i blod!
(Tegnér, Krigssång[1] 89—92)

Ingen ånger, ingen vrede
till din sotsäng *tränge* sig!
Stilla saligheter *brede*
sina vingar öfver dig!
(Tegnér, Fridsröster 101—103)

I st. f. preteritum konjunktiv med konditional betydelse använder väl nutidsprosan hellre omskrifning, men poesin fasthåller de gamla uttrycksfullare enkla formerna:

Der *låge* vi i skuggan trygga
(F. S. 7, 115)

Äfven passivums enkla former användas i större utsträckning än prosan skulle medgifva:

runor syntes på klingan,
underbara, ej kända i Nord, men de *kändes* vid solens portar
(F. S. 3, 75—77)

Prosan skulle fordrat *'voro kända'*.

Att hjälpverbet *få* kan undvikas framgår af följande exempel:

jag ~ begärde *att dela* dess plågor
(Vl. 2, 340)

förlåt en ynglings ord,
som ville ge sitt lif, sin sällhet tusen gånger
blott *att ej se* ditt fall

(Tegnér, Svea 108—110)

jag väntade, gäckad, *att skåda*
vännens förklarade hamn

(Vl. 2, 401—402)

Och det är väl för att komma ifrån hjälpverben som man, troligen med förebilder från franskan, ytterst från latinet bildat sådana förkortade konstruktioner som

hvarför längre *mig dölja?*

(Vl. 2, 297)

Dylika ellipser ha dock en viss utsträckning äfven i prosa.

Den matta kopulan ersättes gärna af ett mer målande tillståndsverb. Fröding säger om Atlantidernas folk, icke att det *är* graflagdt, utan att det

ligger i grafvarna lagdt.

Och Rydberg berättar i "Träsnittet i psalmboken":

Mitt träsnitt var färglöst som förut,
och jag *satt* vaknad ur drömmen.

Kopulan kan också utelämnas. Hos Tegnér tycks denna ellips i regeln icke tillåtas mer än i utropssatser:

I öknens fria barn, hur sällt,
hur skönt ert lif på gröna fält!

(A. 433—434)

Men undantagsvis kan en form af predikatet *vara* hos honom utelämnas äfven i andra fall, dock vanligen så, att ellipsen har sitt stöd i någon motsvarande form af samma verb i någon af de närmast föregående satserna, t. ex.:

Buken *var* spräcklig med blått och med gult, men baktill vid rodret
slog han sin väldiga stjert i en ringel, fjällig af silfver;
vingarna svarta med kanter af rödt

(F. S. 3, 169—171)

Eller ock kan den stödja sig på en följande kopula. Denna ellips tycks endast tillhöra Tegnérs ungdomspoesi och är i hvarje fall tung. Ex.:

lugn dess dotter, möda är dess mor

(Den vise 80)

Det kan förtjäna omnämnas, att äfven i tyskan hjälpverben undvikas af vissa skalder, t. ex. Goethe[1]. Jean Paul kallar någonstädes *haben* och *sein* för "abscheuliche Rattenschwänze der Sprache" och tillägger: "man hat jedem zu danken, der in eine Scheere greift und sie abschneidet".

Jag öfvergår till andra formord, först konjunktionerna. *Att* kan som bekant i talspråk och i prosa utelämnas i objektssatser i vissa ställningar (hvilka?). I poesin utelämnas det i regeln i alla dessa ställningar och dessutom äfven i fall, då det i prosa hade måst utsättas:

kung Ring skall röna,
vikingahämnden är föga blid.

(F. S. 16, 25—26)

glöm ej, *mitt är det andra*

(F. S. 13, 32)

Det torde vara riktigast att anse dessa satser som objektssatser, och interpunktionen torde ange, att skalden tänkt sig dem så. De skulle också kunna fattas som hufvudsatser, i hvilket fall de väl borde föregåtts af kolon och icke höra under den här behandlade frågan. — I förbigående kan i detta sammanhang nämnas, att äfven infinitivmärket *att* mot prosans bruk kan utelämnas:

Länge tvistades nu, hvem först af de tvenne det tillkom
pröfva den vådliga färd

(F. S. 3, 127—128)

försonas är att vända renad dit igen

(F. S. 24, 158)

[1] Jfr Joh. Aug. Lehmann, Goethe's Sprache und ihr Geist. Berlin 1852, sid. 187 ff.

Samma anmärkning som gjorts om konjunktionen *att* gäller relativet *som,* hvilket ju också i talspråk och i prosa kan utelämnas i vissa ställningar:

Jag såg den tyngd *på mig var lastad,*
jag visste tärningen var kastad.
(Talis Qualis, Mitt första och mitt sista)

Kom, älskade, och låt mig trycka
dig till det hjerta, *du är kär!*
(F. S. 7, 61—62)

Det i sista exemplet utelämnade relativet är dativ och skulle i prosa ovillkorligen utsatts med prepositionen *för* vidfogad.

De konditionala konjunktionerna kunna i prosan i vissa fall utelämnas mot att ordföljden blir omvänd. I poesi anlitas de sällan, då denna utväg att komma undan dem förefinnes. Satsen

Skulle jag sörja, så vore jag tokot

mister sin kraft, om vi ändra den till "*om* jag skulle sörja så vore o. s. v."

Andra underordnande konjunktioner kunna, om ock ej helt utelämnas, så dock förkortas på olika sätt:

Han slog sitt svärd i bordet, *så* det i salen klang.
(F. S. 17, 63)

Här ersättes *så att* af *så;* denna förkortning har sitt stöd i talspråket och torde därför komma att fortlefva. En annan förkortning är den, då *att* får ersätta såväl *så att* som *på det att, för att*

Frithiof blygs, *att* han darrar
(F. S. 13, 68)

Och salfvor skjutas, *att* vallarna skälfva
(Bååth, Svenska Toner, sid. 101)

Fördöm ej andras stolthet, *att* ej din fördöms
(F. S. 24, 253)

De samordnande konjunktionerna kunna med stor frihet lämnas ute. Så är bruket af asyndeton synnerligen utsträckt i poesi:

Stilla han vandrar och dyster,
ögat till jorden slår ner.
(Tegnér, Hertas barn 17—18)

Äfven sådana konjunktioner som *men* och *utan* kunna underförstås, hvarigenom kontrastverkan blir så mycket kraftigare:

Bister satt han och skurade der blodfläckade klingan,
kunde ej skura de fläckarna bort.
(F. S. 3, 121—122)

Sorgen trifs ej rätt på vågen, *blåser bort* med himlens vind.
(F. S. 19, 26)

Om konjunktionernas undvikande genom att bisats utbytes mot participialkonstruktion skall jag tala i annat sammanhang.

Af öfriga formord, som kunna utelämnas, äro artikeln och de personliga pronomina mest anmärkningsvärda. Artikeln, den bestämda och den obestämda, kan negligeras i olika utsträckning hos olika skalder, såväl då dess substantiv stå med som utan adjektivattribut, och dessutom kunna kompromissböjningar förekomma. *Den skummiga böljan* kan hos Tegnér dessutom heta *den skummiga bölja, skummig bölja* och *skummiga böljan,* frånsedt att attributet äfven kan stå efter substantivet och genom olika böjningssätt variera uttrycken än mer: *böljan den skummiga, bölja skummig.* Tegnérs stora, ofta till onaturlighet gränsande frihet i behandlingen af artikeln har med tiden blifvit allt mer kringskuren af senare tiders poesi och kritik. Utvecklingen kunde förtjäna en omsorgsfull undersökning.

De personliga pronomina kunna underkastas ellips, då deras supplerande ur sammanhanget icke vållar några svårigheter. De kunna därför underförstås, dels då de syfta på ett föregående substantiv, dels då de endast skulle upprepa ett nyss förut användt pronomen:

Gudar byggde kölen,
bär oss än en stund.
(F. S. 10, 109)

Drottning, Björn, du fåfängt jagar,
var mig kär från barndomsdagar

(F. S. 6, 29—30)

I Rydbergs "Tomten" börja flera strofer å rad med en sådan ellips:

Står der så grå vid ladgårdsdörr ~
För sin hand genom skägg och hår ~
Går till visthus och redskapshus ~
Går till stängslet för lamm och får

I episk poesi är det vanligt att efter en direkt anföring berättelsens tråd anknytes med ett "*Sade, och*" eller "*Teg, och*", en af våra epikers många efterbildningar af klassiska mönster, främst Homeros och Virgilius.

Teg, och ett högljudt skri af tusen förenade röster
svarade härskarens tal

(Vl. 2, 78—79)

Sade och skyndade fram och hann den stupande backen

(Runeberg, Elgskyttarne 2, 89)

Ett exempel på ellips af första personens pronomen ha vi i följande strof:

Och vore det ej för högens fred,
på stället jag högge dig, svartekung, ned.
Vill dock dig lära
en ann' gång ej komma mitt svärd för nära.

(F. S. 4, 121—124)

Slutligen kan ock det opersonliga subjektet *det* lämnas ute:

Stilla, prester med offerknif,
bleke månskensförstar!
Kunde gälla ert usla lif,
ty min klinga törstar

(F. S. 13, 49—52)

då *blef* tyst

(F. S. 3, 135)

Se upp, hvad *är* som lågar?

(Tegnér, Prestvigningen 25)

Trots allt detta torde dock icke ellipsen af personliga pronomen vara så vanlig hos oss som t. ex. i tyskan, där bl. a. de karaktäristiska ändelserna för de olika personerna i verbet göra det tillräckligt klart, hvilket pronomen som är underförstådt. Det är nog att erinra om Goethes allbekanta sång till månen:

Füllest wieder Busch und Thal
still mit Nebelglanz.

Negationen kan i ett speciellt fall uteslutas i poesi. Det är i dess för svenskan egendomliga pleonastiska bruk i en del utropssatser, där vi i prosan helst ha negation, om den ock ej alltid är absolut nödvändig. Denna negations ursprung är mig okändt, möjligen är det någon lärd finess. Åtminstone har den ej något stöd i talspråket. Tegnér utesluter oftare denna negation än han utsätter den i sin poesi, t. ex.

Hur långsamt gå de tröga stunder!
(F. S. 7, 17)

Då tillfälle ges att sammandraga negationen med ett indefinit pronomen till ett negerande sådant, förekommer en och annan gång sådan sammandragning, som blir uttrycksfullare än om negationen stode för sig:

Frithiof, som endaste sonen,
delte med *ingen*
(F. S. 3, 6)

I samband med ellipserna kan ock anmärkas, att anföringsverbet vid direkt anföring gärna undvikes för att undvika onödig omständlighet. Redan Horatius brukar ju i sina satirer och epistlar vid fingerade samtal sätta den ena repliken bredvid den andra utan anföringsverb, hvadan ju ock stundom olika tolkare sätta citationstecknen på olika ställen. En parallell till hans bruk ha vi t. ex. i andra sången af Tegnérs "Kronbruden". Biskopen har just på sin bordsgranne korpral Frisks bröst upptäckt en rysk medalj:

Då föllo de vredgade orden:
"Tapperhet är mig kär, och dess tecken värderar jag äfven,
men, förlåt mig, min vän, rysk prägel ej passar på svenskt
bröst." —
"Prinsen har skaffat mig den". — "Den är rysk". — "Men
svenskar och ryssar
äro ej fiender mer". — "Med förlof, de äro och blifva.
Vigarf skiljer dem åt för alltid". — Han ämnade säga
mera, men måltid slöts, (48—54)

I prosaisk utredning af en saks sammanhang kan en tänkt invändning, som man vill bemöta, anföras i direkt form med ett tillägg: *'invänder någon'*, *'hör jag anmärkas'* e. d. Hur malplaceradt ett dylikt tillägg skulle vara i poesi kan man förstå, om man tänker sig att det inskötes i följande sammanhang:

Hvad återstår oss snart? Allt närmre tränger jätten,
han står på fjällets spets, och ögat slukar slätten. —
"*Men han ger fred och skygd*". Välan! tag honom mot
(Tegnér, Svea 137—139)

Äfven då subjektet till anföringsverbet utsatts, förekommer ellips af verbet:

Vladimir detta; och då med rosiga läppar *den fångna:*
(Vl. 2, 293)

Också denna sistnämnda ellips är af främmande ursprung, men har på sista tiden för sin korthets skull börjat anlitas äfven i prosaromaner. Åtminstone möter den upprepade gånger i Heidenstams "Hans Alienus".

För öfrigt förefaller det, som om äfven innehållsorden i det poetiska språkbruket vore underkastade en viss rangordning med afseende på sitt innehållsvärde. Adjektivet kan t. ex. föredragas framför adverbet, hvarigenom ofta en predikatsfyllnad får ersätta ett adverbial:

Matta lyste de runor alltjämt
(F. S. 3, 78)

se ej på mig så *mulen!*
(F. S. 13, 54)

den lille reder sig *rask*
(Snoilsky, Hvita frun)

Stämmor hörde jag stöna och stamma
hest i lågor som *hvita* flamma
mot den eviga natten.
(Fröding, En syn)

Då adjektivattributet har större vikt än dess substantiv, händer det att en omkastning sker så, att dess begrepp uttryckes genom ett substantiv, som tar det ursprungliga substantivet bredvid sig som genitivattribut. Därför möter t. ex. *gästernas mängd* i stället för *de många gästerna:*

Midt bland kämpar och *gästernas mängd*, som kommit till grafìöl
(F. S. 3, 189)

Springare två gånger tolf, bångstyriga, fjättrade vindar,
stampande stodo i *spiltornas rad*
(F. S. 3, 20)

sonen, den raske, som flitigt
öste åt *fålarnes par*
(Runeberg, Elgskyttarne 1, 13—14)

då än på *skidors längd*, som flög på drifvans bryn,
ifrån dess topp vår tropp nedstörte
(Tegnér, Till min hembygd 32—33)

Sådana vändningar som den sistnämnda förefalla numera tillskrufvade och torde icke förekomma i modern dikt.

Vidare kan verbet få vika för ett motsvarande substantiv. Om Ingeborg säger kung Ring:

hon *är mitt val*
(F. S. 5, 48)

i st. f. "henne *väljer* jag".

skogarna ~ i hvars djup höghornade elgar
hade sin kungliga gång
(F. S. 3, 12—13)

På prosa skulle det uttryckas "*gingo* ståtligt omkring" e. d., och satsen

Vår gång är till Allfader

(F. S. 2, 154)

skulle öfversatt på prosa heta "*vi gå* till Allfader".

Att sådana uttryck icke tillkommit af blott metriska skäl framgår bäst af detta exempel:

Dess dröm är om de brutna pilar

(Tegnér, Göta lejon 8)

där för formens skull lika väl kunde stått *det drömmer om*.

En tanke, som egentligen skulle uttryckas genom två koordinerade adjektiv, kan koncentreras genom att det ena adjektivet knytes till det andra som adverb. Helst om adverbet bildar antites till adjektivet, blir denna vändning mycket verkningsfull. Om sanningen säger Tegnér, att hon

från helgedomen af naturen
drar, *blygsamt dristig*, slöjan ner

(Pindens faror 15—16)

Fröding talar i "Vinghästen" om

Elysiens ängder, *solomgjutet gröna*,

och i dikten "Det borde varit stjärnor" bildar han af ett dylikt adverb och dess adjektiv sådana sammansättningar som *blygtförnäm*, *svagtgyllne*. Dessa smidiga ordflätningar ha intresse såsom belysande, hvilka fyndiga utvägar skalden kan finna för att ge uttryck åt de finaste skiftningar i stämnings- och tankelif. Ett präktigt exempel på hur målande den ifrågavarande konstruktionen kan vara ha vi i Heidenstams "Önskedagen", där han säger om den lilla sjuka prinsessan:

Hon hviskade tyst och lät blickarna gå
så *sorgset stora*, så *trofast blå*
mot de bortersta kullarnas grönska.

Redan af det anförda framgår, att jämfördt med prosan en större procent af orden i poesi utgör innehållsord. Nu hvilar emellertid satsbetoningen i alla språk och språkarter på de ord, som uppbära innehållet. Därför måste en sådan emfatisk betoning i poesin återkomma oftare än i prosan. Också märkes i allmänhet i poesin en sträfvan att skarpt markera orden och deras betydelse. Denna sträfvan understödjes af den med betoningsförhållandena nära sammanhängande rytmen. Och en följd af samma sträfvan är att uppmärksamheten och fantasin tagas mera i anspråk i poesin än i prosan. Man tillägnar sig ju vanligen också blott en del af innehållet i ett poem första gången man får del däraf.

Denna tendens att låta hvart ord göra sig särskildt och kraftigt gällande yttrar sig på olika sätt.

Poesins ord äro ett slags individualister. Därför undvikas formorden, såsom visadt, och för öfrigt ord, som peka hän på andra eller stödja sig på andra. Ett *hvarken,* ett *icke blott,* ett *i så fall* torde vara svårt att leta fram ur något poem:

De lycklige! dem skiljer ingen,
när dagen kommer *eller* far

(F. S. 7, 149—150)

egg har svärdet nödig, *men äfven* fäste

(F. S. 2, 96)

O! att som du jag finge dö,
begråten af en trogen mö,
så öm, så trogen som din Nanna;
hos Hel jag ville gärna stanna.

(F. S. 1, 89—92)

I det första exemplet skulle prosan haft ett *hvarken — eller,* i det andra *icke blott — utan äfven,* och i det tredje skulle den i sista satsen tillagt ett *då* eller *i sådant fall.*

Sådana hänvisande ord som t. ex. determinativpronomen bruka därför mycket ofta öfverhoppas och antingen ersättas af bestämda artikeln eller icke ersättas alls:

jordens glädje får ej våga sig
inunder *hvalfven,* der de allvarsamma,
de höga makter ha sin boning fäst
(F. S. 8, 31)

solen tömmer
sin purpurglans på blomstren varm,
likt *rosenfärgadt skir,* som gömmer
en blomsterverld, min Ingborgs barm
(F. S. 7, 11)

Språket har en del hänvisande ord, som användas för att skänka emfas åt andra. Sådana äro adverben *blott* och *först,* då de motsvara det franska ne — que, och det omskrifvande *det är* — *som.* Genom att utelämna dessa kan poesin göra ett ord, som har emfas, så mycket prägnantare. Några exempel!

Lyd kungen! *En* skall styra med kraft och vett;
skum natt har många ögon, men dagen *ett*
(F. S. 2, 93—94)

Här är *blott* utelämnadt vid *en* och *ett.*

Dag skall du prisa, Frithiof, *se'n* bergad sol sig döljt,
och öl, *när* det är drucket, och råd, när följdt
(F. S. 2, 105—106)

Prosan skulle fordra *först se'n, först när.*

Sitt eget land förtrycker *dåraktig man*
(F. S. 2, 37)

är liktydigt med "*det är en dåraktig man,* som förtrycker o. s. v." Analogt med det sistnämnda exemplet är följande:

En usel träl är bunden vid den torfva,
der han blef född,
(F. S. 8, 196—197)

Hvad som här anmärkts om **ordens** individualism, gäller äfven om **satserna.** Därför är hypotaxen tillbakasatt för parataxen eller undanträngd af participial- eller appositionsställningar:

Bele hörde dock först en sång, *den* lät som en trollsång
(F. S. 3, 133)

Då stiger plötsligt från templets tinnar
hans falk i höjden och skjuter ned
på Frithiofs axel, *så* var hans sed
(F. S. 12, 36—38)

Nu Halvar skrek med ifver
och hof sin hvita staf:
För edert slagsmål blifver
Här ingen glädje af.
(F. S. 11, 121—124)

Om prosan, såsom här skett, mellan anföringsverbet *skrek* och anföringen skulle inskjutit en sats, så hade den måst vara underordnande: "*i det att* han hof" e. d. — T. o. m. då en bisatsrad påbörjats, händer det att öfvergång sker till hufvudsats:

Hans land var som lunden, *der* gudar bo,
och vapnen komma
ej inom *dess* gröna, *dess* skuggiga ro,
och gräsen gro
fridlysta *derstädes,* och rosorna blomma.
(F. S. 5, 6—10)

Företeelsen är rätt vanlig i klassiska språk, speciellt grekiskan [1], och det är möjligt, att Tegnér vid konstruktionen af den citerade strofen haft tanke på detta grekiskans bruk.

Emedan bisatser gärna ersättas af hufvudsatser, förekommer sällan indirekt anföring i poesi. Äfven då sådan påbörjats, brukar snart nog ske öfvergång till direkt. I F. S. 2 förtäljes om de gamle Bele och Thorsten:

Derefter talte bägge mång hjertligt ord
allt om sin trogna vänskap, berömd i Nord;
hur trofast intill döden, i nöd och gamman,
två knäppta händer lika, *de hållit* samman (121—124)

[1] Jfr t. ex. Francisci Vigeri De græcæ dictionis idiotismis[4] sid. 170 b.

Men redan i nästa strof fortsättes det med direkt anföring:

Med rygg mot rygg *vi stodo* o. s. v.

Bisatserna kunna äfven, som nämndt, undanträngas af appositioner och participer:

Då hälsade han nyvald kung,
på pannan kysst,

(F. S. 22, 85—86)

Normalprosan skulle uttryckt sig "*i det han* kysste honom på pannan".

En gång stals den klenoden dock bort af röfvaren Sote,
svärmande kring på de nordiska haf;

(F. S. 3, 108—109)

Här är det en temporalsats med *medan, under det att,* som fått vika för ett particip.

Hvad fattas vår unga örn,
så tyst, så sluten?

(F. S. 5, 54—55)

Här ersätter appositionen en kausalsats "*eftersom* han är o. s. v."

Ensidig är dock sång, *allena nordisk,*

(Tegnér, Kronbruden, Tillägnan 33)

Denna apposition står i st. f. relativsats eller kanske konditionalsats.

Hvad participerna beträffar, så synas de talrikast i den poesi, som alstrats af den franskklassiska smakens män eller ännu bevarar dennas språkliga traditioner. Påverkan från franskans språkbruk är här iögonenfallande.
Tegnérs poesi vimlar af participer:

Den arma qvinnan, *sluten* till hans bröst,
är som en mossväxt, *blommande* på klippan

(F. S. 8, 14—15)

Redan prosan kan sammandraga konditionala och koncessiva satser så, att till konjunktionen sättes particip i st. f. finit modus. Poesin kan framvisa en dylik förkortning

äfven af temporalsatser, dock blott i enstaka fall. Tegnér säger om begären:

Lika vindar i Ulyssis säck,
ge de skeppsbrott, *när ej stängda* mera
(Den vise 67—68)

Participet kan äfven anbringas vid en sådan kasus som genitiv:

kämpar och skalder
uppstego att lyssna till *kungens* ord,
berömd i Nord
(F. S. 5, 2—4)

Ett sådant particip som *vorden* har därför bibehållit sig längre i poesin än i prosan, äfven om våra moderna skalder hunnit så långt, att de icke behöfva det. Och det particip, som med en mindre lycklig terminologi kallas perfektum eller preteritum particip, har en vidsträcktare användning i poesi. Det kan t. ex., om ock ej synnerligen ofta, förekomma af intransitiva verb i st. f. presens particip, emedan det i vers är mer lätthandterligt än detta. Frankrike säger till England hos Tegner:

jag ~ föraktar din krämarestatskonst,
byggd på en handelsbalans, *stigen* och *fallen* med den.
(England och Frankrike 41—42)

Absolut participialkonstruktion har vidsträcktare användning i poesi än i prosa hos vissa skalder, t. ex. Tegnér. Utan tvifvel föreligger här medveten eller omedveten efterbildning af tyskan eller kanske i vissa fall franskan.

Men till venster om dem, der stodo de darrande liljor,
stänkta med morgonrodnadens färg, de sediga tärnor,
händerna knutna till bön, och ögonen fästa på golfvet
(Tegnér, Nattvardsbarnen 68—70)

Äfven utan utsatt particip förekommer denna absoluta konstruktion. Om vintern säges:

en drifva i sitt skägg, en tallkrans kring sitt hår,
han far och silfverkorn kring dina lundar sår
(Tegnér, Till min hembygd 26—27)

Från Snoilskys "Djursholm" har jag ett snarlikt exempel:

Med faderlösa, tio i tal,
på armen sin sista,
ledsagar Kristina till sorgklädd sal
den älskades kista.

Liksom det gäller om orden och satserna, att de vilja hvar för sig göra sig gällande och ej stå i formellt beroende af hvarandra, företer det poetiska språkbruket en sträfvan att låta samma lag gälla ordens delar, de sammansatta ordens nämligen. Så vidt möjligt vill hvar och en af sammansättningslederna framhäfva sitt innehåll. Och detta sker bättre genom att där så ske kan låta ordens delar uppträda som självständiga ord. *Redo göra, tillbaka blicka* är kraftigare än *redogöra, tillbakablicka.* I st. f. *aftonrodnaden* kan skalden säga *qvällens rodnad* (F. S. 7, 53). *Barndomstiden* och *gudaglädje* kunna ersättas af *barnets dagar* (F. S. 1, 49) och *gudars glädje* (F. S. 7, 7), och Stagnelius berättar i Vl. 2, 348, att Alexis sökte *hjeltarnes död,* där han på prosa skulle sagt *hjältedöden.*

I verben är också den upplösta sammansättningen mer utbredd och har inkräktat t. o. m. på de verb, som i prosan alltid ha fast. En bidragande orsak till de fasta sammansättningarnas relativa sällsynthet i poesi än deras otymplighet, som gör dem svåra att för rytmens skull anbringa. Men att den upplösta sammansättningen äfven för uttrycksfullhetens skull föredrages framför den fasta synes af de talrika fall, då man mycket väl för meterns och rimmets skull kunde haft verbdelarna förenade, men det oaktadt satt dem hvar för sig, t. ex.:

Kung Helge, hoppas jag, skall *se* mig *åter*
(F. S. 8, 249)

Innan jag går vidare, skall jag anföra några exempel på upplöst sammansättning i poesi, där prosan skulle fordrat fast:

den är gjord att *offras opp*

(F. S. 6, 16)

deras ättartal
når opp till Valhalls troner, det *ger* stolthet *in*

(F. S. 24, 238—239)

äfven i tårar och bojor
öfvar skönheten *ut* sitt från himlen stammande välde.

(Vl. 2, 271—272)

om han blifvit konung, som en konung
han säkert *fört* sig *upp*

(Hagberg, Öfversättningen af Hamlet, akt 5, sc. 2)

Det finns emellertid ett annat, mycket anlitadt sätt att undvika de sammansatta verben, nämligen bruket af det enkla verbet i det sammansattas betydelse, en företeelse, som har sitt särskilda intresse från semasiologisk synpunkt. Villkoret för en sådan användning af det enkla ordet är att dess usuella betydelse skall ligga så nära det sammansattas ockasionella, att idéassociationen kan försiggå utan svårighet. *Fly* kan ersätta *undfly,* men *gå* kan ej stå för *undgå.*

Om skalden har tillgång till två synonymer, af hvilka den ena är ett enkelt verb, den andra ett af detta enkla sammansatt, så föredrager han det enkla. Han säger hellre *ena, fly, fläcka, hinna, mana, sluta, söka, tända, tära, viga, egga, ägna, frågad, senad, silfrad, tjust, vingad* än han tillgriper *förena, undfly, befläcka, upphinna, uppmana, afsluta, försöka, uppsöka, antända, upptända, förtära, inviga, uppegga, tillägna, tillfrågad, försenad, försilfrad, förtjust, bevingad* o. s. v.

Stundom disponerar han öfver enkla verb, som ej finnas i prosans språkbruk, utan där alltid motsvaras af en sammansättning, såsom *båda, kransa, lama, minna, sona, svinna, tälja* i st. f. *bebåda, bekransa, förlama, påminna, försona, försvinna, förtälja.*

Men äfven då det enkla verbet ej är fullt synonymt med det sammansatta, kan det få vikariera för detta. Denna företeelse tycks vara gemensam för alla språks poesi. Åtminstone är den observerad i många språk. I latinet är den rätt vanlig. Hos tyska skalder, exempelvis Goethe, har gjorts samma iakttagelse [1]. I svensk poesi torde företeelsen vara mer vanlig än observerad.

Vi ha t. ex. en rad med *be-* sammansatta transitiva verb, hvilkas motsvarande enkla ha närsläktad betydelse men äfven kunna vara intransitiva, och dessutom vare sig de äro transitiva eller intransitiva ha annan konstruktion än de med *be-* sammansatta. Vi säga t. ex. *bestänka väggen med blod* men *stänka blod på väggen.* Dessa verb med prefixet *be-* äro i allmänhet något tunga och tillhöra de många tyska beståndsdelarna i normalprosan. De äro icke nog smidiga för poesins behof, och därför kan i poesi det enkla verbet få samma betydelse och konstruktion som det sammansatta. Stagnelius säger:

de heliga templens
väggar *stänktes med* blod

(Vl. 2, 216—217)

Af samma slag äro följande exempel, som delvis kunna jämföras med den ofvan gjorda anmärkningen om användningen af intransitiva verb i transitiv betydelse

jag *gret* hvad lifvet kärast har

(Tegnér, Resignationen 74)

Ifrån vester, ifrån öster,
hvarje budskap friden *svär*

(Tegnér, Krigssång[2] 13—14)

fältet *sås* med lik och vapen

(A. 700)

hafsvågens sorl och den brusande nordan
de *sjöngo* den dag, då min syn får fullbordan.

(Tegnér, Svea 187)

---

[1] Lehmann, a. a. sid. 206.

I det sista exemplet kunde *de sjöngo* för formens skull mycket väl ha utbytts mot *besjöngo,* och denna ändring föreslogs ock af G. G. Adlerbeth, emedan man eljes kunde fatta *den dag* som temporalt adverbial (Tegnérs Samlade skrifter, Jubelfestuppl. VII, 149). Det är betecknande nog, att Tegnér icke följde rådet. Ett lika intressant fall erbjuder en af de sista stroferna i Tegnérs "Krigssång för skånska landtvärnet", där just samma verb *besjunga* fått vika för *sjunga* i den senare versionen, och detta trots att det naturliga tempus, futurum, därigenom måst offras för det mindre passande presens. I den ursprungliga dikten lyder den ifrågavarande strofen:

en flicka med sväfvande
lockar skall gå
och fälla en bäfvande
tår deruppå;
en skald *skall besjunga*
med hjertat i brand
den slumrande unga,
som föll för sitt land. (109—116)

I omarbetningen har strofens senare del denna lydelse:

och *skalderna sjunga*
med hjertat i brand
den slumrande unga,
som föll för sitt land.

Äfven i andra fall utelämnas prefixet *be-* i verb, såsom då *tvinga* står för *betvinga:*

utan spjut och utan klinga
den djerfve ville björnen *tvinga*
(F. S. 1, 55—56)

Om prefixet *för-* gäller ungefär detsamma som om *be-*. Jag har redan nämnt, att skalden kan ha *lama* för *förlama* och *tära* och *svinna* för *förtära* och *försvinna:*

Det vatten jag öser med *lamad* hand
ej släcker bränderna mer.
(Heidenstam, Stjärnorna)

Jämför:

de skymfens timmar, som *lama* vår arm
(Levertin, Pieta)

Frithiof jagar
i molnen allena, och *tärs* och klagar
(F. S. 4, 64)

Då *tär* mig en lust att smyga ur
mitt rum med varsam hand
(Heidenstam, Damaskus)

Här vill jag slumra på min sköld och drömma,
hur menskor *sonas* och hur gudar glömma.
(F. S. 23, 127—128)

Jag nalkas den gamla. Jag glädes att kunna
Om sorlande nutidslag
Dock *tälja* mångt *sonande* drag.
(Bååth, Svenska Toner, sid. 71)

För öfrigt kunna äfven med prepositioner och adverb sammansatta verb vika för motsvarande enkla. Så kan t. ex. *lösa* stå för *utlösa, inlösa, upplösa:*

med perlor och guld min bror kan mig *lösa*
(Vl. 2, 303)

Då har jag *löst* mitt löfte
(F. S. 8, 431)

härmed *löstes* tinget
(F. S. 8, 170)

Innan död hans lemmar *löste*
först sin fiende han klöste.
(Tegnér, Gerda 2, 26—27)

Den senast anförda användningen af *lösa* i betydelsen *upplösa*, liktydigt med *'utmatta, slappa'* är något främmande för vårt språkbruk och har utan tvifvel sin förebild i det grekiska λύω i sådana förbindelser som det homeriska λύειν γυῖα, γούνατα.

Vidare kan *dela* stå för *utdela:*

Hugger så i stycken ringen,
konstfullt utaf dvergar gjord,
delar dem och glömmer ingen
utaf sina män ombord

(F. S. 10, 109—112)

leta för *uppleta:*

nu en stig de *letat* åter
till det minnesgoda land.

(Talis Qualis, Till B. E., Fogelberg)

träda för *inträda:*

Med ett troget hjerta
jag *trädde* i din sal

(F. S. 8, 55)

skynda för *påskynda:*

Beslut och handling
är ett hos qvinnan. Sin förvandling
hon *skyndar*.

(A. 589—591)

slå för *ihjälslå:*

Nyss *slog* jag skogens kung så luden

(F. S. 1, 143)

Exemplen skulle kunna mångdubblas. Denna användning af de enkla verben kan ha understödts af en annan sträfvan hos poesiens språk, den arkaiserande. I äldre språkperioder hade ju de enkla verben mången gång särbetydelser, som nu återges genom sammansättningar. Kanske betydelsen af *spilla* och *springa* i följande exempel kan bäst förklaras genom att hänvisa på deras betydelse under äldre språkskeden:

hvarje bön var *spild*,
liksom ett solsken slösadt bort på klippan

(F. S. 8, 118—119)

då brister skot,
och då *springer* rå

(F. S. 10, 123—124)

Här skulle *spilla* i modern prosa återges med *förspilla*, *springa* med *springa sönder*. I följande sats däremot är väl *springa* liktydigt med *springa upp:*

för en stöt af hans jernlans
sprungo riglar och lås
(F. S. 3, 131)

Mera sällan förekommer dylik förkortning äfven af substantiv och adjektiv. De äro då i de flesta fall afledningar af verb:

Europas *segrare* i Nordens hyddor bodde
(Tegnér, Svea 66)

träden stå
som *sagotäljare* i natten
(Talis Qualis, Till Kronprinsen Carl)

du skulle ~
dystert grubbla på min känslas *mattning*
(Ossian-Nilsson, Masker, sid. 50)

på smärtornas läger
låg min döende vän, knappt *känbar* längre
(Vl. 2, 387)

Ett hufvud, hvars drag ej kvalen
och skrynklorna mäkta nå,
ohinnligt som guldets gudom,
(Snoilsky, En sovereign)

De få fall, då man möter andra enkla substantiv än verbalafledningar i st. f. sammansättningar, tyckas vara mera tillfälliga. Då *anförvanter* ersättes af *förvanter*, har väl tyskan spelat in, och den tyska betydelsen af *Sorge* har väl gett anledning till att *sorg* kan få betydelsen af *omsorg:*

En plats bland konungens drabanter
han fick, ibland sin själs *förvandter*
(A. 102)

Sänd mig till fädernas bygd, till dyra *förvandter* tillbaka
(Vl. 2, 284)

På dig, o Helge, lägger jag fadrens *sorg*
(F. S. 2, 141)

Trots denna förkärlek för enkla ord i st. f. sammansatta äro dock icke de senare bannlysta ur poesin. Det finns tvärtom t. o. m. en benägenhet hos vissa skalder att bilda sammansatta ord, men denna benägenhet är då äfven den ett barn af behofvet af uttrycksfullhet. Nya sammansättningar, som slå an genom sin nyhet och originalitet, ha synnerligen stort innehållsvärde. I Frödings "Skogsrån" möta oss sådana sammansättningar som *ungtallsmidig, enstamvig, råbockspringa, lokattbukter, manfolksgalen.* Och Cederschiöld har i "Svenskan som skriftspråk" (sid. 337) samlat en del sådana sammansättningar från Runebergs "Kungarne på Salamis".

Härmed är jag inne på en annan egenhet hos det poetiska språkbruket, som äfven sammanhänger med dess sträfvan efter uttryckssfullhet, det är dess val af friska, suggestiva ord. Detta val yttrar sig som bekant icke blott i omsorgsfullt urskiljande ur det alltillgängliga ordförrådet, utan ock i upptagandet af nya ord, ordsammansättningar och ordställningar samt därigenom att orden placeras i nya miljöer, hvarigenom deras betydelse får nya och oanade skiftningar. Dessa saker äro ju allmänt kända, och särskildt har ordvalet undersökts af E. H. Tegnér, hvadan jag icke skall uppehålla mig vid dessa frågor.

Men till sist vill jag också framhålla, att ordföljden kan bidraga till att förstärka ordets betydelse. Redan i prosan kan ju ordfogningen tjäna emfatiska syften. Än mer är detta fallet i poesi. Äfven härutinnan påminner poesins språk om äldre språkskeden, då ju ordföljden ej var så strängt lagbunden som nu, emedan ändelserna underlättade förståendet af ordens samband. Ett adjektivattribut kan t. ex. i poesin starkare framhäfvas genom att sättas efter sitt hufvudord, vare sig med eller utan artikel. *Min drake god* (F. S. 14, 49), *vintern, den långa* (F. S. 16, 19), *himlen, den blå* (F. S. 15, 4). Denna frihet i ordplaceringen har nog mycket missbrukats för att fylla metriska behof. Men att

den kan ha mycket verkningsfulla resultat torde framgå af följande ställe:

> Betänksamt ödet står, med griffeln höjd, att rista
> i kopparn in vår dom, *den eviga, den sista*
> (Tegnér, Svea 173—174)

Genom att placeras i satsens början kan ett ord få synnerligen stark emfas.

> *se* vill jag åter de lockarna gula.
> (F. S. 16, 23)

> *Ut eller in* om någon vill,
> klyf hans hufvudskalle!
> (F. S. 13, 19—20)

Flera af de egenheter jag här anmärkt hos det poetiska språket vill man gärna föra tillbaka på rent formella behof. Det ligger vid en ytlig betraktelse så nära till hands att förklara en egendomlighet i konstruktionen därmed, att det har passat så väl in i metern. Men därvid bör observeras, att den slutgiltiga formen för en dikt alltid framgår som en kompromiss mellan två olika kraf: det ena är det formella, fordran på rytm, rim, välljud m. m., det andra är behofvet att ge ett exakt uttryck för den idé, som icke födes till full klarhet förrän i samma ögonblick som dess språkliga skrud är funnen. Mellan dessa båda poler svänger den pendel, som reglerar gången af diktningsproceduren, och skalden får icke ge efter mer för det ena krafvet än för det andra, om han skall nå konstnärlig fulländning. Därför är det mera sällan som en egendomlighet i poesiens uttryckssätt bör skrifvas *enbart* på formens konto, och när så är, så pekar den på en brist hos dikten (rimnöd!).

Och så ännu en anmärkning! Fordran på korthet och kärnfullhet i uttrycket har sin begränsning gifven i klarhetskrafvet. Så fort en vändning blir dunkel, är udden bruten af dess kraft. Därför förenar ett uttrycksfullt språk i sig både kraft och klarhet.

Göteborg i december 1901.

Josua Mjöberg.

Strögods.

Därigenom att ett ords ursprungliga betydelse mattas och tillfälligtvis eller helt och hållet förglömmes, kunna som bekant ordförbindelser uppstå, som vid närmare beskådande visa sig som katakreser[1]. I allmänhet äro katakreserna icke medvetna för den som använder dem, och äfven läsaren kan lätt glida öfver dem, äfven i sådana fall, där man dock icke behöfver någon kunskap om äldre tiders språkbruk eller om främmande språk för att konstatera katakresen. I följande exempel, hämtadt från Kock, Svensk Akcent II. 44, torde mången läsare, när de däraf berörda orden ej kursiveras, icke lägga märke till katakresen: 'Så kan man t. ex. iakttaga ett starkare *forte* på ultima af beslùtade, då på denna stafvelse ligger *levis,* än då med uttalet beslútade samma stafvelse har *levior.*'

Ej sällan förekomma katakreser i tidningarnas "Småplock" såsom roligheter, hvarvid de alltså varit så hårda (d. v. s. ordets ursprungliga och vanliga betydelse så lefvande), att de observerats och då mottagits med ett leende.

[1] Katakreserna äro, med exempel hufvudsakligast från danskan och de romanska språken, utförligt behandlade af Kr. Nyrop, senast i Ordenes liv, s. 135—169. På sid. 144 säger han, att "det er netop den lydlige afslibning af ordets sidste led i forbindelse med glemsel af dets betydning" som möjliggör, att ett namn som *Petersen* kan användas äfven om en Peters*datter*. Att ljudförsvagningen här haft mycket ringa betydelse, visar svenskan, där namnen på -son, ehuru någon försvagning ej förefinnes utan blott förkortning af å-ljudet, äro lika allmänt använda familjenamn, som de på -sen i danskan.

Så läses i Göteborgs Aftonblad $^{15}/_{11}$ 1901 under rubriken "Katederblomma": '(Den där) patienten ~ är så att säga en *alkoholist af renaste vatten*', och i Morgonposten $^{14}/_{11}$ 1901 träffas följande: 'En tidning på Fyen skrifver: '*Tack vare* den starka blåsten nedbrann den af tre längor bestående gården fullständigt under loppet af kort tid.' En annan tidning på samma ö anser med rätta, att det icke var mycket att tacka för'. Om icke katakresen (här oöfverensstämmelsen mellan ordets usuella betydelse och dess occasionella) på detta sätt påpekats, är det osäkert om den hade iakttagits, åtminstone af en svensk läsare, ty i svenskan torde 'tack vare' vara på väg att öfvergå till en kausal preposition med samma allmänna betydelse som 'på grund af'.

I Hans Alienus I. 290 skrifver V. v. Heidenstam 'Jag sagt farväl den nya människan. *Hon* är en gråklädd liten vänlig *man*'. I talspråk har jag hört frågas 'Hvem ä tredje *man?*', då saken gällt flickor, och likaså användes på detta sätt uttrycket 'hur mycket blir det till *mans*'. Däremot skrifver Selma Lagerlöf i Drottningar i Kungahälla s. 36 verkligen: 'att hon skulle vara *kvinna* till att låta bränna sig på bål samman med honom'.

I tidskriften Ljus 1899 förekom en rubrik om '*filantropi* och *misantropi* hos *djur*', där det visst icke var fråga om djurens känslor för människor. Törneros, Dagboksanteckningar s. 5, skrifver: 'Allt går, med *ett* ord, *sin jämna onaturliga gång*', där alltså detta ord utgöres af fyra. Dessa två sista katakreser torde i allmänhet gå förbi oanmärkta, men värre blir det, när Svenska Dagbladet 1899, n:o 46 A talar om personer som '*frivilligt nödgats*' till något. Äfven följande sats torde, om man tänker närmare på den ursprungliga betydelsen, innebära en katakres: 'må stormen tjuta *bäst* den vill', Juhani Aho, Panu; här skulle väl snarare 'värst' eller 'mest' vara det mest logiska. Men här har katakresen fått burskap, och *bäst* visar en genomförd betydelseutveckling. Mycket stötande är katakresen däremot i följande exempel: 'gjorde

sitt första besök på ett *litet större* kafé' N. Beckman, Språkpsykologi o. modersmålsundervisning s. 46, där 'litet' är adjektiv, icke adverb. Samme förf., a. arb. s. 64 talar äfven om att '*generalisera* dess (= satsens) räckvidd åt *ett* håll', där 'generalisera' fått uppge en smula af sin ursprungliga betydelse 'förallmänliga', d. v. s. utvidga i alla riktningar, till förmån för en mer generaliserad betydelse 'utvidga'.

En synnerligen kvick och sinnrik användning af katakresen finna vi hos Strindberg, Saml. Rom. o. Ber. III. 330: 'De fromme ~ lurade på hvad som komma skulle, *onda* i de *fromma* sinnena, när de sågo den 'fritänkaren Norström' sättas vid ett stort bord och ~ trakteras'.

Temligen närbesläktade med katakreserna kunna stundom 'öfverdrifterna' vara, t. ex. då Heidenstam kallar en människas lefnad 'de *par* år du är till' Hans Alienus I. 154. Något aflägsnare står följande exempel från Svenska Dagbladet $^{9}/_{12}$ 1901: '"*Förstklassigt* fabrikat" säger firman själf om sina rakknifvar, och detta är nog *ej någon öfverdrift utan snarare tvärtom.*' På gränsen mellan katakres och öfverdrift står väl äfven följande djärfva uttalande, att salongen var 'till *mer än allra sista* plats *full*satt', Svenska Dagbladet 1899, n:o 46 A.

* * *

Det är ju en vanlig företeelse, att substantiv som utmärka ting kunna öfvergå till att beteckna personer. Ett belysande exempel är följande, där 'salong' användes först i sin vanliga rumsbetydelse, men omedelbart efter som beteckning för de där befintliga personerna: '*Salongen,* som icke var alldeles *fullsatt, applåderade*'. Denna snabba öfvergång blir naturligtvis stötande, ty rumsbetydelsen af 'salongen' dröjer kvar i tanken, när man kommer till 'applåderade', ock måste då drifvas bort och ersättas af den nya betydelsen, för att meningen skall bli klar.

En egendomlig personifiering af ett ting träffas hos Strindberg, Saml. Rom. o. Ber. III. 228: 'en röst hördes genom språkröret vid dörrpanelen, frågande: ~ hvarpå *röret gentog*'. Vanligare är det poetiska uttryckssätt, som möter i samme författares Sv. Öden o. Äfventyr II. 81 'det var nog den gamles *hämd som höll i bågen*'. En kanske väl djärf betydelseöfverföring framter Tor Hedbergs: 'utförande en mängd porträtt af *spetsarne* inom den politiska, finansiella och mondäna världen' i hans studie 'Anders Zorn' s. 20. När man mindre tänker på de enskilda personerna, mer på kollektionen, förefalla dylika uttryck naturliga; så är t. ex. fallet med uttrycket '*gräddan* af societeten'.

* * *

Mången skulle nog icke tro det vara möjligt, att ett substantiv i pluralis kan ha ett attribut i singularis. Så är dock förhållandet, då man vid räkning får höra sådana uttryck som 'Ja ha fått *en hela* å tre tiondelar å Maja ha fått *noll hela*'. I skolspråk torde detta uttryckssätt vara ganska vanligt, och beror väl på, att man är så van att räkna med pluralen af 'hel', att den smyger sig in äfven då singularen vore på sin plats.

Annat psykologiskt ursprung har samma företeelse i exemplet 'Det var en skräckens och jämmerns *dagar*', Strindberg, Nya riket s. 126, där författaren troligen tänkt sig 'dagar' liktydigt med 'tid' och sålunda icke observerat den grammatiska oöfverensstämmelsen.

Göteborg, december 1901.

Olof Östergren.

Några ordförklaringar.

1. Fsv., nsv. *halster.*

Fsv. *halster* n. med en härur utvecklad sidoform *haaster*, hvarom Noreen Aschw. Gr. § 315 2 b; nsv. *halster* 'en gallerliknande apparat af järn, hvarmed matvaror hållas öfver elden för att rostas'.

Ordet synes vara okändt i öfriga nordiska språk, äldre som yngre. Fvn. och nyno. bruka i stället *rist* f.; så ock ä. och y. danska. *rist* f. är ock anträffadt i fsv. och brukas nu i sydsv. dialekter. Riksspråket brukar i stället vanl. — jämte *halster* — det från tyskan lånade *rost*.

Den enda jag kan erinra mig ha behandlat ordets härstamning är Hellquist. I Ark. VII 169 för han ordet tvekande till lat. *calere* 'vara varm, het'. En annan härledning synes mig dock ha flere företräden framför denna. Jag föreslår att hänföra *halster* till det allmänt germ. verbet *haldan-*: fvn. *halda,* ags. *healdan,* fht. *haltan* o. s. v. 'hålla fast'.

Smnord. **halstr* n. är regelbundet bildadt till roten *hald-* med *-tro*-suffix, som här liksom ofta eljest danat ett nomen instrumenti, jfr t. ex. Kluge Stammbild.[2] § 93: **kalt-tro-* > urg. **halsra-* > **halstr,* jfr fvn. *fóstr* < **fōsra-*: got. *fōdjan* Noreen Urg. Lautl.[2] s. 192.

2. Nsv. *hägra.*

Verbet *hägra* och det däraf afledda nom. *hägring* äro liksom det föregående typiskt svenska ord, hvartill fonolo-

giskt befryndade motsvarigheter saknas i de öfriga nordiska och germanska språken.

Så vidt jag känner har *hägra* ingenstädes i den vetenskapliga litteraturen etymologiskt behandlats.

Med *hägring* förstår man ett atmosferiskt ljusbrytningsfenomen, som merendels på våra breddgrader visar sig öfver större vattenytor och består däri, att aflägsna föremål synas *upphöjda* öfver synranden och mer eller mindre fritt sväfvande i luften. På denna egenhet hos företeelsen syftar dess holländska namn *Uppdracht* eg. 'uppdragning', och om vi utgå härifrån, vinna vi en osökt förklaring jämväl af *hägra*.

Begreppet *hög* uttrycktes i de nordiska fornspråken med en ganska brokig samling nära besläktade former: fvn. *hór hár* komp. *hǽr(r)e hǿre,* fsv. *høgher,* fgutn. *haur,* komp. *hoygri.* Att stamformen *hā-* funnits jämväl på svenskt språkområde i forntiden, visas af *Ha-* i *Hatunum* nuvar. *Håtuna, Hakon* nuv. *Håkan* o. s. v., liksom å andra sidan fvn. *haugr* m. (= fsv. *høgher* m.) 'hög, kulle' är en substantivering af ett en gång på vestnordisk botten existerande adj. **haugr*. Stamformerna *haug-, hā-* och *hō- (hau-, hø-, hǣ-)* ha uppenbarligen en gång — de eller deras grundformer — tillhört samma paradigm, där de hvar och en intagit sin bestämda plats inom adjektivets olika komparationsgrader, numeri och kasus. Då senare detta brokiga flexionsschema förenklades, har bland många andra möjliga utjämningsformer också bildats en positiv *hāg-* genom kompromiss mellan *haug-* och *hā-*. Detta *hāg-* återfinna vi i nno. dial. (Sätersdalen och Telemarken) *håg* komp. *hægre* sup. *hægst* med komparation som i nsv. *låg lägre lägst.* Samma komparativ och superlativ möta vi jämväl i färö. *hægri hægstur,* hvartill positiven dock heter *høgur.* Förutsättningarna för uppkomsten af en form *hāg-* på svenskt språkområde ha, som vi ofvan visat, jämväl funnits för handen: stamformerna *haug-* och *hā-*. Att ett *hāg-* i vissa trakter en gång existerat, visar blek. *hägda* v. intr. 'hägra, stå upprest, intagande stor plats', K. Nilsson Ord

och Talesätt från sydöstra Blekings strandbygd och skärgård s. 53. Detta *hägda* är afledt af ett fsv. **hæghþ*, sidoform till *høghþ*. Fsv. **hæghþ* motsvaras fullständigt af nno. dial. *hægd* f. 'höjd'.

Af komparat. till fsv. **hāgher* **hǣghri* är nu — menar jag — nsv. *hägra* bildadt. Verbet *hägra* betyder således eg. 'förhöja' eller 'bli högre'. "Skären hägra" 'skären bli högre' är ett uttryck, som fullständigt täcker det intryck, företeelsen gör på ögat.

Verb afledda af komparativer äga vi t. ex. i fvn. *betra*, fsv. *bætra* 'förbättra', nsv. *försämra, förvärra* o. s. v. Och jag känner ännu en afledning af komp. *hægri* nämligen nno. dial. (Telemarken) *hægra* vb. 'pryde, pynte op til en Helligdag' Aasen s. *helga*. Betydelsen synes här till en början ganska afvikande från den vanliga bet. hos adj. *hög*. Men att *hægra* icke desto mindre hör samman med det telem. *haag* 'hög', visas af det nno. dial. *hædd* 'ophøiet, sat høit; begunstiget, favoriseret; velhjulpen og velklædt' Ross.

hägra synes vara ett ursprungligt götalandsuttryck. I Västergötland brukas det allmänt i folkmun vid de stora sjöarna. I Östergötland är uttrycket ock gängse.

I Svealand och gamla sveabygder använder allmogen däremot ett annat uttryck *skulla (opp)* och *skullra (opp)*, hvilket äfven betyder 'lysa, glänsa; synas stort och grant på långt håll; skifta' Rietz. Detta ord är identiskt med nno. dial. *skolla* 'synes, vise sig; glimre; rage højt op, skrolle, se stort ud og optage et stort Rum' Aasen, fvn. *skolla (ld)* 'slingre, svæve', väl snarare 'glisa fram', hvilka ord förmodligen höra samman med mht. *schillen* nht. *schillern* 'blänka, blinka'.

3. Nsv. *på (en) höft.*

Uttrycket har en betydande spridning så i riksspråket som dialekterna. Jfr Grip Skuttungemålets Ljudlära (= Sv. Lm. XVIII. 6) s. 48 och Rietz s. *höfft*. Det anföres under

formerna *på en hyft* och *på en höft* bl. a. af Spegel Gloss. 1712 s. v. och af Hof Sv. Språkets rätta skrifsätt s. 167: "*på en hyft eller höft* säges af många". I nsv. dial. (Upland) har det nu formen *hyft* enl. Grip anf. st.

På *hyft, höft* har på många håll bildats ett verb *höffta* 'gissa till, träffa lagom, afpassa något så nära man kan' Västerbotten; *hyfta täll, höfta till,* 'på en höft bestämma, gissa' Upland, Närke, Småland enl. Grip och Rietz.

Grip anf. st. anser att *ў ŏ* i detta ord återgår på äldre *ў* och förklarar *hyft, höft* som lånord från mlt. *hufte* 'coxa', ehuru han medger sig icke kunna med paralleler styrka betydelseöfvergången. Jag har förgäfves sökt sätta mig in i Grips tankegång. Det kan då synas djärft att bekämpa den, men det är viktiga invändningar att göra mot antagandet af lån från lågtyskan: ett mot *på en höft* direkt svarande uttryck saknas i lågtyskan; den starka utbredningen inom nsv. dialekter talar i sin mån mot lån och detta desto mer som i dialekterna af ordet *höft* afledts ett verb, som saknas i riksspråket.

Nno. dialekter äga ett talesätt som till betydelsen fullständigt samstämmer med *på en höft* och till formen tydligen är besläktadt: *paa eit høve* 'paa Slump, paa Træf' af *høve* n. 'Træf, Slumpetræf' äfven 'Tilfælde, Leilighed; Forhold, Stilling; Passelighed' = fvn. *høfi* n. 'Maal som man ved Skydning eller ved Kast søger at træffe; hvad som er passende for en'. Detta *høfi* n. är ju en afledning på fvn. *hóf* n. 'hvad der passer for den forhaandenværende Omstændighed' Fr.[2] = fsv. *hof* n. 'hof, hofsamhet, måtta' Sdw. Hit ock fvn. *høfa (fð)* 'give noget Retningen mod et vist Maal; træffe, ramme; passe til noget etc.' = fsv. *høva* 'afpassa, måtta; öfverensstämma'. Till *hōf, høfa* har i gammal tid bildats ett *ð (þ)*- femininum **høfþ*, yngre **høft* 'träffande, träff' liksom till fvn. *sóme* m. 'Ære' och *søma (mð)* 'forøge ens Anseelse' bildades ett *sømð* f. 'Anseelse, Ære'. Detta **høft* är utom i talesättet *på en höft* jämväl bevaradt som adv. i nsv. och

nno. dialekter: nno. *ei höfte gång* 'en sjelden Gang' Ross, nsv. (Norrl.) *høfftæ* 'särdeles, väl träffadt, lagom' Rietz. I båda dessa fall är *høfftæ, høfte* den gamla genitiven **høftar*, jfr *sømðarmaðr, sømðarklæðr* o. s. v. eg. 'ärans man', 'hedersdrägt' o. s. v., *úfriðar gangr* 'våldsamt antastande' eg. 'ofredsöfverfall'; på samma sätt alltså *ei høffte gång* egentligen 'ett slumpens tillfälle'. Af **høft* är också ä. da. *høfte* 'stemme med, samtykke' Kalkar afledt.

På (en) höft betyder alltså direkt 'slumpvis, på försök, på träff'. Och detta ligger också närmast att vänta[1].

4. Nsv. *fundera* 'tänka (på), grunda'.

Fundera har i nsv. sin väsentliga förekomst i talspråket, såväl riksspråk som dialekter. Rietz anger det som allmänt i allmogemålen. Här har det också gifvit upphof till bildningar som icke förekomma f. ö. Så t. ex. *fundér* n. 'begrundande, öfvervägande, tvekan'; *funderlig* adj. 'djupt tänkande'; *funderligt* 'fintligt'. I nno. dial. finns ock *fundera* i samma betydelse som i svenskan. I svenskan möter det hos Columbus Svensk Ordeskötsel 1678 och — såsom Tamm påpekat — hos Serenius Dict. Svet.-Anglo-Latinum 1741 samt hos West, Sv.-franskt Lexicon 1807. Däremot icke hos Sahlstedt. Nda. dial. *funderę en sag* 'behandla en sak' Feilberg hör icke hit utan till *fundera* 'planlägga'.

Tamm Etymologisk svensk ordbok s. 181 härleder nsv. *fundera* 'tänka på' från ä. nsv. och fsv. *fundera* (< mlt. *vundêren*) 'grundlägga'. *Fundera* 'tänka på' har enl. Tamm antagit sin nuvarande betydelse därigenom, att synonymet *grunda* 'tänka på' sammanblandats med det etymologiskt obesläktade *grunda* 'fundera, grundlägga'. Jag finner denna förklaring i flere fogar glappande och remnorna af sådan

[1] Då jag efter att ha nedskrifvit ofvanstående artikel omnämnde dess innehåll för professor Noreen, meddelade han, att han å föreläsningar framställt väsentligen samma mening.

art, att de stycken man velat anse som passande i hvarandra säkerligen aldrig hört ihop. För det första är det icke uppvisadt, att *grunda* 'cogitare' och *grunda* 'fundare' någonsin sammanblandats. I mitt språk — och jag har hört andra instämma — äro de icke ens formellt lika, såsom de äro det i skriften. Jag säger *grunna* om jag vill uttrycka begreppet 'cogitare' men däremot *grunda* i betydelsen 'fundare'. Det senare uttalet hänvisar på, att *grunda* 'grundlägga' numera åtminstone är ett skriftspråksord, hvars *-nd-* har skriften att tacka för sin existens, under det *-nd-* i talspråket för länge sedan assimilerats. Nu är det ju visserligen möjligt, att *grunda* 'cogitare' och *grunda* 'fundare' förefunnits under lika form i samma språk, men jag lägger häller icke hufvudvikten på denna min första invändning. Tyngre vägande anser jag nämligen min andra vara. Därför att *grunda* 'cogitare' och *grunda* 'fundare' "sammanblandats", har *fundera* 'fundare' enl. Tamm antagit en ny betydelse 'cogitare'. Eller om vi vilja uttrycka saken på annat sätt: då *grunda* 'fundare' hade synonymet *fundera*, så bildades till *grunda* 'cogitare' ett synonym **fundera*. Jag har svårt att tro på en sådan betydelseinduktion eller nyskapning af former — på hvilketdera sättet man nu vill taga det. Tänkbara synas mig bådadera på sin höjd inom tjufspråk eller jargon, möjligen också inom något annat konstspråk. Men att *fundera* 'cogitare' skulle härstamma från något sådant, därom vittnar åtminstone icke dess känsloton, som eljest plägar vara så god vägledare vid afgörande af liknande frågor.

Man synes ha förbisett, att redan Ihre i Glossarium Sviogothicum framställt tvenne förslag till ordets härledning, af hvilka intetdera utesluter det andra och som båda öfverträffa Tamms. "Rustici Uplandorum", säger Ihre, "inde (ɔ: a *fund* 'technæ') vocem formarunt terminationis peregrinæ *fundera*, quod est animo volvere, agitare, nisi id referendum censueris ad vetus anglicum *fonde*, quod Junio teste notavit 'studere, conari', ags. *fundian* 'niti, attentare'.

I många svenska dialekter möter ett verb *fundra* 'fundera, grubbla'. Jag har själf iakttagit ordet i uppländskan. Doc. Björkman känner det från Närke och kand. Norrby från Ydre i Ögl. Verbet finns vidare i nno. dial. *fundra* 'sysle med noget i Stilhed, lure, liste' Aas. Såsom jag på annat ställe hoppas kunna visa, förekommer ordet äfven i fvn. hos Sighvat Thordson i hans Bersøglisvísur; här med ungefär samma betydelse som i nynorskan. Från detta *fundra* utgår nno. *funder* (med enstafvighetsaccentuering) n. 'Udflugt, Paafund' = nsv. *fúnder* väl pl. tantum 'påfund'. Därjämte finns i nsv. accentueringen *fùnder* (Kock Sv. Akcent I s. 206), hvilket är pl. till en sg. **fund* (jfr *påfund* o. s. v.) Vid sidan af *fundra* uppträder nsv. dial. (Gotland) *funda* 'ana', (Södra Möre, Bleking) *funnas* 'ana, komma under fund med, få hum om' 'fundera (sig till), inse' Linder Allmogemålet i Södra Möre, K. Nilsson Ord och Talesätt från från Sydöstra Bleking. Man inser genast att *fundra funda(s),* som förhålla sig till hvarandra som t. ex. fvn. *skotra: skota* 'skotta' o. a. se Hellquist Arkiv f. Nord. Fil. XIV 1 ff. o. 136 ff., höra samman med fvn. *fundr* m. = fsv. *funder* m. och *fynd* f., nsv. nda. *fund (påfund, samfund)* n. 'påträffande, möte, fynd, påfund'. Fvn. *fundr* o. s. v. är å sin sida nomen actionis till verbet fvn. o. s. v. *finna fann* (fvn. pret. pl. *fundum* ptc. *fundinn*) 'finna, eg. uppspåra'; äfven i fvn. 'udfinde, udtænke, opfinde' Fr.[2].

I *fundera* vill jag nu se en "uppsnyggning" af det nämnda *fundra,* föranledd genom påverkan af de talrika i nordiska dialekter inlånade orden på *-era,* såsom *studera, hantera, spendera, cedera, domdera, fallera* och många andra. Anledning till denna "uppsnyggning" kan man söka i följande omständigheter. I uppsvenskan (Mälardalsdialekterna) har redan tidigt infinitivens m. fl. formers ändelse *-a* synkoperats i de fall, då hufvudtrycket icke hvilade på verbet utan på en med detta förbunden preposition eller predikatsfyllnad etc. Så möta vi t. ex. hos Columbus i hans Svensk Ordeskötsel

häf út = kasta út, håll tåf = hålla af, vind ópp = vinda úpp. På detta sätt ha som bekant många nusvenskans kortformer af verb som *rå* < *råda, ta* < *taga, ha* < *hafva* o. s. v. uppkommit. Träffas nu ett verb af typen *fundra* t. ex. i förbindelsen *fundra út* af denna synkope, måste *r* bli sonantiskt och vi få formen *funder út;* jfr nsv. dial. (Uppland) *skuller ópp* 'hägra': *skullra* och *tøvel ióp se* 'trassla ihop sig': *tøvla.* Då nu å andra sidan verben på *-éra* ännu på många håll uppträda med synkoperad ändelsevokal i infinitiv och andra former samt därjämte på många håll i såväl svenska som norska och danska dialekter ha benägenhet att förlägga sin hufvudton på första stafvelsen, se Lindgren Sv. Lm. XII 1, 17 f., så kunde lätt för språkkänslan **funder (út)* te sig som en obetonad form af ett verb på *ér(a)* och uppslaget till en starktonig form *fundér(a)* var därmed gifvet. Huruvida denna ombildning bör med Ihre tillskrifvas "rustici Uplandorum" eller möjligen bildade kretsar, kan vara ovisst. Dock synes ordets kraftiga spridning i såväl svenska som norska dialekter tala för en folklig härkomst. Skulle emellertid det senare alternativet vara det riktiga, är ju en ombildning genom inflytande från *fundera* 'grundlägga' också tänkbar.

Uppsala i januari 1902.

Otto von Friesen.

SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIFVEN AF

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

ANDRA ÅRGÅNGEN

1902

I DISTRIBUTION HOS
AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

UPSALA 1902—1903
UPSALA NYA TIDNINGS AKTIEBOLAG

INNEHÅLL.

Randanmärkningar till Spencers "The philosophy of style".

Spencers lilla undersökning om stilen, offentliggjord redan 1852, är ett beaktansvärdt bidrag till den icke alltför talrika litteraturen i dessa frågor, är ett utkast med många värdefulla punkter, men lämnar rum för betydande invändningar och är som helhet föga tillfredsställande. Dess namn redan vittnar om bra mycket anspråk.

Jag sammanför här några reflektioner och anmärkningar, som skrifvits ner omedelbart efter genomläsning af den spencerska uppsatsen utan att ordna dem till en systematisk positiv framställning, endast som anteckningar i margen, belysande några ställen i det lilla arbetet.

Hvad menar Spencer med stil? Tärmen tycks vara tämligen kameleontisk hos honom. Än sammanfaller den med personligt uttryckssätt, än motsvarar den: språkriktighet, än synes den mig helt enkelt och simpelt vara liktydig med: språk (som uttryck för tankar).

Naturligtvis blir denna vacklan i den grundläggande tärmens betydelse med dess hopblandning af helt skilda begrepp ödesdiger för uppsatsen och slutledningarna däri. Ordet stil har nu visserligen de mest olikartade inneböder — såsom i: "latinsk stil", "det är stil på henne" och snarlika ända till Buffons "stilen det är människan", Sédaines "stilen det är ingenting eller mycket litet", Atterboms "det sätt hvarmed

konstnären har känt, uttrycket, åskådligheten af det honom egna känslosättet“, Taines “den goda stilen, det är konsten att få folk att lyssna och att göra sig förstådd“, och hundra andra som närma sig till mera vetenskapliga bestämningar.

Spencers uppfattning af uttryckssättets konst är ganska fatalistisk. Den som är född med “a clear head, a quick imagination and a sensitive ear“ den blir en god stilist utan “acquaintance with the laws of composition“ — men de öfriga ha sannerligen inte just några utsikter till framgång. Med ett underligt medgifvande tillägger han emellertid: nevertheless, *some* practical result may be expected from a familiarity with the principles of style. Efter att förut ha framhållit att praktik som mottagare af välstiliserade former är den enda vägen för att lära sig “wellframed sentences“, anser han sålunda att stilistisk analys, analys af medlen för målens nående, är af föga värde. Den imitativa, oreflekterade metoden skulle således vara tornhögt öfverlägsen en genomtänkt sträfvan — det är hemskt. De negativa konsekvenserna af en dylik ståndpunkt dra sig själfva.

Emellertid torde Spencer egentligen inte ha afsett en så vetenskapligt nihilistisk uppfattning. Det är nog snarare den gängse undervisningen i grammatik som han ogillar och skattar ringa. “The usual school-drill“ är tvifvelsutan hvad Spencer vill åt och detta ju med rätta. Men det förefaller öfverraskande, att han inte genomskådat undervisningssättets fel och förordar ett reformeradt sätt att lära uttryckets konst. Eller anser han liksom hans landsman, den geniala estetikern Oscar Wilde, att ingenting som är värdt att kunna, kan läras ut? Den paradoxen skulle inte klä honom lika väl som den klär Wilde.

Jag tar därför fasta på Spencers medgifvande, att något praktiskt resultat torde det likväl ha att göra bekantskap med principerna för framställningssättet. Först och främst gäller detta om skiljandet från hvarandra af de s. k. stilarterna. Visserligen är det min åsikt att man hittills för-

farit både alltför summariskt och alltför systemfilosofiskt vid dessas uppställning, men man är nog i alla fall på rätt väg, då man sökt hålla i sär dem genom att indela dem i "högre språk", "lägre språk" o. s. v. Dessa tärmer äro emellertid helt visst förvirrande och olämpliga. De smaka snarast af att vara "populära" på ett sätt som vetenskapen hälst bör undvika att vara det. Högre och lägre i öfverförd bemärkelse ha ju merendels ett omdömesvärde, ha en nästan moralisk klang. Det finns från vetenskaplig synpunkt inget som hälst skäl att döpa predikstolens språk eller det konventionellaste uttalet till högre, lika litet som man utan vidare kan vara befogad att anse det hvardagliga umgängets språk lägre. Men de språkgrupper, som afses med tärmerna i fråga äro tvifvelsutan i hufvudsak riktigt fattade. Till dem måste man nu lägga en hel del hittills icke namngifna eller framhållna "stilarter", hvilka äro väl så viktiga att iakttaga och särskilja, och dessa olika gruppers inbördes olikhet, deras kännetecken, särlagar och särsyften är det af lika stor vikt att undersöka och lära praktiskt som teoretiskt. Praktiskt är det af betydelse, därför att stilarterna äro så olika i sin byggnad och tjäna så olika afsikter, att behärskandet af en icke i och för sig medger behärskandet af en annan. Teoretiskt, emedan vi genom jämförelser och undersökningar af de olika sätt hvarpå vi nå olika syften med vår språkliga verksamhet just hinna fram till det, som är det innersta i språkvetenskapen, eller för att tala med Bréal: "encore faut-il le (le langage) prendre par la côté oú il parle à l'intelligence. Si l'on se borne aux changements des voyelles et des consonnes, on réduit cette étude aux proportions d'une branche secondaire de l'acoustique et de la physiologie".

Mig förefaller det i hög grad tvifvelaktigt, att det är stämningsvärdet, som är det enda eller det alltid väsentligaste som skiljer stilarterna åt. Och jag håller mig i det hänseendet ganska oförbehållsamt till Karl Otto Erdmann, som ägnar några ord åt dessa förhållanden i sin bok "Die Bedeutung des Wortes".

Skulle man nu också kunna förmoda, att Spencer ginge in på att tillmäta betydelse åt en stillära af det slag, som jag ofvan antydningsvis omtalat, har han likväl på inget sätt visat sig uppskatta eller öfverväga de olika stilarnas kraf. Han börjar med att säga: No general theory of expression seems yet to have been enunciated. Jag skulle vilja påstå, att detta är helt naturligt, och att det motsatta vore lika olyckligt som onödigt. Hvarför skulle man söka en gemensam synpunkt för alla uttryckssätt, hvarför skulle man vilja finna en allmän norm för hvad som är olikartadt till sin syftning och skiljaktigt till sina medel och sålunda inte kan förenas och slås ihop? Åtminstone kommer man då till så allmänna formler att de ingenting säga.

Spencers eget försök att finna en fundamentalgrund har slagit illa ut och talar i sin mån emot att söka detta x. Som bekant uppställer han som sin "general theory": the importance of economizing the reader's or hearer's attention. Att detta inte håller streck ens i en majoritet af fall, är lätt att ådagalägga.

Liknelsevis skulle jag vilja påpeka, att sparsamheten lika litet kan vara grundvalen för språklifvet som för annat lif. Sparsamhet är ju undvikande af utgifter, en utomordentligt god sak för öfrigt, men denna negativa sträfvan måste ju i alla fall stå tillbaka för den ännu viktigare positiva: förvärfvande af inkomster. När Spencer med sin maskin-bild i tankarna säger om den språkliga alstringen att "in composition, the chief, if not the sole thing to be done, is, to reduce this friction and inertia to the smallest possible amount", då har han förgätit, att den förnämsta språkliga lagen måste gälla åstadkommandet af någonting och inte undvikandet af någonting.

Innan jag vänder mig till skärskådandet af denna allmänna lag och dess oriktighet, vill jag emellertid söka uppvisa en enligt min mening mycket viktig orsak till att Spencers försök slagit så illa ut. Det är falskheten hos en pre-

miss. Denna lyder: Regarding language as an apparatus of symbols for the conveyance of thought. Han betraktar språket som en "mechanical apparatus" och finner då, att "whatever force is absorbed by the machine is deducted from the result". Om man, som Spencer gör här, endast tar i betraktande en sida af den språkliga verksamheten, och endast eftersträfvar att låta denna komma till sin rätt, då blir resultatet ensidigt och därför oriktigt. Spencer har endast tänkt på språket som meddelelsemedel, ja snarast som ett högligen dåligt sådant medel till och med ("language must be regarded as a hindrance to thought, though the necessary instrument of it")[1], hvarför han behandlar det närmast som en vårdslös och ovålig tjänare. Utom den att förmedla rena meddelanden — ungefär hvad man plägar kalla notiser — har ju språket också många andra uppgifter att fylla. För att hålla mig till endast ett slag, inskränker jag mig till det estetiska språkbruket eller språket i dikten. Där är det ju fantasi och känsla, som i första rummet skola uttryckas — och äfven meddelas — men de betjäna sig sannerligen inte af lakonismer. Spencer förbiser alldeles att orden icke blott äga ett begreppsinnehåll, utan äfven ha bibetydelser och stämningsvärde — jag begagnar Erdmanns tärmer. Hans Larsson framhåller, att orden böra vara inte blott appellativt utan äfven associativt riktiga — hvilket i sak är det samma som jag åsyftar med Erdmanns uttryck — och detta gäller naturligtvis i lika hög grad om ordföljder, konstruktioner och fraser. Då jag nu minst lika ofta vill framkalla en känsla med mitt ord, som jag sträfvar efter att meddela ett faktum[2], är det minst hälften af all språklig produktion, som icke

[1] Erdmann menar ungefär detsamma, se inledningen till hans arbete: Dass wir Alle im Banne der Sprache leben o. s. v.

[2] Jag frånser här alldeles den filosofiska spetsfundigheten, att det skulle vara meddelandet om den faktiska tillvaron af en känsla, icke uttrycket af känsla, som ges genom språket åt de producerade fonemens mottagare.

lyder under lagen om sparsamhet med åhörarens uppmärksamhet. Ty känslan påverkas af helt andra medel än sparsamhet — det torde man få anse vara allmänt kändt. Men vidare är denna sparsamhetslag gifvetvis helt och hållet utan värde i alla de fall, där det inte behöfs någon sparsamhet. Korta notiser kunna saklöst lämnas i en stil, som är ordrikare än det betalda telegrammets. Den invändningen lönar sig knappast, att man skall vara sparsam äfven om man har föga att säga, ty gäller anspråket på mottagarens uppmärksamhet endast för en kort stund, kanske bara några sekunder, kastas nog producentens hela sträfvan på att göra fonemet uttrycksfullt — hvilket icke är detsamma som lätt att uppfatta.

Själf har Spencer gjort ett undantag från sin regel, som är synnerligen besvärande för nämnda regels egenskap af att vara allmängiltig. Han säger: A word which in itself embodies the most important part of the idea to be conveyed, especially when that idea is an emotional one, may often with advantage be a polysyllabic word. — Huru, frågar man sig gifvetvis med billig förvåning, kan det vara möjligt att det ord "som framställer den viktigaste delen af ett meddelande" (jag nyttjar Robinsons öfversättning, som förmodligen är bekant för flertalet) med fördel är långt, ehuru "a certain effort must be required to recognize every vowel and consonant"? Skulle sålunda den språkliga hufvudregeln endast gälla för de delar af respektive former, som inte äro de viktigaste? Och hvilka äro skälen till ett så important undantag? Jo: 1) a voluminous, mouth-filling epithet is, by its very size, suggestive of largeness or strength; 2) a word of several syllabes admits of more emphatic articulation och 3) a long word allows the hearer's consciousness a longer time to dwell upon the quality predicated. Här är all sparsamhet lagd till sides och jag är ganska enig med den ärade författaren, ehuru äfven dessa satser synas mig väl generellt fattade. Men hur går det med den stora regeln, om sådana

hänsyn som dessa få göra sig gällande? Naturligtvis är det ingen skillnad mellan ett ord och en ordfogning i dess förhållande till dylika regler. Och då få vi en hel del följdsatser, som upphäfva sparsamhetsbudet i ytterligare en mängd fall. Om ett långt ord bättre än ett litet kan suggerera in föreställningen om storhet och mäktighet, så kan detta naturligtvis också vara fallet med en hel lång fras i förhållande till en kort sådan. Detsamma gäller emfasens möjlighet. Detsamma gäller äfven tillfället att uppehålla sig vid den ifrågavarande egenskapen.

Men hvem kan anse att dessa satser äro tillämpliga endast då man vill uttrycka en stark känsla? Det språkliga meddelande, som vill bli uppfattadt af åhörare eller läsare — det finnes äfven andra — är ju till för att göra intryck. Alltså ligger det i dess plan att i allmänhet göra mesta möjliga intresse, äfven om man vid olika tillfällen vill betala olika höga pris för att nå detta mål. Man må för öfrigt besinna, att det finns många fler vägar att nå målet än dessa nu omnämnda.

Jag återgår till den Spencerska tesen för att betrakta den under en annan synvinkel.

Om man endast sträfvar efter att göra uttryckssättet så lättbegripligt som möjligt, d. v. s. att göra sig förstådd — eller kanske riktigare: uppfattad — med användande af ett minimum uppmärksamhet hos åhöraren, så har man naturligtvis ingen särskild önskan att få ett personligt uttryckssätt vare sig hos en själf eller andra. Tror någon till äfventyrs, att individualiteterna skola göra sig påminta i alla fall? Jag anser detta gifvet, men kan likväl inte finna annat än att sparsamhetslagen efter bästa förmåga skall bidraga att släta ut allt personligt, i den mån det är möjligt. Hur fruktansvärdt entonigt skall inte allt språk bli, om man blott vill anse det begreppsliga innehållet som verkligt innehåll! Hvarje människa färglägger sin framställning efter egen beskaffenhet och detta är lyckligtvis outrotligt, men man kan

ändå komma rätt långt i stereotypering och förflackning just genom att medvetet aflägsna denna personliga särprägel. Hur föga tacknämligt detta är i själfva verket, det kunna vi finna vid en jämförelse mellan journalistik och belletristik. Den förra kräfver nog långt mindre uppmärksamhet än den senare för att begripas — men den intresserar långt mindre, därför att den är så oerhördt opersonlig, så slätstruket renons på alla färger. Just normalprosan — som jag aldrig i världen kan sätta som ett mellanled mellan "lågprosa" och "högprosa" — visar opp, hur klent det stilideal är, som den spencerska teoriens förverkligande skulle framkalla.

Ungefär samma anmärkning riktar M. Guyau i "l'art au point de vue sociologique" mot Spencers åsikt. Jag kan inte fullt uppskatta hvarken Guyaus eller Spencers spekulationer om fördelen eller nackdelen af adjektivets plats i engelska eller franska, de ha i alla händelser ingen allmängiltighet. Men med rätta angriper Guyau Spencers sparsamhetsteori. Jag tillåter mig anföra följande: On ne peut véritablement voir dans l'économie de *l'attention* qu'une règle aussi peu absolue que l'est, en général, celle de l'économie de la *force.* Au premier abord, ne semblerait-il pas logique, toutes les fois qu'on accomplit un travail, de n'avoir en vue que le moyen de le faire vite et bien, en dépensant le minimum de force? Härmed torde liknelsen med maskinen vara bragt ur världen för alltid, isynnerhet som Guyaus analys af Spencers eget exempel: Great is Diana of the Ephesians öfvertygande visar, att det där inte är fråga om att ekonomisera med uppmärksamheten utan att "attirer et diriger l'attention, ainsi que l'association des idées, en vue de l'imition et de la perception".

Ingalunda är det emellertid Guyaus mening, att kraftbesparingen skulle vara idealet. Han kommer istället till slutsatsen: Economiser l'attention n'est donc pas le but dernier d'un auteur, mais bien plutôt obtenir et retenir l'attention. Att väcka och hålla kvar intresset — ja, det synes mig

snarare vara den språkliga producentens uppgift än att hushålla med den uppmärksamhet han erhåller, hvilket väl kan ingå som ett moment i hans uppgift, men ovillkorligen är en något underlig grundprincip. Guyau fortsätter: Or, le style est précisément l'art d'intéresser, l'art de placer la pensée, comme on ferait d'un tableau, sous le jour qui l'éclaire le mieux, c'est l'art enfin de la rendre frappante, de la faire saillir en relief, et passer, pour tout dire, de l'auteur à autrui dans sa plénitude.

Här har Guyau lika bestämdt tagit stil i bemärkelsen konstnärlig stil, som Spencer sett bort från dennas tillvaro, då han satte opp sparsamhetslagen. Jag vill lika litet skrifva under det ena som det andra, men jag misstänker att det finns mer allmänsanning i Guyaus sats än i Spencers. Flera och större språkliga områden torde lyda den förra än den senare. Guyau står för öfrigt ganska nära Spencer i sin uppfattning af språkets uppgift, ehuru man hos honom inte möter samma tämligen banalt utilistiska formulär. Språket är för honom också ett meddelelsemedel (le moyen de communiquer à autrui ses idées et *ses sentiments*[1]) och just *därför* kan han inte instämma med Spencer. Hans konstuppfattning är ju sociologisk för att begagna hans egen beteckning och det är därför i full öfverensstämmelse med denne som han yttrar: En outre, un style, qui, au lieu d'être simplement clair et impersonnel comme serait bien un filet d'eau, reflète une physionomie, nous fait comprendre et finalement partager (en une certaine mesure tout au moins) la façon de voir et d'interpréter les choses propre à un auteur; un tel style nous rapproche de l'auteur par cela même, nous amène à vivre de sa vie pendant quelques instants, et remplit de la sorte, au plus haut point, le rôle social attribué au langage.

Visserligen är äfven för mig det personliga det högsta i historien, men härvidlag är en annan synpunkt bestämmande, då jag inte kan sätta "le caractère vraiment social du style

[1]) Understruket af mig.

littéraire et poétique“ i första ledet. För mig är det språkliga uttryck bäst, som kommer närmast det personliga själslifvet hos en författare — jag talar här endast om vittra. Hans språkbruk är först och främst hans person såsom fixerad i ett visst moment. Skall en utveckling af individens eller släktets språkbruk öfverhufvud kunna äga rum, måste den gå genom alltjämt adekvatare uttryck för personligheter. Detta gäller icke blott om det estetiska språkbruket utan är utsträckligt till all språklig produktion — med undantag måhända för rena fakta, notiser.

Vill jag se saken från åhörarens sida, så finner jag att samma regel fortfarande gäller, ty, som jag nämnt ofvan, ingenting väcker och vidmakthåller intresset så som det personliga uttryckssättet.

Naturligt nog bli för den spencerska uppfattningen de olika territorialspråken en ofullkomlighet och universalspråket det drömda idealet, ty om stilen endast har till ändamål att så ekonomiskt som möjligt uttrycka tankar, då blir ett allmänt teckensystem sådant som matematikens hvad vi skola önska oss. När vi kunna bli mogna för ett slikt, kan jag inte räkna ut, men att vi sannerligen inte äro det ännu, det är säkert. En öfvergång på några år från svenska till världsspråket skulle kosta oss orimliga summor i tankar, som aldrig fingo röst, fakta, som aldrig blefvo meddelade, känslor och fantasier, som aldrig blefvo fästa i en blifvande form. Gounod förtviflade öfver att Margaretas cantilena: “Salut, demeure chaste et pure“ i italiensk öfversättning fick formen: “Salve, dimora casta e pura“. Den djupa, milda klangen i urtexten hade gifvit vika för slamret af fanfarer; han återfann i öfversättningen intet af den nattens och kärlekens hemlighetsfullhet som de ursprungliga ljuden uttryckte. Hur mycket skulle inte mistas, om alla nu befintliga vitterheter och stilar ginge all världens väg och universalspråket stode opp och finge en litteratur, som i öfversättning skulle ge folken deras litteraturer igen! Och blir den möjligheten

någonsin mer än hvad den är nu? Mångspråklighetens olägenheter icke glömda.

Än så länge — och förmodligen äfven för en oöfverskådlig framtid — är universalspråket, både det handgjorda och det därtill upphöjda enstaka territorialspråket, en dröm borta i det blåaste blå. Men så länge är det heller inte lönt att vidtaga några bestämda små detaljåtgärder i riktning emot detta. Annars har det ju händt, att man anfört närmandet till universalspråket såsom skäl för upptagandet af lånord, hur afvita ett sådant resonemang än är.

Ofvan sade jag, att Spencer tydligen ej tänkte på ett ords bibetydelser och känslovärde. Det framgår bland annat af hans uttryck: Both of two words, if they be strictly synonymous, eventually call up the same image. Egendomligt nog använder han här ordet "image" (hvilket gör att hans utsago blir bestämdt oriktig) och inte som ett stycke längre fram "thought", som kan försvaras. Det är just bilderna som bli olika, då man har med synonymer att göra. Den reala kärnan i: häst, krake, gångare, är en och densamma, men just den bild, den föreställning, som ligger bakom orden är olika för hvar och en. Spencers exempel: "it is acid" och "it is sour" tror jag heller inte på. Han menar, att acid, som läres senare än sour därför "not so readily arouse that thought". Är det inte ganska skilda föreställningar, som inges af dessa bägge ord? Och hur sant det än kan vara, att ord som äro oss bekanta från den tidigaste barndomen, äro de som vi lättast känna igen, hvarför deras konfrontering med respektive begrepp förorsakar minst besvär, så är det därför visst inte sagdt, att de ge oss det bästa och lifligaste intrycket. Dels kommer det ju till något som heter privilegierade associationer, hvilka kunna öfvertrumfa habituella och göra ett ganska nyinlärdt ord till ett långt starkare verkande än ett gammalt och vant. Dels *måste* ofta intresset vara väckt, för att vi skulle kunna tillgodogöra oss hvad som produceras och detta är mindre lätt,

då självfva formen inte är annat än hvardaglig. Dels måste det bli en strid i många fall mellan önskan att vara detaljutförlig och önskan att få det hufvudsakligaste begripet fortast möjligt. Så fort man vill nyansera i någon större utsträckning, måste man ta i anspråk en tämligen stor portion uppmärksamhet och måste då lämna de barndomslärda orden och öfvergå till långt senare förvärfvade. Men detta torde näppeligen i allmänhet vara till skades för intryckets styrka.

Äfven på de s. k. oratoriska figurerna vill Spencer tillämpa sin sparsamhetsteori. Synekdoke är enligt honom en förmånlig metod på grund af att den "more convenient or more accurate" presenterar föreställningen (the idea) i fråga. "A fleet of ten sail" är en bättre fras än "a fleet of ten ships", emedan det förra uttrycket "more readily" suggerar fram bilden af en grupp fartyg på sjön; och detta beror enligt Spencer på det att seglen äro "the most conspicuous parts of vessels so circumstanced". — Jag vill här passa in den anmärkningen, att just genom att nyttja ordet "suggest" har Spencer visat hän på den afsikt, som vi så ofta hysa, när vi tala, men som vi sannerligen inte få tillfredsställa, om vi skola ekonomisera med åhörarens uppmärksamhet. Vi vilja påverka åhörarens själslif i en viss riktning, ge honom en viss stämning — men hvilka äro våra medel? Att *leda* uppmärksamheten i en viss riktning, ofta en vandring öfver stock och sten, rakt ingen ginväg, rakt inte den kortaste eller den raka linjen mellan två punkter. Det förtjänar ju för öfrigt att uppmärksammas, att så fort vi komma in på suggestiva uttryck, är språket inte längre "an apparatus of symbols for the conveyance of thought", utan då gäller det vilja och känsla. — Guyau invänder här emot Spencer, att metaforens öfverlägsenhet öfver liknelsen beror på, att metaforen är en syn, en bild (une vision) men jämförelsen en syllogism, en serie resonemang.

För min del finner jag Spencers hela slutledning alldeles sväfvande i luften. Hvarken är det ena uttryckssät-

tet som regel öfverlägset det andra eller förhållandena mellan dem beroende på uppmärksamhetsekonomi. Det är en särskild fråga för hvarje fall, och jag tror inte på någon som hälst allmän lag för dessa figurer. Inte ens det allmänna och ofta upprepade påståendet, att konkretion öfvergår abstraktion är hel sanning. Visserligen lider vår normalprosa i hög grad af att vara konventionellt abstraherande, men en motsatt ytterlighet skulle lika litet vara till gagns. Guyau finner kung Lears utrop "Ingratitude, démon au coeur de marbre" i formuleringen öfverlägset en till liknelse företagen omändring: "Ingratitude, démon dont le coeur est semblable au marbre". Ja, naturligtvis. Det är väl inte synnerligen märkvärdigt, eftersom Shakespeare nyttjat det förra uttrycket och inte det senare. Guyau resonerar, som om man skulle afse att nå samma resultat med det ena som med det andra. Men det är just det man inte gör. Tag Heidenstams rader:

Likt på en fäll en kastad silfverslant
låg ljus en glimt af sol från mulen himmel
på vallens grönska.

Hvarför skulle man ta bort "likt" och göra om liknelsen till en bild? Det blefve att göra alltför mycket af den jämförelse, som nu kommer med en egendomlig makt af på en gång klarhet och betänksam, varsam ro. Det är "silfver-" som är kärnan däri, men detta får inte framhållas för mycket, får inte rycka till sig mera uppmärksamhet än hvad som kommer på liknelsens lott. Några rader nedanför står det däremot

den afund, hvilken är berömmets skugga.

Där vore återigen en liknelse fördärflig, skulle ta bort af styrka och makt.

Eller låt oss ta ett annat exempel, från Fröding.

Ditt hufvud höll du lutadt *som* säfven för vinden
och blek var du om kinden
som blekaste blomst som i skogsmon står.

Här kan *som* på inga villkor tas bort. Liknelsen är endast en liknelse, d. v. s. det är partiell öfverensstämmelse, som afses; bilden skulle medge eller rent af nödga till en mer utsträckt identitet än afsedt och godt vore[1]. Alltså, felet i Spencers resonemang ligger i bristande analys af en tillräcklig mängd enskilda fall, och orsaken härtill är ytterst den att det stoffliga underlaget för allt detta filosoferande är för litet. Spencer tycks här, liksom så många äldre språkresonörer, generalisera med enstaka fall som grunder utan att excerpera ens en enda liten bok ordentligt, utan att analysera exemplen från dessa två synpunkter: hvad har författaren velat få fram? Hvad har verkan af hans ord blifvit? Jämförelsen mellan dessa svar är det som skall ge belysningen af respektive metoder och deras värden.

Jag återvänder till den spencerska synekdoken "a fleet of ten sail" för att betrakta den från en annan ståndpunkt. Spencer föredrar synekdoken framför det ursprungligen gifna "of ten ships" emedan den tar: the most conspicuous parts. Wilkens har samma uppfattning, han säger om metonymi och synekdoke att "Deres oplivende eller kække Virkning beror paa, at de ere Udtryk for en rigere, mere levende Forestilling". Är detta så säkert? Äfven härvidlag måste man se till afsikten. Tag inledningsraden till Frödings "Sjöfararen vid milan":

Vid milan har jag vaktat i vinter och vår

— är det någon som vill påstå att orden vinter och vår äro valda därför att de äro uttryck för rikare föreställningar om tiden och dess gång? Naturligtvis äro de tagna för att åstadkomma alliteration, och äfven om orden sommar och höst hade innehållit några "more conspicuous parts" skulle säkerligen detta hänsyn fått ge vika. Pecz anser i likhet med

[1] Jämför de formler, i hvilka W. Pecz, Beiträge zur vergleichenden tropik der poesie (Berlin 1886) karaktäriserar de olika figurerna: synekdoke a pro a + b, a + b pro a, metonymi a pro b, b pro a och liknelsen a : b = A : B.

Gerber att synekdoken härrör från åskådningen, metonymin från reflektionen och proportionstroperna från fantasin. Jag är inte öfvertygad om att detta är så alldeles säkert.

"This superiority of specific expressions is clearly due to a saving of the effort required to translate words into thoughts. As we do not think in generals but in particulars — as, whenever any class of things is referred to, we represent it to ourselves by calling to mind individual members of it; it follows that when an abstract word is used, the hearer or reader has to choose from his stock of images, one or more, by which he may figure to himself the genus mentioned. In doing this, some delay must arise — some fone be expended; and if, by employing a specific term, an appropriate image can be at once suggested, an economy is achieved, and a more vivid impression produced".

Detta är ofta sant, men det är inte alltid sant. Det finns en hel del själslif, som just uttrycks — och därför äfven sympatiskt väckes — därigenom att man nyttjar obestämda och abstrakta ord och ordasätt. Jag erinrar om Heines dikt "Loreley". Wilkens (Poesien, s. 99) säger just om denna dikt och de däri förekommande abstrakta uttrycken: Ja, er der Følelse og Stemning i det hele, kan det endogsaa siges, at selve Ordenes Almindelighed og Ubestemthed fremmer Stemningen gennem et Væv af fjernere Associationer. — Virkningen er naaet ved temmelig almindelige, ubestemte Forestillinger + Rytme og Rim.

Icke synnerligen lycklig i sin bevisföring är Spencer, då han söker ådagalägga att den engelska ordföljden "a black horse" spar uppmärksamhet och således är öfverlägsen den franska "un cheval noir". Här synes mig Guyau med all rätt satirisera Spencer, då han säger att "cette infaillible langue anglaise" inte i detta fall fått sin öfverlägsenhet öfver det franska bevisad. Ty den stackars människa, som är piskad att föreställa sig något bakom hvarje ord, hinner lika väl tänka sig ett species af svart som ett species af häst,

innan det andra ordet kommer till. Spencer har påtagligen låtit lura sig af att häst är ett tingord och svart ett egenskapsord och inte tänkt på att vi i båda fallen inte kunna få en schemabild, utan gifvetvis föreställa oss en del, något inom det helas omfång befintligt. Men det är ju värdt uppmärksamhet i alla fall detta Spencers försök att förklara en ordföljdslag, endast att man bör sträfva efter att komma till verkliga resultater, realförklaringar.

Min kunskap i engelska är alldeles för otillräcklig för att jag skulle kunna diskutera de exempel, som Spencer dragit fram på direkt och indirekt ordföljd samt de omändringar han gör af dessa för att få dem så lättuppfattade som möjligt. Men en sak har Spencer fullkomligt undvikit att ta med i diskussionen och den är likväl ganska betydelsefull. Det är hvad Cederschiöld i sin artikel "Frasen som fallgrop" i denna tidskrifts förra häfte delvis berört. I sin fulla omfattning kan denna viktiga sats formuleras sålunda: man bör alltid laga att en fras är så ordnad, att den uttalas med naturlig satsbetoning. Man påträffar ofta en sönderhackning af den naturliga ordföljden, som måhända är "logiskt", men sannerligen inte språkligt berättigad, isynnerhet är detta fallet hos författare med hvad man brukar kalla akademisk stil. Jag anför här ett par prof ur Elof Tegnérs efterlämnade arbete "Från farfars och farfarsfars tid":

Vemodigt tänker han i sitt gamla fädernesland, såsom vi se, tillbaka icke blott på hvad han ..... (s. 7) (tänker tillbaka på — måste höra ihop).

I föreningens "sociala afdelning" samlades under ledning af denna afdelnings förman ungdomen till soiréer med musik, deklamation och föredrag (s. 206; under ledning af fören. i .... samlades ungdomen)

Han besökte, i olikhet med de andra biskoparne, aldrig prästeståndets klubb (s. 310; i olikhet med de .... besökte han aldrig)

Ej var det att undra, om han, såsom säges i en an-

teckning från besöket i Karlskrona, redan såg åldrad ut (s. 69; Ej var det .... om han redan såg åldrad ut, såsom det säges ....)

Dylika stelbenta meningar äro naturligtvis inte hemma i talspråk, utan endast tillhöriga pappersstilen.

I fråga om Spencers uppfattning af den betydelse, som rytmen äger i en dikt, hänvisar jag till Edmund Gurney, The power of sound, London 1880, som sid. 441 noten ganska utförligt bemöter påståendet, att det regelbundna återuppträdandet af vissa egenheter i det metriska språket skulle medgifva en bestämd hushållning med uppmärksamheten. Jag vill endast påpeka en lustig detalj i resonemanget om poesin. Spencer framhåller poesins böjelse för brachylogi, hvarigenom den enligt hans mening ypperligt fullföljer sparsamhetsteorien. Han nämner sålunda som dithörande drag: imperfect periods are frequent; *elisions are perpetual* [1].

Elisionerna, som framgå ur svårigheten att passa in vissa ord i det metriska schemat, skulle bero på den starka känslan, skulle öka effekten af det skrifna, skulle vara något förträffligt. För att hålla oss till ett svenskt exempel, är det sålunda bättre, att Tegnér skrifver Ingborg för Ingeborg, albaster för alabaster, Nor för Nore, Bragbägar för Bragebägar, ehur för ehuru? Jag tror det inte. Bland annat därför, att den ovanligare formen nödgar oss till någon biuppmärksamhet på själfva ljuden, som inte ge oss det fonem, som vi vänta och skulle känt igen — jag hämtar vapnet ur Spencers eget förråd af skäl.

Ofvanstående spridda anmärkningar hänföra sig till mer eller mindre väsentliga delar af Spencers uppsats. Senare hoppas jag få tillfälle att mera följdriktigt och sammanhängande få framhålla, hvad jag anser vara vådorna och felen i Spencers teori, tillämpad på stilistiken i dess helhet.

Tärnö, jan. 1902.

Ruben G:son Berg.

---

[1] Kurs. af mig.

Anteckningar om Kellgrens metrik.

Det har länge varit bekant, såväl att Kellgrens form alltid var glänsande, som att den under årens lopp undergick en ganska väsentlig förändring i utvidgande riktning. Hans uttalanden om rimmets betydelse — i Utile Dulcis kungörelse om Thorilds pris för "Passionerna" (Stockholmsposten 1782), i de fyra rader, hvarmed han näpser den anonyme Engzells "Försök till orimmad vers":

"Ni skrifver rätt poetiskt,
men svenskan till sin skaldkonst
behöfver också rimmen,
ty annars blir det prosa",

och slutligen i "Nytt försök till orimmad vers" 1783 — hindrade honom icke att från och med 1789 då och då själf på allvar använda sig af orimmad vers, antika och antikiserande versmått samt blankvers. Redan tidigare och samtidigt visar sig hans minskade veneration för rimmet äfven på ett annat, mindre tilltalande sätt. Jag menar hans användning af hvad jag skulle vilja kalla lomhörda rim d. v. s. hans användning af sådana ord som t. ex. "läsare" som manliga rimord, vare sig mot andra dylika eller mot ord, som faktiskt ändas på starktonigt e-ljud — hvilket senare torde vara oss allra mest stötande — eller af sådana "rim" som *enighet* — *trofasthet*. I skaldens tidigaste dikter, t. ex. "Våren", "Ode till Kristus",' "En stadig man", "Till Backus och kärleken", "Epikurismen", "Vårvisa" och de bägge första Propertiusöfversättningarna, söker man fåfängt ett enda sådant rim. I "Mina löjen" (tryckt i utdrag i Göteborgstidningen "Hvad

nytt? Hvad nytt?" 1778) träffas verkligen *vet* — *trolöshet* — *flyktighet,* och i "Gratiernas döpelse" (1781) t. o. m. *ge* — *tre* — *frågare.* Men eljest tyckes det vara från och med slutet af 1782, som skaldens känsla af att rimmet skall vara starktonigt ljudrim — icke bokstafsrim — men att det icke heller får bestå i upprepning af samma ord eller afledningsändelse, mera märkbart har slappats. I "Fåglarnas vitterhetsakademi" (Stockholmsposten 2 jan. 1783) träffas *snickare* — *bagare* — *svarfvare* — *handtverkare* — *ske* — *ge* — *mästare* — *bete* — *se,* alla såsom rim med hvarandra; i Propertii elegi II: 15 (Svenska parnassen, början af 1784) *anständighet* — *hemlighet* — *fruktsamhet* — *eldighet* — *blygsamhet* — *skyldighet*; i "Man äger ej snille för det man är galen" (St.-p. 1787) *gudarasande* — *vetenskaperne* — *Rosencreutzare* — *magnetiserare*; i "Byxorne" (1788) *ge* — *förspillelse* — *regerade* — *utgjutelse* — *åkare* — *hundsvotterande* — *tiggare,* i det 16 rader långa stycket "De två miraklerne" (icke upptaget i skaldens 1788 uppgjorda förteckning öfver sina dikter) *säkerhet* — *sirlighet* — *väsentlighet* — *omständlighet* — *profet* — *menighet;* i Kantat den 1 januari 1789 *åttonde* — *varelse* — *slumrande,* i "Nya skapelsen" (1790) *rörelse* — *klipporne, trängtande* — *skapare;* i "Dumboms lefverne" (1791) *lefverne* — *kanske* [1], *älskare* — *enklare, händelse* — *tre, gästgifvargårdarna* — *bra, sprattlade* — *lefvande, metafysikan* — *fann* [2]*;* i "Ljusets fiender" (1792) *se* — *tjugonde* — *läsare* — *herskare* — *rimmare* — *klimaterne* — *tre, nämligen* — *vän, händelse* — *fickorne, gästerne* — *efterse;* i "Till Fredrika" (1792) *vän* — *himmelen* — *bekänn* — *den, varelse* — *le* — *samvete* — *tjänare, förkrossare* — *sångare* — *stjärnorne* — *dyrkare.*

Som af denna — icke fullständiga — samling framgår, har skalden smak för att hopa detta slags rim, när de

[1] Med uttalet *kanské.*

[2] Ett så godt som fullkomligt oklanderligt rimpar; ett liknande rim användes t. o. m. af Fröding i "Hydra":

"En dunkel tanke i min hjärna brann:
Det är det lågas makt i människan."

användas: det är endast i dikter, som äro bildade uteslutande af fyr-radiga strofer, som de blott uppträda två och två så i "Nya skapelsen" och "Dumboms lefverne"; eljest alltid hopade. Detta hopande är af estetisk betydelse: stället gör på grund af det obesvärade sätt, hvarpå dessa lomhörda rim marschera upp det ena ledet efter det andra, intryck af att icke vilja vara i egentlig mening rimmadt utan på sin höjd uppvisa en viss språklig parallellism. Dessutom är det att märka, att de dikter, där dessa rim mest och lyckligast uppträda, äro utmärkta för en halft kåserande samtalston, t. ex. "Fåglarnas vitterhetsakademi", "Man äger ej snille för det man är galen", "Byxorne", "De två miraklerne", "Dumboms lefverne" och "Ljusets fiender". Minst tilltalande är användningen i "Nya skapelsen".

Detta mindre noggranna sätt att rimma var väl ingen fullkomlig nyhet. I Frihetstidens poesi kan man med något tålamod leta upp några exempel äfven hos de största versifikatörerna, t. ex. i "Dafne" af Creutz: *ljuflighet — mänsklighet — vårdslöshet — behaglighet — barnslighet — vet,* i Gyllenborgs "Vinterkväde" *ledare — återse,* i samme författares "Lejonet och bromsen" *incognito — ro.* Men hos dessa var det tydligen en helst undviken licentia poetica, då däremot Kellgren använder det afsiktligt och i ett visst bestämdt estetiskt syfte. Men genom Kellgren blef det lomhörda rimmet legaliseradt äfven utanför området af den konverserande dikten. Visserligen angreps det af den gamle G. F. Gyllenborg i en skrift "Anmärkningar om svenska versification", som bifogades hans 1798 utgifna "Försök om skaldekonsten", där han ironiskt talar om "den oskattbara förmånen att rimma med flerstafviga ord, som hafva obetonadt e i ändan" [1]. Men det var dock ett allt för bekvämt rim för att icke — legaliseradt som det var — af kommande skalder upptagas. Och därför

[1] Skriften är riktad mot N. L. Sjöbergs uttalanden om svensk metrik i företalet till hans diktsamling 1796 och har något missförstått S., som aldrig kämpat för detta slags rim.

få vi ännu i dag på skolbänken plågas med att försöka läsa ut rim ur sådana verslut som *skapelsen* — *ögonen* (Franzén: "Människans anlete"), *sanningen* — *kärleken* (Franzén: "Till en yngling"), *se* — *anlete* (Runeberg: "Fänrik Stål"), därför få ännu i dag svenska studenter vanställa sitt sköna och älskade modersmål för att i Lindblad-Sätherbergs "Vintern rasat ut bland våra fjällar" kunna sjunga *azurskiftande* — *källorne, fåglarne* — *se.*

I det af fyr-radiga jambiska strofer byggda stycket "Till en förnäm herre, som skrifvit ett teaterstycke" (1783) förekommer rimmet *skrattare* — *författare.* Vore icke detta daktyliska rim i Kellgrens hela poetiska alstring absolut enastående, vore det angenämt att i det se ett förebud till Talis Qualis' mäktiga daktyliska rim i jambisk och trokaisk vers — se t. ex. "Riksskymning", "Likbrasan", "Typografernas visa" — men nu är det helt visst en ren tillfällighet och afsedt att vara manligt rim [1].

Kellgrens versmått är till större delen jambiskt, därnäst trokaiskt och endast mera sällan daktyliskt. Det föredöme, Stiernhielm gifvit i upptagande af antika versformer, vann just ingen efterföljd. Man finner orimmad eller rimmad hexameter hos Spegel, Runius, Dalin och Wallenberg, och Palmfelt och Anders Nicander sträfva att införa antika versformer med latinska positionsregler. Men för öfrigt visar sig daktylisk vers under Frihetstiden nästan endast i dikter, som imitera folkvisan eller som äro skrifna till förut gifven melodi, som bestämt rytmen, t. ex. Dalins "Kämpavisa", "Engsövisan", "Enslig lefnad", "Skatan sitter på kyrke-

---

[1] Den enda motsvarighet till detta rim från äldre tider, som är mig bekant, är *kringsväfvade* — *bäfvade* i 84:de strofen af Anders Odels Sinclairsvisa. Här förefaller det daktyliska rimmet icke vara lika tillfälligt: enligt visans melodi skall det ligga starkare accent på antepenultima än på ultima i de udda versraderna. Emellertid måste det också framhållas, att visan mycket ofta uppvisar vårdslösa rim.

torn“, “Förblindade värld“ (skrifven till folkvisemelodi), vidare Carelius' “Hönsgummans visa“ och slutligen Bellmans backanaliska diktning; eljest endast mycket sällan såsom i några smådikter af fru Nordenflycht t. ex. “Ett förolämpadt hjärtas seger“. Den stora massan af Frihetstidens dikter af alla grader och arter marscherade däremot med taktfasta jambiska steg och särskildt i alexandriner. Denna järnhårda rytm är särdeles omusikalisk, och det skulle förvåna oss att den musikaliske Kellgren i allmänhet låtit sig nöja med ett sådant versmått, om man inte visste, hur allsmäktig den franska smaken var och hur högt den beundrades af Kellgren.

Emellertid träffas hos skalden ett ganska afsevärdt antal daktyliska vers. Men de uppträda aldrig utan anledning, utan skalden följer en viss princip för deras användning. Utom hans operor visa sig daktyler ytterst sällan. Om vi frånse “Dälden“, öfversättningen af Horatii Ode I: 2, “Ode till sällheten“ och slutligen en liten dikt i en not till öfversättningen af Propertii elegi I: 6 i Samlade skrifter, hvilka äro skrifna på antikt eller antikiserande versslag, så känner jag utom operorna daktyler endast från “Kantat vid Lovisa Ulrikas begrafning“, “Kantat den 1 Jan. 1789“ och ett par rader i “På musiken till Haydns Roxellane“ — alla tre ställena ämnade att *sjungas* och burna af ett mäktigt *patos*. Häri ha vi ett par principer för Kellgrens användning af daktyler.

Jag har icke haft tillgång till musiken i Kellgrens operor — utom de i detta afseende skäligen ointressanta Proserpina och Æneas i Kartago — och har därför icke kunnat med bestämdhet afgöra om daktyler i dem förekomma å andra än sjungna ställen; i regel torde detta icke vara fallet. Daktyler förekomma:

1) vid mäktigt patos, t. ex. *förtviflan* Gustaf Vasa I: 1 första kören (“Himmel, hör våra rop i nöden“), Gustaf Adolf och Ebba Brahe I: 6, särdeles belysande, enär Ebba där med ett förtvifladt daktyliskt utrop afbryter de jämna trumfande jamberna i uppläsningen af ett bref:

. . . "Ett dubbelt giftermål skall knyta fredens band
med konungarnes systrars hand" —
En blixt dagat upp mina öden:
föraktad, förkastad, förglömd,
o Gud lät mig tröstas af döden,
min blygd uti grafven bli gömd!,

vidare III: 2 ("O du, hvars dyrkade namn"), där till och med ett par anapestiska anslag finnas, III: 3 ("Grufliga ljus, förrädiska ord"); *fruktan,* t. ex. G. A. och E. B. II: 11 och 12 ("Himmel, himmel, se båten stjälper") Æneas i Kartago III: 5 ("Altaret störtas, templet bäfvar"); *vrede,* t. ex. Æn. i Kart. V: 2 ("Mäktige gudar, styren min arm"); *fosterländskt* patos, t. ex. Gustaf Vasa II: 1 ("Ädla skuggor, vördade fäder") III: 6 ("Vänner skynden er in i striden"), där det till på köpet är stridsskildring och brådska, slutligen G. A. och E. B. II: 9;

2) för att uttrycka brådska, t. ex. G. A. och E. B. II: 2 ("Fort hit med en häst, kära far"), II: 14 ("Skyndom, min konung, skyndom oss att fara");

3) vid munter stämning, jubel, t. ex. Æn. i Kart. II: 2 ("Börjom vårt lopp"), II: 4 en amorinkör, G. A. och E. B. III: 3 ("Vunnen är striden"), i Prologen till Æn. i Kart. en vindkör och en marsch;

4) för att imitera otvunget folkligt samtal, sporadiskt i andra akten scen 1 och 4 af G. A. och E. B. Detta är möjligen taladt;

5) vid imitation af folkvisa t. ex. G. A. och E. B. II: 5, där en visa förekommer sjungen af Ebbas f. d. amma, Katrina. Visan går tydligen på melodien af "Hönsgummans visa".

Denna sparsamma och af fasta principer bundna användning af daktylen gör, att dess estetiska verkan, när den uppträder, blir synnerligen stark. Kellgren visar sig häri som en metriker af högsta rang, och hans principer gå sedermera igen i Wallins och Tegnérs fosterländska dityrambdiktning.

Ett särskildt rum inom Kellgrens metrik inta allegorin *Dälden* (St.-p. 16 april 1789), öfversättningen af *Horatii ode I: 2* (uppläst i Svenska Akademien d. 24 jan. 1790, införd i St.-p. 2 mars 1791), *Ode till sällheten* efter Staffeldt (St.-p. den 1 maj 1794) och en öfversättning af en dikt om *Propertius' porträtt* af Guido Posthumus (i Samlade skrifter i en not till öfversättningen af Propertii elegi I: 6). Den sistnämnda dikten består af fyra klassiskt formfulländade distika:

"Blekt mitt anlete är; men tadlen konstnären icke,
att han det gjort så blekt: sådan i lifvet jag var.
Riktigt bildades så den färg, som Cynthia gaf mig;
blodet torkade bort, kinderna vissnade hän.
Ungdom och hälsa och lycka och lugn, allt offrades henne:
hennes i lifvet jag var, hennes i döden jag är.
Lifvet flyktade snart — men ack, när ägde jag lifvet?
Nej, genom Cynthia blott var ju Propertius till."

Dikten förekom icke, då Propertiusöfversättningen först publicerades (13 febr. 1781), utan härrör tydligen från skaldens senare år. Enligt Hammarsköld Svenska Vitterheten II s. 82 var den det sista poetiska, som flöt ur Kellgrens penna; hvar H. har denna uppgift ifrån, vet jag icke. Själfva Propertiuselegien, hvars öfversättning väl är från 1780—81, återges i alexandriner enligt skaldens franska principer för öfversättning, som han kanske klarast formulerar i anmärkningar till sin mästerliga parafras af Propertius elegi II: 15 (Svenska parnassen 1784 andra häftet), där han menar, att öfversättaren bör "skrifva så som Horatius och Propertius skulle skrifvit, om de lefvat på samma tid, i samma land som han."

Emellertid har Kellgren senare en gång försökt att i en öfversättning af Horatius' ode I: 2 äfven formellt smyga sig tätt efter det latinska originalet, ett försök som knappast kan kallas lyckadt. Originalets sapfiska vers återges i en form, som jag antar att Kellgren hämtat från första

raden i stroferna af Klopstocks sapfiska oden [1], såvida icke Oxenstierna användt formen före Kellgren. Klopstocks sapfiska strof har som bekant följande form:

— ◡◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡
— ◡ — ◡◡ — ◡ — ◡ — ◡
— ◡ — ◡ — ◡◡ — ◡ — ◡
— ◡◡ — ◡.

Kellgren bildar alla tre första raderna efter Klopstocks första rad, en anordning, som är särdeles orytmisk. I sin "Afhandling om metriska öfversättningar" s. 30 (Stlm 1801) och därtill fogade anmärkning 20 kritiserar Regnér ganska skarpt och rättvist Kellgren för denna misshandel af den sapfiska versen; men han har där den egendomliga uppfattningen, att Kellgren, utgående från originalets första vers "Jam satis terris nivis atque diræ", fattat versens skema såsom — ◡◡ | — ◡ | ◡◡◡◡ | — ◡. För det första är det väl omöjligt att en f. d. docent i latinsk poesi varit så groft okunnig i klassisk metrik, att han inte kunnat skandera en sapfisk vers riktigt, och för det andra passar det af Regnér ponerade skemat inte alls in på Kellgrens öfversättning. Bättre passar det verkligen på tre dikter af Oxenstierna, öfversättningar af Horatii Oden II: 10 och 16 samt "Försök till ett sapfiskt ode i stilen af Horatius". Den sistnämnda dikten publicerades i Stockholmsposten 18 april 1791. Från hvilken tid de bägge andra härröra vet jag icke, men de kunna mycket väl vara tillkomna med anledning af Kell-

---

[1] Antagligen då förmedladt af dansk poesi. I "Poesier", første Samling (2:det Oplag 1789) förekommer en öfversättning af "Integer vitæ", gjord af Baggesen, med tämligen oregelbunden rytm, men med t. ex. andra strofen lydande sålunda:

"Enten han vandrer giennem Morlands Heeder,
midt iblandt Løver, mellem Drage-Reeder,
eller hvor giftige Troldsværme værge
Finniens Biærge",

d. v. s. samma versslag som i Kellgrens omhandlade öfversättning — men rimmadt.

grens den 24 jan. 1790 i Svenska akademien föredragna öfversättning.

Är detta sapfiska ode i formellt afseende mindre lyckadt, så är i stället den asklepiadeiska versen så mycket mönstergillare träffad i Ode till sällheten (St.-p. 1 maj 1794). Jag har icke sett diktens original, men enligt uppgift af lic. Verner Söderberg, som sett detsamma, är öfversättningen synnerligen trogen.

Versmåttet i "Dälden" tycks Kellgren själf ha uppfunnit. Dock är diktens formella likhet med Thorilds den 3 jan. 1789 i St.-p. publicerade dikt "De tvänne åldrarna" [1] så stor, att den knappt kan vara tillfällig. Första strofen i Thorilds dikt lyder:

"Sällhetens älskling! I dag med lätta fjät
mäter du banan. I dag din hjässa
prydes med friska kransar af systrarna
ungdomen, hälsan."

Om man observerar, att "lätta fjät" skall vara en daktyl — jfr alla följande strofer i dikten — finner man, att de bägge första raderna i Däldens strof äro bildade på alldeles samma sätt som motsvarande rader i första strofen af De tvänne åldrarna. Den tredje och sista raden i Däldens strof utgör en konsekvent fortgång på den i de bägge första inslagna vägen: den första versen slutar daktyliskt, den andra kvinnligt, den tredje får sluta manligt; eljest äro de hvarandra lika. I "De tvänne åldrarna" däremot är tredje versen lik den första, hvarpå strofen afslutas med en adonius [2]. Däldens strofform utgör enligt min mening en förenkling och stor försköning af strofformen i "De tvänne åldrarna".

Uppsala i mars 1902.

Gottfrid Kallstenius.

---

[1] "Dälden" publicerades i St.-p. den 16 april samma år.

[2] En mycket liknande strofform förekommer i Baggesens dikt "Fristelsen" i "Poesier". Tredie Samling Kbnh. 1788.

Ett par metriska tvistefrågor.

Några ord till mina granskare.

Det är med stor tacksamhet som undertecknad tänker på den vänliga granskning, som kommit min för fyra år sedan utkomna verslära till del. Detta hindrar ej, att jag ganska länge haft i tankarne att med några ord bemöta några af de framställda anmärkningarne, förklara några punkter, som tyckas ha gifvit anledning till missförstånd och i några punkter erkänna mig öfverbevisad.

Denna plan hade emellertid nästan fallit ur minnet, då den väcktes till lif genom ett angrepp, som nog i och för sig hade kräft ett kort genmäle.

I Nyfilologiska sällskapets i Stockholm publikation för 1901, s. 175 följ. har hr Ruben G:son Berg skrifvit en uppsats "Rimstudier hos Verlaine", som i förbigående och för jämförelsens skull berör sig med svenska förhållanden och därvid särskildt kritiserar min versläras framställning af identiska rim och homonymrim.

Att upprepning af samma ord såsom rim strider mot en allmän regel är välbekant. Regeln i fråga hade af A. Lindgren i Schwartz-Noreens Sv. grammatik [1] uttryckts så: "Ett ord får icke rimma med sig själf i samma betydelse; men väl rimma två homonymer af olika betydelse, t. ex.

Men tyst, en vålnad lik från andra världen,
stod gästen där med ögat fäst på värden."

[1] S. XLVI.

För min del kan jag icke finna detta rim fullt tillfredsställande, ehuru det mindre stöter mitt öra än de rent identiska rimmen. Jag gaf därför[1] godkännandet af homonymrimmen ett mera reserveradt uttryck och sade: "Om det (rimmet) sträcker sig så långt tillbaka, att orden bli ljudligt identiska, uppfattas detta som något stötande; och det blir ett bestämdt fel, om äfven betydelserna äro identiska, d. v. s. om rimmet blir blott en upprepning af samma ord."

Hr Bergs kritik lyder som följer[2]: "Jag är öfvertygad om, att denna mening är ett eko, antagligen återgifvande någon tysks mening, ehuru kanske med svensk förmedling. I alla händelser är det (den?) icke stödt (stödd?) på empirisk forskning — något som är ett oeftergifligt kraf inom metriken. Rörande den svenska versen kan jag nämligen som svensk anse mig omdömesgill åtminstone i en viss grad och bestrider till alla delar Beckmans uttalande."

"Icke stödt på empirisk forskning"! "Man kan höre meget, för örerne falder af".

I all polemik är det gagneligt att veta hvad striden gäller. Jag skall därför hoppa öfver några sidor och citera ett par resultat af Bergs egen undersökning. Det står[3]: "Homonyma rim . . . äro ej tilltalande[4], om de än i mindre antal äro tolerabla[4]" och litet längre ned: "Verlaine är för öfrigt icke alldeles fri från sådana fördömliga[4] rim, där samma[4] ord upprepas . . ."

Man jämföre "bestämdt fel" hos mig med "fördömliga" hos Berg samt "ej tilltalande om än tolerabla" hos honom med "något stötande" hos mig.

Så långt som jag hittills aftryckt är öfverensstämmelsen så fullständig den rimligtvis kan bli. Men prickarne äro

---

[1] Versl. s. 75.
[2] Anf. st. s. 182.
[3] Anf. st. s. 186, 187.
[4] Spärradt af N. B.

icke betydelselösa. Det, som förbigåtts, äger sin tillämplighet på Bergs franska undersökningsobjekt, och hos den franske skalden anser sig Berg ha konstaterat användningen af vanlig emfatisk upprepning på rimmets plats. Alltså med afseende på lagarne för rimmet i dess normala funktion af rent rytmiskt medel äro Berg och jag absolut ense — men utöfver mig har B. påvisat, att stilistiska skäl åtminstone hos denne skald framkallat afvikelser från den rent metriska regeln. Jag är tacksam för påpekandet, men har svårt förstå, hur detta står tillsamman med "bestrider till alla delar".

Det är tydligen samma synpunkt, som skall läggas på de svenska exempel, Berg samlat. Några af dem kunde saklöst ha varit borta. Då hela rader upprepas, gäller naturligtvis hvad jag sagt om omkvädet, "som från rytmisk synpunkt kan betraktas som ett rim, bestående af en eller flere hela verser". Beträffande de öfriga förordar B. en analys af det intryck hvarje exempel gör — men omöjliggör anvisningens följande genom källcitatens utelämnande. Ett så godt exempel på dåligt rim af denna art som

"Och lunden sedan
fridlyst alltsedan
svärd bands vid länd" (Frith. s. 14:e s.)

har icke medtagits.

Det är mycket sannolikt eller så godt som säkert, att jag infogat en finstilsanmärkning om detta slag af upprepning, därest jag haft och kunnat ha in mente något fullt belysande exempel t. ex. något af Frödings eller om jag kunnat bedrifva "empirisk forskning" på Karlfeldts efteråt utkomna dikter.

Jag skall emellertid tacksamt erkänna en annan korrektion. Det, som här sagts om stilistisk upprepning kan blott i undantagsfall tillämpas på homonymrim. Ur den synpunkten skulle de alltså ofta te sig sämre än de identiska rimmen. Men Berg anmärker vidare: "Ett sådant rimpar

som Verlaines *blonde* — *blonde,* nödgar det inte åhöraren till en störande reflektion? Vore det "samma ord" som komme igen i andra raden, då behöfdes ej någon särskild hjärnansträngning för att sammanställa ordet med dess motsvarighet. Men nu måste man sträfva att hålla isär dessa två ord, som ljudligt sammanfalla, och detta synes mig distrahera en smula. Och hur liten denna distraktion kan vara, afleder den uppmärksamheten från dess hufvudväg."

Berg är här inne på ett stilistiskt mycket viktigt begrepp, åt hvilket jag skulle vilja ge namnet *sväfning,* och hvartill jag kanske får vid annat tillfälle återkomma.

* * *

Om jag icke kunnat värja mig för intrycket att min siste granskare brukat åtskilligt större våld än nöden kräft, så kan jag i andra fall konstatera, att trots ytterst djupgående differenser den goda viljan att uppskatta mitt arbete varit påfallande stor.

För kontrastens skull skall jag gå öfver till lektor Rosengrens granskning[1]. R. tillhör med lif och själ den klassiska skola, som jag icke utan en viss hetta bekämpat, han tror, att jag definierar mitt grundbegrepp rytm i cirkel, och att jag totalt misstagit mig i en för mig så fundamental sats som den, att vår rytmik är byggd på intensiteten, men han har ändå den älskvärdheten finna förtjänster i min bok. Hvad cirkeln beträffar, så skulle den bestå i, att begreppet rytm i sig förutsätter periodicitet, och att alltså periodiciteten icke fick användas i definitionen, liksom Aristoteles förbjuder att tala om solen då man definierar dagen. Svar: definiera dessa eller andra ting utan cirkel i d e n n a mening.

Hvad beträffar mitt klander mot klassiciteten och min underlåtenhet att studera Aristoxenos och den grekiska rytmiken i det hela, svarar jag: Mina ärade motståndare ha lärt mig, att det är farligt börja i den ändan. Hufvud-

[1] Tidskr. för fil. III r. 7, s. 168 följ.

intresset blir då vanligen att förklara hvad Aristoxenos menat, fakta väljas och tolkas omedvetet därefter. Och Aristoxenos' uppgifter, som jag icke kan kontrollera på hans material, kunna då dölja realiteter, som ligga midt för mina ögon. Äfven lektor Rosengrens experimentella undersökningar, som åsyfta att bevisa, att hvad vi andra anse för intensitet är kvantitet, falla under denna dom. De utesluta icke möjligheten af subjektiv uppskattning, och andra experiment, som visa motsatsen, äro så ytterst enkla. Och hvad beträffar frågan: hur skulle intensiteten kunna framkalla förnimmelsen af rytm, svarar jag: om jag inte begriper det, så böjer jag mig för trumhvirfvelns faktum, för det faktum att i musiken rytmen blir densamma oberoende af tonmaterialets och eventuellt textmaterialets olikhet.

Allt detta är emellertid saker, om hvilka de, som ställa Aristoxenos främst i perspektivet, nog ännu länge skola ha en annan mening än jag. Af min läsekrets torde den ena delen icke behöfva bevis och den andra icke vilja ha dem. Därför är onödigt här fortsätta. Emellertid ligger det mig här såsom nyss mest om hjärtat att ur hopen af argument och skäl leta fram beröringspunkten och stridspunkten. Rosengren fattar det som ett försök att afskaka "dogmen" om accentuerande vers i vårt språk och germanska språk öfver hufvud då jag s. 38 yttrar: "all språklig rytm fordrar både regelbundenhet i tidsindelningen och intensitetsskilnader för att göra den förnimbar".

Här misstager sig Rosengren. Något försök att afskaka en "dogm", som grundar sig på en sådan massa fakta, har jag icke gjort. Syftet tyckes mig vara tydligt nog, det är att från min ståndpunkt förklara, hur en vers sådan som den klassiska var möjlig. Den ärade granskaren skall gärna få vederlägga mig, men jag tror att hans uppfattning af stridsläget skulle varit klarare, om han penetrerat min tankegång just på denna punkt. Han skulle då ej ha lagt mig till last, att jag lämnat utan bevis intensitetens nödvändighet

ehuru jag "torde veta, att den antika metriken icke gjorde bruk af denna princip". Jag förstår ej rätt hur lektor Rosengren läst min § 21, där jag tydligt säger, att det antika versföredraget användt intensitet, ehuru den ej med nödvändighet var språkligt kongruent.

Allra sist skall jag erkänna, att Rosengren har rätt, då han anmärker, att jag icke klart markerat, hvilka punkter i stafvelsen, som utgöra den rytmiska mätningens hållpunkter. Att denna oklarhet leder till motsägelser erkännes ock. Där är en punkt för fortsatt undersökning, jfr nedan.

* * *

Hufvudsakligen refererande är S. Lampas anmälan i Pedagogisk tidskrift för 1898, s. 211 följ. Jag har all anledning vara tacksam för det sätt, hvarpå Lampa gjort mitt arbete bekant i skolkretsar, och jag tror väl i allmänhet, att de missförstånd, som förefinnas, äro vållade af mig.

Det är egentligen ett sådant missförstånd, som är af större betydelse. Lampa har utan tvifvel rätt då han[1] anmärker, att min motivering af skillnaden mellan stigande och fallande rytm icke är i allo tillfredsställande. En riktig psykologisk grundläggning af denna skillnad är ingalunda lätt gifven — så påtaglig än skillnaden i stämningsvärde är mellan t. ex. Tegnérs anapestiska och daktyliska verser.

Jag har emellertid glädjen kunna påpeka ett arbete, som synes mig påtagligt föra de två frågor framåt, hvilka jag tillsvidare måst skjuta åt sidan med ett "non liquet", frågorna om taktgräns och rytmens hufvudarter. Det är en till omfånget liten gradualafhandling "Beiträge zur deutschen Metrik" ventilerad i Marburg 1897 af nuvarande universitetslektorn i Uppsala D:r Ernst A. Meyer. Hufvuddelen af Meyers arbete utgöres af fonetiska experiment med Ludwig-Balzars cylinder, på hvilken lufttryckets förändringar under talets fortgång äfvensom de med handen markerade takt-

[1] Anf. st. sid. 212.

slagen samt — i och för mätning af de ifrågakommande ytterligt små tidslängderna — en stämgaffels regelbundna svängningar låta sig registera.

Hvarken jag eller flertalet af mina läsare torde ha förutsättningar för att i alla detaljer granska Meyers experiment, hvilka dock att döma af hans egen redogörelse synas vara mycket omsorgsfullt gjorda. Här må blott ett kortfattadt referat gifvas af hans resultat i den mån de för här behandlade frågor äga omedelbar betydelse. Hufvudpunkten i Meyers teori är hans fasthållande af rörelseföreställningen såsom rytmens grundlag: "Es sei ausdrücklich betont, dass, wo rhythmus und takt in frage kommen, es sich stets um *bewegungs*empfindungen handelt. Nicht der, der einem tanzenden zusieht oder einem ein lied rezitierenden zuhört, sondern der tanzende, der rezitierende selbst hat die *unmittelbare* empfindung des rhythmus" [1]. Det är alltså Meyers mening, att grundlaget för vår uppfattning af rytm skulle vara, icke intensitetsväxlingarne i och för sig, såsom de uppfattas af örat, utan de rörelseföreställningar, hvarmed de associera sig.

Den nära associationen mellan rytmuppfattning och rörelseföreställning är välbekant, lusten att marschera och dansa i takt efter musik eller att åtminstone med foten markera takten ha vi alla erfarit. Det nya hos Meyer är alltså egentligen, att han af detta välkända och ofta iakttagna accidens gör rytmuppfattningens väsentliga egenskap.

Såvidt jag hittills kunnat pröfva, förefaller mig Meyers teori tilltalande. När jag i föreställningen reproducerar t. ex. den utprägladt rytmiska satsen

I som med svärden skakat jorden

i en bekant studentsång, så förefaller mig föreställningen om utandningens forte vara vida mer framträdande än föreställningen om ljudets intensitet. Jag föreställer mig, trots det mitt medlemskap i allmänna sången varit ytterligt passivt,

[1] Anf. arb. s. 37. Kursiveringarne af Meyer.

saken vida mer som sångare än som åhörare. För öfrigt kan det erinras om, att framstående fonetici, senast Jespersen, ansett artikulationsföreställningen till den grad konstitutiv i språklifvet, att ett språkljud icke kan anses fullständigt uppfattadt med mindre nämnda artikulationsföreställning blifvit aktuell.

Meyers teori hjälper till att förklara åtskilligt, speciellt fäster jag uppmärksamheten på det faktum, att förekomsten af en akustisk paus, sådan som i *stoppa*, absolut ej påverkar vår känsla af rytm, något som med min och väl de flestas tidigare uppfattning af det akustiska intryckets styrka såsom bestämmande varit något mycket påfallande.

På frågan: hvar ligger självfva taktslaget i en stafvelse svarar Meyer[1]: "Der arsengipfel (taktschlag, moment höchster energie) liegt im verlauf des anlautenden konsonanten und zwar kurz vor der explosion desselben zum vocal hin." Emellertid är det enligt hans mening icke afstånden mellan taktslagen, som mätas utan afstånden mellan minima: "die momente geringster sprechenergie geben die taktgrenzen ab"[2].

För sistnämnda sats, hvilken jag för min del är obetingadt böjd acceptera, lämnas intet experimentellt bevis. Det tyckes förhålla sig med Meyers fullkomligare metoder som med mina ofullkomligare, att det är jämförelsevis lätt få objektivt tag på taktslagen, på maxima, men vida svårare få tag på minima. Meyers bevisning för afgränsningen af takter är väsentligen densamma som min af Lampa underkända. Följande vers uppfattas af alla människor som 5-taktig, men hur tar det sig ut, om man sätter taktgränserna vid maxima?

Wo f| ass ich d| ich un| endlich |e nat | ur?

Jo denna afgränsning ger till resultat icke de 5 takter, man vid uppläsningen hör, utan 4 takter med en irrationell

[1] Anf. arb. s. 49.

[2] Anf. arb. s. 53. Spärradt af N. B.

stump på hvardera sidan. Jag undrar om någon människa på allvar tror, att det är så vi mäta. — Jag hade förlagt frågan till den musikaliska rytmens område, emedan saken där framträder än tydligare. Låt oss tänka oss en 4-taktig sats i $^4/_4$ takt börjande med s. k. upptakt. En sådan återgifves i traditionell musikskrift så här:

$$^1/_4 + 1 + 1 + 1 + {}^3/_4.$$

Det heter, att termernas ordning är likgiltig. Matematiskt ja, men nog är väl följande uppdelning den enda ästetiskt tänkbara:

$$1 + 1 + 1 + 1.$$

Jag kan ej annat än finna denna bevisning tillfredsställande, och Lampas uppfattning, att jag skulle röra mig med musikaliska beteckningsfrågor, beror helt och hållet på missförstånd. Det är icke i minsta mån fråga om hvad man borde skrifva, det gäller blott och bart hvad man hör; det gäller att den på papperet ofullständiga takten för örat är full — det synes bäst vid repris och melodislut — och hvad som gör den full kan omöjligen vara upptakten i början, utan det måste vara den svaga slutnoten i närmast föregående skrifna takt. Utöfver detta påpekar Meyer, att äfven en sådan vers som

Schwärmt nur immer fort und fort

får ett fonem, förbindelsen *Schw* irrationellt placeradt utanför taktdelningen.

Således: vill man icke uppgifva taktindelningen genom att medgifva att utanför densamma i alla verser stå fonem ibland så långa som $^1/_2$ takt och mera, så måste man medgifva att de rytmiska takterna börja vid seriens början och kunna börja på två sätt. — Däraf följer naturligtvis ej, att alla svårigheter med de två taktarterna skulle vara lösta. Här finnas många problem.

En annan anmärkning, att jag skulle ha tagit för liten hänsyn till satsaccenten framställes af Lampa s. 216, och är nog på samma sätt som den föregående befogad. Men det är icke så lätt afhjälpt. Ibland är det klart, att ett proklitiskt ords hufvudstafvelse sjunker ned från 3 till 1 eller rent af 0, men då det stannar däröfver, är det svårt nog att få något exakt värde [1]. Äfven här behöfdes väl ordnade experimentella undersökningar. Men hvad som skall fasthållas är, att om eftergifter för det metriska skemats skull göras, så får till dessa icke tagas hänsyn i sifferbeteckningen, som uteslutande afser den prosodiska accenten. *Du högt strålande sol* torde nog läsas i versen med reducerad intensitet på *högt*, men i prosauttal är detta icke det naturliga. Jfr t. ex. *du högt älskade.*

Och härmed är jag inne på den sista af Lampa framställda principfrågan, jag vill yttra mig om. Läsa vi vers helt som prosa? Det är min åsikt, att vi icke göra, och Lampa har utan tvifvel rätt i att jag hade bort klargöra saken närmare. Jag hade bort till detta område utsträcka det elasticitetsbegrepp, som jag lagt till grund för kvantitetens behandling. Våra föreställningar i allmänhet äro icke identiska med sig själfva, som det heter i logiken; det gäller de språkliga föreställningarne i en alldeles särskild grad. Därför kan en språkform, i detta fall en viss intensitetsfördelning te sig som riktig, ehuru den icke absolut utan blott approximativt öfverensstämmer med hvad jag väntat, med den minnesbild den gör anspråk på att motsvara. Inom en latitud märka vi ingenting, därutanför ligger en zon, där vi foga oss i det nya utan protest men förnimma en viss spänning, sist kommer en punkt, då det icke längre håller ihop. Af dessa betraktelser framgå de allmänna grunderna för skaldens valfrihet. I förbigående må anmärkas, att Lampa ej fullt klart tyckes ha fattat min elasticitetsteori. Han

[1] Vid tvåstafviga ord har man hjälp af tonaliteten, hvars karaktär vid stark intensitetsförsvagning utplånas.

tycker, att jag invecklar mig i motsägelser, då jag läser en stafvelseföljd 33 ibland som en, ibland som två takter. Saken är för mig ytterst enkel: prosodiskt är följden något för lång för en tvåstafvig takt, t. ex.

Nu dör | af lejda främlingar försummad

men å andra sidan är den något för kort två, t. ex.

Jag kände att här | bor|garrätt;

i förra fallet inträder alltså metrisk förkortning [1], möjligen äfven intensitetsreduktion. I senare fallet är metrisk förlängning att antaga.

Härmed skall jag lämna Lampas granskning, som såsom synes gifvit anledning till åtskillig principdebatt. Endast några småsaker må beröras. Att jag upptagit Noreens term upptakt såsom ett prosodiskt begrepp, kan möjligen vara pedagogiskt olämpligt men gör ingen väsentlig svårighet, då man har klart den genomgående olika indelningsgrunden i hans prosodiska och mitt metriska taktsystem (s. 213). — Skanderingen är ej så konstig, som Lampa tror. Läs med starkt markerade höjningar taktfast och säkert några klara strofer t. ex. af Wiwallius. Man får då ut en sjungande rytm, som ej lämnar något tvifvel om, hvilket grundskema som legat till grund. Efter detta böra naturligtvis de osäkra fallen i samma stycke pröfvas (s. 211). — Spongbergs vers

Att hindra — hvad då? Var han mer än dödlig förr?

något så när kongruent är icke omöjligt, men då måste man uppgifva det skema, som man vet att Spongberg afsett (s. 216). — Slutligen bör påpekas, att jag icke "kommit till" det resultat Lindgren förut framlagt, om att tvåstafviga takter närmast äro att anse som bestående af två något så

---

[1] Om ej paus är naturlig t. ex.

Bort, bort hvila rast och fred.

när lika delar. Jag har blott accepterat Lindgrens resultat, som med användande af musikteoretiska metoder anger ett närmare mått på hvad jag ej kunnat exakt bestämma. Wulffs teori, att en stafvelse i princip tager lika mycken tid som två eller tre och ett ljud lika lång som många, behöfver väl knappast bemötas. Den är något helt annat än att närliggande prosodiska längder vid behof kunna jämkas till inbördes likhet (s. 218).

* * *

Sist blott ett par ord om Brates granskning och tillgodogörande af min bok. Hans recension i Verdandi för 1898 tyckes mig nog visa en viss böjelse att till något jämförelsevis obetydligt reducera skillnader, som dock till sist äro konstitutiva. Försvaret för tecknen ⏗ visar, att Brate ej rätt insett djupet af den oklarhet vi laborerat med. Men flere anmärkningar äro värdefulla. Det är riktigt att jag olämpligt gifvit namnet andhämtningspaus äfven åt pauser, där andhämtning icke är nödvändig, t. ex.

Hvem är den höge mannen där || *på älfvens strand?*

För öfrigt har han i sin behandling af metriken i Svensk språklära gjort flere förbättringar, jag tar t. ex. med mycken tacksamhet fasta på termen versfyllnad.

Blott på en punkt skall jag polemisera mot Brate. Min analys af första raden i Svea förutsätter att taktslagen ligga så här

Jórd som mig fóstrat hár

och att dessa taktslag vid uppläsning komma på riktiga afstånd. Brate vill åtminstone såsom en möjlighet fasthålla antagandet af en inkongruent jamb.

Hvad skulle detta innebära? Jo, att vid metronomläsning taktslaget skulle falla i stafvelsen *som,* vare sig man nu valde att mot språkbruket läsa den stark eller att mot

rytmens kraf läsa den svagt. Till en början säger jag, att detta strider mot mina försök.

Brate söker rädda saken så här:

Jórd (paus) *sóm mig fóstrat hár* . . .

Men han glömmer, att första vershalfvan på det sättet får fyra och hela versen sju takter. Men den sortens alexandriner göra sin upphofsman ingen heder.

* * *

Härmed torde jag böra afsluta dessa anmärkningar, hvilkas hufvuduppgift är att hålla den metriska diskussionen vid lif. Ty frågorna äro ingalunda utdebatterade.

Nat. Beckman.

Grammatisk-statistiska småbidrag.

Inom vissa delar af grammatiken finnes blott en väg, som leder till säkra slutsatser, en statistisk undersökning af existerande språkmaterial. Måhända skall denna väg för mången stå som den tråkigaste af de tråkiga, men om den är den enda möjliga, måste vi ändå välja den. Under några år har det vid olika tillfällen varit mig möjligt att företaga eller låta företaga små dylika undersökningar, så små, att de endast kunna antyda, hvad som på denna väg kan uppnås, men dock sådana, att de tydligt peka på det faktum, att vägen är farbar. Såsom naturligt är, har mitt arbete härvidlag gällt *danska* språket, men resultaten i fråga torde till en väsentlig del också gälla för det svenska, och det är också i förhoppning härom, som jag vågar förelägga dem för en svensk publik.

I. En iakttagelse, som är lätt gjord, är den, att oregelbundna ord oftast (alltid?) äro vanliga, och att mycket oregelbundna ord förekomma jämförelsevis mycket ofta. I språkens historia har också denna egendomlighet ofta nog blifvit påpekad, och orsaken till densamma torde vara självklar: ett ord, som stundligen eller åtminstone dagligen upprepas, kan man inte lätt glömma, utan dess flexion blir med vanans makt inlärd så väl, att intet analogiskt inflytande förmår att göra sig gällande. De ord däremot, som endast då och då förekomma i talet, de bli i långt högre grad utsatta för sådant inflytande och komma att stå för minnet endast som led i en flexionsgrupp. Men torde än

den allmänna sanningen af regeln: *endast vanliga ord förmå bevara sin oregelbundna flexion genom tiderna* stå fast i det allmänna medvetandet, så kan dock endast en statistisk undersökning fastslå, i hur hög grad detta är fallet.

Innan vi gå öfver till att statistiskt behandla ett par hithörande frågor, torde det vara lämpligt att fastställa, hvad som i det följande förstås med *regelrätt*. Den regelrätta flexionen är den, efter hvilken ett ord enligt sin form måste flekteras, om man inte *vet,* att det flekteras på annat sätt. Nyupptagna lånord ur främmande språk flekteras regelrätt, så till vida som inte den främmande flexionen bevarats. Om man nybildar ett ord, som således ingen historiskt gifven flexion har, skall detta också komma att flekteras regelrätt.

Häraf följer, att inte alltid *flertalet* ord af någon bestämd ordklass eller ordgrupp nödvändigt *måste* bilda den regelrätta flexionen. T. ex. om vi betrakta bildningen af ordinalräkneorden, skola vi finna, att i danskan det regelrätta bildningssättet är *-te,* oaktadt endast 5 och 12 och med elision 11 och 30 på detta sätt bilda sina ordinalier, således endast en liten minoritet. Ty försöka vi att bilda ordinalia till algebraiska tal såsom n och x, så måste dessa enligt dansk språkkänsla bildas på *-te.*

Den regelrätta flexionen är således den, efter hvilken alla de ord flekteras, hvilkas flexion inte är särskildt känd.

Vi skola härnäst betrakta några hithörande förhållanden i danskan.

1. Danska verben falla med hänsyn till sin pluralbildning i väsentligt tre klasser, den regelrätta svaga, svarande till sv. (Brate) 1:a och 3:e klasserna, 2:dra svaga klassen och de starka verben. Den första (pret. *-ede,* partc. *-et*) är *regelrätt* och omfattar som sådan bl. a. alla de främmande verben på *-ere* (genere, hypnotisere o. s. v.), af enkla verb inalles omkring 1,300. Andra klassen (pret. *-te,* partc. *-t*), medräknadt de i presens omljudda, har omkr. 180 enkla verb. De starka verben (omkr. 120) sönderfalla åter

i en mängd smärre grupper, af hvilka några få torde räknas för regelrätta (verben på *-inde* och *-ide*), men det långt större antalet måste anses såsom oregelbundna. Utom dessa klasser stå 9 preterito-präsentia och verben *dö, have, sige, lægge* och *göre*. Denna indelning är inte särdeles tillfredsställande, då det gäller en sådan undersökning. De möjligen regelbundna delarne af den starka konjugationen borde tagas för sig, likaså de dubbelt oregelbundna omljudda verben efter 2:dra svaga konj., men trots dessa oegentligheter torde dock en sådan indelning kunna begagnas; trots dem betecknar dock följden en progression i riktning från regelrätt till icke regelrätt. Om vi då taga de uppgifna siffrorna, få vi

I.	II.	III.	IV.	V.
1300	180	120	9	5

Därnäst gå vi igenom 8 större sidor af danska prosaförfattare och finna följande frekvensantal af samma klasser:

I.	II.	III.	IV.	V.
184	115	281	130	80

Om hvarje verb lika ofta förekomme i språket, borde vi, i förhållande till klassernas numerär, ha haft:

I.	II.	III.	IV.	V.
20800	2680	1920	144	80

Alltså: emedan de olika klassernas numerär förhåller sig ungefär som 260 : 32 : 24 : 2 : 1, är proportionen mellan frekvensen 1 : 5 : 17 : 102 : 113 [1]. Satsen, att ordens regelbundenhet och deras frekvens stå i omvänd proportion till hvarandra, kunde knappast finna ett mera slående uttryck. En ytterligare underindelning af klasserna II—III torde endast gifva denna sats ännu tydligare illustration.

2. Substantiven i danska falla i fyra hufvuddeklina-

[1] Uträkningen är gjord med större noggrannhet än den af mig förut i några grundlinier publicerade.

tioner, en regelrätt *svag* för dem, som ändas på svagtonigt *-e* (svarande mot Brates 1:a dekl. + svenska subst. på *-e* i singularis), en regelrätt *stark* för dem, som ändas på starktonig stafvelse (svar. mot Brates 3:e dekl. + 4:e dekl. a), båda dessa få i pluralis *-er*. 2:a starka deklinationen har *-e* i plur. och är regelrätt för sådana substantiv som ändas på svagtonigt *-er*, annars icke. Dessa trenne regelrätta eller delvis regelrätta deklinationer omfatta af enkla substantiv I c:a 1250, II c:a 2700, III c:a 800. Utan ändelse i pluralis äro c:a 350, och antingen singularis eller pluralis fattas i nästan 1000 substantiv. Om man frånräknar sådana främmande pluralbildningar som lexikon-lexika o. d., finnes det utom de redan nämnda bildningssätten omljud i 1 svagt subst. (bonde), 16 starka med *-er*, 4 med *-e* och 3 utan ändelse. I några (icke uppräknade) ord efter II och III får plur. annan accentuering än singularis; till denna afvikelse från det normala har här ingen hänsyn tagits. Slutligen bilda orden *öje* (öga) och *öre* (öra) anomal pluralis på *-ne* och *-en*.

Efter numerär få vi således denna följd:

II.	I.	III.	IV.	II m. omlj.	andra.
2700	1250	800	350	16	10

På omkr. 30 sid. dansk prosa af 8 författare funnos orden i följande frekvens:

II.	I.	III.	IV.	V m. omlj.	andra.
771	773	743	374	81	152

Om man då tager såsom numerärproportion talen 520 : 250 : 160 : 70 : 3 : 2, får man frekvensproportionen 2 : 4 : 6 : 7 : 36 : 100. Om än mindre skarpt (inte mindre än tre deklinationer äro ju delvis regelrätta) får också här proportionen väsentligt samma form.

II. En annan lätt vunnen iakttagelse är den, att somliga verb bilda par bestående af ett transitivt svagtböjdt

(såsom lägga, sätta, föra) och ett intransitivt starktböjdt (såsom ligga, sitta, fara). Denna iakttagelse har medfört, att några grammatiker uppgifva, att flertalet starktböjda verb äro intransitiva, flertalet svagtböjda verb transitiva. En uträkning visar emellertid, att litet öfver hälften af såväl de starka (64 : 59) som de svaga (c:a 650 : 550) äro transitiva i danskan, så att således intet samband består mellan konjugationen och transitiviteten.

* * *

Ja, detta är endast antydningar, men det förefaller mig sannolikt, att fortsatta undersökningar af liknande art skola kunna bidraga till klarhet i några ännu dunkla grammatiska frågor; kanske har redan någon annan af "Språk och Stils" läsare undersökt liknande förhållanden. Det skulle glädja mig, om tanken vore allmän, ty däri ligger en antydan om, att dess tid har kommit.

Askov, april 1902.

Marius Kristensen.

Smärre bidrag.

1. Nysv. *but, byta.*

But i betydelsen 'bit, stycke, klump' saknas väl numera i skriftspråket och i bildadt samtalsspråk och tyckes äfven i dialekterna vara stadt på retur. Af Rietz (s. 67) anföres det dock såsom förekommande i flera landskapsmål, äfven i mellersta Sverige. I otryckta samlingar å härvarande universitetsbibliotek har jag funnit *but* från Uppland (Fjärdhundra och Skuttunge) och Östergötland. I Vml.-Dala Lmför:s saml. till ordb. (II s. 32) står *but* från Vml. och från Söderbärke i Dalarne. För värmländskan kan hänvisas till Noreen Ordb. Fryksd. och Kallstenius Bärgslagsmålet (s. 142). I äldre nysv. möter det t. ex. hos J. Rondelteius i sammansättningen *smörbut* (se Noreen-Meyer Valda förf. s. 60).

Af Tamm (Etym. ordb.) föres detta ord till isl. *butr* m. stump [1]. Så vidt jag känner de här ifrågavarande dialekterna, torde emellertid ett urspr. kortstafvigt *butr* l. *but* i dem ej kunna ge en form med långt *u*-ljud. De nuvarande formerna synas fastmer visa tillbaka på ett urspr. ord med lång vokal. Detta ord är bevaradt i nyl. *bût* m. 'kådig tallstubbe' (Pärnå, se ordb.) [2]. I självfva verket hade nog också fisl. en dylik form: *butr* tycks nämligen endast förekomma hos Fritzner; Vigfusson, E. Jonsson skrifva *bûtr* m., med lång vokal. Ordet hör väl, som Lidén antar i Uppsalastudier s. 84 [3], till anglos. *béatan,* isl. *bauta* 'slå, hamra' och betyder urspr. 'afslaget, afhugget stycke, stump'.

Vokalens ursprungliga längd synes mig också bestyrkas af nysv. verbet *byta* (isl. *býta* etc.), som jag antar vara

[1] Jfr äfven Kallstenius o. a.

[2] Nyländskan har som bekant i stor utsträckning bibehållit den gamla skillnaden mellan kort- och långstafviga ord.

[3] för isl. *butr* med *u!* Jfr äfven Tamm o. a. och v. Friesen Mediageminatorna s. 90 f.

denominativ till *bútr* och som egentligen skulle betyda: 'stycka sönder i *butar*', därefter också 'dela, fördela, skifta', slutligen 'byta, tauschen'. Betydelsen 'dela' är ännu vanlig i dialekterna: så i Uppland efter egna iakttagelser och enligt P. A. Säve i Östergötland och på Gotland. Vidare i östsv., exempelvis i nyl. (se ordb.: (Tenala) *itt kan ja být me i två däilar hälder itt*). För äldre tid jämför Noreen-Meyer Valda förf. (gloss.) och Söderwalls ordbok eller ett exempel som följande ur Jöns Budde (Hultmans uppl. s. 133): 'Tagh eet brødh eller j æpell ok byyt i manga dela thet varder jo thes myndre'. — Denna etymologi bör kanske ha företräde framför den som Tamm framställt, enligt hvilken sv. *byta* skulle vara lånadt från mlt. *bûten*, hvilket i sin tur förslagsvis förklaras såsom en sammansättning af prefixet *be-* och partikeln *ût*, med grundbetydelse 'gifva ut, föryttra, dela ut'.

2. Fsv. *vithnas* 'varslas'.

GO 515 'æ *vithnas* goth, gladhs hiærta' öfversättes af Kock: 'för ett godt hjärta uppenbarar sig alltid gott (goda förebud)' [1].

K. vill här ändra handskriftens *vithnas* till *vithras*, då isl. har *vitrask e-m* = 'aabenbare sig for en' Fr., passivum af *vitra* = 'varsle, sige til', men däremot något sv. *vitna* ej finnes upptaget "hvarken af Schlyter eller Rietz och ej heller det isl. *vitna* af Oxfordordboken eller Fritzner med betydelsen 'spå' eller dylikt".

Bugge (Arkiv X s. 100) påpekar emellertid on. *vitneskja* 'tegn, varsel' och framhåller, att också *vitni* kan betyda 'tegn, mærke'. "Jeg tror derfor, at det i S. 515 rigtig heder: æ *vithnas* (d. e. varsles) gladv hiærta. Ligesaa forstaar jeg *vindher* D. 589, for *vidhner*, som 'varsler'."

Frågan synes mig vara afgjord till förmån för handskriftens (och Bugges) läsart, då jag i uppländskan funnit

[1] Se Kock, Arkiv II s. 98 f., Östn. ordspr. II s. 243 f., jfr äfven Arkiv X s. 115.

ett verb *vättnas,* regelbundet uppkommet ur äldre **vitnas,* hvilket synes betyda just 'varsla om, förebåda': obs. t. ex. uttryck sådana som: jag drömde så och så i natt, *"de vättnas säikert för lik"* [1].

3. GO 91 [2].

'Thæn wardhir tyssva gladhir, som a stenen sythir'.

Tolkas i Östn. ordspr. II 59: "den som sitter på (en) sten blir *utvilad,* först när han suttit en liten stund, ock sedan ånyo, när han rest sig upp, efter som den hårda sittplatsen i längden tröttar".

Wadstein (Sv. Lm. XI. 6 s. 13) finner det däremot sannolikt, att ordspråket vill framhålla, att "den som har en (fast) klippa att sitta på har dubbel anledning till glädje, dels emedan han har något att vila på, ock dels emedan hans viloplats är säker".

Det förra förslaget förefaller mig enklare och af mera folklig läggning. Ett starkt stöd för dess riktighet synes mig vara, att uttryck med liknande betydelse ännu äro gängse. Wadstein anför ett sådant efter Lundell från Kalmartrakten. I Östergötland säges t. ex.: 'Det här är visst en sån där sten, som man blir glad två gånger åt, först då man sätter sig på den och sen då man reser sig opp'. Hos Arne Garborg (Trætte Mænd s. 197) har jag antecknat: "Den, som reiser, er lig den, der sætter sig paa en sten. Han har "dobbelt nydelse": først, naar han sætter sig; dærefter, naar han staar op igjen".

Uppsala i juni 1902.

B. H.

---

[1] Antecknadt i Vessland. Ordet är också hördt i Ö.-Löfsta.

[2] Jfr Noreen Aschw. Lesebuch s. 79.

4. Ännu en gång *oskärad.*

Ett tillägg till S. o. S. I s. 188—190.

Till de af mig förut anförda språkprof, i hvilka *oskärad* har betydelsen "ofläckad, skär, ren", kan jag nu foga följande:

1) "Det har alltid varit min dröm, att när Europa drunknar i stenkolsrök och tidningspapper, skall den helige fadern lasta alla sina marmorskatter och sitt bibliotek på skepp samt segla till en annan trakt, till Palestina, till ett ännu oskäradt land." Heidenstam, Hans Alienus 1: 52 (1892).

2) "Hennes (Elsa Lindbergs Ann-Lis') präktiga karaktär går segrande fram i kampen, allt under det den helgongloria, förf. låter skina kring hennes ljusa lockar, bevarar sin glans oskärad." J. A. i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 1901, n:r 265 B, s. 1 [1].

3) "Ingen främmande har fått veta det, utan det har varit deras största skatt och oskärade gåfva, att de fått se himmelens härlighet." S. Lagerlöf, Jerusalem 1: 70 (1901).

4) "Man ville helst gifva en sådan bok (S. Lagerlöfs Jerusalem) nya, alldeles oskärade epitet." O. Levertin i Svenska Dagbladet 1902, n:r 1, s. 6.

Måhända har — detta må till sist anmärkas såsom en föga sannolik möjlighet — någon af de författare jag citerat fullt afsiktligt och medvetet nyttjat *oskärad* i en från ordets ursprungliga och ännu lefvande mening så skarpt afvikande betydelse, utan att låta sig hindras däraf att han därigenom gjorde sin framställning otydlig och utsatt för missförstånd [2].

Lund i januari 1902.

Theodor Hjelmqvist.

[1] Meddeladt af Prof. F. Tamm.

[2] A. Wallengren erkände i ett samtal med förf., att hans användning af *oskärad* i det ur "Bohème och idyll" anförda citatet — se min föregående uppsats — berodde på ett förbiseende.

Ett metriskt spörsmål.

Jord, som mig fostrat har och fädrens aska gömmer,
Folk, som ärft hjältars namn och deras dygder glömmer —

Dessa välbekanta verser förete i sin byggnad en egendomlighet, lätt iakttagen äfven af den, som icke särskildt har sin uppmärksamhet riktad på metriska problem. Den första takten i hvardera versen har ju icke den fördelning af accenten, som det jambiska skemat fordrar; första stafvelsen är tydligen starkare än den andra. Detta fenomen, denna inkongruens, hvilken vi för vighetens skull i brist på bättre uttryck kunna benämna 'omkastning', ehuru denna term, såsom vi skola se, strängt taget kan innebära en missuppfattning, möter oss öfverallt hos våra skalder i mer eller mindre utpräglade former. I huru vidsträckt grad den förekommer i den äldre svenska dikten kan jag icke säga, men redan Gyllenborg har reflekterat däröfver; i sina "Anmärkningar om svenska versifikation" (1798 såsom bihang till "Försök om skaldekonsten") fäster han uppmärksamheten på, att i alexandrinen första och sjunde stafvelserna kunna vara långa, "i hvilket fall de tvenne nästföljande rummen kunna med korta stafvelser uppfyllas såsom i följande

Nēj! — dĕ fŏrdōmdăs kvāl ēj mŏt mĭn plāgă hĭnnĕr.

Detta Atis' utrop i hans förtviflan yttras i en vers lika så förstörd ur sin vanliga ordning som hans sinnen." — Uttalandet är ju ganska märkligt för sin tid, om än i epitetet "förstörd" en reservation är inlagd.

Af nyare teoretiker, som behandlat denna sak fästa vi oss närmast vid E. von der Reckes "Principerne for den Danske Verskunst" (1881). Så förträffligt, så i många hänseenden banbrytande detta arbete än är, och så fint metriskt sinne dess författare än besitter, så är han dock ännu alltför fången i den antika verskonstens icke blott termer utan ock åskådning, och detta kommer icke minst fram just i behandlingen af föreliggande spörsmål (i början af arbetets andra del). Recke utgår från den jambiska dipodien och finner, att denna, då omkastning inträder, blifvit ombildad till en koriamb, d. v. s. "en ensam arsisstafvelse och en anapest." — Således skulle vi enligt Recke lika väl som enligt Gyllenborg här hafva — ⏑ ⏑ — i stället för ⏑ — ⏑ —.

Minor i sin "Neuhochdeutsche Metrik" (1893) konstaterar förekomsten af denna "Versetzung" af accenten utan att gifva sig in på någon närmare diskussion eller förklaring. Han anför blott några exempel, såsom

Weibchén, sieh den Segen . . .
Nenné mich nicht . . .
Kraftvolles Mark . . .,

och anmärker, att man blott sällan påträffar en så svår inkongruens, som i det andra af de här anförda fallen.

Med stöd af Minor och andra föregångare har som bekant N. Beckman uti "Grunddragen af svenska versläran" (1898) genomdrifvit emancipationen från den antika metrikens åskådning och termer, därvid bland annat framhållande den enstafviga taktens stora betydelse — i stort sedt med all rätt, men icke utan öfverdrifter i enskilda fall[1] och äfven i det här förevarande. Beckman utgår från v. d. Reckes

[1] Så synes det mig, hvad de på ss. 46 och 50 anförda exemplen beträffar, öfverflödigt att tillgripa en ändrad taktindelning; vid naturlig uppläsning torde meningen tillräckligt tillgodoses genom förhöjd ton på de stafvelser, som Beckman vill behandla såsom starka taktdelar. — Jfr Pipping, Om Runebergs hexameter i Finsk Tidskrift 1897 T. 43 s. 15 f.

förklaring, som han emellertid öfversätter till sitt modernare språk, och vi få således i stället för en koriamb två takter, den första enstafvig, den andra trestafvig. Således:

Jórd, | som mig fo|strat har | etc.

I det jambiska skemat försiggår här alltså en verklig omkastning från *s s' s s'* till *s' s s s'*. Rent teoretiskt sedt skulle man härvid kunna anmärka den besynnerligheten, att vi här helt plötsligt finna en egendomlighet, som tillhör den blandade versen, nämligen växlingen i sänkningens stafvelsetal, uppträda i det oblandade jambiska skemat[1]. Och vidare kunde man fråga: bortsedt från denna egendomlighet, huru kommer det sig, att ökningen i andra taktens stafvelsetal alltid uppträder såsom en följd af minskningen i den förstas? Eller med andra ord: hvarför måste, då den första takten blir enstafvig, den andra alltid bli trestafvig? Från v. d. Reckes ståndpunkt var denna kompensations nödvändighet gifven, icke så från Beckmans.

Dessa teoretiska betänkligheter kunde nu lämnas åsido, om förklaringen i praktiken visade sig tillfredsställande. Är det nu så? — Beckman säger (s. 49 f.): "Den vanliga uppfattningen torde vara, att Svea börjar med en inkongruent jamb ... Hade vi verkligen inkongruens, så skulle ju versen vara bättre i samma mån inkongruensen vore lindrig, d. v. s. ingångsstafvelsen relativt svag och följande stafvelse relativt stark. Men skaldernas praxis och vårt öra säger något annat. I själfva verket är öfverstark stafvelse 4 den bästa fyllnaden för en enstafvig begynnelsetakt."

---

[1] I ett till skemat oblandadt trestafvigt verssystem kunna när som helst tvåstafviga takter instickas, utan att rytmen däraf lider, medan däremot en öfvergång i motsatt riktning ingalunda låter sig ogeneradt verkställa. Exempel på det första fallet kan ses i de sista verserna af första strofen i Viktor Rydbergs Drömlif. — Beckman yttrar s. 49: "I själfva verket är den enstafviga begynnelsetakten en fullt naturlig modifikation af den jambisk-anapestiska versen..." Ja visserligen! Men i den oblandadt jambiska? I Svea finnas inga anapester.

Följaktligen äro verser af ifrågavarande art bättre ju starkare den första och ju svagare de båda nästföljande stafvelserna äro, och en vers sådan som denna:

Blodiga läror, lärda ut en gång

(Hagbergs Macbeth I: 7)

afgjordt att föredraga framför en sådan som Runebergs:

Red mig en graf, o moder kär!

eller Tegnérs:

Brudsmyckad, hermlinsmantlad, utaf tärnor följd.

Ju svårare inkongruensen är, desto lättare fördrages den, eller om vi ej få uttrycka oss så, ju radikalare omkastningen i skemat är, desto bättre [1].

Är nu detta resonnemang riktigt? Öfverensstämmer det med skaldernas praxis och vårt öras fordran, eller har möjligen — slikt har händt metriker förr — en teori inverkat på örats rytmiska smak?

Sedan Beckmans arbete utkom, har "omkastningens" problem upptagits till undersökning af prof. Otto Jespersen i en afhandling om "Den psykologiske Grund til nogle metriske Fænomener", intagen i "Oversigt over det kong. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1900". Författaren omtalar mot afhandlingens slut denna såsom "sitt första och sannolikt sista ströftåg på metrikens farliga område", och såsom en förstlingsskrift är den sannerligen något mindre vanligt. Att författaren gifvit sig in på ett nytt arbetsfält, skönjes visserligen af det förhållandet, att han icke så noga känner till hvad som här på de senare områdena uträttats. Både Minor och Beckman äro honom obekanta, och han sväfvar tydligen i den föreställningen, att v. d. Reckes bok ännu kan anses uttrycka den mest avancerade vetenskapliga ståndpunkten; en del citerade engelska metriska arbeten synes det icke vara mycket bevändt med.

[1] Af Minors ofvan anförda typiska exempel föredrager sålunda Beckman det andra: Nenne mich nicht..., hvilket Minor säger relativt sällan påträffas.

Denna obekantskap har vållat, att prof. Jespersen fått på egen hand göra om en del arbete, som redan undanstökats, men däröfver har ju ingen annan mycken orsak att klaga. Jespersen utgår från en iakttagelse, som, såsom vi sett, redan Gyllenborg hade gjort, och som naturligtvis också vederbörligen framhäfves af nyare författare, att nämligen omkastningen ("Skifte") har sin plats företrädesvis om ej uteslutande i versens begynnelse (eller annars inuti versen efter en paus). Hvarpå beror nu detta?

För att finna ett svar på denna fråga erinrar Jespersen om, att en jambisk vers alldeles icke behöfver bestå af absolut starka och svaga stafvelser utan till och med blir vackrare, om man nöjer sig med "den omväxling, som beror på mindre och växlande skillnad mellan de starka och svaga, i det att örat blott kräfver upp- och nedgång på bestämda platser utan att ställa någon fordran på upp- och nedgångens storlek." Skillnaden mellan höjning och sänkning är således blott relativ, och om en stafvelse kan tjänstgöra i det ena eller andra rummet, beror ej blott på dess egen styrka utan jämväl på de omgifvande.

Tillämpa vi nu detta på det tillfälle, då i en vers' början omkastning inträder, inses genast att här på grund af pausen det icke är tillfälle till någon jämförelse i afseende på tonstyrka åt detta håll, och för den sakens skull kunde således gärna den första stafvelsen vara huru stark som helst. Jämförelsen med den följande andra svagare stafvelsen kan däremot icke underlåta att framkalla en viss missräkning, en förnimmelse af att rytmen är störd, men då man skulle tro att vid en omkastning från *s s' s s'* till *s' s s s'* två inkongruenser skulle uppstå, finns det i själfva verket blott en tack vare den föregående pausen. Gifvetvis beror nu inkongruensens storlek på, huru stor skillnaden är mellan de båda första stafvelsernas styrka. "Ju större denna är dess mera kännes den naturligtvis som något oregelmässigt"; "ju mindre nedgången från den första till den andra staf-

velsen och ju större omvändt nedgången från den andra till den tredje dess bättre är versen; i hvarje fall skall man redan från den andra stafvelsen (eller från öfvergången till den tredje) hafva en förnimmelse af att allt är i den bästa öfverensstämmelse med skemat blott denna [andra] stafvelse är starkare än den tredje.“

Jespersen anför en mängd exempel på verser, däri denna omkastning äger rum, ordnade i grupper allt eftersom det första ordet har tre (eller flere), två eller en stafvelse. En bättre gruppering synes mig emellertid kunna fås genom att till grund för densamma lägga den andra stafvelsens tonstyrka och dess förhållande till sina båda närmaste grannar. Jag anser mig nu här icke behöfva anföra exempel på alla sålunda möjliga fall, utan nöjer mig med att uppställa tvenne hufvudtyper, hvilka uppkomma allt eftersom den andra stafvelsen är starkare än den tredje eller ej. Exempel på det förra fallet erbjuda följande verser:

1: Fyll honom hornet drottning...
Tag denna hälsning kärt, det bor i den...
Fåfänglig, glitterströdd, småsinnad, afundsam.

Och på det andra:

2: Blodiga läror, lärda ut en gång.
Klokhet — att lämna hustru, lämna barn.
(Båda från Hagbergs Macbeth.)

Detta är i sina hufvuddrag prof. Jespersens förklaring af ifrågavarande fenomen [1]. Den uppkallar icke de teoretiska betänkligheter, som vidlådde den äldre i Beckmans formulering, och äfven i praktiskt afseende torde den afgå med segern. Vid en jämförande pröfning af de båda hufvud-

---

[1] Jespersen påpekar äfven orsaken till att en slik omkastning icke kan tillåtas i trokaiska verser; där skulle uppstå *tvenne* inkongruenser, nämligen både mellan första och andra och andra och tredje stafvelsen, i det accentförhållandet *s' s s' s* ändrades till *s s' s' s*. En ändring sådan som “En sol lyser härligt“ från “Solen lyser härligt“ förrycker rytmen fullständigt.

grupper jag nyss uppställde, synas mig verserna i den förra otvifvelaktigt bättre än i den senare, och detta talar för Jespersens teori, mot Beckmans. Denne åberopade emellertid till sitt stöd "skaldernas praxis och vårt öra", och ett påstående af en så öfvad metriker kan ej utan vidare lämnas å sido såsom betydelselöst, hvarför ännu några ord böra tilläggas.

Beckman anför (s. 58) ur Snoilskys "Hvita frun" såsom exempel på en fyrstafvig takt:

Tvärt | klipper han af | allt fjäsk och snack.

I enlighet med sin teori vill han således, att vid uppläsningen tonen på *klipp* skall så vidt möjligt undertryckas, men mig synes versen obetingadt låta bättre, om man bibehåller den och i stället utjämnar inkongruensen genom att göra en liten paus efter den första stafvelsen, ty såsom Jespersen säger (s. 511) "där en stafvelse har pauser både före och efter sig, är det (inom rimliga gränser) alldeles likgiltigt för rytmen huru starkt tryck man ger den" [1].

Äfven om jag i det sist anförda exemplet vid en eventuell omröstning skulle få pluraliteten för mig, så kunde härpå svaras att detta ingenting afgjorde, enär teorien kan utöfva ett förvillande inflytande på uppfattningen; örats dom blir alltid mer eller mindre subjektiv. För att då få en objektiv dom i saken, vända vi oss till skaldernas praxis och undersöka som hastigast, hvilkendera af de två uppställda hufvudgrupperna de föredraga.

Af de exempel, Jespersen sammanfört från danska skalder, tillhöra de flesta den första gruppen, medan till den andra måste föras några få från Paludan-Müllers Adam Homo och en hel del från Oehlenschlägers Axel och Val-

[1] Då Beckman (s. 50 not [1]) framhåller "öfverstark stafvelse såsom den bästa fyllnaden för en enstafvig begynnelsetakt", har han säkerligen tänkt på här ifrågavarande fall. Till detta hör ock Sveas begynnelseverser; att i den andra af dem *ärft* bereder svårighet inverkar icke på uppfattningen af denna sak.

borg. Vid de senare är att märka, att ganska många förete typen:

Valborg skal vorde Axel Thordsöns Brud,

d. v. s. äro så beskaffade, att "ett egennamn eller ett annat betydelsefullt ord inbjuder till emfatiskt framhäfvande, hvilket gör också andra stafvelsen starkare än den skulle vara i likgiltig prosa."

Själf har jag genomgått en mängd stycken af Tegnér och Runeberg samt flere diktsamlingar af Snoilsky, Bååth, Fröding och Heidenstam utan att hafva påträffat ett enda fall, som afgjordt bör räknas till den andra hufvudgruppen; verser med omkastning af det lättare slaget förekomma däremot hos dem alla, mer eller mindre talrikt.

Vända vi oss från dessa lyriker och epiker till dramatikerna, så finna vi, att Stagnelius icke i sin versifikation i detta hänseende skiljer sig från de ofvannämnda — hvilket kanske skulle kunna anföras som ett bevis på att hans styrka ej låg i det dramatiska. I Hagbergs Shakspere-öfversättning däremot behöfver man ej söka fåfängt; ur Macbeth voro de ofvannämnda exemplen hämtade och där påträffas ytterligare flere stycken:

Se menlös ut som blomman, var likväl
Ormen därunder. (I: 5)
Vore det därmed gjordt, när det är gjordt. (I: 7)
Att jag ej frågar efter hvad jag gör
Världen till trots... (III: 1)
Väpnad rhinoceros, hyrkanisk tiger. (III: 4)

Med det anförda tror jag det vara till fullo ådagalagdt, att de exempel, Beckman skulle kunna åberopa sig på, befinna sig i afgjord minoritet, och att vi således utan tvekan kunna antaga Jespersens teori såsom mera tillfredsställande [1].

---

[1] Att äfven tyska skalders bruk öfverensstämmer med de svenskas, framgår af Minors ofvan anförda anmärkning.

En sak ännu förtjänar emellertid att närmare belysas. Det versmått, som visat sig bäst kunna tåla skarpa omkastningar, är den dramatiska versen, den femfotade jamben, hvilken också utgjort det egentliga föremålet för professor Jespersens undersökning. Detta förhållande innebär ju icke något öfverraskande, men det torde vara skäl att framhålla, att detta beror icke blott på diktartens anda, utan ock på själfva versens form. Med anknytning till yttranden hos Jespersen skall jag därför här tillägga ytterligare några anmärkningar.

Då det är befintligheten af en paus, som betingar omkastningen, är det naturligtvis af vikt, att den förra är så bestämd som möjligt. Då i lyrisk vers enjambemang förekommer, duger det således icke att låta den senare versen begynna med en omkastning, medan sådan däremot mycket väl kan förekomma inuti versen efter en naturlig paus[1] — ett förhållande, som jag i det föregående icke speciellt framhållit, då det icke var nödigt för bevisningens giltighet.

I blankversen kan gifvetvis bruket af enjambemang utsträckas i betydlig mån, ty där finnes intet rim, som markerar afslutningen och konstituerar versen såsom ett litet helt för sig. Ja, man skulle till och med kunna drifva den läran, att den femfotade jamben i själfva verket ej är femtaktig, utan består af en fortlöpande följd af jamber — väl att märka, då slutet är manligt. Därför kan också t. ex. Shakspere tillåta sig att inblanda ofullständiga verser eller

[1] Sålunda jämväl i alexandrinen efter cæsuren. Om pausens betydelse för öfrigt i och för utjämnande af hårdheter se Jespersen s. 512.

Fördelas, såsom ju ständigt är fallet, en vers på två personer, så möter ju intet hinder för att efter pausen börja den senare versdelen med en omkastning, t. ex.:

(Norges konung)
Grep an på nytt.
Modfällde icke detta
Macbeth och Banquo, våra höfvitsmän? (II: 2)

att ge en vers en öfverskjutande takt. Sådant observeras icke då verserna talas i följd[1].

Därmed sammanhänger ock, att vid enjambemang afslutningen af den vers, som föregår en omkastning, kan få stor betydelse:

Och luften känns mot våra tjusta sinnen
Smeksam och mild. (I: 6)

Den förra versens kvinnliga slut möjliggör att vid uppläsningen "smeksam" kan dragas dit, och sålunda den annars rätt hårda omkastningen mildras. Ett liknande förhållande inträder i följande exempel:

Ej ni vet,
Om han af klokhet eller skräck det gjorde.
Klokhet — att lämna hustru, lämna barn. (IV: 2)

Å andra sidan kan vid enjambemang den förra versens manliga afslutning skärpa omkastningen; så i det redan ofvan anförda exemplet:

Att jag ej frågar efter hvad jag gör
Världen till trots. (III: 1)

Jag vill till sist blott tillägga, att då jag uttalat mig mot lektor Beckmans uppfattning i en viss fråga, så är det just därför att jag så högt värderar hans lärobok i metrik, hvilken med sina sunda och fria synpunkter bör få en rätt vidsträckt användning vid undervisningen.

Göteborg i maj 1902.

Otto Sylwan.

[1] Se Beckman s. 68 f.

Buffons klassiska yttrande om stilen.

På första sidan af andra årgången af *Språk och Stil* återfinner jag det klassiskt vordna uttrycket *stilen det är människan,* lagdt i Buffons mun. Det är nu i 150 år, som man ideligen citerat detta såsom ett yttrande, som den illystre forskaren skulle hafva fällt i sitt inträdestal i Franska Akademien (1753). Fransmännen säga, t. ex. i flertalet upplagor af Buffons verk eller i den exakte Littrés *Dictionnaire,* art. Style 4o: *le style est l'homme même,* eller, då de citera ur minnet, *le style c'est l'homme*; och utlandet öfversätter. Och likväl har säkert aldrig Buffon sagt detta, knappt något ditåt.

Detta framkallar ovillkorligen vissa reflexioner. Huru är det möjligt, frågar man sig, att en mycket känd och läst författare i upplysta och kritiska tidehvarf fått ett viktigt yttrande förvanskadt? Hvad är då sanning? Och man måste å andra sidan förundra sig öfver att ett misstag skapat en så lyckad sentens som *stilen är människan själf.* Ty denna sats är alldeles träffande. Stilen karaktäriserar verkligen sin man; den är en tillförlitlig exponent af hans intellektuella, moraliska och estetiska väsen. Om yttrandet icke fällts af Buffon, har man gjort rätt i att uppfinna det, lika godt om för hans eller någon annans räkning. Språkbruket synes mig gifva vid handen, att *le style est l'homme même* har denna fylliga betydelse, och ej blott den svaga, som kom-

mentatorer velat inlägga däri, nämligen *le style appartient à l'homme et ne saurait lui être enlevé*[1].

Och nu till bevisen för det ifrågavarande yttrandets oäkthet såsom Buffonianskt. Det har redan nämnts, att flertalet upplagor af Buffons akademiska tal hafva det i den här först citerade formen. Men det finns äfven upplagor, som hafva det i annan form. Framför mig ligger en edition af Firmin Didot Frères (1843), således en respektabel upplaga. Där läses *le style est **de** l'homme même.* Jag är icke i tillfälle att själf anställa tillräckligt grundliga textkritiska undersökningar för att få fram det rätta; men det behöfves icke heller; andra hafva gjort det före mig, och jag finner resultatet i t. ex. följande notis af Gaston Paris' hand i *Romania* 1900, s. 124: *Le style c'est l'homme.* Il y a longtemps qu'on a établi que Buffon n'a jamais écrit cette phrase (il a dit: *le style est **de** l'homme même*); mon ami Teza s'est évertué à le répéter et à le démontrer à plusieurs reprises, mais tout est vain.

I själfva verket ger kontexten vid handen, att Buffon skrifvit ***de** l'homme même.* Sammanhanget är nämligen följande: La quantité des connaissances, la singularité des faits, la nouveauté des découvertes, ne sont pas de sûrs garants de l'immortalité; si les ouvrages qui les contiennent ne roulent que sur de petits objets, s'ils sont écrits sans goût, sans noblesse et sans génie, ils périront, parce que les connaissances, les faits et les découvertes s'enlèvent aisément, se transportent, et gagnent même à être mis en œuvre par des mains plus habiles. *Ces choses sont hors de l'homme; le style est de l'homme même.* Alltså: motsatsen mot kunskaperna (snarare: kunskapens föremål), fakta, upptäckterna, som ligga utom människan, bör beteckna stilen såsom liggande inom människan eller, såsom Buffon uttryckt det: stilen tillhör människan, är en del af människan själf.

[1] Så i *Nouveau Larousse illustré*, art. *Buffon.*

Det är med denna läsart, man får den af Larousse angifna meningen: *Le style appartient à l'homme et ne saurait lui être enlevé.*

Andra skola i årtionden eller århundraden citera från Buffon: *le style est l'homme,* men en tidskrift, som ändtligen ägnar stilen en vetenskaplig uppmärksamhet, måste citera det rätta *le style est* ***de*** *l'homme même.*

Johan Vising.

Versifikatoriska synpunkter.

Den svenska versläran är ännu en *terra incognita* och de ströftåg som gjorts in på dess område ha bidragit till kartläggning af endast mycket begränsade delar af detsamma. Beroendet af romares och tyskars resehandböcker har inskränkt de iakttagelser och undersökningar som gjorts högst väsentligt och äfven gifvit dem en viss riktning, som inte alltid varit till fromma för den eftersträfvade klarheten. Af V. Vasenius lånar jag det ypperliga exempel han anför på tidigare verslärors bristande empiri: "År 1874 framställde J. A. Aurén åsikter i svensk metrik, på grund af hvilka han i de fyra första stroferna af "Döbeln vid Jutas" fann metriska "fel" till det respektabla antalet af — femtionio."

Närmast är det doktor N. Beckmans resonnemang i denna tidskrifts förra häfte, som kommer mig att nu ta till orda för att framhålla några fel och försummelser på metrikens fält; och för att villfara hans önskan att hålla lif i den metriska diskussionen, skall jag väsentligen gå ut från hans verslära trots dess ringa omfång i dess helhet, trots dess fåordighet och tystnad på mycket betydelsefulla punkter.

"Grunddragen af den svenska versläran" eller närmare utveckladt i förordet: "en lättfattlig och öfversiktlig framställning af den svenska verslärans grundprinciper, sådana dessa te sig, då de ses i den moderna fonetikens ljus" är innehållet af det Beckmanska verket eller, rättare sagdt, dess syftning. Jag släpper för tillfället spörsmålet om tilläfventyrs något mera ljus bort falla på ämnet än den mo-

derna fonetikens för att i stället granska hvad som visat sig för den ärade författaren i detta ljus.

Med den svenska verslärans grundprinciper kan gifvetvis inget annat menas än ett af dessa båda: de grundprinciper, efter hvilka svensk vers skrifvits, eller: de grundprinciper, efter hvilka svensk vers bör skrifvas. Således antingen en objektiv framställning af de iakttagna företeelsernas inre bestämningar eller en moralkodex, som varnar för en del förvillelser och förordar en del efterdömen. I båda fallen måste versläran ta hänsyn till högst betydande partier svensk poesi, om dess redogörelser eller regler skola få något verkligt värde. Hr Beckman har sökt framförallt skolpublik och därför inskränkt sina exempel så vidt möjligt till Tegnér, Runeberg och Snoilsky. Men han citerar dessutom följande svenska skalder: Topelius, professor Spongberg, Kellgren, Thorild, Malmström, Stagnelius, Fröding, (Wiwallius), Nicander, Levertin, (Rosenhane), Hagberg, (Runius), Rydberg, Lidner, Leopold, Strindberg, Dalin, Wirsén, samt anför ännu flera namn. Jag anser mig därför ha rättighet att gå ut ifrån, att hr Beckman verkligen önskat äga en relativt omfattande litteraturkurs som grundval för sina undersökningar. I all synnerhet som hans vetenskapliga och litteraturhistoriska citationer förutsätta och af läsarna kräfva vetenskapligt ingående studier och undersökningar. Angående själfva den i versläran anförda svenska poesin är det ett par saker, som springa i ögonen. Det finns t. d. inget citat från Atterbom, som likväl är en af våra allra yppersta verskonstnärer i alla tider. Onämnd och ociterad är äfven Orvar Odd, som af alla svenska skalder mellan "guldåldern" och Fröding erbjuder det metriskt intressantaste och betydelsefullaste stoffet. Genom att läsa honom kunde hr Beckman bl. a. riktat sitt magra förråd af pæoniska takter, som sedan i så rikt mått användts af Fröding, Karlfeldt och Ossian-Nilsson. Att ej ha tagit kännedom om Atterbom och Orvar Odd anser jag för en svår underlåtenhetssynd hos förf. af en svensk verslära.

Eftersom vår lilla kontrovers rör sig kring rimmet, skall jag här inskränka mig till att skärskåda femte och sjätte kapitlen i hr Beckmans arbete med erkännande å min sida att jag då också väljer den del, som jag har mest anmärkningar att göra emot.

Definitionen af rim (sid. 70) är dels oriktig, dels olämplig. Det är för det första inte sant, att rim är "samklang mellan *närstående* [1] (ord och) takter" försåvida inte närstående skall betyda: som förekommer i samma dikt. När det, som ju ofta inträffar, går tre, fyra, fem o. s. v. rader emellan rimord, är det ju påtagligt galet att tala om närstående takter, och det är det nog redan, då det är fråga om korsvis satta rim. Pedanter skulle till och med kunna påstå, att det är oriktigt äfven då det gäller parvis (aabbcc o. s. v.) rimmade rader, hvarför det sluligen endast komme att vara riktigt ifråga om rim i samma rad. För öfrigt har jag mina tvifvel om lämpligheten af ordet "samklang". Tag Tegnérs verser:

Då sågs han bägarn råga
med vin från Sikelö;
det gnistrade som låga,
det skummade som sjö.

Enligt min mening ha vi där samklang mellan "det gnistrade som" och "det skummade som", en samklang, som emellertid alldeles inte kan kallas rim. Så vidt jag förstår, är det en praktiskt olämplig hopförning af "stilistiskt och metriskt" använda ljudliga effekter, som hr Beckman med ärfd sammanslagning kallar "rim". Rim är faktiskt numera så uteslutande begagnadt om hvad han kallar "slutrim" (dit han väl måste föra assonansen. ta*k* — rö*k*?), och dikter, som sakna "slutrim" kallas så allmänt orimmade, att man enbart därför borde låta detta benämningssätt råda äfven i vetenskapliga och skolarbeten. Skall man — hvilket ju vore det rättaste

[1] Min kursiv. *R. G. B.*

och mest upplysande — öfver hufvud taget i en metrik omnämna de olika, rent akustiska medel, af hvilka en dikt betjänar sig, så kan man ju inte nöja sig med de tre slag, som sammanfattats under namnet rim; taktföljdsparallellismer som den nyss anförda Tegnérska höra dit, korrespondans mellan ljuden i höjningarna, användningen af korta och långa vokaler m. m. likaså. Detta är visserligen ett så godt som obearbetadt fält, men det ligger i öppen dag att det borde behandlas i en utförlig metrik.

De hittills undersökta medlen äro emellertid de tre "rim"-slagen och hr Beckman meddelar om dem följande: "det ligger i sakens natur, att de ljudlikheter, som *konstnärligt använda* [1] utgöra rimmet" (enligt dessa alldeles riktiga ord kunna de massor af ordspråk och ordstäf, som radas opp på följande sidor alls inte höra hit; hvarför har hr Beckman då tagit med dem?) "allt emellanåt skola tillfälligt uppkomma; i samtalsspråket förekommer sådant icke sällan och ger ibland anledning till någon skämtsam anmärkning från sällskapets sida"; (kan undra hvad det månne ger anledning till, om det inte är tillfälligt?) "i skriftspråket skulle det vara vanligt nog, om det ej, sedan rimmet blifvit vedertaget som ett karaktäristiskt kännemärke på vers, i regeln bortretuscherades i vårdad prosa" (här menar väl hr Beckman "slutrimmet", ty i hvilken vårdad prosa bortskrapas assonans och alliteration, Landtmansons uttalande i "Den svenska prosastilen" [5] s. 46 till trots?).

I definitionen af uddrim eller alliteration skulle jag önska att ordet likhet böts ut mot identitet, ty det är ju samma ljud, som måste finnas för att det skall bli alliteration af. Dunkelt och missförståeligt är uttrycket: "härvid rimmar konsonant med samma konsonant, men *alla vokaler sinsemellan* [1]"; i all synnerhet som man på denna vokaliska alliteration inte erhåller ett enda exempel ur en enda dikt. Och är det för resten säkert, att denna likaledes ärfda före-

[1] Min kursiv. *R. G. B.*

ställning om alliterationens omfattning är öfverensstämmande med vår språkkänsla? Hör Heidenstams rader:

*A*lla *u*lfvar ligga fälda.
*I*ngen *o*vän har att gälda
*o*ndt med *o*ndt och knifven söla.

Är det verkligen samma akustiska effekt häri som i konsonantisk alliteration? Jag tror det näppeligen. För mig står den som något till intrycket alldeles för sig. — Föga sannolikt är det att liten i "liten Karin" är starktonigt och allitererar, som Beckman uppger sid. 73.

Assonansen definieras som "en ofullständig samklang mellan (ord eller) takter i afseende på mid- eller slutljuden". Detta är gifvetvis också en mycket olycklig definition, som i allo måste leda vill. Jag skulle önska att få veta, hur man i den moderna fonetikens ljus kan anse samklangen mellan resp. takter i följande assonans mindre fullständig än mellan ett par vanliga rim:

"hvi *föd*elsen och *död*en kom"

respektive takter äro: "hvi föd-" och: "och död-"; jämför dem med t. d. "-onans" och "-dra rangs" i

en assonans
som rim är andra rangs.

Takterna måtte väl ha lika ofullständig samklang i båda fallen. Detta har Beckman själf insett, men påtagligen inte mäktat bättra. Ty han anmärker med petitstil på följande sida, att om "den vokaliskt-konsonantiska assonansen kommer i slutet på orden och versen, så öfvergår den till slutrim". Men som slutrimmet — oriktigt nog för öfrigt — definieras som "en fullständig samklang mellan (ord och) takter i afseende på slutljuden", så får man den något förvirrande slutsatsen att "ofullständig samklang" i vissa fall är detsamma som: fullständig samklang (jfr hr Beckmans "Lärobok i logik", sid. 16: "en empirisk definition bestämmer i första rummet begreppets omfång genom lämpligt valda kännetecken"). Hvad hr Beckman underlåter att upplysa om, det

är själfva kvaliteten af samklangen. Assonera: *rök* och *tröck*, gi*r* och kli*rr*a, vi*ld* och hä*llt*? Detta måtte väl vara "ofullständig samklang".

Jag öfvergår till definitionen på slutrim: "består i en fullständig samklang mellan (ord och) takter i afseende på slutljuden", hvarefter han försiktigtvis tillfogar, att med fullständig menar han en samklang som sträcker sig "från och med sista starktoniga, till metrisk höjning användbara vokal till (ordets eller) taktens slut". Men inte ens då blir det bra. I anmärkningen till § 10 påpekar Beckman själf att vi "rimma alldeles obehindradt talet: galet". Detta är inte bara en fråga om den musikaliska accenten, där förf. upplyser härom, det är ju också en fråga om själfva ljuden, som åtminstone kvantitativt inte äro desamma. — Till definitionen är fogad en strönotis af mer än tvifvelaktigt värde, där hr Beckman framhåller rimparet *Homer* — *desto mer*, som han hittat hos Tegnér och säger: "Att rimmet sträcker sig längre tillbaka i ordet än här angifvits (d. v. s. från och med sista starktoniga vokal) är sällsynt och väl oafsiktligt".

Här är ett af de fall, där det varit önskligt, att hr Beckman "kunnat ha in mente" något mer af svensk poesi än versläran ådagalägger. Först och främst glömmer han, att framför den starktoniga rimvokalen kan det stå en konsonant — eller flera, af hvilka då den sista — som är densamma i de båda rimorden — och att detta är långt ifrån likgiltigt eller sällsynt. För att endast meddela några sifferuppgifter, så har Snoilsky i andra delen af sina dikter åtminstone 10 $^0/_0$ dylika af de manliga $\bar{e}$-rimmen, Karlfeldt 9 $^0/_0$ af de manliga a-rimmen i "Fridolins lustgård". Ett band af Atterboms dikter innehåller af 4,500 rim öfver 300 dylika, ungefär lika många kvinnliga som manliga. Bland de förra anför jag: stiger — tiger, rifver — drifver, grifter — bedrifter, svingar — vingar, fria — Maria, bland de senare: blott — slott, blek — lek, glad — blad, flod — blod, blid — lid, fläkt — släckt. Analysen af dylika rim kan ju

inte göras alltför utförlig i en så liten bok, som hr Beckmans, men deras antal är likväl för betydligt för att fullkomligt åsidosättas.

Vidare skulle det vara ytterst förvånande, om svenska skalder hade försummat de ljudeffekter, som de utvidgade rimmen erbjuda, när andra länders diktare så ofta firat triumfer på detta område. Jag skall inte förebrå hr Beckman, om han är okunnig om de franska rimvanorna och inte misstänkt att likartade företeelser funnes i svenska. Jag skall endast betyga en stilla förvåning öfver att hr Beckman vid sitt studium af Minors Neuhochdeutsche Metrik, som väl inte varit utan inflytande på hr Beckmans framställning för öfrigt, undgått att fästa sig vid de fyrtio sidor, hvarpå Minor behandlar rimmet, och särskildt den afdelning af detta kapitel, som handlar om "erweiterte Reime und Doppelreime". Jag skall slutligen upprepa mitt tal om bristande empiri hos hr Beckman, då han inte i litteraturen förmärkt några hithörande exempel. När t. ex. Strandberg (Talis Qvalis) rimmar *attityder* och *plattityder*, *rationella* — *nationella*, *kotterier* och *lotterier*, då skall man vara tämligen naiv för att tro att det är oafsiktligt. Äfven *banér* — *manér* (Strandberg), *kreaturen* — *naturen* (Atterbom) höra hit. Detta är kuriositeter, kan hr Beckman invända, och sådana hade jag inte plats för eller tid med. Men hvad är då Homer — desto mer? Hvarförutom själfva formuleringen af notisen ju är oriktig [1].

Hvad Minor kallar doppelreim äga vi naturligtvis också i svensk dikt. Choræus har ju det bekanta:

"Du förstår mig" — och den *ömma handen*
tydde hennes tänkesätt så väl:

[1] Stundom är utvidgningen nödvändig för att göra rimmet tillfredsställande. Man kan jämföra hos Adlerbeth i "Kelonid": *ödslighet* — *dysterhet*, som är ett dåligt rim, med *enslighet* — *evighet*, som synes mig fullgodt. I sin öfversättning af Racines "Fedra och Hippolyt" har A. till och med ett hithörande "kretiskt" rim: *förbehållsamhet* — *våldsamhet*.

"Du förstår mig" — och den *ömma branden*
flög elektriskt uti gossens själ.

Snoilsky har i "En bal i Palazzo Reale, I"

I alla smårum *nektarbrunnar frusa*
och fina löjen *rosenmunnar krusa.*

Och Fröding har, sedan hr Beckmans verslära kom ut, i "Ett gammalt bergtroll" gett ypperliga prof på tvåstafviga, tvåtaktiga dubbelrim:

Det andra småbyket viker
och pekar finger från långt *tryggt håll,*
det flyr ur vägen och skriker:
tvi vale för stort *styggt troll.*

Men det finns ännu ett slag af sådana utvidgade rim, som förtjäna mer uppmärksamhet såsom vanligare. Jag berör dem här på samma gång som de af Beckman icke omnämnda klufna rimmen d. v. s. sådana som bestå af mer än ett ord. Det är likväl en alltför vanlig företeelse för att få helt och hållet förtigas. Hur ofta möter man inte sådana rim som: *slog jag* — *tog jag, pantat* — *sant att, äran* — *är han* (V. Rydberg), *piskade* — *hviska de* o. s. v. Naturligtvis kan hr Beckmans tystnad rörande dessa rim tolkas som ett fördömande af dem — jag tror det visserligen inte, ty jag inser inget skäl — men inte ens då är tystnaden befogad.

Bland dessa klufna rim finner man en del som äro *tvåtaktiga* — en rimform, som hr Beckman tydligen inte uppmärksammat, ty annars borde han ovedersägligen tagit med dem. Exempel:

Men väster ut det *tjocknar nu*
omkring Orions lopp,
och morgonstjärnan *slocknar nu*
och drömmarn vaknar opp.
(V. Rydberg, Den flygande holländaren.)

Dessa rim kunna inte betraktas som löpande, så som de i samma dikt förekommande: *kändare* — *holländare, lossa-*

des — *krossades* just därför att de innehålla två hufvudtoniga stafvelser hvar. Samma förhållande råder i Frödings:

Men stolt hon bär *mantiljen än*
och stramt hon styr *familjen än* (Balen)

Af dessa båda exempel finner man hvilken speciell verkan dessa rim göra; vare sig de stå i strofisk motsvarighet till ett manligt eller ett löpande rimpar, äro de af alldeles annan karaktär och det intryck de göra är något, som vida skiljer sig från dessa båda rimslags.

Den af Beckman så olyckligt förbisedde Fröding har till och med varit nog djärf att göra dylika tvåtaktiga rim, som innehålla fyra stafvelser, något som Beckman naturligtvis inte upplyser om. Det är i den lustiga "De gamle och de unge":

Vi hurrade till och vi *skuttade ut.*
De gamle de sutto och *gluttade ut* o. s. v.

Märk att i alla dessa exempel är den andra rimtaktens ord det samma i båda de rimmande raderna. Men de höra likväl inte till synonymrimmen, ty det är inte ett rim af "ut" och "ut", som vi ha att göra med.

Eftersom jag här nämner fyrstafviga rim, som ha två takter, syns det mig lämpligt att i samma sammanhang äfven påpeka att fastän hr Beckman inte känner till mer än tre slags rim (enstafviga l. manliga, tvåstafviga l. kvinnliga och trestafviga l. löpande) så finns det flera. Fyra år innan hr Beckman gaf ut sin "Grunddragen o. s. v." hade hela det för poesi intresserade Sverige med förtjusning läst Frödings "Balen" och där inte minst njutit af dess sjätte afdelning med de ypperliga rimparen:

Emot blygheten morskt jag *förstockade mig,*
när jag stod framför fröken och *bockade mig* o. s. v.

Detta är pæoniska rim, entaktiga; det högsta antal stafvelser som ett svenskt rim af detta slag torde kunna innehålla.

Den olika karaktären af de rim, som finnas inom de af Beckman gifna klasserna "tvåstafvigt eller kvinnligt" och "trestafvigt eller löpande" rim gör, att man bestämdt urskiljer olika kategorier, som borde omnämnts. Beckman förkastar visserligen termen spondé och hänför alla tvåstafviga takter, som innehålla två starktoniga stafvelser, till antingen jamber eller trokéer. Men ur alla synpunkter måtte väl ett rimpar som *mildögd* — *vildögd* eller *trolös* — *rolös,* vara vidt skildt från *alla* — *kalla* och förtjäna ett särskildt omnämnande. Ännu mer är detta fallet med de trestafviga *Utgammal* — *skjutgammal,* som göra ett så helt annat intryck än *löpande* — *köpande,* att de rent af måste anses bilda en särskild klass. Detsamma gäller *Nackabyn* — *Backabyn,* som kanske inte böra anses tvåtaktiga, utan "kretiska", som Minor och Brix kalla motsvarande tyska och danska rim. Hela detta intressanta kapitel är nu genomgående styfmoderligt behandladt, och jag torde näppeligen ta fel, då jag antar att orsaken därtill ligger dels hos hr Beckmans föregångare, dels i hans mer accentuella än versifikatoriska intresse.

Jag har nu emellertid kommit fram till de rader, som jag kritiserade i min Verlaine-studie och för hvilka hr Beckman dragit i härnad på ett tämligen öfverraskande sätt. Framför allt har jag stannat i undran vid hans citat. Hvar och en, som läser den ofvannämnda uppsatsen torde finna, att jag verkligen intar en absolut motsatt ståndpunkt till den hr Beckman har i sitt arbete och som han nu erkänner var beroende på att han inte hade "in mente något fullt belysande exempel", en onekligen rätt ledsam status då man skrifver om en företeelse. Men genom att sätta . . . . . i stället för hela satser i de meningar af mig, som han citerar, lyckas Beckman få fram att "öfverensstämmelsen är så fullständig den rimligtvis kan bli". Jag önskar naturligtvis inte vara i öfverensstämmelse med den mening, som jag angriper. Hvad jag "påvisat" är kanske "utöfver" hr Beckmans framställning, men främst är det *gent emot* den.

Ingen af de satser, som Beckman uteslöt vid citaten från mig, hade, såsom han oriktigt uppger, "sin tillämplighet på Bergs franska undersökningsobjekt", och den ena angafs äfven uttryckligen som resultat af mina undersökningar hos svenska skalder. Att hr Beckman finner att jag "omöjliggjort analysen" (!) af mina rimexempel från de svenska skalderna, vittnar oförmånligt om hans beläsenhet; det bör kosta ytterst liten tid att leta reda på resp. verser då jag angaf *samtliga* undersökta arbeten (af Snoilsky, Karlfeldt, Fröding, Runeberg och Tegnér —!), i synnerhet i de fall, där jag äfven gaf sidanvisningar. För öfrigt gällde min maning till analys *alla* dylika rim. "Att upprepning af samma ord såsom rim strider mot en allmän regel är välbekant", förklarar hr Beckman. Just en dylik åskådning antog jag hos hr B. och därför betecknade jag hans framställning som "ett eko" — hvilket således var alldeles riktigt. Hr Beckman anger nu A. Lindgren som roten och upphofvet. — Med den "finstilsanmärkning", som hr B. är älskvärd att önska tillagd till sitt uttalande i versläran, är man inte betjänt, om den oriktiga grofstilsregeln skall stå kvar. Jag tror att hr Beckman får stå rätt ensam om att anse det för "ett bestämdt fel" hos Fröding att rimma så här:

En gång, ja en gång för *oss ock*
slocknandets kommande timme är satt.
En gång, ja en gång på *oss ock*
faller väl slummer och natt,

(Atlantis)

och den meningslösa förklaringen att "då hela rader upprepas, gäller naturligtvis hvad jag (Beckman) sagt om omkvädet" har ingen lifskraft alls. Enligt denna lustiga åskådning skulle t. ex. en parnoun egentligen endast bestå af omkväden.

Hr B. hade visst inte behöft läsa Karlfeldt eller Fröding för att finna dylika exempel på identiska rim, som äro i högsta grad förtjänstfulla. Jag skall ge ett par äldre prof.

Ett särdeles präktigt dubbelrim finns i G. L. Silverstolpes kända dikt "Hjärtat":

Hvad skall ditt *öde blifva*
här uppå jordens rund?
Ack, du skall *öde blifva*
intill din sista stund.

Ett identiskt rim och ett homonymrim — och ändå äro dessa rader och denna rimning hvarken "något stötande" eller "ett bestämdt fel". B. E. Malmström har i sin inte alldeles obekanta dikt "Kärlekens dialektik" raderna:

Jag ej gäller mer som *jag*,
du som du ej gäller;
du är icke heller *jag*,
jag är du ej heller.

Franzén skrifver i "Den fattiga flickan":

En ser på den och en på den:
på mig ser icke *en*
En annan finge tie män,
och jag får icke *en*.

Jag vidhåller till alla delar min uppfattning af dylika rim: "samma ord" som rim är vanligen ej nödrim, utan tillgodoser en af förf. afsedd effekt; ifråga om homonymrim är en allmän regel tvifvelaktig; och denna uppfattning är stick i stäf motsatt Beckmans, han må citera mig med hur många uteslutningar som helst.

Efter en med stor stil tryckt § om rim i prosa, som inte har något egentligt att göra i en verslära, om den än kunde varit kuriös som finstilsanmärkning, anlända vi till framställningen af de fonetiska krafven på rimmet. Där kräfves först och främst "att rimmet skall vara rent. Detta innebär, att samtliga däri ingående ljud äro till kvalitet och kvantitet identiska." — Enligt hvad jag ofvan påpekat, är detta inte fullt riktigt. *Tanken* — *dranken* äro inte så beskaffade och likväl ett förträffligt rimpar. Men detta är i alla fall ett mindre farligt förbiseende, eftersom hr B. anmärkt

accentskillnaden och framhållit att denna inte utgör rimhinder. Farligare är däremot en följande mening: "Riktigt är numera enligt de flesta dialekter *sonen — månen.*"

Här har hr Beckman en principiellt motsatt uppfattning mot min, och jag förmodar att han skall vidhålla den äfven om hans studium af svensk poesi och rimkonst kommer att sträcka sig ännu längre än fallet var, då han skref sin bok. Inte desto mindre vill jag markera min åsikt gent emot honom och äfven prof. Wulff. All rimning i detta land och på detta språk skall faktiskt bli fullt omöjliggjord, om sådana drakoniska rimstadganden bli efterlefda. Hvad angår det en skald, om den ljudföljd, som hans eget öra är tillfredsställdt med, och som öfverensstämmer med hans eget uttal, är oriktig eller riktig "enligt de flesta dialekter"? Det är troligt, att antalet åhörare, som njuta af rim, hvilka baserats på ett fåtalsuttal, är mindre än det antal, som njuter af majoritetsuttalets rim — men därvid kan ingenting göras. Vi ha inget svenskt uttal, som kan framhållas som ett mönsteruttal. Redan Lorenzo Hammarsköld framhöll, att man inte borde vara alltför rigorös i sina rimkraf, emedan detta ledde till utarmning och inskränkning af de poetiska möjligheterna. Och denna åskådning delas af nu lefvande versifikatoriska mästare, samt bestyrkes genom rimstudier i hela vår poesi. Formbehärskaren och stilkonstnären sträfvar naturligtvis efter de mest pregnanta uttrycken för sitt själslif, sin stämning, och om så 100 eller 1,000 eller 10,000 eller 100,000 eller 1,000,000 af hans landsmän ha ett afvikande uttal och af hans rim inte erhålla det intryck, som han afsett, får han säga sig: tu l'as voulu, George Dandin! och ta saken med lugn. Lika litet som någon författare af värde kan skrifva ett språk, som är gemensamt för 1,000,000 läsare, lika litet kan han rimma efter ett för dessa gemensamt uttalsformulär. Jag vill påpeka, att vår enda uttalsordbok — Lyttkens-Wulffs — förefaller mig utprägladt "oriksspråklig" och hr Beckmans accentueringar bestämdt dialektala. När

sådant händer med det friska trädet d. v. s. det språkvetenskapliga .....

Det fonetiska krafvet, att rimmet skall innehålla "en starktonig stafvelse" är enligt min mening också oriktigt. Som jag redan visat i det föregående ha vi godt om exempel på att rimmet innehåller två starktoniga stafvelser, så att med detta i minnet skulle man vilja formulera om regeln ungefär så: rimordet skall innehålla minst en starktonig stafvelse. — Men granskar man de Beckmanska exemplen (i stycket med grof stil och anm. 3), så bringas man lätt på andra tankar, och har man in mente några fullt belysande exempel, så ändrar man helt säkert åsikt. *Ge — skönaste, himmelen — rätt* äro som Beckman själf anmärker "orena" d. v. s. deras ljud korrespondera inte med hvarann. Men då han själf finner svagtoniga rim som *Herranom — kom* "mindre stötande" förmodar jag att han endast af hänsyn till sin egen regel hindrats från att ge fullt erkännande åt så oklanderliga rimpar som det anförda. För min del är jag alldeles nöjd med Viktor Rydbergs:

stånd trampas där af stånd och klass af *klass;*
den, som ej gör sig till de andres herre,
är viss därom att *öfverväldigas,*

ehuru versen är svår att bedöma, fördärfvad som den är af det bedröfliga: därom. Påtagligt verkningsfull är däremot:

Vid vägar, gator, torg och in i husen,
hvar jag med denna staf i handen *kom,*
såg jag ju tusen kors och åter tusen,
där han är spikad fast i *andanom.*

Inte heller dessa rim få tagas i klump och bedömas som "svagtoniga" det ena med det andra. Mycket beror på fylligheten af den ljudkvantitet, som följer rimvokalen, äfvensom på bitonens styrka och versmåttet. Snoilsky rimmar:

Hur gick det sen? Här tystnar *krönikan,*
och deras öde göms i glömskans dimma,
fast sägnen gränd för gränd än visa *kan*
den väg Ginevra tog i nattens timma.

Jämför härmed samma skalds:

På Ulfskog hos gamle Sven Ulfsson
i stillhet kvällen *förrann*
Och Sigrid läste för fränden
ur rimmade *krönikan*.

Det senare stället är ojämförligt mycket mindre tillfredsställande, naturligtvis beroende på att rytmen där är mera markerad och kräfver höjningar af starkare accent än i den jämna jamben, hvari "Ginevra" flyter fram. Tills vidare vill jag inskränka mig till att påstå, att det finns svagtoniga rim, som äro tillfredsställande och spara utvecklingen af villkoren för deras accepterande till en utförligare undersökning.

Jag förbigår några smärre oriktigheter i de till denna § hörande anmärkningarna såsom på det hela taget föga viktiga.

Nästa § säger: "Rimmet användes numera nästan alltid med tydligt rytmiskt syfte, d. v. s. för att afgränsa eller sammanbinda verser." Hr B. framhåller emellertid att man ej bör gå för långt i att anse alla rim höra till versslutena. Det finnes så vackra exempel på rim inuti verser att man inte kan anse denna prydnad förfelad där, hur afgjordt den än i regel hör till versslutet. Jag vill inte neka mig nöjet att anföra G. L. Silfverstolpes:

Och kämpen, stolt af djupa banesår,
log blödande för friheten på bår,
dog dödande, på det att ingen slaf
beträda skulle fria mannens graf.

Och framför allt Karlfeldts öfverlägsna "Vårlåt":

Göken på *ängarna* gal i sena natten,
löken på *sängarna* blomstrar hvit och röd.
Forsen kring *stenarna* sprutar mjölkhvitt vatten,
porsen och *enarna* skänka ut sitt mjöd.
Hvad vårt land är vänt och ljust,
hur dess hundra sjöar glänsa
liksom ögon dem kärleken tjust!

Inrim äro för öfrigt ej sällsynta hos honom; i "Irina" finnas de i hvarannan strofs första vers; i "En studentflamma" växla de med korsvisa rim emellan verserna.

Till rimdansarna hör däremot Dahlgrens "Tal i P. B. på Barbaradagen 1837", med dess:

Tungt är nog lifvet minsann till att bära:
giktfullt och pliktfullt — ej diktfullt tyvärr!
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Limma och glimma och strimma och simma,
dimma och timma de rimma ihop.
Hvad utaf dessa jag sant kan förnimma
är att mot rop rimmar prydeligt stop.

Här lämnar jag rimmet i hr Beckmans framställning med den slutanmärkningen, att åtskilligt återstår att klargöra, som här inte kommit fram, men som torde vara minst lika viktigt (och intressant), som det man läser i §§ 38—41 i hr Beckmans arbete.

* * *

Versers förening till strofer är föremål för behandling i § 42 på ungefär en och en half sida. Det är kortfattadt, men också otillfredsställande, kanske inte teoretiskt, men för visso empiriskt. Hr Beckman påstår att: "villkoret för att tvenne verser skola kunna förenas till ett rytmiskt helt är, att de skola äga samma taktlängd och samma rytmiska rörelse" — — — — "att blanda af rent tvåstafviga takter bestående verser med sådana som bestå af rent trestafviga takter är mindre tillrådligt[1] och förekommer knappast. Äfven föreningen af jambiska verser med trokaiska, daktyliska med anapestiska är principiellt utesluten."

Jag är öfvertygad om, att när jag nu går att ge exempel på tillvaron af dessa "principiellt uteslutna" strofer, hr

[1] Att döma af detta är verslärans syfte reglerande, ej redogörande. *R. G. B.*

Beckman skall förklara att vederbörande strofer inte äro några rytmiska enheter. Jag ignorerar denna väntade invändning, liksom skalderna i fråga gjort det genom att skrifva dikterna.

Choræus dikt "Oskulden" har denna strofbildning:

Ack, du vet ej, goda flicka,
huru afundsvärd du är:
änglar på din oskuld blicka
speglande sin egen där.
Lika lugn som svanen simmar
från strand till strand i sitt sund,
du lämnar de flyende timmar
och möter hvar kommande stund.

Mig synes denna strofbildning ypperlig.

Ett annat — litteraturhistoriskt allmänt bekant — exempel på rytmväxling är Stagnelius "Oraklet" med denna strofform:

Från tusen sinom tusen år
vid Libanon en ceder står.
Omringad af skyddande geniers vakt,
den speglar i Phialas källa sin prakt.

I hans "Impromptu till öfverste Kock" växla trokéiska med jambiska rader. Frödings dikt "Klunkom, Welam Welamsson" har också en dylik växling.

Äfven strofer bildade af blandade verser, där en bestämd rytmbrytning förekommer, äro långt ifrån sällsynta. Så har Heidenstams "Barrikadsång" hvarje strofs tio första rader blandade takter, men de fyra sista endast tvåstafviga, samma skalds "Morgonen" fyra med blandade och fyra med tvåtaktiga; Karlfeldts nyss anförda "Vårlåt" har de två näst sista raderna enbart trokéiska, "Pungmakarbo" har absolut skiljaktiga rytmer i sina strofdelar, likaså hos Atterbom visan om Astolfs besök hos älfvorna.

Öfvertalig ingångssänkning känner hr Beckman endast från trokaiskt-daktylisk vers, men den förekommer lika sporadiskt äfven i annan.

* * *

Kapitlet om "några viktigare vers- och strofformer" anges såsom behandlande blott "ett litet urval af former, som antingen ha speciellt litteraturhistoriskt intresse eller kunna tjäna som typer för större grupper af hithörande bildningar."

Jag inskränker mig till några anmärkningar rörande de lämnade uppgifterna. Sonetten har, som bekant, i quatrainerna inte nödvändigtvis rimflätningen abbaabba[1]. För att bara ta några exempel: Snoilskys af hr B. anförda sonetter äro 62, af dem ha 13 annan rimflätning än den reguljära, det finns både: abbababa, abababba, abbabaab, ababbaab, abbaabab och abababab. Stagnelius har däremot samtliga 29 med rimflätningen abba abba. Lorenzo Hammarsköld (i Poetiska studier) den förste, som riktigt dref sonettdiktningen, har tre af aderton med rimflätningarna: abbabaab, abababab och abababab. Atterbom är lika sträng som Stagnelius i sin rimflätning. Hedborn däremot har en (Thalias prestinnor) med rimflätningen abab baba, Nicander en (Till en viol) med abab abba. Fröding har en (Himlar, II) sonett med rimflätningen abbabaab, Rydberg en (Lyss till granen o. s. v.) med rimmen abbabaab, och en med abababba. Alltså nog exempel redan med detta för att motivera en anmärkning. — I förbigående: hvarför skall Böttiger nämnas som sonettförfattare, när bl. a. Stagnelius och Atterbom förtigas? Både Sundéns och Brates språkläror använda eget nog Böttigers klena alster "Sonetten beskrifver sig själf" som typexempel[2]; månne för att bringa sonetten i vanrykte?

[1] Brates språklära känner endast rimflätningen abababab!

[2] Annars finnas ju Atterboms "Sonetten" eller Per Hallströms dikt med samma namn, om man nödvändigt skall ha en diktbeskrifning, något jag inte inser; Böttigers dikt är äfven tekniskt skral.

— Att sonetterna under Stjernhjelmska tiden byggdes af alexandriner är ett bekant kuriosum; lika väl kan man ju tala om att när sonetten verkligen införs i vår diktning d. v. s. i början af 1800-talet, då bygges den till en början af trokéer — verserna ha omväxlande tio och nio stafvelser. Det är fallet med Franzéns öfversättningar från Lorenzo de Medici, Faustina Maratti-Zappi och della Casa, samt hans original "Sällheten" och "Dygden" 1802 ur "philosophien i sonetter", af hvilka endast dem femte och sista har regelbundet byggda rader, hvaremot en har rader på åtta- och niostafviga jamber och en har både åtta-, nio-, tio- och elfvastafviga rader. Och äfven en så säker nyromantiker som Euphrosyne har ju en trokéisk sonett, "Lidner". — Den kortradigare sonett, som t. ex. Tavaststjerna med sådan lycka odlat, skall i en utförligare framställning gifvetvis uppmärksammas.

Äfven i stanzen förekommer understundom friare rimflätning, hvarjämte den kan ha tolfstafviga rader med löpande rim (dylika finnas äfven i tiostafviga och således ersätta de manliga), till exempel hos Scholander och Talis Qvalis [1].

Vid behandlingen af den trokéiska versen märker man beroendet af de utländska förebilderna i hög grad. Det må vara sant, att den jambiska versen har flera — isht namngifna — former, men så fattig och renons är ändå inte den trokéiska versen, att den kan afspisas på nio rader, när den jambiska fått två sidor. — Den trokéiska 8-taktiga fyrversiga strofen, som verkligen omnämnes af hr Beckman, är ju sålunda en utprägladt egendomlig strofform, som har minst lika mycken rätt att få sin rubrik i vår verslära, som någonsin terzinen. Atterboms "Östans sång", Viktor Rydbergs "Dexippos", Snoilskys "Fylgian" och "Masaniellos tarantella" äro jämte de Tegnérska och Runebergska exemplen tillfyllest för att motivera detta.

[1] Det finns äfven kortradigare stanzer, t. d. Karlfeldts "Höstens vår".

Mycket ofta förekommer äfven denna strofform:

År och skiften tunga bommar
skjutit för mitt Edens dörr,
men i minnets spegel blommar,
Rosersberg, du än som förr.

Den finnes hos Snoilsky i "Rosersberg", "Epilog i Marseille", "Konstberiderskan", "Kristina, III" (udda rader rimlösa), "Napoleons ur" (u. r. r.), "Afskedsdrycken", "Alger" (u. r. r.), "Svarta svanor" (u. r. r.), "Fången", "Till G. E. Klemming" (u. r. r.), "Från sjuksalen" (u. r. r.), "Savonarola IV" (endast Savonarolas tal har udda rader rimmade), "Okänd främling", "Så och ej annorlunda", "Blodboken", "Utom tullen" (u. r. r.), "De vansinniga i Ragaz" (u. r. r.), "Namnlösa Sällskapet", "Täflan", "Vid Schéele-stodens aftäckning", "Christian Winther, II"; Atterbom använder den i "Blåklinten", "Cecilias sång", "Midnattshälsning till Korinna", "Höstkväde", "Ån" (ur en tillämnad roman), "Till min hustru $^{28}/_{9}$ 1838"; således ett synnerligen respektabelt antal dikter på detta versmått endast från två lyriker. — Detta må tjäna som exempel på, hur annorlunda en framställning af ämnet skulle te sig, om den ginge ut från fördomsfritt studium af vår poesi i stället för beroende af tidigare författade versläror. Bland annat skulle då lyriken och de lyriska versformerna inte bli så absolut ställda i skuggan för de episka, som nu är fallet i vårt på lyrik så rika land.

De korta notiserna om klassiska och germanska versformer föranleda föga anmärkning. Niebelungenversen synes mig väl mycket uppmärksammad för att vara af så ringa betydelse för oss som den är, och v. d. Reckes typvers har naturligtvis inget att göra i en svensk verslära af så knapp hållning och så ringa utförlighet som denna. — Knittelns återupptagande har inget litteraturhistoriskt sammanhang med "den götiska skolan", som tyvärr tycks spöka äfven på metrikens område. — I fråga om hexametern kunde det förtjänat påpekas, att den äfven skrifvits rimmad på svenska. Så

pass lösta från det klassiska oket äro vi väl numera, att vi våga erkänna, att just denna rimmade hexameter är af en hög skönhet; exempelvis Spegels inledning till Guds verk och hvila.

* * *

Här har inte varit tillfälle att mer än i korthet granska hr Beckmans uttalanden på ett par punkter, hvarför min framställning i flera hänseenden har luckor och inte afser att lämna den fullständiga, positiva behandling af de kapitel i versläran, som här ha varit på tal. Men jag har velat visa, att det som hr Beckman gifvit i sin verslära är behäftadt med en hel del oriktigheter, som väsentligen framkallats af hans otillräckliga kännedom om den svenska poesin. Den anmärkning i förbigående, som jag riktade mot en uppgift i hans bok, nämligen att den inte var stödd på "empirisk forskning", den riktar jag oförändrad och oförmildrad mot dessa båda kapitel, som jag nu behandlat, och har törhända anledning att sträcka den ännu längre, fast jag inte har tillfälle att motivera den för mer än så.

Ännu en annan brist hos hr Beckmans arbete vill jag påpeka i detta sammanhang. Det är den ringa hänsyn han tagit till allt annat än ljudläran. Jag begär inte, att en poetik skall inrymmas i en metrik, men som dessa båda sorters arbeten hittills skrifvits här, är det åtskilligt, som hvarken fått rum i den ena eller den andra och som helt enkelt förblifvit oundersökt och ostuderadt. Ovedersägligen hör en del af detta till metriken, för såvidt denna är redogörelsen för språkets behandling i vers (— hvilket väl är = den svenska verslärans grundprinciper). I sin anmärkning om den stilistiska riktigheten af vulgärrim på sid. 77 gör Beckman ett lyckligt undantag från den ensidiga ljudläresynpunkten, och jag bara önskar att detta exempel inte stått så enstaka. Just i hans resonemang om homonymrimmen visar det sig att hr Beckman själf bedömer versifikatoriska företeelser från

andra synpunkter än ljudlärans. Hvad han kallar "den rent metriska regeln" (nämligen att ljudligt identiska ord inte böra rimma med hvarann) är ju inte härledd ur de fonetiska krafven på rimmet, utan står tvärtom i rak motsättning mot dem. Ty dessa äro ju: fullständig samklang. Rent fonetiskt måste alltså homonymrimmen vara världens yppersta rim. När hr B. likväl finner dem absolut felaktiga och mindre stötande, beror detta på mer eller mindre medvetna hänsyn af annan art.

För att göra vers rättvisa och undersöka den med vederbörligt afseende på dess speciella lagar och vanor, måste man naturligtvis betrakta den som en självständig alstring, som något i och för sig. När därför Beckman i § 3 säger: "i musiken återfinna vi urbilden till den ofta ofullkomliga afbild af rytm, som poesien företer. Urbildens drag äro skarpare markerade; de skola därför hjälpa oss att återfinna afbildens mera oklara drag[1]" — så synes han mig hämta en ödesdiger hjälp, ty urbilden får ett alltför högt plan i förhållande till afbilden. Jag vill ta ett exempel på hur detta föranledt ett egendomligt påstående. I § 26 lämnas en utförlig redogörelse för takten i Runebergs "Sandels han satt i Pardala by". Denna leder till slutsatsen att: "Första takten i Sandels-versen kan således med notskrift uttryckas ungefär så: |𝄾♩.'|". Det vill säga att i det rytmiska skemat för versen ingår som dess första beståndsdel — en paus. Visserligen är det sant, att innan man börjar läsa opp en dikt tiger man, men att medräkna en del af denna tystnad för att fylla ut den beräknade taktlängden i versen, det är ju rent skoj. Hr Beckman hade naturligtvis inte blifvit för-

---

[1] "Versbygningslæren som led af sprogvidenskaben har heller ikke direkte nogetsomhelst med musik at gøre. De former af kunsten, der har rytmen til generalnævner, står nu ikke hverandre nærmere end moderne maleri og moderne arkitektur indbyrdes eller end f. eks. en orangutang og en påskelilje." Karl Mortensen i Nord. tidskr. for filol., tredie række, tiende bind., sid. 6 ff.

ledd till detta, om han inte nyttjat de musikaliska tecknen och termerna.

Af ofvanstående framgår, som jag hoppas, att jag för min del fullt instämmer i Mortensens åsikt: filologisk versbygningslære er ikke *kunstteori*, men undersøgelse og vurdering af *kunstpraksis*.

Hvad som hos hr B. tyvärr saknas, det är framställningen af hur formlära och syntax behandlas vid framställningar i bunden form. Detta hör enligt min mening afgjordt till metriken, medan återigen betydeleläran ingår i poetiken.

Stockholm i juli 1902.

Ruben G:son Berg.

Smärre bidrag.

5. Adjektiven på *-söfd.*

Lössöfd öfversättes af Sundén 'lättsöfd, som lätt vaknar', Dalin öfversätter 'som har en lätt sömn, vaknar vid minsta buller'; *tungsöfd* = 'som sofver tungt, är svår att bringa ur sömn' Sundén. Intetdera ordet tycks länge hafva funnits åtminstone inom riksspråket. Det förra påträffas först hos Sahlstedt (1773), som öfversätter 'qui dormiens facile excitatur', det senare först hos Weste (1807), öfversatt 'qui a le sommeil dur'.

Genom sin betydelse tyckas orden sålunda närmast höra till det intrans. *sofva,* genom sin form åter till det trans. *söfva.* Huru är denna brist på öfverensstämmelse mellan form och betydelse i detta fall att förklara?

Om orden verkligen vore bildade till söfva skulle betydelsen otvifvelaktigt vara en annan; *lössöfd* vore då för öfrigt en meningslös bildning. Om således ordens betydelser visa, att de ursprungligen intet hafva att omedelbart skaffa med *söfva,* så blir frågan, huru deras senare led kunnat få en form, som sammanfaller med part. pret. af detta verb.

Lösningen är i sina grunddrag redan gifven af Aasen i Norsk Ordbog. Under *svæv* 'sovende' upptager han de motsvarande norska bildningarna *lett-, tungsvæv* och säger, att *svæv* sedan 'gaar over til svævd, søvd og søft'. Aasen upptar också särskildt bildningen *lettsvævd.*

Dessa former och ordens betydelse göra, att vi äfven för de svenska bildningarna böra antaga äldre *d*-lösa former, som sedan ombildats.

Härmed är ordens upprinnelse ju i stort sedt förklarad. Denna uppsats afser väsentligen att närmare utreda sättet för denna ombildning.

Det norska *svæv* återfinnes i isl. i sammansättningen *kveldsvæfr* 'tilbøielig, trængende til at faa sove, gaa til Hvile, naar Kvelden kommer' Fritzner[2]. Det är bildadt till roten i *sofa* på samma sätt som *næmr* till *nema* och *kvæmr* till *koma*. Om dessa verbaladj., hvilkas vokalisation är densamma som i verbens pret. plur., se Kluge Nomin. Stammbildungslehre[2] §§ 231—32. Samma vokalisation påträffas ock i en del andra ord än dessa verbaladj., till hvilka de väl dock i allmänhet stå i sekundärt förhållande. Sådana äro isl. *næma (md)* och isl. *-kvæmd* f., fsv. *(-)qwæmd*.

Emellertid uppträder i flera af dessa ord äfven vok. *ö*. Så nyno. dial. *nø̄ma* 'naa til, berøre' Ross ~ *næma*, fsv. *(-)kömd* ~ *-qvæmd;* hit hör ock sannolikt nyno. dial. verbaladj. *nærkjømd* 'nærkommende' Aasen, som då är en ombildning — liknande den jag antar för de här behandlade orden — af ett äldre **-køm(r)* ~ isl. *kvæmr*. Så också nyno. dial. *sø̄v* 'søvnig' Lof. Ross ~ *svæv*. Förklaringen af denna växling anser jag osäker. Hvad angår *søv* ~ *svæv,* som här närmast intresserar oss, kan den dels bero på utjämning från de kasus, där *u*-omljud skulle inträda (dat. sg. m. och n., dat. pl.) jfr Noreen Altisl. Gr.[2] § 71 anm. 3, dels möjligen bero på en anslutning till den genom en gemensamt nordisk ljudlag (Noreen Altisl. Gr.[2] § 73, 2) uppkomna nya pret. plur., enligt proportionen **suāfu* : *suæfr* = **suǭfu*[1], *sōfu* : *x*. *x* = **sø̄fr* = no. *søv*. Slutligen vågar jag icke förneka möjligheten af en ljudlag *uǣ* > *ø̄* för vissa dialekter[2]. En sådan tycks Aasen antaga, då han låter *suævd* > *søvd*. Om detta är riktigt, så utgöra former på *-söfd* intet bevis för existensen af former

---

[1] Jag betecknar denna form med *, ty den litterära likalydande formen är en senare nybildning.

[2] Om en sådan ljudlag här verkat, måste dock en annan förklaring sökas till växlingen *nø̄ma* ~ *nǣma*.

på *-söf*, och då behöfver ju no. *søv* icke vara moderformen för *-söfd*, utan kan ur *svæv* vara uppkommen såsom *sövd* = *svævd*. Det är nämligen, som af nedanstående framgår, ej troligt, att ett utom sammansättning bevaradt *svæv* skulle ombildas med *-d*.

Huru som helst, så antager jag, att detta verbaladj. funnits äfven i svenskan, säkerligen äldst i formen **suæfer*, och att det är detta, som föreligger i lös-, tungsöfd, förvandladt genom en senare ombildning. Låtom oss nu se, hvilka orsaker, som framkallat denna.

Som ofvan nämnts, kan jag icke påvisa ordens förekomst i riksspråket förrän hos Sahlstedt. Då emellertid de af mig förutsatta äldre bildningarna saknas i alla äldre ordböcker, är det sannolikt, att orden i redan ombildadt skick upptagits från dialekter. Tidpunkten för ombildningen kan således blott bestämmas med afseende på terminus ad quem. Icke heller Rietz känner några andra former än de på *-söfd;* utom de ofvannämnda sammansättningarna upptar han äfven *kvalsöfd* och *missöfd*.

Om således inom dial. en ombildning af sammansättningarna på *-*söf* > *-söfd* ägt rum, så bör man kunna framvisa, hvilka ord, eller åtminstone hvilka slags bildningar, som härvid möjligen verkat attraherande.

Sådana ord anser jag hafva förefunnits i de sammansatta verbaladj., hvilkas senare del utgjordes af ett part. pret. i akt. betydelse d. v. s. sådana som de nusv. djup-, korttänkt, lösgläfst, lomhörd, trångbodd, sannspådd etc. Rörande dessa kvarstår problemet, huru part. pret. — som ju åtm. från nusv. synpunkt den senare leden formellt taget är — kan hafva akt. betydelse. Detta är dock en fråga, som ej här behöfver besvaras. Hvad jag har att uppvisa, är, att sådana ord som ofvannämnda funnits i sv. så tidigt, att *-söfd* efter dem kunnat nybildas.

Tidsförhållandet mellan orden är naturligtvis omöjligt att med visshet konstatera, så mycket mer som ju ordböc-

kerna i allmänhet blott upptaga riksspråkets ordförråd; emellertid meddelar jag här några ord, som i dem förekomma tidigare än orden på *-söfd*. Sannolikt kunna flera sådana bildningar framdragas, i all synnerhet från dial., hvarest ju dock kronologien är ännu mera vansklig att bestämma.

lomhörd, redan i Var. rerum voc. (1538). Ordet är förklaradt af Noreen i Svenska Etymologier s. 50 ff. Det är tydligt, att ordet associeras eller åtminstone förr måst associeras med höra, hvarvid -hörd måst betraktas som part. pret. med akt. betydelse. Jfr isl. þunnheyrðr 'begavet med skarp, fin Hörelse' Fr.[2] och yngre nysv. tunghörd (äldst hos Weste).

trångbodd har jag funnit redan hos Lind (1749). Att associationen med *bo* då liksom nu varit den närmast till hands liggande, synes mig otvifvelaktigt.

nogräknad ligger väl mera fjärran och anföres blott som ytterligare ett tidigt ex. på part. pret. med akt. betydelse i sammansättning. Ordet förekommer äldst hos Serenius (1741).

Utom sådana ord som de nu nämnda synes mig mycket troligt, att en annan grupp af ord verkat attraherande på orden på **-söf*, nämligen de sammansatta ord, hvilkas förra del utgöres af ett adj. och senare del af en kroppsdel, en grupp, som tidigt bildats efter mönstret af part. pret. till svaga verb. Såsom ex. på denna grupp i äldre nysv. nämner jag följande, hämtade ur Var. rerum voc.: stortannat, storörat, stornäsat, utmyndter, surögder, vindögder, bredfötter, krocknäsat. Denna grupp har alltid varit talrikt företrädd i svenskan.

Lös-. *tungsöfd* kunde ju, då den formella associationen med *sofva* ej längre var så fast, uppfattas som 'den som har en lätt, resp. tung sömn' (jfr da. *let-*, *tungsøvnet*), och då ligger antagandet af ett inflytande från nämnda grupp ganska nära; det torde väl ock vara i anslutning till sådana ord, som orden på -hörd, isl. -heyrðr uppkommit.

Sedan vi således fått *lös-, tungsöfd*, åstadkom ordens yttre gestalt, att de kommo att synas bildade till *söfva*. Då kunde en nybildning såsom *lättsöfd* uppkomma i den hos Weste, där ordet först påträffas, angifna betydelsen 'facile à endormir'. Weste känner äfven en annan betydelse och hänvisar för denna till lössöfd. Ordet fick således två betydelser, af hvilka den ena såväl med afseende på form som innehåll hör till söfva, under det att den andra ansluter sig till de gamla bildningarna. Båda dessa betydelser hos lättsöfd upptagas äfven i följande ordböcker (Dalin, Sundén).

Fullsöfd har säkerligen en annan förklaring än de nu behandlade, om ordet ock fått sin slutliga form genom inverkan från dessa. I sv. har jag påträffat det först hos Sahlstedt, som öfversätter 'satis somno refectus'. Aasen har samma form och öfversätter 'udsovet, som har sovet længe nok, ikke føler Trang til mere Søvn'; han upptar därjämte formerna *fullsøvt* och *fullsøfte*. Förhållandet mellan dessa former tänker jag mig på följande sätt:

fullsøfte är tydligen identiskt med isl. *fullsǿfti* Fr.[2]. I äldre tider stodo således vid sidan af hvarandra ord på *-svæv, søv* och *fullsøfte*. Nu blefvo *-svæv* > *-svævd, -søv* > *-søvd* på ofvan beskrifna sätt. Genom kontamination mellan *-søvd* och *-søfte* uppstod *-søft (-søvt)*. I no. upprätthölls nu ej längre den ursprungliga skillnaden, utan man kunde säga såväl *lettsøft* som *fullsøvd*. I svenskan däremot segrade formerna på *-söfd*. Att jag äfven för svenskan har rätt att anlita denna förklaring för *fullsöfd*, visar den omständigheten, att *-söfd* i detta ord och i de ofvan behandlade icke i nysv. har samma betydelse, hvilket tyder på olika ursprung. Att *svævd* > *søvd* genom inverkan från vokalisationen i det formellt tämligen fjärran liggande *fullsøfte*, förefaller mig ej troligt. — En yngre bildning är *utsöfd*, som i sv. först möter hos Weste.

Stockholm i aug. 1902.

Hjalmar Lindroth.

6. Nsv. *blifva.*

Redan i fsv., liksom äfven i fda., har detta ord jämte betydelsen 'blifva kvar, förblifva' äfven betydelsen 'varda, werden'. Detta förhållande förklarar Tamm, Sv. Et. Ordbok, såsom beroende på, att sådana uttryck som fsv. *blef døþer* fattades synonymt med *varþ døþer,* ehuru det egentligen betydde 'blef död kvar på platsen'. Äfven Falk och Torp, Etym. Ordbog, synas fatta betydelsen 'bli til noget' såsom beroende på nordisk utveckling. Det är i öfverensstämmelse med en dylik åsikt, som Roethe i Allg. deutsche Biographie 41 s. 133 fattar lty. *bliven* 'werden' i Everhard von Wampens i Sverige 1325 författade lärodikt *De spegel der naturen* såsom en svecism; likaledes förklarar Walther, Jahrb. des Vereins f. nd. Sprachforschung IX s. 129 *he blift bunden* i en lågtysk inskrift i domkyrkan i Lund såsom en skandinavism. I min upplaga af Everhards dikt (i Upsala Univ. Årsskrift 1902, Inledning s. XXV) har jag uttryckt mina tvifvelsmål angående dessa åsikter. Det syntes mig förvånande, om detta unga lty. lånord hade så tidigt antagit en ny betydelse och sedan kunnat inverka på sin lty. motsvarighet. Jag förmodade, att betydelsen 'werden' var att förklara ur lågtyskan själf, ehuru det måste betraktas såsom egendomligt, att denna betydelse ej finnes belagd i Schillers och Lübbens mlty. lexikon. Nu har emellertid Roethe i sitt ytterst värdefulla arbete, Die Reimvorreden des Sachsenspiegels (Abhandl. der königl. Gesellsch. der Wissensch. zu Göttingen, Philol.-hist. Klasse, Neue Folge II No. 8) s. 27, not 2 påvisat flere fall, i hvilka lty. *bliven* betyder 'werden'. Till de af honom därstädes angifna beläggen (Sachsenspiegel, Gandersheimer Chronik, Braunschw. Chronik) kunna nu läggas Konemanns Wurzgarten Mariä bl. 170 (Göttingen, Cod. theol. 153 fol.) och Girart de Roussillon (Zeitschr. f. d. Altert. 45 s. 9 rad 7), hvarpå professor Roethe godhetsfullt fäst min uppmärksamhet. Vi äro alltså berättigade att be-

trakta betydelsen 'werden' hos nsv. *blifva* såsom helt och hållet beroende på lågtysk förebild.

Erik Björkman.

7. nsv. *rajgräs* 'lolium perenne'.

Den gängse förklaringen af detta ord såsom härstammande från franskan (fr. *ivraie* 'dårrepe', jfr t. ex. Tamm Fonetiska kännetecken s. 7, Falk och Torp Etym. Ordbog s. 117) torde ej vara fullt oanfäktbar. Jag föredrager att härleda ordet från holländskan. Den holländska motsvarigheten till nht. *raden, rade* 'ein Unkraut im Korn', fht. *râto* 'lolium' är *raai;* se Vercoullie, Beknopt etym. woordenboek d. nederl. taal s. 215. I Doornkaat Koolmans Wörterbuch der ostfriesischen Sprache finnes ett *rajen* 'Raigras, Lolch, Schwindelhafer'. Från holländskan har ordet spridts till flere språk; jfr engelska *raygrass, ryegrass,* nht. *raigras,* dansk-norska *raigræs.* I hvilka språk ordet inkommit direkt från holländskan, är ej möjligt att afgöra. Jag förmodar, att i vissa fall ordets spridning förmedlats af engelskan. Denna ordgrupp kommer att något utförligare behandlas i min uppsats "Die Pflanzennamen der althochdeutschen Glossen II" i Zeitschrift f. d. Wortforschung, band III.

Erik Björkman.

8. nsv. *rammelbuljong.*

Detta ord har jag ej funnit belagt före 1853 (i Dalins Ordbok öfver svenska språket). Att det ej är synnerligen gammalt i vårt språk, är tydligt. Öfver dess förhistoria är svårt att erhålla upplysningar, då det ju endast sällan kan beläggas i litteraturen. Ordets betydelse uppgifves i alla svenska ordböcker, som upptaga det, vara = stryk. Angående dess etymologi vill jag framställa följande förmodande. I Halliwells Dictionary of Archaic and Provincial Words finnes *rumbullion* 'a great tumult', hvilket ord citeras

från Devonshire. Ordet upptages äfven i Century Dictionary, där det antages vara en utvidgad form af *rumble.* Det betecknar äfven en destillerad dryck, och i denna betydelse ser det ut, som om det härstammade från Barbadoes; se Davis, Academy, Sept. 1885 s. 155, Skeat Notes on English Etymology s. 253 f. Hvad än det engelska ordets ursprung må vara, synes det möjligt, att det har gifvit upphofvet till det svenska. Förmedlarne af ordet voro väl närmast svenske sjömän, som hört det på resor i främmande farvatten eller på annat sätt kommit i beröring med engelsktalande individer. Att senare delen af ordet skulle ombildas till *-buljong* är tydligt; men det är äfven tämligen naturligt, att *rum* skulle blifva *rammel,* då ju ett svenskt *ramm* (hvilket ju närmast till uttalet motsvarade det engelska *rum*) icke gaf anledning till någon rimlig idéassociation.

Erik Björkman.

9. *Pluralt predikat efter det som formellt subjekt.*

Som bekant har svenskan i regel singulart verb, då det står som formellt subjekt och tjänar att starkare framhålla det egentliga (logiska) subjektet, medan däremot tyskan och franskan i detta fall har pluralis.

I "Några anmärkningar om kollektiverna" (Pedag. tidskrift 1900) har jag anfört ett par exempel på att verbet i det-satsen äfven i svenskan stått i pluralis. Man träffar sådana då och då i vår litteratur. Stundom *kan* man förutsätta ett tryckfel, såsom i: "det *gifvas* många Feltherrar" (Underrättelse af Olof Grahn, 1810), men den förklaringsgrunden kan merändels inte komma till användning. Attraktion från det logiska subjektet är däremot oftare möjlig, såsom hos Schück (Världslitteraturens historia I, 601): "— att det både i Hellas och i Magna Græcia *funnos* offentliga novellberättare".

Emellertid torde man i vissa fall få söka förklaringen i att vederbörande författare fört ett oriktigt grammatiskt resonnemang med sig själf. Särskildt synes mig detta påtagligt, då det logiska subjektet är pronominet I. Leopold skref väl inte så högtidligt fraserade meningar, som följande citater innehålla, i en så snabbt och helt medryckande inspiration, att uttrycken böra betraktas som oreflekteradt framsprungna ur hans språkvana. Och någon analogi, hvarefter de skulle formats, känner jag inte till.

O blygd! o brott! *det ären I,*
som bofvar djärfts till medel bruka.
(Samlade Skrifter II: 16).

Nej, andans män, *det voren I,*
som stödden svekets brott med morden.
(a. a. II: 18).

I voren det, som seklers tal
med himlens åska folken slogen.
(a. a. II: 19).

Det är ej lyckan, som er kröner,
det ären I, som hedren den.

(a. a. II: 186).

Jag tviflar inte på, att Leopold, som var synnerligen intresserad af språkliga frågor, öfvertygat sig själf om att I skulle styra verbet. Egendomligt nog finnes äfven i våra dagars vitterhet ett alldeles likartadt exempel, nämligen:

Men pröfva,
om *I det ären* eller vi, som felat.

(C. D. af Wirsén, Toner och Sägner s. 291).

Då det logiska subjektet är ett pronomen i tredje person eller ett substantiv, erhåller man ju analogi från tyskan och franskan för pluralform af verbet (Es sind Menschen, ce sont eux). Jag förmodar, att vi ha att antaga inflytande från dessa språk och deras litteraturer, framförallt tyskans, däri att man hos gustavianerna och nyromantikerna finner det största antalet exempel på dylika plural-former i detsatser. De uppträda nämligen så pass talrikt, att man måste söka en annan orsak till den än till de sporadiska exempel, som jag nämnt, att man finner ungefär jämnströdda i litteraturen. Jag anför här nedan några antecknade fall:

Prins, då du rikets roder fattar,
och råga skall din äras mått,
tro ej, att det är knekten blott,
som sig med borgarn lycklig skattar,
ej bonden ensam gläder sig;
ur nattens moln se dagen strimma!
Ett annat folk ock tillhör dig,
och, prins, det *äro* vi, som rimma.

Lidner, Till H. K. H. Hertig Carl, 1792.

Det *voro* endast Odens fåglar,
som sitta på hans breda axlar
och säga hvad i världen timar.

Ling, Agne s. 19.

Det *äro* hvälfningar af mycken vikt,
som förestå.

Ling, Riksdagen 1527 s. 11.

Det *gifvas* strängar i ett kvinnhjärta

Dahlgren, Saml. Skr. II: 147.

Det *äro* Mandarinerne, som underhålla

Polyfem 1810 n:o 45.

men det *äro* ännu andra händelser i Finland

Palmblad i Suppl. till Poet. Cal. 1813 s. 149.

Det *finnas* de, som följa sina älskare på bålet,

Palmblad i Amala s. 87; Poet. Cal. 1817.

Det *voro* mörka, *voro* arma tider,

Tegnér, Svar på Atterboms inträdestal i Sv. Akad.

Det *äro* dessa namn,
det denna kärlek är, som sällheten mig bådar.

Adlerbeth, Ifigeni i Auliden.

Påtagligt tyskt inflytande företer ett ställe hos Kr. E. Fahlcrantz i hans öfversättning af Schillers tragedi Die Braut von Messina. Choren (Cajetan) utbrister där i följande utrop, sedan Isabella aflägsnat sig från Manuel och Cesar:

Es sind nur Worte, die sie gesprochen,
aber sie haben den fröhlichen Muth
in der felsigten Brust mir gebrochen.

Detta återger Fahlcrantz (Saml. Skr. III: 197) på följande sätt:

Ord endast *äro* det, *hvilka* hon talat,
likväl de hafva mitt brinnande mod
djupt i det klipphårda bröstet svalat.

Ett exempel af något senare datum må äfven citeras:

Att se dem offra sig för mig förtärde
af pinor dö, det *voro* stunder värde
en lifslängds lugn och själens salighet.

Sommelius, Ney.

R. B.

10. *En litteraturhistorisk notis.*

Beskyllningarna mot de svenska nyromantikerna för tyskeri i stilen ha i våra litteraturhistoriska verk drifvits långt öfver det rättvisas gräns. Och partiskheten mot Atterbom och hans meningsfränder har sökt sak äfven där ingen funnits. Jag vill här helt kort tillbakavisa ett par af de gjorda anmärkningarna.

G. Ljunggren citerar i Svenska vitterhetens häfder IV: 463 ett par rader ur Atterboms dikt *Diokles och Heliodora,* där den senare erinrar sig att

till mödernehyddan
kallar mig, länge förglömdt, redan ett heligt befäl.

I en not till det sista ordet säger L.: "Befäl (det tyska Befehl) i stället för befallning. Likaså begagnar Atterbom gärna ordet *gevär* (Gewehr) i st. f. vapen. Så heter det i denna dikt:

"Vet, att mot den, på hvars panna Urania tryckte
musernas hälsning, ej har Atropos något gevär." —

Nu förhåller det sig så, att både befäl och gevär i de gifna betydelserna nyttjas långt före Atterboms tid i svensk skrift och att de äro fullkomligt värdelösa som exempel på nyromantikernas ytterliga förtyskning. Rörande det förra kan jag hänvisa till Svenska Akademiens Ordbok B sp. 691 ff. och nöjer mig med att anföra Leopolds sats: Gif befäl till slag!

Rörande det senares användning kan det förtjäna anmärkas att det är synnerligen vanligt i bet. vapen hos gustavianerna (jag bryr mig inte om äldre förf.). Man kan väl inte misstänka Leopold för att vara så groft okunnig i kostymen, att han menat bössor, då han i sorgespelet Oden låter Asmun tala om Pompejus antåg med orden:

Pompé, i all sin tyngd af samlade *gevär*
till detta kända pass med hemlig omväg tränger,

och Sahlstedt öfversätter i sin ordbok gevär med arma, tilläggande: speciatim bombarda. *R. B.*

Om identiteten af antikens kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent.

(Föredrag hållet vid sjätte nordiska filologmötet i Upsala den 14 Aug. 1902.)

Frågan om accent och kvantitet spelar en betydande roll inom nutidens språkvetenskap. Men för dem, som studera klassiska språk, erhåller hon en säregen vikt och betydelse genom det sätt, hvarpå den antika och den moderna metriken här råka i kollision. För den antika åskådningen var det afgjord sak, att versen byggdes på kvantiteten, för det moderna åskådningssättet tyckes det stå lika klart, att versbyggnadens grund är accenten. Detta förhållande måste för den tänkande betraktelsen te sig som en motsägelse, hvilken kräfver sin lösning. Det kan då ligga nära till hands att tänka, det kvantitet och accent hafva något innerligt samband med hvarandra.

Denna tanke bekräftas dock icke, om man ser efter, huru kvantitet och accent närmare bestämmas och definieras. Antiken menade med kvantitet ingenting annat än längd eller tidsutdräkt, det vare bokstäfvers (språkljuds) eller stafvelsers. Och versbyggnadens grund var stafvelsekvantiteten. Accent åter var enligt samstämmig uppfattning den ton, hvarmed en stafvelse uttalades, hög eller låg, höjd eller sänkt.

Den moderna vetenskapen har bibehållit antikens definitioner på kvantitet och accent. Men då den icke funnit längden vara för versen grundläggande, så har den sett sig om efter en annan versprincip och funnit denna i accenten, ej i den toniska accent, hvarom de gamle talade, utan i den

dynamiska accent, som det varit den nyare vetenskapen förbehållet att uppdaga.

Denna dynamiska accent är det, menar man, som ger upphof åt talets rytmiska karaktär, ja, man har äfven velat finna, att musikens rytm beror på denna *anima vocis*, som äger en så utomordentlig förmåga att gifva lif och rörelse åt röstens prestationer. Man har äfven misstänkt, att samma accent skulle vara grunden för all naturlig versbildning inom det latinska språket och att den kvantiterande versprincip, som den klassiska litteraturen uppvisar, skulle vara ett oäkta ympskott, som därför icke heller kunnat bibehålla sig utan i senlatinet dött bort och lämnat plats för den ursprungliga versprincipen, accenten, som äfven i den latinska litteraturens gryning behärskade den saturniska versen.

Det onaturliga ympskottet kom från den grekiska litteraturen, som en tid förkväfde det latinska språkets egna naturliga anlag för accentuerande vers. Olika språk måste nämligen på grund af sitt olika kynne anses vara väsentligt karaktäriserade antingen såsom kvantiterande, emedan kvantiteten behärskar dem, eller såsom accentuerande, emedan de behärskas af accenten. Latinet anses ha varit ett accentuerande språk med stark exspiratorisk accent, under det att grekiskan var kvantiterande med starkt utpräglad kvantitet. I sammanhang härmed erkännes den grekiska accenten vara tonisk, under det att den latinska i själfva verket var exspiratorisk (dynamisk), ehuru den af grammatici på grund af osjälfständigt beroende af grekiska källor kallas och beskrifves som tonisk.

Bevis för accentens exspiratoriska karaktär har man trott sig finna så väl i vissa uttryck hos grammatici, hvilka afvikit från de grekiska källorna, som särskildt i språkets egen utveckling.

Hos flera grammatici angifves nämligen den stafvelsen hafva accenten (akuten), hvilken ljuder starkast, när den ropas på afstånd. Nu är just detta ett bland de få säkra sätt

man har att utröna den graduella ljudstyrkan, om man ropar på afstånd. Ty ljudstyrkan förhåller sig som kvadraterna på de afstånd, på hvilka ljuden höras.

Under språkets utvecklingshistoria visa sig verkningarna af den exspiratoriskt-dynamiska accenten så, att vokaler i oaccentuerade stafvelser dels förlora sin ursprungliga klang, dels helt och hållet bortfalla. Då oaccentuerade stafvelser mindre starkt träffa örat och mindre tydligt uppfattas, så äro de lätt utsatta för förvandling eller försvinnande.

Hvad kvantiteten beträffar, har man i nyare tid haft svårt att fatta möjligheten af dess grundläggande betydelse för versen. Till och med bestämmandet af en stafvelses längd har visat sig förenadt med åtskilliga svårigheter. För att bestämma en stafvelses längd fordras att kunna säga, hvar eller när den börjar och slutar. Men detta är icke så omedelbart gifvet. Skall man bestämma stafvelsegränsen efter grundstafvelse, ljudstafvelse eller skrifstafvelse?

Det har utan vidare förefallit omöjligt att basera längden på grundstafvelsen, emedan dess begränsning beror af en vetenskaplig analys, som ej får gifvetvis anses vara af skalden och hans läsekrets känd, än mindre spontant senterad.

Detsamma synes kunna sägas om ljudstafvelsen, som förlägger gränsen till sonoritetsminimum. Den naturliga gräns, som skulle ligga i det senare, synes icke vara tillräckligt distinkt för att af örat spontant kunna läggas till grund för längden.

Återstår således skrifstafvelsen, som kunde antagas mera allmänt känd och senterad. Emellertid synas åsikterna om skrifstafvelsen icke vara fullt samstämmande. Skulle versprincipen oscillera med åsikterna om skrifstafvelsens gränser, så skulle stafvelselängden kunna vara olika för skalden och hans läsare, eller för olika skalder.

Antiken fann, som det förefallit mången, genom ett sinnrikt grepp sin princip i den antika poesistafvelsen, som

utan afseende på andra teorier mekaniskt räknades från vokal till vokal, hänsynslöst och därför undantagslöst.

Den moderna tiden har lika litet kunnat stanna vid den antika poesistafvelsen som vid någon annan stafvelseindelning såsom grund för kvantiteten, ja, den har öfverhufvud ej kunnat stanna vid kvantiteten såsom versprincip. Den har ej kunnat finna någon tillförlitlig mätare af längden, och äfven om lång vokal eller kort vokal jämte flera konsonanter skulle, såsom antiken påstått, åstadkomma längd, så tillfredsställer icke längden det moderna örats rytmiska kraf, när det gäller versbildning. Vårt öra, menar man, kräfver något kraftigare och mera genomträngande för att tillfredsställas i rytmiskt afseende. Vi fordra rytmiska accenter, rytmiska tryckningar. Efter graden af deras styrka är stafvelsen äfven mäktig att upptaga större eller mindre längd samt till vokalen ansluta flera eller färre språkljud. Från denna synpunkt har man äfven ansett stafvelsetrycket sammanfalla med stafvelseutrymmet eller att öfver hufvud i germansk vers stafvelsekvantiteten och stafvelsetrycket äro absolut identiska.

Drager man konsekvensen af det sista, så skulle man tro det vara likgiltigt, om man säger, att den germanska versen bygges på accent eller kvantitet. Man skulle då i kvantiteten funnit en gemensam grund för den antika och den germanska versen.

På tvenne olika vägar hafva vi således kommit till tanken på identitet mellan kvantitet och dynamisk accent, dels från deras liknande betydelse i antik och modern vers, dels från vissa påståenden om den germanska accentens identitet med kvantiteten. Då det emellertid ser ut, som man ej vore fullt med om att draga konsekvenserna häraf, så torde saken vara förtjänt af en noggrannare undersökning. Vi skola därför en stund rikta vår uppmärksamhet på dessa föremål för att undersöka, om de verkligen äro tvenne eller möjligen ett och detsamma.

Den nämnda accenten benämnes ömsevis exspiratorisk,

dynamisk och emfatisk accent, tryck-accent, energisk accent eller uttalsenergi, ljudstyrka, sensationsintensitet o. s. v. Dessa olika namn kunna hänvisa på olika uppfattning af accentens betydelse, men kunna ock allenast häntyda på de olika sidor, tillfälliga eller väsentliga, som fått gifva namn åt saken. Då verkligen uti beskrifningar på denna accent än den ena och än den andra bestämningen fått tjänstgöra som väsentlig karaktäristika, så torde vi böra utsträcka undersökningen så, att alla dessa sidor passera revy.

En vanlig anledning till urskiljande af denna accent är fysikens framhållande af ljudets egenskaper ton, längd och styrka. Då man i moderna språk tyckt sig behöfva något annat än ton eller tonhöjd och längd eller kvantitet för att förklara versen, så har just styrkan kommit lägligt för att lämna den saknade förklaringsgrunden.

Men då äfven fonetiken jämte den fysikaliska beskrifningen på ljuden begagnat sig af fysiologiska hjälpsynpunkter för bestämmande af språkljudens specifika klang, så har man ock här användt fysiologiska bestämningar från sättet att åstadkomma större styrka.

Emellertid liksom man från språkljudens olika bildningssätt ej ovillkorligen får sluta till olika klang, så får man ej från det fysiologiska bildningssättet göra ovillkorliga slutsatser, när det gäller ljudstyrkan.

Ofta beskrifves denna accent, såsom skulle den bero af den styrka, hvarmed luften utpressas ur lungorna, af den energi, hvarmed luften drifves genom röstspringan, af trycket, af luftströmmens styrka, af talorganernas ansättningsenergi o. d. Om hvar och en af dessa faktorer kan sägas, att den i vissa fall och under vissa villkor berättigar att sluta till ökad ljudstyrka, men att den förbjuder ett universellt slutande beträffande alla ljuden eller i fråga om stafvelsers jämförelse.

Muskelverksamheten är störst vid inandning och minst vid utandning, men det är vid utandningen som språkljuden

frambringas. Vi kunna använda den största ansträngning vid frambringande af ton i *b*, *d* och *g*, men denna ton är betydligt svagare än den, som utan ansträngning frambringas i ett *a* eller *å*. Det manometriska trycket i lungorna kan ock blifva störst under pressningen för att uthålla stämtonen i *b d g*, men denna är svagare än ett *a* eller *å*, som frambringas med ringa tryck. Luftströmmen är starkast i *h* eller spiritus, som följer på *p k t*, men den höres oändligt mycket svagáre än tonen i en vokal, som frambringas med ringa strömstyrka. Talorganen ansättas med betydligt större energi för att frambringa en trång vokal än en öppen, en trång frikativa än en öppen, men ljudstyrkan står i omvändt förhållande.

Uti intet af språkljudens fysiologiska bildningssätt finnes något pålitligt mått för deras relativa styrka. För dess mätande måste man se på verkningarne. Verkan är måttet på krafteu. Men äfven om jag lyckas uppmäta den lefvande kraften i ljudrörelsen, så är icke därmed gifvet, att vi också äga ett mått för styrkan af ljudförnimmelsen eller förnimmelseintensiteten, intensiteten i ljudsensationen.

Likasom icke den lefvande kraften i ljudet gifvetvis proportionellt motsvarar den fysiologiska kraft, som användes vid ljudets frambringande, enär mycken kraft kan gå förlorad i verkningar, som icke innefattas i ljudrörelsen, så kan ock mycken lefvande kraft i ljudrörelsen förbrukas utan att frambringa en märkbar förnimmelse, och när ljudet förnimmes, kan den lefvande kraften i ljudet ökas, utan att därför ljudet höres starkare, och när ljudet höres starkare, så är det ingen garanti för att det höres starkare i samma progression som den lefvande kraften eller energien ökas. Psyko-fysiska experiment hafva ock gifvit vid handen, att man ej märker skillnader i styrka, som äro mindre än 4 : 3, samt att för en fördubbling af förnimmelsestyrkan fordras en tiodubbling af energien i irritamentet o. s. v.

Det förefaller som om man med dessa psykologiska resultat skulle komma till orimligheter i fråga om den dy-

namiska accenten. Ifall man med dynamisk accent menade grader af ljudenergi, så skulle det kunna hända, att denna accent förblefve obemärkt, om nämligen skillnaden mellan graderna vore mindre än förh. 4:3. Om man åter måste fasthålla vid gradernas märkbarhet, drifves man till så stora skillnader i ljudenergien, att orimligheten genast springer i dagen. Om man blott antager 6 grader i den dynamiska accenten, så skulle för blotta märkbarheten fordras åtminstone en fyrdubbling af den lägsta styrkan för att erhålla den högsta graden $\left(1 \cdot \frac{4}{3} \cdot \frac{4}{3} \cdot \frac{4}{3} \cdot \frac{4}{3} \cdot \frac{4}{3} = \frac{1024}{243}\right)$.

Ännu betänkligare blir saken, om man vill fasthålla, att den dynamiska accenten är identisk med kvantiteten, så vidt detta skall betyda, att accent och kvantitet hålla jämna steg i graderna eller att accenternas styrka har samma förhållande som stafvelsernas kvantitet. Ty man kan ofta iakttaga, att en stafvelse, som anses äga den högsta graden af dynamisk accent, blott är dubbelt så lång som den, hvilken anses vara svagast accentuerad. Antages nu accenten betyda ljudstyrka och i den förra stafvelsen vara dubbelt så stark som i den senare, så skulle närliggande grader ej kunna skiljas från hvarandra. Antages åter accenten betyda förnimmelseintensitet, så förutsätter en fördubbling af denna en tiodubbling af ljudstyrkan. Men därmed hafva vi blifvit drifna till det orimliga. Man kan verkligen genom mätningar öfvertyga sig om att styrkan i rösten icke växlar på detta sätt. För att styrkan i den högsta accentgraden blott skall vara 4 ggr så stor som i den lägsta, fordras att den förra skall höras lika väl på dubbelt så stort afstånd som den senare, d. v. s. om man aflägsnar sig från den talande så långt man kan utan att förlora uppfattningen af de svagaste stafvelserna, så skola de starkaste stafvelserna höras, fastän man aflägsnar sig en gång till så långt. Men detta är icke fallet. De olika accentuerade stafvelserna höras ungefär lika långt, och det kan stundom hända, att en svagare

accentuerad stafvelse höres litet längre och tydligare än en s. k. starkare. Det förefaller således som om den dynamiska accenten icke skulle vara fysisk ljudstyrka eller psykologisk förnimmelseintensitet.

Hvad kan då den dynamiska accenten vara?

Jag har på åtskilliga sätt sökt skaffa mig något ljus i saken. Först experimenterade jag med en sphygmograf. Denna visade visserligen exspirationens (utandningens) styrka, men också att den starkaste exspirationen visst icke fanns i de stafvelser, som hade den starkaste accenten. Exspirationen visade sig stark i vissa bokstäfver utan afseende på stafvelsens accent. Däremot visade experimentet, att kvantiteten eller stafvelselängden höll jämna steg med den s. k. exspiratoriska accentens grader. Samma förhållande kan hvar och en iakttaga genom att med en blyertspennspets markera stafvelsernas takt mot en punkt, där ett skrifpapper i jämnt tempo drages fram. En apparat, som säkert för papperet för detta ändamål, är telegrafapparaten. Den som vill öfvertyga sig om, huru noga kvantiteten öfverensstämmer med den minsta skiftning i accent, behöfver blott experimentera med en telegrafapparat.

Emellertid har man menat, att accenten har olika sidor: en sida är den extensiva, tidlängden, kvantiteten, en annan den intensiva, det ögonblickliga trycket, ljud- eller förnimmelseintensiteten. För att komma den senare på spåren experimenterade jag med fonograf. Ljudstyrkan borde på grund af den större vibrationsamplituden visa djupare spår i vaxcylindern, så vidt jag jämförde med hvarandra vokaler af samma klangfärg och tonhöjd.

Men icke heller detta experiment gaf några för tryckaccenten positiva resultat. Någon skillnad i intryckens djup kunde knappast märkas, när jag jämförde olika accentuerade stafvelser, ehuru jag mycket väl iakttog skillnad mellan intryckens djup, när jag vid ena tillfället talade med starkare röst än vid det andra tillfället, och ehuru intrycken voro

så tydliga, att jag med någon vana kunde skilja spåren af de olika vokalerna. Blott tillfälligtvis tyckte jag mig iakttaga djupare spår, men ej med någon regelbundenhet i förbindelse med starkare accentuerade stafvelser. Särskildt observerade jag en gång tydligt djupare spår på tvenne oaccentuerade vokaler, men då jag reflekterade, hvarifrån de härledde sig, så erinrade jag mig, att jag vid intalandet af någon tillfällighet höjt rösten till rop. Häraf såg jag, att det vanliga sättet att accentuera visst icke åstadkom några särskildt märkbara djupare intryck, men att ett forte på oaccentuerade stafvelser åstadkom sådana intryck, utan att stafvelsernas karaktär af accentlöshet gick förlorad. Jag kan således påstå, att de starkaste s. k. exspiratoriska accenter icke förutsätta någon större ljudstyrka, och att den starkare ljudstyrkan icke förmår förvandla en oaccentuerad stafvelse till accentuerad. Den dynamiska accenten består således icke i ljudstyrka. Om den beror på förnimmelsestyrka eller sensationsintensitet är svårare att säga, då förhållandet mellan sensationsintensiteten och de olika språkljuden icke torde vara utredd, men så mycket torde vara klart, att accenten ej beror af en sådan förnimmelseintensitet, som står i direkt förhållande till ljudstyrkan.

Ett experiment, som mera direkt visar, hvad nämnda accent är, har jag anställt på följande sätt. Jag har intalat vissa ord i en fonograf och sedan afläst fonogrammet baklänges. Detta är på vanliga fonografer icke möjligt, men jag har för ändamålet låtit ändra en fonograf så, att cylindern på hvilken vaxrullen trädes, kan löstagas och vändas.

Ex. 1. Jag har intalat ordet *sórragis* — betydelsen må vara likgiltig — med stark dynamisk accent utan biaccenter på andra och tredje stafvelserna. Om accenten berodde på ljudstyrka, så att stafvelserna vore tre ljudstötar, en stark och två svaga, borde vid omvändning ljudstötarne komma i omvänd ordning, två svaga och en stark. Om ordet intalades som daktylus, borde det vid omvändning

blifva anapest d. v. s. det borde få den starka dynamiska accenten på ultima. Så är emellertid icke händelsen. Det blir: *sigárros* med dynamisk accent på andra stafvelsen.

Ex. 2. Om jag intalar *áttigas,* så blir omvändningen *sagítta.*

Ex. 3. Intalar jag *sórragis* tillräckligt många gånger, så att det blir en hexameter:

sórragisórragisórragisórragisórragisórra,

så blir omvändningen också en hexameter men med accenten på *á:*

árrosigárrosigárrosigárorrosigárrosigárros.

Någon har muntligen för mig anmärkt, att det är den på vokalen följande konsonanten, här *r,* som är starkast i en accentuerad stafvelse. Därför skulle stafvelsen *sor* vara starkast, när ordet läses rättfram, men stafvelsen *gar* vid omvändningen. Men därmed är icke *förklaradt* det faktum, att accenten byter stafvelse eller att detta starka *r* i ena fallet hör till *o* i andra fallet till *a.* Om stafvelserna äro exspirationsstötar och *sor* i ena fallet utgör den starkaste stöten, däremot *ra* och *gis* svaga stötar, så böra väl dessa stötar vid omvändning följa i omvänd ordning: *sig* svag, *ar* svag och *ros* stark, eller om man tecknar *r* enkelt: *sór-a-gis,* omvändt: *sig-a-rós.* Huru vill man förklara, att *r,* som ingår i exspirationsstöten *sor,* skulle skilja sig från denna och sammansmälta med *a*[1]? Men man kan äfven öfvertyga sig, att

[1] En af våra modernaste fonetici har efteråt till mig anmärkt, att fenomenet beror på intensitetens stegring. Intensiteten skulle således stiga från *s* genom *o* till midten af *r,* och därifrån åter sjunka till *a.* Vid omvändning skulle intensiteten stiga från *a* till midten af *r.* Därför skulle då accenten höras på andra stafvelsen. Jag vill här fastslå, att den modernaste fonetiken funnit sig föranlåten frångå den äldre positionen, att accenten beror på graden af styrka eller intensitet, för att söka accenten i sättet för intensitetens succession. Jag tror dock icke, att denna senare position låter sig suteneras. Intensitetens fördelning så, som här antydts, är blott en hypotes, och äfven om den skulle bekräftas

den starkaste stöten höres på vokalen i en stafvelse. Om jag slår takten till fonogrammet, så märkes, att taktslaget faller på vokalerna, på *o*, om det afläses rätt fram, på *a*, om det afläses baklänges.

Ex. 4. Åsikten om konsonantens större styrka bekräftas ej af experimentet med *áttigas* — *sagítta*, hvilket för örat blir tydligare, om det utsträckes till en hexameter:

áttigasáttigasáttigasáttigasáttigasátti,

som vid omvändning blir:

íttasagíttasagíttasagíttasagíttasagítta.

Om den större styrkan skulle tillhöra konsonanten, så skulle det här bli den mellan implosion och explosion liggande pausen i *t*. Om detta icke är möjligt, så skulle styrkan vara förlagd till implosionen. Men då är det lika oförklarligt, huru den vid omvändning kan flytta till den del af *t*, som

---

genom experiment, så är det obevisadt, att denna stegring skulle uppfattas som accent. Med den musikaliska accenten åter förhåller sig verkligen så, att akut eller stigande ton vid omvändning blir gravis eller fallande ton, att gravis eller fallande ton vid omvändning blir akut, och att cirkumflex eller stigande och fallande ton blir vid omvändning cirkumflex, liksom fallande-stigande ton (ἀνταναχλαζόμενος enligt grekisk terminologi) vid omvändning blir fallande-stigande. Detta fick jag på ett frappant sätt erfara, när jag först började experimentera med fonogrammets omvändning. Jag hade länge planerat detta experiment och genom noggrann analys af ljudföljden tänkt mig, hur orden skulle låta baklänges, och väntade mig häraf den bästa bekräftelse på den åsikt jag redan förfäktade i fråga om den dynamiska accenten. Och jag bedrog mig ej däri. Men hvad jag icke kommit att tänka på, var den musikaliska accenten. När jag ville intala ett ord, som vid omvändning skulle gifva *sigárros* med hög ton på *a*, så intalade jag *sòrragis* med låg ton på *o* och hög ton på *a*. Men jag fick vid omvändningen *sigàrros* med tydlig, som det tycktes, gravis på *a*. Det hjälpte ej, att tonen var högre på *a*. Den hade vid intalandet haft stigande riktning och fick vid omvändning fallande riktning, hvilken gaf intryck af gravis. Detta bekräftar dock den åsikt, jag i "Melodi och rytm i språket" sökt göra gällande angående den musikaliska accenten.

var explosion. Men som jag nyss visat, accenten flyttar från vokal till vokal, från *á* till *í*.

Ex. 5. Om jag intalar följande takter:

léttepåléttepåléttepålétt,

så bli de vid omvändning:

telåpéttelåpéttelåpéttel.

Här försvann en accent.

Ex 6. Intalar jag åter:

tepåléttepåléttepåléttepålétte,

så erhålles vid omvändning en accent mer än som intalades:

éttelåpéttelåpéttelåpéttelåpét.

Ex. 7. Sammalunda blir:

skrivaráskrivaráskri

vid omvändning:

írksaravírksaravírks.

Det som på detta sätt flyttar från den ena vokalen till den andra, det som infinner sig, där det ej fanns, och försvinner, där det fanns, kan ej vara någon ljudstyrka eller öfverhufvud någon egenskap hos endera af de vokaler, som förefalla accentuerade. Det kan icke vara annat än ett förhållande, som ändras i och med ljudseriens ordning. Det måste vara ett tidsförhållande. Ser man närmare efter, är det afståndet från vokal till nästföljande vokal, det relativt längre afståndet.

I *sórragis* är afståndet från *ó* till nästa vokal långt, i *sigárros* däremot afståndet från *á*. I 5. försvinner en accent, emedan det sista *e* i *étt* med långt *tt*, som skulle fördröja inträdet af följande vokal, vid omvändning kommer på kort afstånd från det följande *å*. I 6. tillkommer vid omvändning en femte accent i det sista *ét*, emedan rytmen assimilerar detta *et* med de lika belägna *ett* i de föregående anapesterna. I 7. blifva *skr* utan rytmisk betydelse, emedan de höras före vokalen. Det är endast afståndet från och med vokal till nästa vokal som förnimmes såsom accent.

Att det är från början af vokal till början af nästa

vokal man har att räkna det afstånd, som är bestämmande för vår förnimmelse af accent, synes däraf, att accenten icke flyttas vid omvändning af långa vokaler.

Ex. 8. *Ó simulṓ simulṓ simulṓ*

blir vid omvändning:

Ólumis ṓlumis ṓlumisṓ.

Afståndet från början af *ō* till *i* är visserligen långt, men ej vid omvändning afståndet från *i* till *ō*. Däremot är afståndet från början af *ō* till *u* långt.

Vi ha således kommit till det märkliga resultatet, att den dynamiska accenten, på hvilken den moderna versen bygges, är sensationen af ingenting mer och ingenting mindre än det, som man i modern tid icke utan anstrykning af ett visst löje kallat den antika poesistafvelsen och som man ansett vara höjden af onatur. Huru stolt har icke den nyare vetenskapen varit öfver sin upptäckt af den dynamiska accenten, som kunde bilda grunden för en naturlig versbyggnad! Med hvilken öfverlägsenhet har icke hvarje ung adept af den nya läran ansett sig kunna behandla dem, som ännu hade någon aktning för antikens forskning! Med hvilken ädelmodig nedlåtenhet har man icke sökt komma dem till hjälp, hvilka endast varit hänvisade till våra latiniserande verslärors föråldrade visdom! Hvilka vredesskålar har man ej utgjutit öfver dem, som ej kunnat skilja dynamisk accent och kvantitet! Och så kommer fonografen med sin känslolösa och omutliga dom, att de tu äro icke blott *ett* i betydelsen af en intim förening utan rent af *identiska* i ordets egentligaste mening.

Det torde nu förefalla öfverflödigt att närmare undersöka, hvad kvantiteten är. Men enligt löfte skola vi äfven fråga, hvad antikens kvantitet var. Antiken talade om språkljuds och stafvelsers längd eller kvantitet. Stafvelsekvantiteten var stafvelsernas relativa längd sådan den omedelbart uppfattades af örat. Orden *ab, in, -que* uppfattades såsom

korta stafvelser i jämförelse med *ā*, *abs*, *dē*, *nōn*, hvilka uppfattades såsom långa. Men hvilken stafvelseindelning utgick man från, när det gällde kvantiteten hos en stafvelse i ett flerstafvigt ord? Omedelbart från skrifstafvelsen. Antiken kände egentligen icke mer än en stafvelseindelning. Grundstafvelsen och ljudstafvelsen äro moderna uppfinningar liksom också namnet "poësistafvelse". Antiken laborerade därför, när den ur gängse stafvelseindelning ville förklara rytmen, i viss mån med samma svårigheter som den moderna tiden, då den sökt förklara versen ur stafvelsekvantiteten.

När romaren uppdelade *incidit* i stafvelser, fattade han *in* såsom en kort stafvelse likaså *ci* och *dit*. Men när han läste stafvelserna tillsammans, märkte han, att ordet hade daktylisk rytm eller att första stafvelsen var lång i jämförelse med de båda andra. De båda konsonanterna *n* och *c* hade aflägsnat de båda första vokalerna från hvarandra, så att det var större afstånd från det första *i* till det andra än från andra till det tredje. Detta uttryckte han så, att den första stafvelsen, som i och för sig (*naturā*) d. v. s. enligt den gängse stafvelseindelningen var kort, genom konsonanternas ställning (*positione*) *blef* lång. Det samma inträffade, om stafvelserna hörde till olika ord. Prepositionen *in* var kort, men om den kom framför ett ord, som började med en eller flera konsonanter t. ex. *Scyllam*, så aflägsnades *i* från *y*, så att romaren hade förnimmelse af en lång stafvelse, alldeles som vi vid vokalens aflägsnande från den följande ha förnimmelse af en accent. Hvad ordet *Scyllam* beträffar, har det visserligen blott ett konsonantljud mellan vokalerna, men romaren uppdelade ordet i stafvelserna *Scyl* och *lam*. Då vidare en romersk tunga åtminstone i klassisk tid icke uttalade någon slutkonsonant lång, så blef äfven stafvelsen *Scyl* kort liksom *lam*. Men när ordet utlästes *Scyllam*, så blef första stafvelsen lång *positione*. Om man sedan fortsatte med *cupiens*, så blef äfven andra stafvelsen

lång. På detta sätt hade romaren af *sex* stafvelser, som *natura* d. v. s. enligt stafvelsedelningen voro *korta,* fått *två korta* och *fyra långa* stafvelser. Ordet *cu-pi-ens* utgjordes af två korta och en lång stafvelse, *vī-tā-re* af två långa och en kort, *Cha-ryb-din* af tre korta, bland hvilka dock den mellersta genom konsonanternas läge blef lång.

De nu analyserade stafvelsernas längdförhållanden kunna betecknas med de urgamla tecknen — och ◡ så här:

— ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — — — ◡ ◡ — ◡.

Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdin är således en fullkongruent hexameter efter kvantiteten. Och då det är det relativa afståndet från vokal till vokal, som framkallar vår känsla af dynamisk accent, så måste denna vers, om vi hade hört en romare läsa den, hos oss hafva framkallat förnimmelsen af dynamiska accenter på de långa stafvelserna. Versen måste således äfven vara fullkongruent enligt vår uppfattning efter accenten, ja, den är i detta afseende så fullkongruent som trots någon svensk vers t. ex.

Leende säges hon gå som en ängel emellan de andra.

Accenterna i denna vers bero på ett och blott på ett: afståndet från början af vokal till nästa vokal. Det första långa *e* ligger med sin början längre i tiden från nästa korta *e* än detta från det sista *e* uti ordet *leende.* Mången kanske fäster sig vid de båda konsonanterna *n* och *d* samt menar, att de skulle bilda längd eller skilja det andra *e* från det sista *e,* så att andra stafvelsen blefve lång. Men den minsta uppmärksamhet lär oss, att så icke är fallet i vårt språk, och man kan genom experiment öfvertyga sig att *e* före *nd* icke behöfver vara mera aflägset från slut-*e* än detta från *ä* i *säges.* Från början af *ä* till *e* i detta ord är åter afståndet långt. Från nyssnämnda *e* till *o* i *hon* är däremot kort afstånd. Från *o* till *å* i *gå* är afståndet obetydligt längre, men på intet vis så långt som från början af detta *å* till *o* i *som.* Från sistnämnda *o* till *e* i *en* och från detta till *ä* i *ängel* ligga uppenbarligen korta tidsmoment, hvaremot det

långa *ng*-ljudet betydligt distanserar *ä* från *e* i samma ord. Mellan sistnämnda *e* och det första *e* i *emellan* samt mellan detta och det andra *e* i samma ord ligga uppenbarligen korta tidsintervaller, hvaremot det långa *l*, tecknadt *ll*, åstadkommer längre afstånd mellan *e* och *a*. Det härpå följande slut-*n* och det begynnande *d* ta uppenbarligen mycket kort tid i anspråk, liksom *e* uti *de*. Däremot är afståndet mellan de båda *a* i *andra* rätt betydligt: *n* är nämligen af rätt betydlig längd, hvartill komma *d* och *r*.

Tidsförhållandena kunna betecknas:

— ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡ ◡ — ◡

Med undantag af att den svenska versen öfverallt har daktyler, där sådana kunna förekomma, under det att den latinska ersätter tvenne daktyler med spondéer, hafva verserna samma tidsförhållanden. De kunna samtidigt läsas af tvenne personer så, att de sammanfalla fot för fot, och om samma personer slå takten, så skola taktslagen falla samtidigt på de långa stafvelserna. Om samma takt markeras på en telegrafapparat (helst en öfningsapparat med bläck), så skall det visa sig, att tidsförhållandena äro just de, som af antiken uppgifvits såsom kännetecknande för daktylen: 2 : 1 : 1 : 2 : 1 : 1 etc.

Vi finna således, att det icke är någon omöjlighet för oss att återgifva antikens kvantitet, som man ansett för oefterhärmlig, vidare att kvantiteten äfven för vårt öra är tillfyllestgörande i rytmiskt afseende, blott med den skillnaden att vi uppfatta den som accent, att vi således göra fullkomligt rätt uti att återgifva latinets och grekiskans kvantitetstakter med accenttakter, samt att våra accenttakter i grund och botten äro kvantitetstakter.

När latinare och greker bedömde längden hos en stafvelse, skedde detta efter gehör på grund af stafvelsens *rytmiska kärna,* hvilken sträckte sig från och med vokal till vokal eller slut. Första stafvelsen i *stlŏcus* bedömdes därför spontant och oreflekteradt såsom lika lång som första

stafvelsen i *lŏcus*, första i *scrībo* lika lång som första uti *ībo*. Den rytmiska kärnan var i förra fallet *ŏc* i senare fallet *īb*. De föregående konsonanterna *stl*, *l*, *scr* kunde ej tillgodogöras stafvelsen vid omedelbar, spontan och oreflekterad mätning med örat. En reflekterad uppfattning kunde väl finna, att *scr* före en vokal upptog någon tid, men denna reflexion kunde ej ändra sinnesförnimmelsen: *scrŏbēs* var obevekligt en iamb för örat, som endast mätte efter den rytmiska kärnan *ŏb*. Däremot kunde de föregående konsonanterna tillgodogöras en föregående vokal t. ex. *rescrībo*. Den första stafvelsens rytmiska kärna var visserligen här, när *re*-betraktades för sig själf, *ĕ* och stafvelsen kort, men i ordet förändrades den rytmiska kärnan till *escr* och stafvelsen *blef* (icke blott räknades) lång, så att hela ordet fick tre långa stafvelser.

Stafvelsen *re* (i *rescribo*) var således såsom sådan (*naturā*) kort, men blef genom konsonanternas ställning (*positione*) lång. *Positione* (grek. ϑέσει) betyder således icke i metriken "genom öfverenskommelse", såsom det enligt ett par filologers genialiska hugskott skulle betyda. Hvar och när skulle för resten den där öfverenskommelsen mellan skalderna hafva träffats? När hölls detta skaldernas ekumeniska möte, då man beslöt, att en stafvelse, som var kort, skulle räknas för lång i trots af all naturlig sinnesförnimmelse? Redan Homeri dikter uppvisa positionslagen och alla skalder nu för tiden låta sitt öra bestämmas af samma lag om afståndet till nästa vokal. Nej, positionslagen är ett uttryck för det rytmiska gehörets verksamhet att sammanfatta sensationerna till rytmiska element. Den ligger i förnimmandets natur och är outplånlig. Därför hafva skalder under alla tider i sitt öra haft den säkraste ledningen för diktens rytmiska gestaltning.

Men låtom oss höra, huru de gamla själfva resonnerade. Talaren och rhetorn Quintilianus yttrar i sina Institutiones IX. 4, 84—86: Sit in hoc quoque aliquid fortasse momenti, quod et longis longiores et brevibus sunt breviores

syllabae: ut, quamvis neque plus duobus temporibus neque uno minus habere videantur ideoque in metris omnes breves omnesque longae inter se ipsae sint pares, lateat tamen nescio quid, quod supersit aut desit. Nam versuum propria condicio est, ideoque in his quaedam etiam communes. Veritas vero quia patitur aeque brevem esse vel longam vocalem, cum est sola, quam cum eam consonantes una pluresve praecedunt, certe in dimensione pedum syllaba, quae est brevis, insequente alia vel longa vel brevi, quae tamen duas primas consonantes habeat, fit longa, ut *agrestem tenui musam:* nam 'a' brevis, 'gres' brevis, faciet tamen longam priorem: dat igitur illi aliquid ex suo tempore. Quo modo, nisi habet plus quam quae brevissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus? Nunc unum tempus accommodat priori et unum accipit a sequente: ita duae natura breves positione sunt temporum quattuor.

"Kanske ligger äfven någon betydelse däri, att det finnes längre än långa och kortare än korta stafvelser, så att ehuru det förefaller [för örat] som om de hade hvarken mer än två tider eller mindre än en och därför i metra [som grunda sig på örats mätning] alla korta och alla långa äro sinsemellan lika långa, så är det dock ett visst öfverskott eller brist, som undgår uppmärksamheten. Ty det är ett egendomligt förhållande med versen och därför kunna i denna vissa stafvelser äfven tjänstgöra än som långa än som korta. Men emedan språkvetenskapen medgifver, att en vokal är lika kort eller lång, när den står ensam, som när den föregås af en eller flera konsonanter [och följaktligen stafvelsen lika kort eller lång, ehuru somliga äro längre än långa genom föregående konsonanter och kortare än korta genom saknad af föregående konsonanter], så är det säkert, att vid rytmisk tidmätning [äfven i prosa] en kort stafvelse blir [icke räknas för] lång, när den följes af en annan lång eller kort stafvelse, hvars båda första bokstäfver äro konsonanter, t. ex. *agrestem tenui Musam:* ty stafvelsen *a* är kort, och *gres*

är kort, men skall likväl göra den förra lång. Den gifver således åt denna något af sin tid. Om den icke har mera tid än den kortaste, hurudan skulle den i detta fall vara, när konsonanterna fråndragits? Nu lånar den en tid åt den förra och erhåller en tid af den följande: på sådant sätt kräfva två af naturen korta stafvelser i följd af position fyra tider.“

Aristides Quintilianus I. 21, 20 säger: γίνονται δέ τινες καὶ κατὰ πρόσθεσιν(!) τῶν συμφώνων μακραὶ συλλαβαί, ἤτοι διὰ τὴν ἰδίαν θέσιν(!) προσλαβοῦσαι μῆκος ὡς ἡ εἰς δύο σύμφωνα λήγουσα ἢ εἰς ἓν διπλοῦν, ἢ ἀπὸ τῶν ἑξῆς ὡς ἡ ἔχουσα δύο σύμφωνα ἐπιφερόμενα ἢ ἓν διπλοῦν, ἢ ἀπ' ἀμφοτέρων ὡς ἡ λήγουσά τε εἰς ἁπλοῦν ἔχουσά τε ἐπιφερόμενον ἁπλοῦν.

"Somliga stafvelser blifva äfven långa genom konsonanters tillägg, antingen emedan de erhålla längd på grund af egen ställning t. ex. de, som sluta på två konsonanter eller en dubbel, eller också från de följande t. ex. den, till hvilken sluta sig tvenne konsonanter eller en dubbel, eller ock från båda t. ex. den, som slutar på enkel konsonant, till hvilken sluter sig en enkel från nästa (stafvelse).“

Huru mycket likna icke dessa forntida resonnemang vissa uttryck hos moderna författare, då de t. ex. ansett, att ord sådana som *ö-sterns* skulle vara iamber efter kvantiteten men trokeer efter accenten. Stafvelsen *ö-* måste nämligen anses kort, *-sterns* åter har ansetts på grund af konsonantmängden utgöra en lång stafvelse. Analysen har varit riktig beträffande *ö-*, det är verkligen kort. Hvad *-sterns* beträffar, så är det visserligen långt, om man med något instrument mäter afståndet från *s* till *s*, men fäster man sig vid örats utslag, som fälles på grund af tiden för *e* till *s*, så är stafvelsen kort. Vid ordets uttal mätas också af örat afstånden *ö* till *e* och *e* till *s*, därför har man sagt, att ordet efter accenten är troké d. v. s. en lång och en kort stafvelse.

Samma förhållande fattades således af forntidens språk-

män som längd, men af nutidens fonetici som accent eller tryck. Detta måste naturligen förefalla egendomligt, och med skäl frågas, hvadan detta kan härleda sig. Jag skulle kunna svara, att nutidens uppfattning är en fonetisk eller akustisk villa, men då återstår frågan, hvarför just nutiden råkat ut för en villa, som icke alls existerat för forntidens uppfattning. Den ifrågavarande akustiska villan är just på grund af anförda förhållande icke att jämnställa med vissa optiska och akustiska villor, som hafva en fysiologisk grund, såsom t. ex. att på längden randiga kläder förlänga kroppens figur, under det att en på bredden randig kostym förkortar figuren. Jag förmenar, att den moderna villan beror på vår felaktiga terminologi. Det är ordets makt öfver tanken, som firat en ödesdiger triumf. När man vid hvarje iakttagelse af den rytmiska längden fört orden accent, tonvikt, eftertryck, styrka o. d. på tungan, så har man slutligen kommit därhän, att man i denna längd tyckt sig höra styrka. I synnerhet har detta varit lätt för de fonetici, som i sitt modersmål på den längre stafvelsen haft högre ton, hvilken fysiologiskt möjliggjort en större ljudstyrka.

Men hvarifrån har då den felaktiga terminologien först kommit? Jag tvekar icke att erkänna, att den kommit genom missförstånd af de klassiska språken. Liksom det inom språken under tidernas lopp försiggår en förskjutning i fråga om vokalernas kvalitet och explosivornas beskaffenhet, så äger en dylik förskjutning rum i fråga om de s. k. prosodiska bestämningarna. Den högre tonen möjliggör en större ljudstyrka. Men en större ljudstyrka på kort tid kan i ett visst afseende ekvivaleras med mindre ljudstyrka på längre tid. Härigenom uppstår lätt en tendens att förlänga korta stafvelser med hög ton (akut). Å andra sidan har en följd af stafvelser med låg (fallande) ton en tendens att utjämna och förkorta kvantiteten, en företeelse som för närvarande i svenskan och andra moderna språk spelar en stor roll. I följd af dessa hvarandra understödjande tendenser hade latinet

(liksom äfven grekiskan) vid tiden för sin utveckling till de romanska språken börjat undergå den förändring, som finnes fulländad i medeltidens latin, nämligen att de högtoniga stafvelserna blefvo långa och de lågtoniga korta. Den som drifves af en ström och icke har möjlighet att med blicken på den fasta stranden se, huru han drifves, kan lätt frestas att tro, det han står stilla. Så är det ock med dem, som använda ett språk utan att kunna bedöma dess förändring. Det bästa beviset därpå lämna nygrekerna, hvilka tro sig använda samma språk som Sophocles och Plato. Det samma var händelsen med dem, som använde latinet vid den tid, då man började ägna någon uppmärksamhet åt de moderna språkens grammatik. Däraf kommo de att kalla stafvelsekvantiteten accent. Denna begreppsförvirring är nu så inbiten hos moderna språkmän och metrici, att när de finna olägenheter på detta område, så klandra de, hvad som är riktigt, och gilla, hvad som är källan till oredan. Naturligtvis, emedan de äro offer för den moderna villan, hvilket de icke skulle vara, om de handlade på motsatt sätt.

Vår uppfattning af den antika kvantiteten och den moderna dynamiska accenten kan sammanfattas i den rytmiska stafvelsen, som utgör det rytmiska gehörets sammanfattning af ett rytmiskt element. Detta räcker från och med sonoritetsmaximum till sonoritetsmaximum eller från och med sonant till sonant. Hvarje tydlig höjning af sonoriteten möjliggör en stafvelsegräns, såvida afståndet till nästa höjning är rytmiskt mätbart. Höjes sonoriteten stegvis utan rytmiskt mätbara afstånd mellan stegen, så uppfattas gränsen först vid det högsta steget. Följa höjningarne med rytmiskt mätbara afstånd, uppfattas dessa som stafvelser. Häraf följer, att sonoriteten måste stiga hastigt före maximum (sonanten) men kan falla långsamt efter detsamma (sonanten). Detta visar sig däri, att efter sonanten (vokalen) kunna konsonanter förlängas men icke före.

Ur detta enkla faktum, den rytmiska stafvelsen, för-

klaras med lätthet alla de svårigheter man funnit i den antika kvantiteten, i förhållandet mellan accent och kvantitet samt emellan den antika och den moderna versbyggnaden.

Vi kunna nu återställa de antika språkens kvantitet och därmed deras rytmiska byggnad, som utgör det väsentligaste villkoret för en framgångsrik rekonstruktion af deras fonetiska karaktär. Men vi hafva äfven ett medel att lättare åstadkomma ett väsentligen korrekt uttal af främmande moderna språk. Ty rytmen utgör så att säga den ryggrad som uppbär språkbyggnaden. Ett fel på ett eller annat språkljud betyder för uppfattningen icke så mycket som felaktig rytm. Uttalar jag i Tyskland fel på *s* eller *sp, st,* så kan jag möjligen tagas för tysk af annan dialekt, och tar jag miste på tonen, så hålles jag för främling, men tar jag fel på rytmen, så riskerar jag att bli missförstådd eller också icke alls förstådd.

Man behöfver nu ej förvåna sig öfver, att konsonanterna före vokalen ej förlänga stafvelsen (t. ex. *skrĭbent*), ej däröfver att de förlänga föregående stafvelse (t. ex. *ö-stra*), ej däröfver att ultimas kvantitet är likgiltig (då stafvelselängden senteras från vokal till vokal, uppstår för örat en ovisshet, när ingen vokal följer inom rytmiskt hörhåll), ej öfver den svaga positionen vid *muta cum liquida: r* och *l* måste på grund af sin stora sonoritet mellan muta och vokal uttalas korta ("liquescere") och en muta (*p k t*) är, såvida ej implosion och explosion skiljas af paus, ytterst kort; i motsatt fall kan afståndet mellan föregående och efterföljande vokal åtskilligt förlängas.

Nu löses lätt frågan om den strid man funnit mellan accent och kvantitet i den antika versen. När man trodde, att den antika accenten var exspiratorisk, men med exspiratorisk accent sig ovetande menade långt afstånd till nästa vokal, så kom ju accenten l. accentstafvelsen att få samma egenskap som den rytmiskt långa stafvelsen. När vi läste *vident* med exsp. acc. på 1:a stafvelsen d. v. s. så att af-

ståndet fr. o. med *ī* till *e* blef långt, under det att *ent* saknade sådan accent d. v. s. blef kort, så måste den så uttalade formen utgöra en konträr motsats till *vĭdent* d. v. s. med kort afstånd fr. o. med *ĭ* till *e* men lång tid för *ent*. Då den senare formen var använd af latinarne själfva, men den förra af oss, så förstå vi, att den strid, som existerade för oss, ej kunde finnas för latinarne själfva. Sammalunda när vi läste *gēfȳra* måste för oss uppstå en strid mellan denna form och *gĕfȳra*, som vi läste i vers, en strid som ej existerade för grekerna själfva, hvilka uttalade ordet *gĕphȳra* med hög ton på *ge*.

Vidare måste striden om, huruvida den latinska accenten var musikalisk eller exspiratorisk, förfalla, då exspiratorisk accent egentligen är kvantitet. Ty det var den exspiratoriska accentens rytmiska värde, som gjorde honom eftersträfvad. När detta jämte accentens betydelse af kvantitet måste uppgifvas, så har man icke längre något intresse att bestrida dess af romarne själfva påstådda musikaliska karaktär. Man har åberopat vissa yttranden af grammatici, som skulle visa, att accenten innebure ljudstyrka och således till sitt väsen vore dynamisk. Men utom det, att den dyn. acc. sådan vi uppfatta honom icke beror på ljudstyrka, hvadan stället intet bevisar för dynamisk accent, så vill detta ställe hos Servius icke visa, att accentens väsen är ljudstyrka, utan blott anvisa ett sätt för mindre musikaliska personer att finna, hvar accenten, den högre tonen, ligger. Och det är verkligen ett praktiskt sätt att finna den högre tonen, om man ropar ordet såsom till en, som befinner sig på afstånd. Högre ton medför nämligen möjligheten af större ljudstyrka. Också höjer man rösten för att bättre göra sig hörd d. v. s. för att åstadkomma större ljudstyrka.

Vi kunna nu ock se, att det var omöjligt att bygga saturniern på accent. Denna accent skulle ju ha varit exspiratorisk accent, men då hade den ju varit kvantitet. Hade den åter varit ljudstyrka utan kvantitet, så har denna ingen

rytmisk betydelse och man kan därpå lika litet bygga vers som på tonhöjden.

I senlatinets tid, under medeltiden och i nyare tid har man visserligen byggt vers på accenten och detta har varit den dynamiska eller exspiratoriska accenten, men som vi sett är dess väsen egentligen kvantitet, afståndet till nästa vokal.

Vi kunna nu draga ut den konsekvensen, att den antika och den moderna versen äro byggda på samma grundval, kvantiteten, tidsindelningen, och jag vågar det påståendet, att all vers måste vara byggd på kvantitet eller tidsindelning, för så vidt han skall vara rytmisk. Det är en motsägelse och därför en omöjlighet att uppvisa en rytmisk vers, som icke vore byggd på tidsindelningen. Således finnes ingen accentpoesi i motsats till kvantitetspoesi, utan all rytmisk poesi är kvantitetspoesi.

Det finnes icke heller någon principiell skillnad mellan accentuerande och kvantiterande språk. Alla språk äro kvantiterande i den bemärkelse, att deras rytmiska bestämdhet beror af afståndet från sonoritetsmaximum (sonant) till sonant, och accentuerande i den bemärkelse, att stämtonen glider upp och ned i vissa kurvor, som karaktärisera hvarje språks melodiska egenart.

Man kan icke heller säga, att somliga språk karaktäriseras af melodisk accent, andra af exspiratorisk. Alla karaktäriseras af melodisk accent, för så vidt de talas af människor med stämton, och alla karaktäriseras, såsom vi sett, af exspiratorisk accent i betydelsen af rytmisk bestämdhet, hvilken beror af kvantiteten.

Jag tillåter mig sammanfatta hvad jag ville säga i följande satser.

Den dynamiska accenten är ej tryck, manometriskt tryck af exspirationsluften, ej heller starkare styrka i luftströmmen, ej heller större muskelverksamhet vid luftens frampressande, ej heller större ansatsenergi vid ljudbildningen.

Den är ej heller större ljudstyrka eller lefvande kraft

i ljudrörelsen eller öfverhufvud starkare irritament för ljudförnimmelsen.

Den är icke heller starkare sensationsintensitet, för så vidt denna är beroende af starkare irritament.

Den dynamiska accenten är helt enkelt förnimmelsen af det relativa afståndet från en sonant till nästa eller från ett sonoritetsmaximum till ett annat.

Den antika stafvelsekvantiteten var omedelbart känslan af den rytmiska kärnan i en stafvelse enligt vanlig indelning (*naturā*), men då denna rytmiska kärna förändrades vid stafvelsernas sammanläsning till ett ord eller till en sats, så förändrades också kvantiteten i stafvelserna. Det var den verkliga kvantiteten i det talade språket, i satssammanhanget, som lades till grund för versbildningen. I moderna språk är det också icke accenten i ordens ordboksform utan i den formade satsen, som lägges till grund för versbyggnaden. Båda betyda afståndet från vokal till vokal i satsen.

Det visar sig således, att den rytmiska versbyggnadens grund är densamma i alla tider och hos alla folk. Ty rytmens grundval är något i människans natur inneboende, af all reflexion oberoende samt för alla talande, ja, sannolikt för alla hörande varelser gemensamt, något som af ingen teori kan ändras och af ingen ovana förstöras eller utplånas.

Erik Rosengren.

Några etymologier.

1. *stulta.*

Ordet är icke hittadt i fornsvenskan. I norska dialekter ha vi i samma betydelse dels *stylta,* dels med *r*-afledning *stultra, styltra, stiltra.* Jag sammanställer dessa verber med det nysvenska substantivet *stylta,* fsv. *stylta* och (i Bjärköarätten) *stilta* 'krycka', *styltinger* 'krympling', d. v. s. en som begagnar krycka; vidare det tyska, redan i fht. uppvisade, *stelze* 'stylta, träben, ärla, person med spinkiga ben'. Samma afljudsstadium som i det ty. *stelze* och samma *i*-omljud verkande afledning som i det sv. *stylta* (**stultiōn*) torde föreligga i den fsv. formen *stilta* (**steltiōn,* jfr ett hos Graff citeradt fht. *stelzia*), som då förhåller sig till det utan denna *i*-afledning bildade fht. *stelza* liksom da. *flyndre* : n. *flundra,* da. *ærte* : sv. *årta, hus-länga* : *spil-långa* m. m. eller som på det verbala området no. *stylta* : sv. *stulta.* En aflägsen släkting till vår ordgrupp förmodar jag i det ty. *stolpern* 'stappla', som enligt Kluge skulle vara en "onomatopoietische Bildung".

2. *trumpen.*

Icke funnet i fsv. Norskan äger såväl adj. *trumpen* (i samma bet. som i sv.) som ock subst. *trump* eller (med afljud) *tramp* "tung, stiv, tvær karl". Jag förmodar, såsom redan Rietz gjort, att *trumpen* är part. pret. af det gamla starka verb, hvaraf gotiskan har att uppvisa pret. *ana-tramp* 'trängde på', sålunda ursprungligen betydande ungefär '(be)tryckt, beklämd' och nära besläktadt med sv. *trampa,*

no. *troppa* 'proppa, stoppa, stampa, trampa', *trumpa* 'puffa, spjärna, truga', mht. *trumpfen* 'springa'. Betydelseutvecklingen från 'prässa' till 'trampa' är alldeles densamma som i det troligen rotbesläktade *tråda,* got. *trudan* 'prässa (vin)' och 'trampa', isl. *troða* 'hårdt prässa, fullproppa, instoppa' och 'trampa' samt ty. *trotte* 'vinpräss' i förhållande till *treten* 'träda'. Vid sidan af *trumpen* stå i norskan tvänne med andra "rotdeterminativer" försedda synonymer : *trunken* (detta äfven med bet. 'svällande', d. v. s. proppad) och *trunten,* hvilket sistnämnda möjligen förhåller sig till sv. dial. *tranta,* holl. *tranten* 'gå och stampa, trampa omkring' liksom *trumpen* till *trampa.*

3. *tråkig.*

Fornsvenska citat saknas likaledes. Man kan således känna sig oviss om, huruvida dess *å* återgår på gammalt *ā* eller *ŏ*. Att det sednare är fallet, framgår af det dialektala uttalet *troki* med öppet *o*-ljud och af Aurivillius' uppgift (se min inledning till Columbus' Ordeskötsel. s. XV) att i subst. *trok* vokalljudet låg midt emellan *o* och *å*. Jag identifierar därför vårt *tråkig* med no. *trokug* 'uthållig', som tydligen hör till nyisl. *þroka* jämte *þrauka,* no. *trauka,* fryksdalsmålets *tröka* 'hålla ut'. Roten utan *k*-afledning träffas i isl. *þreyia* eller *þrá* 'längta', *þrár* 'ihållande, uthållig', sv. *trå-talig, tråna* m. m.

4. *tåtel.*

Äfven detta ord är hittills icke hittadt i fsv. Våra dialekter ha formerna *totel, totul* 'Aira, Dactylis, Holcus', Orsamålet *tos'l* (med slutet *o*-ljud, som återgår på gammalt *o*), äldre nysvenska *tåtål* Hof, *tåtol* Aurivillius. Jag identifierar ordet med no. *totul, tutul* 'trasa, slamsa' och förmodar, att det ursprungligen betyder 'dingel(dangel), vippa' o. d. och hör samman med isl. *tutla* 'skuffa' och det troligen synonyma *tauta* (som Fritzner dock öfversätter med 'klynke'!)

samt vidare med isl. *tuttan* 'skuffning' och eng. *tottle* 'vackla'. Den uti denna ordgrupp uppträdande germanska roten *tut-t* har vid sidan af sig en variant *tud-d*, som uppträder i fht. *zo(t)ta* 'man, tofs', mht. *zoten* 'gå och slänga' och det medelnederländska *todde* 'trasa'.

5. *töcken, Tåkern.*

Äldre nysv. har formen *tökna* (Gustaf Vasas bibel), yngre fsv. *thøkn,* som af Söderwall angifves såsom femininum, jag vet icke af hvilken anledning, eftersom sammanhanget på det enda ställe, hvarifrån ordet hittills citerats, icke upplyser något rörande dess genus. Vid sidan af *thøkn* har emellertid y. fsv. synonymet *thukna* (för Söderwalls uppslagsform *thokna* saknas citat) eller *t[h]okne.* Dessa sistnämnda former visa, att vårt *töcken* icke kan vara att sammanställa med no. *tykkn, tiukkn* 'tjocka', utan att ordet hör samman med isl. *þoka,* fsv. *thoka, t[h]uka, t[h]ok(k)e* 'dimma'. Dess *ö* är då troligen icke ett dialektalt af kort *y* uppkommet fsv. kort *ø,* hvarpå vi ha sporadiska exempel i *löckosam* Variarum verum vocabula, *lökta* (verb) Dahlstierna, *mökin* och *stöcke* Gustaf Vasas bibel (*möcket* ofta i Gyllenmärs' visbok), *nöklar* Olavus Petri, fsv. *samþøkkin* M. E. T., *trøkkia* Rk. II (flere ex. s. min Altschw. gram. § 116 anm. 1), utan ett fsv. långt *ø* (sedan förkortadt såsom i nysv. *söcken* af fsv. *søkn* — icke af fsv. *sykn*), uppkommet af *au* eller *øy* och afljud till *u, o* i *thukna, t[h]okne.* Samma afljudsstadium som de sistnämnda formerna uppvisar det förmodligen hithörande sjönamnet *Tåkern,* som enligt meddelande af fil. lic. V. Enblom på ort och ställe uttalas med öppet *o*-ljud, och som år 1336 skrifves *Thugn* (om *gn* för *kn* jfr min Altschw. gram. § 267 anm. 3).

Adolf Noreen.

Om uppkomsten af uttrycket 'bry sig om'.

Verbet *bry* har behandlats af Tamm i "Bidrag till en svensk etymolog. ordbok" Upsala 1874 s. 107, "Etymolog. svensk ordbok" 1 h. och senast i "Granskning af svenska ord" Upsala 1901 s. 3. Han antar på sistnämnda ställe, att det nysv. vb. *bry* är en sammanblandning af två urspr. skilda verb, nämligen 1) det från lty. lånade *bry* "göra förlägen" etc. se Etym. Ordb., hvartill subst. *bryderi,* 2) sv. *bryta* = da. *bryde.* Dit hör ordet i den användning det har i nusv. *bry sig, sitt hufvud, sin hjärna,* hvartill subst. *hufvudbry.* Denna senare sammanställning söker Tamm styrka genom en hänvisning till änsv. *hjärnbrott* och analoga uttryck såsom ndl. *hoofdbreken* ty. *kopfbrechen,* nuv. sv. *bråka sin hjärna* eller *sitt hufvud.* Uttrycket *bry sig om* anser han delvis kunna hafva utvecklats ur ett *bryta sig om,* "i det *bryta sig om* med hufvudaccent på *om* kanske blifvit *bryt* och vidare *bry sig om.* Men i sådana hithörande fraser, där verbet haft och har starkare satsaccent, kan *t* icke vara direkt bortfallet. Man får väl därför också antaga främmande inflytelse, kanske på det sätt, att efter mönster af da. *bryde,* som motsvarade såväl sv. *bryta* som det från lty. *brüden, brüen* lånade sv. *bry* (och äldre sv. *bryda*), det förra svenska verbet i den hithörande bildliga betydelsen, där det låg rätt nära *bry* (jfr *oroa, plåga* såsom stundom användbart för båda verben), antog detta verbs form äfven i starktonig ställning."

Häremot kan emellertid invändas:

Ett *bryta sig om* är icke påvisadt någonstädes i sv. och har sannolikt aldrig funnits, åtminstone ej i betydelse

af *bry sig om*. De af Tamm till stöd för förefintligheten af ett sådant uttryck anförda *hjärnbrott* och *bråka sitt hufvud* eller *sin hjärna med något* äro efter ordböckerna att döma yngre än *bry sig om*. Detta senare upptages af Serenius (1741) och tyckes efter exemplen att döma hafva varit ett vanligt uttryck. *Hjärnbrott* däremot möter först hos Möller (1790); nu är det ju dock bekant, att Dalin kallar en af 'auctorerna' i Argus med detta namn, och enligt Warburg 'Olof Dalin' s. 130 noten har Dalin sannolikt fått denna idé från Runius, ty i sin 'Rimdantz i Fastlagen' sammanställer äfven han såsom Dalin 'hjärnbrott och hjärtskott'; möjligen har Runius lånat ordet från da., där det finnes hos Bording (två citat i Molb. Ordb.). Hurusomhelst tycks det icke hafva haft någon större spridning i det talade språket, då det så sent uppträder i ordb. Uttrycket *bråka sitt hufvud* uppträder först hos Weste (1807); det är sannolikt bildadt till subst. *hufvudbråk* efter analogi med *bry sitt hufvud* eller *sin hjärna* (Serenius) vid sidan af *hufvudbry* (först hos Sahlst.); *hufvudbråk* åter, som första gången förekommer hos Lind (1749), är sannolikt en öfversättning af ty. *kopfbrechen* eller da. *hovedbræk* (ett citat hos Kalkar). Således tycks man mig icke af de af Tamm anförda orden kunna sluta till att ett *bryta sig om* funnits i sv., och om det funnits, synes det mig dock obestyrkt, att det kunnat hafva en betydelse, hvarur den i *bry sig om* kunnat framgå. Visserligen anför Rydqvist Sv. språkets lagar 1, 125 ett yttrande hos Verelius i 'Tillägnan af Götreks saga', som vid första påseende kan tyckas tala för möjligheten af att sätta *bry* och *bryta* i samband med hvarandra. Stället lyder: "Wij — — — *brytoms* med mångahanda, som the skulle hafwa hollet för gäckerij". Emellertid synes mig beviskraften af detta ställe vara ingen, ty 1) äfven om ett uttryck *brytas med något* varit i bruk i sv., så har detta, som synes, icke haft samma betydelse som *bry sig om* och visar således intet om dettas uppkomst, 2) då uttrycket icke för

öfrigt tycks vara påvisadt i sv., synes det mig rimligt att antaga, att det är uppkommet under inflytande af det da. *brydes med nogen* (Molb.)[1], motsvarande sv. *brottas med någon* (för användningen hos Verelius jfr nusv. 'brottas med svårigheter') eller kanske rent af, då ju Ver. var väl bevandrad i isl., genom påverkan af det isl. *brjótast við e-t.* Då således de framdragna uttrycken icke kunna göra förekomsten af ett bryta sig om' sannolik, och då jag icke känner något annat stöd för ett sådant antagande, så anser jag, att tanken på ett samband mellan *bryta* och *bry* (*sig om*) bör öfverges.

Då det lty. *brüden, brüen* icke påvisats i någon betydelse, liknande den i sv. *bry sig om,* är det otvifvelaktigt, att detta uttryck är en nordisk bildning, men då det icke väl låter förklara sig ur betydelsen 'plåga, oroa', så är det redan därför sannolikt, att dess uppkomst är att söka på annat håll och att det nusv. *bry* verkligen beror på en sammanblandning af två ursprungligen olika verb. Enligt mitt förmenande är emellertid den inhemska beståndsdelen icke *bryta,* utan fsv. *brygþa.*

Ett sammanhang mellan *bry* och fsv. *brygþa* har redan för länge sedan af Loccenius "Lex. juris sueogothici" s. 33 antagits; det synes dock som han vill härleda verbet 'bryia vel bryda' i sin helhet ur *brigþa*[2]. Ihre opponerade sig emellertid mot detta antagande. Rydqvist o. a. a. har gått saken närmare inpå lifvet. Efter att hafva omnämnt, att Molbech fört det motsvarande da. *bryde* tillsammans med *bryde* = sv. *bryta,* yttrar han: "Dialektiskt finner man hos oss i samma mening *bröjda,* hvilket lika med det norska *brygda*, *brigdas* (se Hallager) påminner om det i så många bemärkelser förekommande isl. *bregða,* hvaraf såväl i svensk fornskrift som i nu lefvande munarter en och annan lämning återstår. Men att *bry* är samma ord, är därföre ej gifvet, fast möjligt".

[1] Försåvidt icke den omständigheten, att detta uttryck saknas hos Kalkar, bevisar att det är af ungt datum.

[2] Om förhållandet mellan *brygþa* och *brigþa* se nedan.

Tamm 'Bidrag till svensk etymolog. ordbok' s. 107 tycks blott på det sättet anta ett samband, att han anser lt. *bruden, bruen* vara identiskt med fhty. *pruttan,* mhty. *brutten,* hvilket sammanföres med fhty. *prettan,* mhty. *bretten* = isl. *bregða.* Märkligt nog anföres från sv. dial. ett part. *brygd, brögd* (af *brygþa*) i betyd. 'brydd, förlägen', men utan att detta sättes i något närmare samband med verbet *bry.* I sitt senaste arbete har Tamm, som af det ofvan sagda framgått, åtminstone för förklaringen af *bry sig om* frångått all tanke på ett samband med *brygþa.* Det synes mig emellertid, som om skäl finnas, hvilka bestämdt tala för, att ett mycket intimt samband förefinnes mellan *bry sig om* och fsv. *brygþa.* — I isl. finnas uttrycken *e-m bregðr við e-t* 'en bliver stærkt bevæget ved noget, noget gjør et gribende Indtryk paa en' Fr.[2] och *bregða sér* eller *bregðast við e-t* 'tage sig något nær, lade sig anfægte deraf'. Vid sidan af det starka verbet *bregða* finnes *brigða* (*gð*) med svag flexion och betyd. 'forandre, kuldkaste noget, saa at det icke længer faar bestaa eller hafve sin Gyldighed' m. m. Fr.[2] Söderwall upptar ett *brigþa* 1) 'hastigt röra, svänga', 2) 'förebrå', men i citaten finnas blott former med *y* i stammen. Söderwall uppför *brigþa* som lexikalform tydligen med hänsyn till isl. *brigða.* Emellertid tyckes det mig sannolikare, att *brygþa* är den ursprungliga formen, detta på grund af fhty. mhty. *brutten* 'erschrecken' Schade ags. *brygðan* 'to turn' Bosw.-Tol., med hvilka det fsv. verbet säkerligen är identiskt; jfr fhty. *bretten* = isl. *bregða.* Om fhty. *tt* < *gð* se Braune Althochd. Gr.[1] § 164 a. 2. I hvilket förhållande de båda verben, det starka och det svaga, stå till hvarandra, synes osäkert, ty ett kausativum till **ƀreʒðan* borde uppvisa annan vokalism. Man får väl antaga ursprungligt afljud (jfr fhty. *hëlan* : isl. *hylja*). Isl. *brigða* får väl då förklaras såsom hafvande fått *i* från subst. *brigð* eller verbaladj. *brigðr* (jfr äfven pres. sg. af *bregða*). Måhända har äfven i fsv. en form *brigþa* funnits; därpå tyder, att Locc. och Rydqvist uppför den; då enligt Söderwall *bregþa* och *brigþa* tydligen sammanblandats, är väl

i så fall sannolikt, att i-vokalismen stammar från det starka verbets presens. I no. dial. möta både *brigþa* och *brygþa*, och där förekommer uttrycket *brigdast um, brygdast um*, 'skjøtte om' Aasen. Betydelsen är väl ursprungligen 'vända sig, sätta sig i rörelse med hänsyn till något' d. v. s. 'hafva sin uppmärksamhet fäst på något, bry sig om något', jfr härmed ty. *sich an etw. kehren*, hvars betydelseutveckling varit densamma.

Från sv. språkområde kan jag icke påvisa något identiskt uttryck, men jag anser sannolikt, att ett **brygda sig om* har funnits äfven i sv.[1]. Då enligt Noreen Altschw. Gr. § 311, 2 a *ʒð* > *ð* dialekt. efter *y* t. o. m. i starktonig ställning, torde det icke vara för djärft att antaga, att ʒ i *brygþa* kanske ganska allmänt försvann, då ordet stod i svagton. Detta bör hafva varit fallet i ifrågavarande uttryck; verbets tema blef då inf. *bryda sig om*, pret. *bryde sig om*, part. *bryt sig om*. Äfven om detta bortfall skett före inträdandet af vokalförlängningen i öppen stafvelse, har ordets svagton bevarat rotvokalens korthet. Genom anslutning till öfriga verb med stamslutande *d* böra så pret. och part. åtminstone i skrift hafva fått formen *brydde, brytt*, äfven om dubbel konson. icke i verkligheten på grund af svagtonen uttalats. Sannolikt har väl ock infinitivens vokal i anslutning till nämnda verb betraktats som lång. Vi böra således hafva fått ett paradigm *brȳda, brydde, brytt.*

Första belägg ur ordböcker jag känner på det från lty. lånade verbet, är hos Loccenius 1665, som upptar det under formerna *bryia* och *bryda*. Den senare bör ju i pret. och part. hafva hetat *brydde, brytt*, och äfven det förra bör väl åtminstone mycket snart hafva fått samma böjning i anslut-

---

[1] Det från Halland anförda *brydsel*, m. 'omvårdnad' (Möller, Rietz) kan dock icke anses bevisa någonting, ty det måste väl anses som bildadt till vb. *bryde*, som ju i da., dit halländskan väsentligen hör, motsvarar sv. *bry*. Ett fsv. **brygþsel* skulle > **brygsel*, jfr gutn. *brigsl* < **briʒðsla* —.

ning till de inhemska verben på *-y* såsom *fly, sky,* hvilka redan i fsv. uppvisa former med *dd* (Noreen Altschw. Gr. § 297 a. 3); det är sannolikt ock genom denna anslutning, som inf. *bry* uppstod; denna form är den hos Spegel (1712) upptagna.

Om nu således vid sidan af hvarandra existerade ett *bry* eller *bryda, brydde, brytt* och ett *bryda sig om* med samma böjning i pret. och part., så faller det nästan af sig själft, att ett fullständigt sammanfall ägde rum och att man hade förnimmelsen af *ett* verb med olika användningar.

Ofvan antog jag, att *brygþa* > *bryþa* i svagton tämligen allmänt, eftersom åtminstone i riksspråket inga spår af detta verb finnas kvar. Man behöfver ju dock icke antaga, att denna öfvergång skett samtidigt eller likformigt öfver större områden; medan å somliga trakter redan *bry* och *brygþa* fullständigt sammanfallit, var detta kanske icke fallet å andra, hvarest dock osäkerhet i användningen af de olika verben visar på att det är på god väg att ske. Så förklarar jag det af Tamm anförda adj. *brygd* i betyd. 'brydd, förlägen' (Ihres Dial. Lex. 1766, Rietz), hvarest formen hör till *brygþa,* men betydelsen visar påverkan af det inlånade verbet. Jag har ingenstädes funnit någon betydelse hos *brygþa,* hvarur ensamt en förklaring af ordets betydelse är antaglig. På samma sätt förklarar jag sv. dial. *bröjda* 'bry, skämta' Rietz.

Att vb. *brygþa* i riksspr. dött ut, torde bero på att det öfverhufvud taget ej hade någon stor användning och därför icke ens i sina öfriga betydelser fortlefvat. I no. dial. däremot tycks verbet vara ganska vanligt i betydelser som afvika från den i *brygdast um,* en omständighet som måhända i förening med existensen af *brigdast um* gjort, att ett fullständigt sammanfall mellan *bry* och *brygda* icke där ägt rum, utan uttrycket delvis fortlefver i sin urspr. form. En sammanblandning har dock ägt rum, såsom synes af förekomsten af *bry sig um* Aasen jämte *brygdast* (*brigdast*) *um.*

Serenius upptager blott *ett* verb, *bry* eller *bryda,* och

anför följ. ex., hvilka tyda på ett fullständigt sammanfall: "bry sin hjärna med något; wi brydde honom för sin longa näsa; jag bryr mig intet därom; han bryr sig om ingen; hvad bryr du dig med en sådan?"

De svenska nybildningarna till verbet visa samtliga betydelser, som återgå på det från lty. lånade verbet. De äro: riksspr. *bryderi* n. först Ser. 'chagrin, puzzle, vexatio', rikssspr. *brydsam* Sahlst.: 'vexans, molestiam vel curam gignens'. Därtill subst. *brydsamhet*. Rikssspr. *hufvudbry* n. Sahlst. = hufvudbråk 'intricata quævis capitis turbantia'.

Dial. *bry* m. och n. 'bekymmer, bryderi' Rietz, Wennberg 'Ordb. öfver allmogeord i Helsingland'.

Uppsala oktober 1902.

Hjalmar Lindroth.

Genmäle.

För några månader sedan utfärdade herr Ruben G:son Berg för min svenska verslära det betyget, att den var "den enda rediga" i vår litteratur. Jag kunde emellertid inte oblandadt glädja mig åt detta beröm, dels därför att Berg i raderna nedanför med påtaglig skadeglädje ur ett fel i min framställning drog de ofördelaktigaste möjliga slutsatser med afseende på min vetenskapliga kompetens, dels därför att förf. bevisligen icke kände mitt förhållande ens till min allra närmaste föregångare A. Lindgren.

Sedan dess har herr Bergs omdöme blifvit sådant, att han inför denna tidskrifts läsare ansett sig böra ursäkta, att han befattar sig med ett så obetydligt arbete som mitt.

Det kan synas som om man icke skulle ha anledning på allvar bemöta en granskare, hvars omdömen så hastigt växla, helst hans kritik dessutom i afseende på oväld och saklighet lämnar åtskilligt öfrigt att önska. Men herr Berg är ändå en så intresserad och flitig forskare, han är framför allt mig så ofantligt öfverlägsen i beläsenhet inom äldre och nyare svensk skönlitteratur speciellt poesi, att det skulle vara mig en stor afsaknad om jag af personliga skäl skulle bli nödgad afbryta diskussionen med honom.

Härtill kommer, att jag icke honettement kan lämna saken på en punkt, där jag — låt vara af nödvärn och delvis på skämt — gifvit mig sken att försvara något sådant som att förneka hvad som visat sig vara faktiskt. Och herr Berg har dock visat, att min rimregel var vilseledande, låt vara icke fullt i den grad han trott eller låtsat tro.

Ty — till förebyggande af missförstånd vill jag genast tillägga det — det var icke skämt, då jag i min förra

artikel citerade med uteslutningar. Ty det är det sakliga felet i herr Bergs framställning, att han icke fattat skillnaden mellan (på fixa ställen placeradt, af strängare häfdvunna regler bundet) rytmiskt rim och (fritt placerade) stilistiska klangeffekter. Det tyckes nämligen som om Berg skulle vilja sammanblanda de Tegnérska rimmen, som fast placerats inuti den fyrtaktiga versen:

Hvi pröfvas ej huggande klingor ännu?
Hvi klyfvas ej skuggande hjälmar itu?

med sådana effekter som t. ex. Karlfeldts:

Lilla lättingen min
Lilla tättingen min [1]

som icke vänder regelbundet tillbaka.

Således: jag erkänner, att homonymrim i långt större utsträckning än jag observerat ha användts i stilistiskt syfte; men jag vidhåller, att då intet stilistiskt ändamål åsyftats eller rättare tillgodosetts, då göra dessa rim — åtminstone på mig och väl många andra (efter allt att döma till och med herr Berg) — prisbillighetens oästetiska intryck.

Oförmågan att skilja mellan det rytmiska och det stilistiska gör, att herr Berg tämligen genomgående fordrar kvantitativt för mycket af min bok. Nog hade det varit bra, om jag, jämte hvad jag möjligen gifvit, hade kunnat ge det poetiska språkets form- och satslära. Åtminstone för min egen dagliga undervisning hade det varit "lika viktigt och lika intressant", som det jag gifvit. Men jag har icke utfäst mig till det och tror ej, att jag 1894, då min bok planlades, eller 1898, då den trycktes, hade varit ens tillnärmelsevis kompetent för en så stor uppgift [2].

---

[1] Detta exempel anföres icke af Berg, ehuru han troligen haft det in mente. Jag anför det, emedan det var det jag närmast hade i tankarna, då jag ämnade göra en liten afdelning för dessa saker.

[2] Äfven då det gäller fortgåendet på af mig inslagna vägar bjuder herr Berg enligt min mening utan fog, att jag skulle

Den form herr Berg gifvit sin första anmärkning, innebär, att han äfven kvalitativt fordrar mer af min bok, än en lärobok kan ge. Då man ser hvad som föranledt Berg att utropa mig som en okunnig plagiator, så finner man, att jag i en viss punkt icke gjort en fullständig primärundersökning utan på goda auktoriteter och efter blott supplementär pröfning upptagit ett påstående. Skall detta vara förbjudet, då blir det omöjligt att skrifva läroböcker — och andra böcker också. Låt oss taga ett exempel från herr Berg själf. Herr Berg påstår, att det råder en kvantitativ skillnad mellan ljuden i *talet* och *galet*. Nu frågas: har herr Berg experimentelt uppvisat detta, eller har månne Kocks, (min) och andras auktoritet — jämte ett mer eller mindre obestämdt intryck — fått gälla? I senare fallet äro vi precis lika goda "empiriska forskare".

Herr Berg insinuerar sid. 71, att jag skrifver om en sak utan att "ha in mente något belysande exempel". I verkligheten har jag dock anfört sistnämnda omständighet som ett skäl för att jag icke skrifvit om saken. Det är onekligen en skillnad, som hr Berg borde kunna fatta. Men att man icke har in mente allt hvad som hör till den sak man skrifver om, det händer äfven honom, och det är förlåtligt nog. Så påstår han sid. 79, att jag icke känner öfvertalig ingångssänkning i jambisk, utan blott i trokaiskt-daktylisk vers. Hade han haft min boks öfriga delar och allmänna betraktelsesätt "in mente", så skulle han ha vetat, att jag ej kan tala om öfvertalig ingångssänkning i jambisk vers, då den "öfvertaliga" stafvelsen helt enkelt sluter sig till den första sänkningen, så att det blir en anapest eller möjligen peon. Om den saken har jag emellertid icke haft anledning tala, då allt, som härom vore att säga, omedelbart framgår af reglerna

ha gått längre. Om sådant kan tvistas, men hur han kan hitta på att mitt förtigande af accentuella varianter till kända rimformer skall bero på mitt ensidigt accentuella intresse, det har jag icke lyckats begripa.

för takters blandning i öfrigt. Däremot gör öfvertalig sänkning i vers med fallande rytm stor svårighet, enär den teoretiskt men ej alltid empiriskt, förändrar hela versens karaktär.

Likaledes skulle herr Berg i min verslära ha funnit nyckeln till förklaringen af de väl valda exempel, han upptager sid. 75. Jag graderar rimmen precis i samma ordning som han, tvisten gäller blott, hvar vi skola sätta gränsen mellan det rekommendabla och det tolerabla. Och som sagdt, det mesta framgår af min bok. Jag har påpekat, att versslutet oberoende af rim kräfver stark höjning (Versl. s. 25) och att den femfotade jamben ofta saknar tydligt versslut. De rim där enligt Berg rytmens mindre markerade karaktär gör de svagtoniga rimmen mindre framträdande, stå just i femfotad jamb.

På denna sida förekomma för öfrigt ett par medgifvanden, som om de gjorts och beaktats något tidigare, skulle ha gjort polemiken både roligare och nyttigare. Berg antyder, att jag (Beckman) i ett visst afseende låtit mitt omdöme bestämmas af min teori. Denna all versläras och all stilistisk ästetiks största svårighet är mig välbekant; jfr versl. s. 31. Men det bör ju erkännas, att detsamma *kan* hända herr Berg.

Än viktigare är, hvad Berg säger om en vers, hvars rim han vill godkänna: att den är svår att bedöma, emedan språkformen i ett annat afseende är mindre god. Detta är riktigt, och äfven det bör vändas om. Då jag funnit en regel, som stämmer väl med min allmänna teori, och som visar sig gälla genom massor af material, så händer det ju ofta, att jag hos goda skalder finner verser, som strida mot regeln, men ändå verka tilltalande. Bland de alternativ, som därvid alltid förtjäna diskuteras och ibland antagas, är då det: är det icke möjligt, att andra egenskaper hos versen eller innehållet neutralisera den verkan som jag ex analogia måste supponera? Närmast skulle jag vilja tillämpa

detta på de från min teoris synpunkt principvidriga och dock faktiskt välljudande strofer, som Berg anfört s. 77 följ. Att denna förklaringsprincip i de föreliggande fallen icke synes göra alldeles tillfyllest, äfvensom att den är så tillvida farlig, som den lätt frestar till lättvindighet i teoriernas formulering; detta skall utan alla förbehåll erkännas.

S. 83 angriper Berg min verslära i själfva dess princip, han finner mitt utgående från den musikaliska rytmiken "ödesdigert". Jag skall erkänna, att jämförelsen kan pressas. Däremot skall jag icke erkänna, att den musikaliska rytmiken bär skuld i den oegentlighet, som Berg på det antydda stället kritiserar. Skulden är min. Saken är blott illa uttryckt. Berg torde vid något lugnare eftersinnande få erkänna, att de skäl han anfört mot att postulera en begynnelsetakt, som börjar med paus, äro lika giltiga med afseende på musikalisk rytm. Vare sig man börjar sjunga eller börjar skandera eller deklamera eller börjar spela, så är det precis lika omöjligt att fatta just en viss begränsad del af den föregående tystnaden som tillhörande första taktens tidsvärde. Bevisningen för, att paus kan ingå i en enstafvig takts tidslängd gäller, som man ser, närmast en andra takt. Nu skulle man emellertid — af just anförda skäl — önska och vilja förutsätta, att en enstafvig begynnelsetakt förlängdes så, att dess ljudmassa utfyllde precis samma tidslängd som den följande anapesten och de därpå följande jamberna. Mina metronomexperiment ha emellertid visat mig, att denna takt är objektivt något undermålig. Hade jag tegat med denna iakttagelse och fyllt första takten med en halfnot, då kanske det på mindre bildadt språk kunnat kallas "skoj". Men jag är ej alldeles säker, att det hade blifvit herr Berg, som i så fall hade afslöjat "skojaren". — Bättre hade dock naturligtvis varit att sätta halftonen i transskriptionen och i texten särskildt anmärka undermåligheten. Så har jag gått tillväga på ett annat ställe (Versl. s. 37).

Alltså: om icke bättre skäl än hittills blifva anförda, så står jag nog kvar på den af v. Kræmer anvisade ståndpunkten att belysa versens rytmik med musikens. Om jag både af herr Berg och af andra till äfventyrs väl så kompetenta domare fått vitsordet att ha behandlat verslärans grundprinciper något klarare än hittills skett i vårt land, så är det utan allt tvifvel just den musikaliska rytmiken jag har att tacka för den relativa klarheten.

Det tyckes, som om herr Berg i allmänhet icke förstode, hvad en jämförelse tjänar till! Eljes skulle han ej ha behöft stå så undrande som han gör, inför det faktum, att jag i en verslära behandlar en del prosarim, speciellt ordspråksrim. Det är nog eljest ingen ovanlig metod i "empirisk forskning" att söka principerna för en sak genom att gå tillbaka till dess allra enklaste yttringar. Redan detta är förklaring nog. Men härtill kommer ett så att säga pedagogiskt skäl. Vissa af de rimformer jag behandlat och måst behandla, te sig för en ytlig betraktelse såsom något för oss alldeles främmande. Det har därför varit mig angeläget att för läsaren klarlägga den psykologiska verkan äfven af dessa ur det regelbundna poetiska bruket utgångna former. Rättvisan fordrar emellertid det erkännandet, att om jag haft "in mente" den rätt utförliga behandling jag gifvit t. ex. allitterationens stilistiska användning, herr Bergs första anmärkning skulle ha förefallit mig något mera motiverad än den nu gjorde. Förklaringen är emellertid enkel nog: slutrimmet är så välbekant i sin ordinära funktion, att belysning däraf från områden utanför min uppgift icke behöfdes.

I stor hast skall jag vidröra Bergs kritik af mina definitioner på rimformerna. I ett par fall har han alldeles säkert påpekat oegentligheter, som böra undanrödjas, då därtill blir möjlighet. Men Berg är nog ganska anspråkslös, då det gäller hvad som är "nog för att motivera en anmärkning". Det må vara sant, att en kvantitativ skillnad råder mellan *talet* och *galet,* den är i alla händelser så liten,

att blott fonetikern kan upptäcka den. Att då på denna grund utdöma mitt uttryck "fullständig samklang", är nog obefogadt. Att det för öfrigt icke kan vara fråga om absoluta objektiva identiteter, borde, synes det mig, herr Berg ha kunnat inse, då sådana praktiskt taget icke existera. Det mesta af det öfriga är ej af beskaffenhet att förtjäna allvarligt bemötande. Exemplet är nog.

Den allmänna tendensen i herr Bergs kritik är nog den, att jag för mycket konstruerat principer och för litet redogjort för det faktiska materialet i all dess rika växling. Ja, det har nu icke varit mitt syfte att ge en kvasistatistisk materialsamling till versläran. Skall man finna sig tillrätta i en sådan, så behöfver man synpunkter att gruppera materialet om, hypoteser angående de ändamål olika former vilja tillgodose o. d., hypoteser från de bäst grundade, som man är böjd jämnställa med fakta ned till de arbetshypoteser, efter hvilka man blott nödtorftigt dividerar materialet i afvaktan på en bättre hypotes eller på supplerande bihypoteser. Det kan ju hända, att herr Berg har rätt i sitt ideligen upprepade påstående att jag af okunnighet, lättja o. d. gått för raskt tillväga. Dock synes det mig nog behöfvas flere och bättre bevis än dem han under synbar ifver hittills samlat ur den från hans synpunkt sämsta (och gifvetvis minst självständiga) delen af min bok.

Och därmed säger jag min ärade kritiker tack och farväl, tilldess han ger mig anledning fortsätta diskussionen — på ett mera fruktbärande sätt.

Stockholm i september 1902.

Nat. Beckman.

Smärre bidrag.

11. *Några språkliga nötter att knäcka.*

I tidskriften Dania, B. VII, s. 58, 240, 241 och VIII, s. 60 har meddelats några exempel på franska visor o. d., som i dansk mun förvrängts ända till oigenkännlighet. Dylika företeelser träffas äfven hos oss, och i förhoppning att några af "Språk och stils" läsare äro i besittning af den litteraturkännedom och det skarpsinne, som är af nöden för att knäcka sådana nötter, meddelar jag här några dylika, hvilka helt eller delvis visat sig för hårda för mina tänder.

1.

Prosten H. D. Jansson i Bollnäs lämnade mig för några år sedan till begrundande följande uppteckning ur minnet af en ramsa som han i sin barndom (på 1850-talet) hört:

Morgon vistir man fröjd.
Ganski skot is danko fil.
Gut tacka vat lap.
Demdom visas sebeligendo.
Ä du dur sprechen.
Ja ä inte dur sprechen.
Per purs va ett afväsen.
Alla mina valko pippi.
Säp syp säbrä mä tär.
Matta då natta maj matta naj nat.

Denna abrakadabra anser jag mig hafva till större delen rätt tolkat på följande sätt:

[Guten] Morgen! Wie ist Ihnen, mein Freund?
Ganz gut, ich danke viel.
Gutta cavat lapi-
dem, non vi sed sæpe cadendo.
Är du zu sprechen?
Jag är inte zu sprechen.
Der Bursch — — — — — abwesend.
Allez mes — — — — — petits!
C'est — — — — C'est bien, maître!
— — — — — — — — — — —

2.

Biblioteksamanuensen docenten E. Meyer har äfvenledes från sin barndom erinrat sig följande till min disposition ställda stycke, där accenterna utmärka hufvudtonens plats:

O si avikajé, o dann moschetilé.
O si avikajé och en pelistrånd.
Kinn kera kínn, kinn patragå'sch.
Hvem är den klatschetadå'?
Kinn kera kínn, kinn patragå'sch.
O grodeltáng!

Att vi här hafva att göra med ett franskt original, synes mig otvifvelaktigt. Det är emellertid endast med stor tvekan, som jag vågar föreslå att uppfatta enstaka ord på följande sätt:

Aussi — — — — — autant — — — —
Aussi — — — aucune belle — — —
Qu'une guerre — — — — — battre à gauche
— — — — — — — jette à dos
Qu'une guerre — — — — battre à gauche
— — — — le temps.

En tydligtvis nära besläktad text — en annan strof ur samma visa? — är den från Länna socken i Uppland, som finnes tryckt i Lundin och Strindbergs Gamla Stockholm, s. 534 noten, och som har följande utseende:

Os sve adola vi
O fölek kva skiraskimp
Kara mångs bårabåmb
Oss börä boss, oss börä boss
Den mig en kvaskiraskimp
Skimp skiraskimp skimpslagoro
Mak opital.

3.

Till doc. Meyers barndomsminnen hör äfven följande taktfasta och välljudande strof:

Idá imó ikapitál.
I långa dóckor i húrrum.
I nippas jó, i nippas jál.
Idá imó ikó i kurrum.
Idá imó ikó i káttsko.
I långa dóckor i báttsko.
I ríckebommar, i rackidá.
Idá imó ikó i kúrrum.

Äfven här misstänker jag ett franskt original. Tredje raden synes mig kunna innehålla

Il n'y a pas (cieux?), il n'y a pas (ciel?),

men det öfriga står för mig i ett ogenomträngligt dunkel.

4.

Hvad är det i Rudbecks Atlantica citerade poemet "Furuskald", så lydande (det hela tryckt med uncialer):

Fur ä vänd i furu
Disas har ä skuru
Glis ä frea grat.

Man tycker sig skymta Disas hår och Frejas gyllne tårar, men det hela förblir gåtfullt.

Adolf Noreen.

---

12. *Kellgrens sapfiska vers.*

I d:r Kallstenius intressanta upplysningar om Kellgrens metrik förekommer (s. 25) en passus om Kellgrens återgifvande af den sapfiska strofen, där jag har en annan mening än den ärade författaren och som jag därför vill ta opp till diskussion. Kallstenius antar att Kellgren hämtat sin strofform från första raden af Klopstocks sapfiska oden, hvars schema var:

—◡◡ —◡—◡—◡—◡

och hyser ingen tilltro till Regnérs "egendomliga uppfattning", att Kellgren skulle fattat versens schema

—◡◡ —◡ ◡◡◡◡ —◡

Regnérs metriska schema torde i en punkt bero på ett misstag, men hans uppfattning för öfrigt bestyrkes af ett annat omnämnande af denna sapfiska strof, hvilket jag förmodar att Kallstenius ej erinrat sig. I "Siare och Skalder" III: 365 meddelar Atterbom följande notis, på tal om att Dalin ansåg att de fornnordiska skalderna skrefvo sapfisk vers[1]:

Hvarifrån Dalin själf hämtat denna besynnerliga uppgift? — Man torde kunna gissa det, om man påminner sig: först, att rhytmen och skepnaden af det gamla Fornyrdalag ofta nog företer ett likhets-tycke af den Adoniska versens; och sedan, att våra

---

[1] I Dalins inledning till Kongl. Svenska Vitterhets-Academiens förhandlingar etc. Sthlm 1755 läses (I: 19): "Vers-laget i de gamla Skalde-qväden var Sapphiskt och liksom hos de Romare rimlöst."

äldre poeter och litteratörer plägade scandera eller uppläsa den Sapphiska strophen hardt nära så, som vore den icke blott i sin slutvers adonisk, utan tillika i hvarje föregående sammansatt af tvenne adoniska. Att så var, se vi t. ex. hos Kellgren och Oxenstierna, hvilka bägge försökt att i Svenskan efterbilda detta versmått. (Den bekanta vackra melodien till Horatii Integer vitæ etc. är satt enligt samma oriktiga scansion).

Jag anser det mindre sannolikt att Atterbom och Regnér tagit miste, än att Kellgren, ehuru docent i klassiska språk, skanderat sin sapfiska vers galet. Ty ehuru någon differens tycks finnas mellan Regnér och Atterbom i deras karaktärisering af rytmiken, ha de likväl tydligen haft samma sakförhållande för ögonen. Efter ordalagen hos Atterbom, skulle ju versen ha blifvit tiostafvig — något som inte är fallet; och så vidt jag förstår kan hvarken Oxenstiernas eller Kellgrens sapfiska vers passa in i Regnérs schema. Kellgrens ode är genomgående dåligt rytmiseradt, Oxenstiernas tvenne oden äro samtliga ganska väl utförda i formen. Men ingendera har den sjette stafvelsen oaccentuerad — ett oförklarligt misstag af Regnér.

Den gemensamma källan till både Oxenstiernas och Kellgrens sapfiska strofform är väl just denna musik till Integer vitæ. Det synes mig ganska troligt, att åtminstone Kellgren skrifvit ord till musik äfven i detta fall.

Ty en påtaglig och grundläggande skillnad mellan den klassiska strofformen och de båda svenska skaldernas är ju, att hvar vers inledes af en "daktyl" hos O. och K., medan Horatius versmått är: —◡—◡—◡◡—◡—◡.

Hos Kellgren skulle man visserligen vid första påseendet kunna anta att sex verser hade de klassiska ingångstrokéerna (resp. spondé i stället för den andra) t. ex:

Länge nog drifvan och de bistra hagel

— — — — — — — — — — —

Där förut dufvans kända boning varit

— — — — — — — — — — —

Månne Dig, Gud, med alabasterskuldran
— — — — — — — — — — —

men ett närmare studium öfvertygar om att det bara är dålig rytmik, ty 'Länge nog', 'Där förut', 'Månne dig' äro säkerligen tänkta som daktyler, likaväl som

Hvad Gudshand sågs resa upp ditt rikes — —
— ⏑⏑
Hvem sände Jofur att försona brottet?
– – ⏑⏑

där man annars på grund af naturligt uttal vore frestad att ansätta en s. k. upptakt.

Jag antar att Regnérs strofschema har ett tryckfel, och att han menat

—⏑⏑—⏑ —⏑⏑⏑ —⏑

Ty af såväl Oxenstiernas som Kellgrens verser i de fyra här behandlade dikterna kunna en hel del skanderas så, och flertalet af de öfriga enligt schemat

—⏑⏑ —⏑⏑⏑ —⏑—⏑.

R. G. B.

Strödda anteckningar till Natanael Beckmans "Grunddragen af den svenska versläran".

Den klassiske filologen finner sig ofta ställd inför uppgiften att metriskt tolka den klassiska skaldekonstens skapelser. Denna uppgift ger honom en osökt anledning att reflektera äfven öfver lagarna för det moderna språkets versbyggnad. Däraf kommer det sig att — om vi nu särkildt fästa oss vid den svenska metrikens historia — vi finna så många namn på klassiska filologer bland dem, som skriftligen upptagit till behandling metriska frågor eller åtminstone i metrisk alstring tillämpat bestämda, klart fattade teorier. Jag tänker här på namn som Adlerbeth, Regnér, Palmblad, Spongberg, Ek, Häggström, Petersson, Alexanderson, yngre förtjänta öfversättare att förtiga. Jag vågar icke begagna det uttrycket, att de spelat någon mera framstående roll i den svenska metriska forskningen, ty våra nyare metrici tyckas snarast vara af den meningen, att det vore bättre om de klassiska filologerna aldrig vidrört vårt modersmåls metriska problem. Man yttrar sig med förakt om den "latiniserande" metriken, och N. Beckman vidgår själf, att han i "Grunddragen af den svenska versläran" "icke utan hetta bekämpat densamma". Han har ju därvidlag onekligen varit i sin goda rätt, så långt han funnit, att dess teorier äro förkastliga. Men mig synes det, som om det totala fördömandet ginge väl långt, eller rättare, som om frånvaron af hvarje erkännande vore anmärkningsvärd. Jag gör alldeles icke anspråk

på att i dess utveckling öfverskåda den svenskt-metriska forskningen, men så mycket synes mig vara klart, att vi icke kunna frånkänna våra "latiniserande" metrici — och detta gäller praktici så väl som teoretici — förtjänsten af att hafva hållit intresset för metriska frågor uppe, och man torde väl kunna gå ett steg längre och säga, att de genom en klar formulering af de metriska problemen stundom direkt och i ett större antal fall indirekt, bragt dessa problem närmare sin lösning.

Det är därför icke utan tvekan, som jag låtit nedskrifva följande "strödda anteckningar" till Natanael Beckmans förtjänstfulla, redan nämnda arbete 'Grunddragen af den svenska versläran'. Då förhållandena gifvit mig till fackmässig uppgift den klassiska filologien, riskerar jag uppenbarligen att, om jag yttrar min mening i svenskt-metriska frågor, redan på förhand varda dömd som "latiniserande" och därför icke sakkunnig. Icke desto mindre tror jag att jag vill stå risken.

Till äfventyrs får läsaren af ofvanstående det intrycket, att min afsikt är, att uppträda som den "latiniserande" metrikens riddare. Det är emellertid alldeles icke fallet. För min del kan jag icke gå genom tunnt och torrt med åsyftade metriska teori. Det är vissa punkter af min egen metriska åskådning, som i det följande komma till tals. Att min uppfattning äfven af modersmålets metriska problem kunnat påverkas af den klassiska metriken, vill jag icke förneka, men jag öfverlämnar åt dem, hvilka till äfventyrs ägna någon uppmärksamhet åt den följande framställningen, att afgöra, huruvida det inflytandet varit af skadlig natur.

Beckmans "Grunddragen af den svenska versläran" utkom redan år 1898. Kritiken har mött den sympatiskt, den har hälsats som vår första vetenskapliga metrik och erhållit det vitsordet, att den är vår enda "något så när rediga versläran", och det räknas B. särskildt till förtjänst, att han "genomdrifvit emancipationen från den antika metrikens åskåd-

ning och termer". Det kan då synas, som om mina strödda anteckningar komme post festum. Att jag icke förrän nu hunnit taga kännedom om Beckmans arbete har berott på min under senare åren betydligt nedsatta arbetsförmåga, som tvingat mig att spara mina krafter åt uppgifter, som å ämbetes vägnar ligga mig närmare. Emellertid sitter det metriska intresset mig för djupt i blodet, för att jag skulle i längden kunna afstå ifrån att taga kännedom om Beckmans bok. Då jag nu sent omsider lyckats stjäla någon tid åt läsningen af Beckmans arbete, har jag funnit mig på vissa punkter icke kunna instämma i hans framställning. Då jag här publicerar mina i dessa fall från hans afvikande meningar, sker det i det lofvärda syftet att hålla lif i diskussionen öfver frågor, som väl knappast ännu kunna sägas vara slutgiltigt lösta.

§ 1. Denna paragraf handlar om *rytm* och i den förekommer bland annat följande:

"På rytm, iakttagen med synsinnet, ger oss ett böljande sädesfält ett godt exempel."

Ja, väl. Men ett ännu bättre exempel synes mig det böljande hafvet ge. Intervallerna mellan hafsvågorna äro mera regelbundna än de intervaller, hvilka förekomma mellan vågorna på det böljande sädesfältet. Man får af detta exempel det intrycket, att författaren närmast tänkt sig, att hans bok skulle läsas af slättens barn.

Kort förut förekommer följande:

"Vid dansen är det icke blott den starka motionen utan ock den lifliga rytmen, som verkar lifvande." För denna punkt skulle jag föredraga följande form: "Vid dansen är det samstämmigheten mellan rörelsens och musikens (eller sångens) rytm, som verkar lifvande."

§ 2 (mot slutet). "Äfven i den friaste deklamation förekommer en kompromiss mellan den rytmiska känslan och språkkänslan. Åtminstone torde böra sägas, att ett stycke, som *bör läsas* utan all hänsyn till rytmen, också *bort skrifvas* utan alla sådana hänsyn."

Jag tar fasta på detta ställe. Det synes mig nämligen innehålla det medgifvandet, att det är för mycket, om vi fordra, att versen, läst med ordens prosaiska betoning, icke skall kunna ge annan rytm än den fullkongruenta. Mig synes författaren i det följande vara alltför benägen att låta ordens prosaiska accentuering — och det till och med med en viss ensidig stegring — öfva inflytande vid versanalysen. Min uppfattning är den, att vi måste nöja oss med att det språkliga materialet *kan* återge den af skalden tänkta rytmen. Jag är därför benägen att gå ett godt stycke längre än Beckman faktiskt gör i kompromissen mellan den rytmiska känslan och språkkänslan. Ex. se den följande framställningen.

§ 9. "För all vers är . . . såväl *kvantiteten* . . . som *accenten* . . . af betydelse."

Denna punkt gläder mig. Då jag under meningsbyte sökt häfda, att vid byggandet af svensk vers, äfven kvantiteten måste tagas i betraktande, har det händt mig, att man icke utan hån kallat detta för en fördom, som jag förde med mig från studiet af den klassiska metriken. Då Beckman icka kan misstänkas för partiskhet för "latinisterna", kan en klassisk filolog hädanefter måhända våga att hålla på den meningen, att den svenska versen icke helt och hållet ser bort från stafvelsers kvantitet.

§ 9. anm. 3. "Äfven om latinläraren — hvilket långt ifrån alltid är fallet — vet hvad accent och kvantitet är, så bidrager en nära liggande korthet i uttrycken till att hos hans lärjungar förvirra begreppen om dessa två saker. Begreppsförvirringen hinner under latinstudiets två första år så långt, att det icke gärna öfverraskar någon skolyngling att få höra, att i Ovidii vers:

In nova fért animús mutátas dícere fórmas

vokalerna i, e, u, o, i första, andra, tredje och femte (skall vara sjätte) versfoten äro "långa" genom position, ändock de af både honom och läraren uttalas kort."

Herr Beckman är en gifmild man. Han har valt uppgiften att meddela oss grunddragen af den svenska versläran, men skänker oss till på köpet sitt omdöme om okunnigheten hos våra latinlärare. Hvad beträffar det exempel, han anför, på huru långt begreppsförvirringen hinner under latinstudiets två första år — och huru långt skall den då icke hinna under de följande åren — eller det uttrycket, att vokaler bli långa genom position, så medger han själf, att det är en korthet i uttrycket, som ligger nära till hands, och jag kan väl lugna honom med att i fall, där detta olämpliga uttryck användes, läraren väl icke lär helt försumma att för lärjungarna förklara dess egentliga innebörd. Jag kan därför icke se, att det af B. anförda innehåller något så slående bevis på, huru "våra från den klassiska undervisningen hämtade metriska begrepp äro oklara i självfva sin grund".

§ 9. anm. 4. "I självfva verket är det väl ock i all enklare rytmik regel, att den starkare taktdelen är minst lika lång som *den svaga* eller *hvar och en af de svagare*"[1].

Jag erkänner att jag icke förstår hvad B. menar med slutet af denna punkt. Har en versfot eller takt mer än en svag taktdel[2]? Meningen kan ju icke vara den, att den starkare taktdelen är minst lika lång som hvarje särskild i den svagare taktdelen ingående stafvelse. Ty äro dessa stafvelser flera, så bilda de ju i alla fall tillsammans versfotens svagare taktdel.

§ 13. sid. 23. "Ofullständig kongruens är i regel tilllåten utom på sådana ställen, där versrytmen behöfver vara särskildt markerad, såsom vid versens slut. Hexameterslut, sådana som: *känd man, rått kött* (hvilket senare på sådant ställe gärna blir *råttkött*), stöta således örat, ehuru vi i början af versen tillåta en form som i Tegnérs:

---

[1] kursiveradt af J. P—n.

[2] Amfibrachen har en svag taktdel på hvardera sidan om den starka, men en sådan stafvelseföljd bildar efter min mening icke någon enkel versfot.

Skum natt har många ögon, men dagen ett.“

B. synes gå ut ifrån att den ofullständiga kongruensen i de båda hexametersluten *känd man*, *rått kött* är af samma art som den, hvilken förekommer i den Tegnérska versens början. Men är härvid icke en omständighet förbisedd? De båda hexametersluten hafva fallande takt, men det Tegnérska exemplet har stigande takt. Äfven därför är den ofullständiga kongruensen i *skum natt,* om den öfver hufvud existerar, lättare att fördraga och icke blott därför att den står i versens början. Mig åtminstone synes *känd man, rått kött* vara vida inkongruentare än *skum natt.*

Till hvad som i samma paragraf sid. 24 säges rörande det otvifvelaktiga uttalet *kanské,* vill jag blott nämna, att Häggström i sin för den tiden förträffliga anmälan af Spongbergs “Aias“ och Brandts “Antigone“ (Svensk litteraturtidskrift 1867) samlat en hel del ord, som metriskt har samma frihet i betoningen som *kanske, kanské.*

§ 16. Anm. “En mycket vanlig, ehuru utan tvifvel oriktig uppfattning är, att alla starktoniga stafvelser äro långa, alla svagtoniga däremot korta. Det torde väl dock vara uppenbart, att i ett ord som *himmelskt* den svagare stafvelsen upptar längre tid.“

Efter den form, anmärkningen erhållit i första punkten, skulle man väntat en klarare belysning af den tadlade uppfattningen. Nu få vi blott kännedom om det relativa kvantitetsförhållandet mellan de båda stafvelserna i ordet *himmelskt.* Men det är icke mycket upplysande för själfva tvistepunkten. Hvarför undanhålla oss exempel på kort starktonig stafvelse? Såsom B. bestämmer begreppet starktonig stafvelse, är det ju lätt att se, hvart han syftar. Men näppeligen mena alla språkmän detsamma med detta begrepp.

§ 17. Inledningsversen till Tegnérs Svea, inom parentes sagdt väl den vers inom svenska litteraturen, som mest sysselsatt herrar metrici, analyserar B. metriskt på följande sätt:

Jord | *som mig fo*|*strat har och fädrens aska gömmer,*

och han tillägger:

"I denna vers upptar stafvelsen *jord* samma tid som de närmast följande 3 stafvelserna samt som versens därpå följande tvåstafviga takter. Detta går obehindradt på grund af dess emfatiska betoning."

Här komma vi in på hvad som efter min uppfattning är måhända den svagaste punkten i Beckmans metrik, den metriska analysen af de olika versslagen. Dessvärre tillåta mig förhållandena icke att ägna denna punkt en systematisk undersökning af den omfattning, som den kunde förtjäna. Jag måste därför nöja mig med att ge strödda anmärkningar till de versanalyser, som förekomma i Beckmans text.

Hvad beträffar den här omnämnda Tegnérska versen, så anser jag påståendet, att stafvelsen *jord* upptar samma tid som de närmast följande tre stafvelserna etc., vara tvifvelaktigt. Att denna stafvelse på grund af dess emfatiska betoning *kan* utdragas så långt, vill jag icke förneka. Men äfven om den gör det, kan jag icke finna, att däri innehålles något bevis för, att stafvelsen bildar en hel versfot, ty vi måste väl tillskrifva emfasen förmågan att i så måtto bryta rytmen, att den förlänger den takt, inom hvilken den faller. Äfven om takten *jord, som* kräfver längre uttalstid än hvarje annan takt i versen, stöder detta förhållande på intet sätt teorien om att *jord* bör betraktas som hel verstakt.

Emellertid — skulle man än kunna medgifva möjligheten af att stafvelsen *jord* till uttalstiden ekvivalerar de tre följande stafvelserna, så synes mig ett liknande medgifvande för nästa vers vara svårare:

Folk, | *som ärft hjält*|*ars land och deras dygder glömmer.*

Stafvelseföljden *som ärft hjält-* är alldeles för tung för att kunna utan starkt tvång pressas samman inom den metriska tidslängd, hvilken B:s teori kräfver[1]. Såsom visar

[1] Märker icke B., då han skanderar sina framkonstruerade anapester i de Tegnérska verserna, att stafvelsen *som* är för starkt

sig af en anmärkning på annat ställe, har det icke heller undgått B. att den andra versens begynnelse gör svårigheter för hans teori, men det har dock icke föranledt honom att underkasta densamma förnyad pröfning.

Vid behandlingen af metriska tvistepunkter gör man klokt i att ställa sig den frågan: Huru har skalden själf tänkt sig det metriska schemat? Har Oxenstierna, Leopold, eller Tegnér, då de skrefvo sina alexandriner, haft den uppfattningen, att den vers, i hvilken de diktade, jämte det att dess öfvervägande antal fötter voro tvåstafviga, dock äfven tillät en- och tre-stafviga sådana? Alldeles säkert icke. För dem har versen afgjordt bildats af tvåstafviga jambiska takter. Och då lönar det sig bra litet att efteråt komma till dem och säga: "Kära vänner, det är en förvillelse af Er, då I tron att den svenska alexandrinen består af tvåstafviga versfötter. Den kan därjämte hafva så väl enstafviga som trestafviga". Men den historiska metriken måste väl nöja sig med att analysera versen så, som skalden vill hafva den analyserad, eller måhända rättare, så, som dess schema intuitivt tedde sig för skalden, då han diktade den. Är skaldens vers god, så gör analysen inga svårigheter; är den dålig, så kan den icke upphjälpas därmed, att man på den tillämpar teorier, som varit för skalden främmande. Men väl kan metriken finna sig ställd inför uppgiften att förklara, huru det kommit sig, att skalden tillåtit sig en vers, som är metriskt ofullkomlig. Inför den frågan står metriken vis à vis den anförda Tegnérska versen. Den svårighet, på hvilken B. och äfven andra här hängt upp sig, synes emellertid hafva blifvit väsentligen löst, sedan B. skref sin bok. Vid ett metriskt studium finner man den regel mångfaldigt bekräftad, att versen framför allt mot slutet skall vara regel-

---

betonad, för att utgöra inledningsstafvelsen i en anapest. I och för sig kan *som* väl inleda en anapest. Hvarifrån kommer då här dess skärpta betoning? Den stammar just från det omedvetna försöket att utjämna inkongruensen.

bundet byggd, men att dess begynnelse jämförelsevis lätt finner sig i en afvikelse från dess eljest följda schema. Jag kan nöja mig med att hänvisa till de täta fallen i Shakesperes vers (Hagbergs öfvers.). Nu observerar man lätt att sådana omkastningar företrädesvis förekomma i jambisk vers och det metriska problemet formuleras därför så: Huru skall jag förklara att särskildt i jambisk vers den första foten så ofta är inkongruent? Jag kan då icke finna annat än att Jespersen[1] funnit förklaringen för fenomenet. Han förklarar det nu så, att en omkastning af den metriska betoningen i den jambiska versens första fot förekommer så ofta, därför att den är relativt lindrig. Att den är lindrig åter beror därpå, att genom densamma skapas endast *en* inkongruens. Den första jamben ansluter sig nämligen icke till någon föregående text och har följaktligen icke inkongruens åt det hållet. Den alstrar inkongruens endast åt den sida, som vetter åt versens fortsättning. En liknande inkongruens i trokeisk vers skulle vara svårare, därför att den skapade tvenne inkongruenser, en framåt och en bakåt. Sylwan synes mig i anslutning till Jespersen riktigt betona att (i många fall) en paus, som iakttages efter den inkongruenta jambens första stafvelse gör att intrycket af inkongruens ytterligare försvagas[2].

Om jag icke misstar mig, mena herrar metrici i allmänhet, att inkongruens af här omhandlade art endast tillhör den jambiska versens början, eller hvad alexandrinen beträffar, eventuellt äfven takten efter caesuren. Jag undrar dock, om icke den äfven eljest kan förekomma. Ett likartadt fall synes mig förefinnas i den Tegnérska versen:

---

[1] Jag känner Jespersens lösning af problemet endast genom Sylwans uppsats i Språk och stil 1902. Ett metriskt spörsmål.

[2] Denna iakttagelse synes mig kunna styrkas med en vers ur Fröding, änskönt fallet icke är fullt likställdt med begynnelseinkongruens. I den lilla dikten "Idealet" förekommer följande rad: "*Idealet är gammalt, idealet är ungt*". Den meningspaus, vi hafva efter *gammalt*, synes mig göra, att vi mindre märka den s. k. fyrstafviga taktens afbrott mot omgifvande takter.

Och allt var tryggt och gladt vid tanken att han fanns,

där inkongruensen *att han* har sin mycket goda emfatiska verkan. Eller skulle icke B. analysera denna vers på följande sätt:

Och allt var tryggt och gladt vid tank|en att han | fanns?

Hvad inkongruens i trokéiska versers begynnelse beträffar, vill jag blott till öfvervägande hemställa följande exempel:

Med sex tusen söner kring sig, lika stark som fienden
(Runeberg)

Och där leker än den unga sagoprins.
(V. Rydberg).

Dessa inkongruensfall synas oss visserligen vara ganska lindriga, beroende därpå, att vi äro vana att genom en slags kompromiss mellan de inkongruenta stafvelsernas prosabetoning och det metriska schemats fordran mildra den från schemat afvikande accentueringen, men nog förefinnes inkongruensen i alla fall.

Jag har i det föregående framhållit att metrikerns uppgift är att analysera versen så, som skalden intuitivt förnummit dess schema, och att han bör taga sig till vara för att genom egna teorier påtvinga den en metrisk form, som icke föresväfvat skalden. Detta utesluter naturligtvis icke att den genomförda metriken äfven direkt eller indirekt ger skalden anvisning, huru en vers skall skrifvas för att vara välljudande. Men så långt metriken är historiskt-empirisk, måste den stanna vid en undersökning af, huru skalderna tänkt sig schemat för de verser, de skrifvit.

Det bör kanske icke lämnas oanmärkt att inkongruensen *jord, som,* från en viss synpunkt sedd, försvåras därigenom, att den utgör hela skaldestyckets begynnelse. En inkongruens, som förekommer i fortsättningen af en dikt, böjer sig lättare för den nödiga kompromissen, emedan läsaren eller åhöraren redan är förtrogen med det metriska schemat.

Dock spelar denna försvårande omständighet väl ingen större roll. Däremot måste det betecknas som ett afgjordt fel, om hela den första versraden inbjuder till en läsning, som står i strid med det schema, som föresväfvat skalden, såsom fallet är i Sturzenbeckers dikt, "Ett brustet hjärta". Den första raden:

O, hvilken tärande melankoli

afser att vara jambisk, men inbjuder efter min uppfattning väl så mycket till daktylisk läsning.

I omedelbart sammanhang med den Tegnérska versen anför B. följande Thorildska hexameter:

"*Från ditt* | *sköte, na*|*tur, låt* | *i e*|*teriska vågor*",

och anmärker till den att den ej gärna låter sig skandera.

"De af 2 svagt betonade stafvelser fyllda takterna *från ditt, i e* — kunna ej utan att örat stötes, förlängas till samma tidslängd som de kringstående trestafviga."

Jag instämmer i detta omdöme för så vidt det rör takten *i e*[1] — men knappast beträffande takten *från ditt*. Vi få dess värre i många hexametrar vara nöjda med takter, som icke äro ett grand bättre, snarare sämre. *Från* är visserligen svagt som stark taktdel, men kan som sådan icke utmönstras, om vi icke vilja lägga för starkt tvång på hexameterskalderna. Och hvad *ditt* beträffar, så är fallet det, att den emfas, med hvilken ordet *natur* uttalas, äfven i någon mån meddelar sig åt det föregående pronominala adjektiv, som syftar på *natur*. *Ditt* får därför själf i någon mån emfatisk betoning och blir kvantitativt starkare. Det har emellertid gladt mig att B. gör gällande fordran på att de tvåstafviga fötterna i hexametern skola vara kvantitativt fyllda.

---

[1] Dock är denna takt knappast svagare än takten *före* i det Tegnérska versslutet: *Hvarföre lefver han ej mer* eller takten *icke* i versen:

Se, som sångare blott var du icke alltid det högsta.

§ 18. Sid. 32. Författaren behandlar här hexameterbegynnelserna:

Kärrorna rullade fram, kärror rullade fram och *kärrorna rulla fram,* och anmärker att i den sista här gifna formen man genast finner att rytmen är svag just vid ordet *rulla.* "Orsaken att *kärror* kan och att *rulla* icke kan fylla sin plats, är helt enkelt den, att *kärror* är starkare betonadt och så enligt vår första elasticitetsregel bättre än det svagare *rulla* kan förlängas till motsvarighet mot de trestafviga takterna."

Alldeles riktigt, men skulle det vara olämpligt att säga att *kärror* bättre än *rulla* fyller sin plats i schemat redan på den grund, att dess andra stafvelse är ljudrikare?

§ 19. Anm. B:s uppdelning af Topelii verser:

"*Du* | *skulle ha stått* | *i de vå*|*ras led*
Du | *skulle ha blif*|*vit en ä*|*del man,*"

kan jag icke gilla. I öfverensstämmelse med hvad jag här ofvan yttrat rörande inledningsversen i Tegnérs Svea, anser jag, att emfasen i dessa verser icke skapar tvenne begynnelsetakter, af hvilka den första är enstafvig, den andra fyrstafvig. Hvad den åstadkommer, det är, att inkongruensen i den första jambiska foten föga märkes och därigenom föga stöter. För öfrigt måste jag säga, att en fyrstafvig fot, sådan som *skulle ha stått,* ter sig för mig som ett metriskt monstrum. Ehuru första stafvelsen i *skulle* är i jämförelse med *stått* svagtonig, kunna vi dock icke komma ifrån, att den metriska ordföljden *skulle ha stått* börjar och slutar med höjning. Vi få med andra ord efter min uppfattning en takt med två starka taktdelar, en på hvar sida om den svaga taktdelen. Genom sina konsekvenser leder detta rakt in i den "latiniserande" metriken och det skulle endast vara följdriktigt att för en sådan versfot använda termen koriamb — om denna term öfver hufvud kunde med någon följdriktighet användas.

§ 21. Anm. 1. De anförda orden *Ill' ego qui quondám* härröra som bekant, icke från Vergilius.

§ 21. Anm. 3. B:s föreställning, att den grekiska rapsoden kunde uttala μητήρ trots prosans μήτηρ och det utan att stöta ett grekiskt öra, stämmer icke med hvad som berättas oss om grekens ytterliga känslighet för falsk accentuering.

§ 23. I denna paragraf anger författaren de skäl, på hvilka han föredragit termen *takt* framför termen versfot. Jag anser terminologien i detta fall tämligen likgiltig; men har författaren rätt, då han säger att termen *versfot* enligt vanligt bruk icke omfattar andra enstafviga takter än katalektiska *slut*-takter? Och förekommer det öfver hufvud ännu, att en rationell metrik talar om pyrrichien som en versfot eller om koriamben som en enkel sådan?

I samma paragraf heter det:

"Af följande verser:

Kvällens guldmoln fästet kransa,
Älfvorna på ängen dansa, (Stagnelius)

har den första fyra takter; att skandera den andra noga på samma sätt möter svårighet. Dock finner man lätt, att det kvarstående alternativet, att låta de fyra stafvelserna *älfvorna på* utgöra en takt, är ännu sämre. På sådant sätt kan man i regeln lätt afgöra, om en viss versdel är att räkna för en eller två takter."

Jag har aldrig funnit att det möter någon svårighet att skandera den andra versen som fyrtaktig. Det är visserligen sant att dess andra takt, som utgöres af stafvelserna *na på*, är svag och saknar den fyllighet, versens välljud egentligen fordrar. Men mig synes stafvelsen *na* just genom sin ställning mellan två obetonade stafvelser erhålla så pass mycken accent, att den kan klanderfritt tjänstgöra som stark taktdel — så mycket lättare, som i den trokaiska dipodien någon synnerlig styrka icke torde med nödvändighet kräfvas af den andra höjningen.

Det är en något negativ metod, B. rekommenderar för det fall, att man har svårighet att afgöra, om en viss versdel är att räkna för en eller två takter. För ett metriskt öfvadt öra inträder väl för öfrigt den svårigheten sällan eller aldrig, och minst när en sådan vers kommer bland verser, som klart och distinkt ange det rytmiska schemat.

I sin uppräkning af den svenska versens taktformer nämner B. i första rummet enstafviga takter. Men han har för dessa takter intet namn, och det bör icke förvåna mig, som anser att enstafviga takter icke existera. Har icke den misstanken också smugit sig öfver B.? Då traditionen icke känner något namn för enstafviga takter, så betyder det väl, att den icke heller känner den enstafviga takten.

Jag förstår mycket väl, hvart B. syftar med sina enstafviga takter. Men för mig existera inga andra enstafviga takter än de, som uppkommit genom synkope eller katalex, och de representera därför två- eller flerstafviga takter. I den metriska taktens begrepp ingår väl att inom densamma rytmisk växling äger rum, d. v. s. att den skall bestå af både stark och svag taktdel, och det gör också den s. k. enstafviga takten, blott att den svaga taktdelen i densamma är företrädd af paus. Men principiellt enstafvig är den icke.

§ 24. Af tvåstafviga takter omnämner B. endast jamben och trokén, och han utvecklar utförligt, hvarför han bortser från termen *spondé*. Jag skall längre fram anföra de skäl, på hvilka jag håller före att den svenska versläran icke bör afhända sig denna term.

Har B. gifvit mig något för litet, då han talar om tvåstafviga takter, så ersätter han det slösande rikligt dels genom den enstafviga takten, dels genom att äfven skänka oss fyrstafviga takter eller paeoner. Han uppför nämligen bland den svenska versens taktformer både *tettartopaeon* [1] och *protopaeon*. Hvad först själfva namnen beträffar, kan jag

[1] Jag följer här B:s stafning.

icke neka till att, så kär den klassiska versläran är mig, de dock synas mig onödigt klassiska i en svensk metrik[1]. En af B:s granskare, jag vill minnas Brate, har föreslagit termerna *paeon quartus* och *paeon primus*. Hvarför icke gå ett steg längre och säga *fjärde paeon* och *första paeon;* åtminstone tettartopaeon låter, trots dess grekiska börd, för ett öra, som icke är grekiskt tränadt, fullkomligt barbariskt.

Emellertid, namnen äro tämligen likgiltiga, då det efter min uppfattning icke skulle vara någon förlust för den svenska versläran, om man frånkände henne dessa båda takter. Jag vet mycket väl att fall förekomma, där en serie på fyra stafvelser motsvarar en enkel två- eller trestafvig takt i en annan vers. Ett tämligen färskt och efter min mening belysande exempel hafva vi i Gellerstedts elegiska *En suck* vid Hazelii frånfälle:

Artur ***Hazelius är*** *död! — En snyftning vardt slutet på pingsten,*
Här i vårt blommande land, inne i kojor och slott.
Häggarna fälla sin snö; syrenerna tveka i knoppen;
"Artur ***Hazelius är*** *död", klagar nu aftonens trast. —*
Smärtan må kvida här främst, se'n komme det eviga Minnet,
Räkne hans strider och ärr, tälje hans kungliga dåd.
Träde Välsignelsen till och följe på skinande vingar
Dit, där, en endaste gång, Artur ***Hazelius sökt*** *ro!*

Då jag icke kan tänka mig möjligheten att läsa namnet *Hazelius* trestafvigt, genom konsonantisering af *i* [2], hafva vi följaktligen i denna lilla elegiska dikt icke mindre än trenne gånger samma fyrstafviga s. k. takt upprepad. Och det vore lätt att från andra skalder samla s. k. fyrstafviga

---

[1] Och dock säges B. hafva genomdrifvit den svenska verslärans emancipation från den klassiska metrikens åskådning och *termer*.

[2] Konsonantisering af *i* föreligger däremot säkerligen i den Tegnérska versen:

Ack, den valkyria, som nu hemsöker oss, är ej en sköldmö.

takter, men i en del fall torde de bättre låta reducera sig till dipodier, något som icke nödvändigt står i strid med att de i annan vers motsvaras af enkel två- eller trestafvig takt. I de fall åter, där dipodisk mätning icke kan tilllämpas, torde, såsom i Gellerstedts dikt, intrycket af att de påtvingats versen vara tillräckligt tydligt, för att visa, att språket icke vill erkänna dem som legitima takter. Hvilket är för öfrigt kriteriet på att en takt är erkänd som legitim? Jag kan icke finna något annat och säkrare än det, att takten kan användas i fortlöpande komposition. Jag kan emellertid icke erinra mig hafva sett någon ens den kortaste strof på svenska, som sammansatts af fyrstafviga takter. Om någon sådan icke förekommer, så synes det mig vara ett tillräckligt bevis för att de fall, där man trott sig finna fyrstafviga fötter, böra betraktas som af särskilda omständigheter föranledda undantag, att icke säga abnormiteter, och böra såsom sådana behandlas. Detta hindrar mig icke att erkänna att sådana s. k. fyrstafviga takter kunna med god effekt placeras i versen.

"Blott i ett fall sammanfattas inom en taktlängd tvenne sänkningar, nämligen då en i det hela af stigande takter bestående vers afslutas med en öfvertalig sänkning, i hvilket fall åtminstone vid skandering ett påskyndadt tempo vid versslutet framtvingas, så att versen hinner afslutas inom den af taktantalet betingade tiden; t. ex.:

Jord, som mig fostrat har och fädrens aska gömmer,

Sluttakten i denna vers har formen ss's och kan betecknas med termen *amfibrach.*"

Det är väl orimligt att tala om en verstakt, som har sänkning på båda sidor om höjningen? Mig åtminstone förefaller det alldeles anorganiskt.

För min del kan jag, hvad beträffar det af B. anförda exemplet, icke märka att något påskyndadt tempo vid versslutet framtvingas. Jag har tänkt mig lösningen af frågan så, att alexandrinen egentligen är sammansatt af tvenne

jambiska tetrapodier med katalex vid manligt slut af fjärde och åttonde foten. Vid kvinnligt slut åter har den i den senare tetrapodien katalex på endast en stafvelse. Den i anförda vers öfvertaliga stafvelsen *-mer* jämte sin följande paus motsvarar alltså den paus, som inträder efter alexandrin med manligt slut och dess uttal behöfver icke intvingas på den åt föregående takter anslagna tiden. — Denna förklaring saknar icke svårigheter, men torde förtjäna tagas under öfvervägande.

§ 25. Jag betviflar att den senare raden i verserna:

Jag flyger hän, du goda själ,
Långt bort, långt bort

vid *naturlig* deklamation gör intryck af att vara fyrtaktig. I hvarje fall är det icke naturligt att deklamera den som fyra *enstafviga* takter.

§ 25. Jag instämmer i B:s klander af Runebergs vers:

Sö|ner | af ett folk, som blödt,

under förutsättning, att Runeberg skrifvit versen med tanke på att vid metriskt föredrag de båda stafvelserna i ordet *söner* skulle hvar för sig representera en hel takt. Men det är icke fallet. Runeberg skref denna vers, såsom också B. själf antyder, till redan gifven musik, och han visste väl, att vid musikaliskt föredrag hvilken metrisk stafvelse som helst kan förlängas. Han har därför, såsom också framgår ur andra ställen i hans text till Björneborgarnes marsch, icke ansett sig behöfva i den metriska rytmen afspegla den musikaliska. Metriskt sedt, ha vi därför intet skäl att tadla den anförda versen. I vissa fall har emellertid hänsyn till den musikaliska rytmen inverkat på Runebergs text och åstadkommit en bristfällig öfverensstämmelse mellan strofiskt motsvarande verser.

I samma paragraf sid. 46 förekommer följande:

"I äldre poesi . . . kunde enstafvig takt förekomma hvar som helst; t. ex. hos Wivallius:

Som sitt sken | in|gom vill döl|ja.

Men är denna vers rätt analyserad?

"Men äfven i poesi, som gör anspråk på att vara regelrätt jambisk eller trokaisk, förekommer enstafvig takt icke så sällan, om man nämligen bestämmer rytmen efter en riktig deklamation, icke efter den felaktiga skandering, med hvilken skalden sökt dölja för sig, hvad han ansåg vara fel. Följande exempel äro tagna ur Snoilskys "Svenska bilder":

Jag kän|de, att här | bor|garrätt | jag också fått.
Men om hon | vill, | han strax skall visas bort.
Hon re|dan är långt | bor|ta."

Jag kan, som redan framgår af hvad som blifvit sagdt i det föregående, icke vara med om hvad B. här säger. Med "riktig deklamation" menar B. naturligtvis här prosans betoning. Men skall man anse den betoningen ensam vara riktig äfven för vers och följaktligen bestämdt fordrad, så följer däraf, att man icke skulle kunna godtaga andra verser än de, som äro fullt kongruenta, men det är väl till att vara alldeles för sträng. Då skalden, utöfver hvad som eljest fordras för en tankes språkliga uttryck, ålägger sig tvånget af ett visst metrum, därtill ofta tvånget af rim, har han rätt att fordra, att man icke begär mer, än att hans vers *kan* läsas efter hans egna intentioner. Hvad man kan fordra är, att den metriska rytmen klart framgår ur skaldestycket i dess helhet, icke att hvarje särskild vers *med nödvändighet* ger den. Men är rytmen gifven, så är det ingen svårighet att fasthålla den äfven i verser, som icke äro fullt kongruenta. Har man en gång kommit in i rytmens spår, kräfver det snarare särskild reflexion att öfverge den till förmån för prosans accentuering. Naturligtvis får inkongruensen icke vara så stark, som den synes vara i en på samma sida från Nicander anförd vers, i hvilken ordet *diván* synes metriskt kräfva uttalet *dívan.*

Af de anförda verserna ur Snoilskys "Svenska bilder" är den mellersta minst inkongruent. Den förstärkning, som

behöfves för att *om* skall blifva stark taktdel i versens första fot, är ytterst obetydlig och erbjuder sig af sig själf därigenom, att *om* är ställdt mellan tvenne svagtoniga ord, men äfven de båda andra verserna låta utan svårighet med litet tillmötesgående mellan rytmen och det språkliga materialet läsa sig som tvåstafviga takter. — Den anmärkning, jag här framställt, gäller många af B:s versanalyser.

§ 26. I denna paragraf behandlar B. den Runebergska strofen:

Sandels, han satt i Pardala by,
Åt frukost i all sköns ro:
I dag, ett slaget, blir striden ny;
Det skall gälla vid Virta bro.

Efter min uppfattning hafva vi intet annat anmärkningsvärdt än att den första versraden börjar med en inkongruent jamb. Men för B. ter sig saken icke lika enkel. Enligt honom erhåller den första stafvelsen metrisk förlängning, för att kunna fylla en takt, hvarefter versen öfvergår till anapestisk-jambisk i öfverensstämmelse med strofens följande rytm. Emellertid har B:s teori här ledt honom till ett antagande, som väl närmast bort komma honom att än en gång öfvertänka densamma. Såsom framgår af följande sida utgöres första takten i Sandelsversen af en paus + stafvelsen *Sand,* och det anmärkes, att denna paus utgör *fyllnad* till den enstafviga takten. Det anmärkningsvärda härvidlag är, att pausen *föregår* den enstafviga takt, som den skall utfylla, ett förhållande, som synes mig egendomligt [1].

B. anmärker om Sandelsversen, att den efter skolmässig indelning skulle kunna indelas i daktyl + troké + daktyl + katalektisk takt. Den af skalden afsedda indelningen är emellertid en annan: inkongruent jamb + jamb + jamb + anapest.

[1] Ruben G:son Berg har anmärkt samma förhållande i "Versifikatoriska synpunkter" i denna tidskrift!

För att belysa sin metriska uppfattning af denna strof omdiktar B. den till daktylo-trokeisk rytm. Resultatet blir följande:

Sandels, han satt i Pardala by,
Frukost åt han i ro:
Re'n klockan ett blir striden ny,
Striden vid Virta bro.

Jag har icke här att göra med att B:s strof är underlägsen Runebergs, ej heller därmed, att logiken i hans poesi får sitta emellan. B. har endast velat gifva oss ett metriskt exempel och hans strof bör bedömas som sådant. Men då B. anmärker: "Mig synes det uppenbart att en sådan strof har en genomgående olika rytm (nämligen med Runebergs strof) inclusive första versen, som dock är bokstaf för bokstaf lik den Runebergska", så är det klart, att vi alla äro öfverens om, att en daktylo-trokeisk rytm är genomgående olika en jambo-anapestisk. Men jag kan icke gå med på, att den första versen i de båda stroferna har en olika rytm, och hvarifrån skulle olikheten i rytm hafva kommit? Det är från min synpunkt sedt, men knappast från B:s alldeles riktigt, att samma stafvelseföljd inom vissa gränser kan i olika metriskt sammanhang ikläda s en olika rytm. Men det beror då på att läsaren redan förut har det metriska schemat inne och tillämpar det på den afsedda stafvelseföljden, men sådant är icke fallet här, ty versen:

Sandels, han satt i Pardala by

utgör inledningsvers, så att läsaren icke, då han läser denna vers, på förhand är inne i det metriska schemat. Hvad man från min synpunkt kan anmärka som en försvårande omständighet mot den för öfrigt rätt lindriga inkongruensen i ordet Sandels är just, att denna inkongruens utgör, så att säga, ingångsporten till det metriska schemat, en anmärkning, som ju äfven gäller om första versen i Tegnérs Svea. Inkongruensen är genom denna sin ställning i högre grad än där den förekommer längre fram i dikten, ägnad att hos

läsaren skapa en felaktig bild af det metriska schemat. — Jag kan icke undertrycka den anmärkningen, att exempel, som afse att belysa metriska påståenden, så vidt möjligt böra vara hämtade ur litteraturen. Särskildt för sådana ändamål hopgjorda exempel synas mig äga mindre bevisningsvärde, för att icke tala om det stötande i, att se en ofta vacker poetisk strof omsatt till metrisk prosa.

Den anmärkta egendomligheten med paus framför B:s enstafviga takt i Sandelsversen tillämpas äfven framför *ej* i strofen:

En bild af Manhem så fram han bar,
Ej | *som det var*
Men så som den blindaste kärlek det ville.

Till äfventyrs anser man att här omhandlade oregelbundenhet faller under den allmänna frihet, den lyriske skalden synes äga, att särskildt i kortare jambisk-anapestisk vers utelämna ingångssänkningen — en frihet, af hvilken t. ex. Bååth rätt ofta begagnar sig. Såsom exempel kan jag anföra hans dikt "Ståt". Det hör inte hit, men jag kan icke undertrycka den anmärkningen, att denna metriska frihet åtminstone stöter mig. Att emellertid Sandelsversen ej bör ses ur denna synpunkt synes mig framgå ur följande förhållande. Sandelspoemet innefattar 156 versrader. Om jag ser bort ifrån den lilla versen:

Säger man så? Åh hut![1]

(och möjligen jämväl från den tredje strofens första versrad: *Tutschkoff har sändt mig ett vänligt bud),* förekommer inkongruens endast i de versrader, som börja med Sandels. Det är således en uppenbar brytning mot versens schema, då dessa rader börja med stark taktdel. Och ännu en sak.

[1] Begynnelseinkongruensen i denna vers målar, afsiktligt eller oafsiktligt, på ett förträffligt sätt Sandels häpnad öfver att beskyllas för feghet.

I alla de sex verser, som börja med namnet Sandels, sluter sig till detta namn det pronominella *han*, utan att det alltid är metriskt fordradt. Så t. ex. kunde ju den nionde strofens första rad, utan att därför hemfalla till klander, mycket väl hafva lydt:

Sandels såg på den komne förströdt.

Hvadan då denna stilistiska egendomlighet, som ju icke i och för sig är någon prydnad? Flere omständigheter kunna hafva föranledt den, men jag tror icke jag misstager mig, om jag som den väsentligaste framhåller skaldens sträfvan att genom insättande af det svagtoniga *han* på effektivaste sätt efter inkongruensen *Sandels* leda läsaren in i strofens jambiskt-anapestiska rytm. Genom detta insättande af *han* blef det möjligt för skalden att genom paus skilja inkongruensen från versens fortsättning och därigenom göra den mindre märkbar.

I samma paragraf sid. 49 säger B., sedan han anfört de båda första verserna af Tegnérs Svea:

"I andra rummet finna vi jamberna ersatta af anapester hvilket efter enstafvig begynnelsetakt är det vanliga".

Den omständigheten, att i alla de fall i alexandrinen, där B. statuerar s. k. enstafvig begynnelsetakt en trestafvig fot följer, må väl anses vara ett i ögonen fallande bevis på, att skalden räknat endast med tvåstafviga fötter. I annat fall skulle han väl någon gång tillåtit sig en tvåstafvig fot efter den enstafviga.

Till rekommendation af sin mening om de båda första Sveaversernas början och emot den uppfattning, som väl hittills varit den vanliga och till hvilken undertecknad slutit sig, anför B. i anm. 1:

"Det är väl också en fördel att slippa ett betraktelsesätt, som tvingar oss att utdöma en mängd af vår poesis bästa kraftställen."

Jag kan icke tänka mig att man utdömer poetiska kraft-

ställen, därför att en vers börjar med en inkongruent fot, och icke kan man tillskrifva den metriska teorien makten att skydda en dikts poetiska värde. Och om vi se objektivt på saken: hvilkendera omständigheten innebär största anledning till utdömande? Den, att ett i sin princip rent jambiskt versmått någon gång tillåter versen att begynna med (svagt) fallande takt, eller den att ett versmått, hvars fötter eljest äro utan undantag tvåstafviga, stundom ersätter tvenne tvåstafviga stigande takter med en enstafvig och en trestafvig stigande takt?

Då B. i fortsättningen yttrar:

"I själfva verket är den enstafviga begynnelsetakten en fullt naturlig modifikation af den jambisk-anapestiska versen", så är det att märka att alexandrinen icke kan kännetecknas som jambisk-*anapestisk*.

Jag förbigår för att undvika allt för stor vidlyftighet en del i samma paragraf förekommande efter min mening felaktiga versanalyser. Jag skall blott fästa mig vid följande yttrande i noten 1 sid. 50. B. anför där:

"Hade vi verkligen inkongruens, så skulle ju versen vara bättre i samma mån inkongruensen vore lindrig, d. v. s. ingångsstafvelsen relativt svag och följande stafvelse relativt stark. Men skaldernas praxis och vårt öra säger något annat."

Det är väl ändå till att ställa logiken på hufvudet. Hvad skaldernas praxis beträffar, så är inkongruensen undantag, om också ett i vissa fall tämligen ofta förekommande, och om bland inkongruensfallen stark inkongruens relativt ofta möter oss, så beror det icke därpå, att den i och för sig äger något metriskt behag. Och hvad beträffar vårt öras vittnesbörd, så böra vi vakta oss för att förväxla det intryck, inkongruensen gör, med det, som vi röna af den emfas, med hvilken ofta, måhända oftast, inkongruensen är förbunden. Mig förefaller det som hade B., då han nedskref denna not,

endast reflekterat öfver inkongruenser af typen *jord, som, folk, som.*

§ 27. Anm. 5. "Jamben blandas med enstafviga takter... samt med anapester och tettartopaeoner." Tyder icke en metrisk analys, som får till resultat att enstafviga, tvåstafviga, trestafviga och fyrstafviga takter i samma rytmiska schema blandas med hvarandra — tyder den icke på fel i analysens principer?

§ 29. I denna paragraf afhandlar B. anapesterna. I anm. 1 heter det:

"Obenägenheten för anapester med svaga höjningar kan, då olika möjligheter föreligga, inverka bestämmande på kringstående takters form. I V. Rydbergs vers:

Hvem drifver detta rofdjur ur dess näste?
(Grubblaren)

kan man (åtminstone då den står isolerad) tänka sig första stafvelsen i *detta* både som starktonig (4 eller 3) och svagtonig (1). I förra fallet blir, synes mig gifvet, taktindelningen:

Hvem | *drifver det* | . . . ., i senare däremot: *Hvem drif* | . . . ."

Man kan icke undgå att fråga sig, huru V. Rydbergs jambiska vers kunnat komma in i afdelningen om anapesterna. Också är det svårt att förstå, hvart B. vill hän. Hvad gagn är där med att genom reflektionstvång nedbringa tonen i stafvelsen *drif* så långt att den kan tjänstgöra som första korta stafvelse i en anapestisk arsis? Skalden har aldrig själf tänkt sig det och efter min mening är det också helt enkelt omöjligt.

§ 30. I denna paragraf afhandlas daktylen. Jag har i det hela intet att i sak anföra mot hvad B. i denna paragraf lärer. Hvad han säger om de tunga daktylerna, sådana som *eldtöcknar, svärdsklingor, folkslagen* och andra, har mitt fulla instämmande. Jag skulle blott önska den anmärkningen

tydligen uttalad, att sådana daktyler böra utan knot fördragas i rimmad vers, men icke i s. k. metrisk vers (hexameter). Dels är nämligen rimmet ett tvång på skaldens framställning, som i någon mån fordrar kompensation på annat håll, dels är uppmärksamheten så pass mycket fästad vid rimmen, att den därigenom något ledes bort från de ofullkomliga daktylerna.

§ 31. Afhandlar fyrstafviga takter. Jag afvaktar vidare metrisk diskussion, innan jag tror på att sådana takter som enkla existera i svenskan i samma mening som de två- och trestafviga takterna. Då B. i Snoilskys vers:

Tvärt | klipper han af | allt fjäsk och snack

finner en tettartopaeon i stafvelserna *klipper han af*, så är det i en viss konsekvens med, hvad han förut lärt t. ex. om första versen i Tegnérs Svea. Men för mig är stafvelsen *klipp* så pass starkt betonad att, därest han med de tre följande skall bilda en fot, denna blir en s. k. koriamb, men för en sådan fot har B. förskonat oss. Icke heller kan jag i versen:

Sett | honom och känt|

läsa ut någon fyrstafvig fot. För mig äro vidare orden *ville inte* i den bekanta barnversen:

Gumman, hon ville inte mota,

en tydlig dipodi. Huru sådana verser efter min uppfattning böra metriskt analyseras framgår ur hvad, som blifvit sagdt i det föregående.

Intressant är att se, att B. icke utan en smula inre protest kunnat etablera sina paeoner. På tal om denna takts sällsynthet säger han i anm. 1 till denna paragraf "att på grund af lagen om rytmisk betoning en trestafvig sänkning gärna får en prosodisk biton i midten, som inverkar på rytmen och ger intrycket af en dipodi". Jag skulle önska att B. mera hade omhuldat den tanke, som här trängt sig på honom.

Anm. 2. Här afhandlar B. förmodade fyrstafviga tak-

ter hos Schiller och Göthe. Jag tror inte heller här på den fyrstafviga takten. Jag skall blott yttra ett par ord om Göthes s. k. sjufotade hexameter:

Ungerecht bleiben die | männer und die | zeiten der liebe vergehen.

B. anser nu att i skaldens inspiration den tredje foten varit fyrstafvig och utgjorts af stafvelserna *männer und die.* Andra förklara versens metriska egendomlighet så, att Göthe skulle hafva eliderat artikelformen *die* framför *zeiten.* Bägge dessa förklaringssätt synas mig stranda på det faktum, att då man gjorde Göthe uppmärksam på versens form, han själf i den såg ett "sjufotadt vidunder". Kan man i Göthes manuskript kontrollera versens ursprungliga form? Mig synes det troligt att *und* smugit sig in vid tanklös af- eller renskrifning eller vid sättningen. Det kunde ju lätt undgå korrekturläsaren. Detta, trots det jag väl känner att bland Göthes hexametrar finnes åtminstone ännu ett fullständigt likartadt "vidunder". Skulle man för öfrigt försöka sig med en rationell förklaring af den fyrstafviga versfoten här, skulle det väl vara den, att efter *männer* inträder en smula paus och att denna paus för skalden fördunklat sammanhanget mellan den redan nedskrifna delen af foten och dess följande del. Då taktens båda hälfter trädde i mindre nära beröring med hvarandra, undgick det lättast skalden att han tagit med en stafvelse för mycket. Jfr ofvan sid. 153 anm. om den Frödingska versen. Man kunde i detta sammanhang erinra om, att t. ex. Usener velat i vissa fall hos Homeros kring hufvudcaesuren återställa paeoner i stället för i texten förefintliga daktyler. Men detta försök måste anses hafva misslyckats och jag rekommenderar icke heller för den Götheska versens räkning det antydda förklaringssättet.

I anm. 3 öfvergår B. till att tala om femstafviga takter. Han framhåller, att sådana snarare äro blott tänkbara än faktiskt förekommande. För min del kan jag icke som enkel takt skandera vare sig det af B. själf danade exemplet *(skulle ju ha stått)* ej heller det ur Dalins vers anförda

Kung Fro|de och Drottning Ed|la. Det är klart att vi i båda fallen ha med flera takter att göra.

§ 37. Anm. 1. "Ibland är det ej fullt klart, om ej, hvad som traditionellt gäller för ett kolon, med samma rätt kunde anses för en självständig vers. Pentametern uppfattas som enhetlig vers väsentligen på grund af sin likhet med den odelbara hexametern, men denna likhet är delvis skenbar, då pentametern (hos oss) genom två heltaktspauser gärna utfylles till 8 taktlängder."

Anmärkningen om att ett kolon med rätta stundom kan anses för en självständig vers är riktig. Den bestyrkes ju också däraf att pentameterhalfvan stundom uppträder som självständig vers. Men jag är icke med om hvad anmärkningen innehåller i sitt slut. Vare sig vi betrakta pentametern såsom uppkommen genom fördubbling af det kolon i hexametern, som föregår den tredje fotens manliga caesur, eller därigenom, att arsisstafvelserna i hexameterns tredje och sjätte fot undertryckts, kunna vi väl icke komma till mer än sex taktlängder. Att taktdelspausen i pentameterns midt förefaller så rundligt tilltagen kan måhända bero därpå, att den sammanfaller med det ställe, där vi i den motsvarande hexametern pläga möta versens hufvudcaesur. Den är jämväl ofta förbunden med meningspaus.

Anm. 2. På tal om *enjambement*[1] anmärker B. att den s. k. femfotade jamben ofta läses som en oafbruten följd af jamber utan någon versdelning, och i en not tillfogar B. att Tegnérs "Sång till solen" trots rimmen läses på likartadt sätt.

Om där förelåge oss en på prosans sätt arrangerad text med samma anapestiska rytm som i Tegnérs Solsång, men utan rim, skulle vi icke nödvändigt igenkänna det som vers på grund af det efter vissa mellanrum konstant återkommande ordslutet? Och hör icke ett öfvadt öra af samma skäl, t. ex. vid en representation af Hamlet (Hagbergs öfvers.),

[1] Wulff återger denna term fyndigt med *öfverklifning*.

hvar verssluten inträda. Jag medger att beträffande blankversen örat kan i någon mån förvillas däraf, att bland de rent femtaktiga verserna ofta inskjutas sådana med s. k. öfvertalig stafvelse.

Hvad anmärkningens fortsättning beträffar, så nog märker man, att en fullt sextaktig vers, om den också icke stöter örat, så dock har något för omgifningen främmande med sig. Hvad beträffar de rader, som omfatta mindre än fem takter, så är att märka att de i regel antingen utgöra en afslutad mening för sig eller förekomma i slutet på en språklig period; sällan stå de inne i en sådan. Det synes som kunde detta förhållande i någon mån förklara, hvarför vi så litet stöta oss öfver dessa kortare verser.

§ 39 sid. 75. Jag har så mycket mindre anledning att förebrå B. att hans framställning af rimmen är ofullständig, som R. G:son Berg i sin ofvan nämnda uppsats i denna tidskrift gått strängt till rätta med honom i den punkten. B. har väl icke afsett en uttömmande framställning och en sådan kan väl icke heller ges inom den trånga ramen af en handbok, för att icke tala om att de nödvändiga förarbetena därför icke ännu äro gjorda. Om jag därför också ser att där är luckor i framställningen, skall det icke föranleda mig att i hvarje fall därom göra en anmärkning, men följande anser jag mig böra framhålla.

Vid behandlingen af slutrimmet anmärker B., att det sällan sträcker sig längre tillbaka i ordet än till versens sista starktoniga till metrisk höjning användbara vokal; fall, som strida däremot torde vara oafsiktliga, och han anför som exempel de Tegnérska verserna:

Hur ofta tog du mig från min Homer
Ej halft förstådd, men älskad desto mer.

Anmärkningen är säkert riktig, men den eggar till fortsatt reflexion öfver det jambiska rimmet. Huru skola vi döma om ett jambiskt rim på *are,* sådant som det Kellgrenska:

Och Phoebus, denne härskare
Utöfver ljus och rimmare?

Mig förefaller det, som om vi i detta exempel droge äfven stafvelsen *ar* in under rimförnimmelsen, om också endast svagt. Men är det så, så skulle det väl vara ägnadt att bringa dessa rim i något bättre kredit än den de för närvarande äga, på samma gång den omständigheten, att de ingå i olika begynnande ord, tyckes betaga dem något af det missljud, man tror sig förnimma vid identiska rim. Därmed vill jag icke hafva sagt något till försvar för rim på blotta tonlösa slutstafvelser öfver hufvud.

I psalmboken hafva vi rimmen *beskrifna, bedrifna.* Äro vi icke benägna för att äfven i detta fall fatta prefixet *be* såsom ingående i själfva rimkomplexen? Men om så är, kan det då icke bero på att så väl i detta sista som i det förutnämnda fallet hela den jambiska rimformen ingår i samma ord och icke är delad på två, såsom fallet är i *desto mer* som rim till *Homer*?

§ 40. Anm. 1. Till hvad här säges om "slutrimmets historiska uppkomst", vill jag foga följande anmärkning. Denna fråga ställer sig helt olika, allt efter som vi med rim mena en afsiktligt vunnen samklang mellan ord eller stafvelser, eller vi fatta begreppet rim så vidt, att det innesluter äfven böjningsändelser, hvilkas konsonans författaren ju ofta icke kunde undvika. För den, som i likhet med undertecknad sluter sig till den förra uppfattningen, är rim en sällsynt företeelse hela antiken igenom och det äfven hos Vergilius och Columella, hos hvilka enligt B. (som här följer en uppsats af Lundström) särskildt talrika ansatser till rim förekomma. För dem åter, som sluta sig till den senare uppfattningen, hvilken förefaller vara B:s, förekomma rim allt emellanåt ända från Homeros allt intill de senaste latinska skalder. Det torde måhända förtjäna anmärkas, att det s. k. leoninska rimmet tidigare synes hafva uppmärksammats än det egentliga slutrimmet. Det förekommer t. ex. ej säl-

lan hos Hesiodos, men det är svårt att afgöra, i hvilken omfattning det är afsiktligt. Hos Vergilius uppgifves det förekomma 924 gånger [1].

Pag. 79. not 1. Är verkligen ordleken *grefvevapen: gräfvevapen* i Hagbergs Hamlet ett fullt säkert bevis för tillvaron af s. k. Stockholms-e? Det är att märka att ordleken förekommer i en prosadialog, där författaren haft friare händer i sin lek med ljud än t. ex. rim skulle tillåta [2].

§ 41. B. anmärker att man gått för långt i att i teorien fixera rimmet till versens slut och föreslår att vissa kortare, rimmade verser fattas såsom samhöriga två och två, t. ex. i Tegnérs krigssång. Han fortsätter: "En liknande ändring får göras med V. Rydbergs "Barndomspoesien":

Än där inne finns
Slottet som du minns,
Och där leker än den unge sagoprins.

De två första raderna utgöra en sextaktig vers, rimmad på tredje och sjätte takten. Strofens sista vers är femtaktig."

Viktor Rydberg skulle själf säkerligen gifva B. det svaret, att han icke blott genom rimmet utan äfven genom katalexen velat markera de båda första raderna som själfständig vers. Hvad den sista raden beträffar är den sextaktig (katalektisk, icke femtaktig).

Däremot är B. böjd att dela hvardera af följande Wirsénska verser i två:

---

[1] Hvad särskildt hexametern beträffar, så synes den omständigheten, att det leoninska rimmet förekommer jämförelsevis ofta, slutrimmet sällan, tyda på att denna vers bildar en för lång metrisk period för att slutrimmet skulle med tillbörlig kraft göra sig gällande. Därför böra vi ställa oss ännu mera kritiskt till antagandet, att vi sporadiskt skulle i hexameterslut påträffa den afsiktliga rimföljden ab-ab. — Gör sig icke också slutrimmet i nyare hexameter jämförelsevis svagt gällande?

[2] Jag har erinrat mig psalmbokens rim *vederkvecker* — *betäcker* (psalm 1), men inte är det tillåtet att här statuera Stockholmsrim?

Sök dig en liten vrå, sök den i gröna dalen,
Unna ett fågelpar holken vid stugusvalen.

Han anmärker att dessa rader "kunde godt betraktas som fyra fyrtaktiga verser med rim på hvarannan".

Hvarför just fyrtaktiga? Till det antalet takter kunna vi ju icke komma annat än genom antagande af katalex på hela fötter, (hvilket för oss in i dipodisk mätning) och det antagandet räcker knappast för de sålunda framkonstruerade första och tredje raderna.

Apropos lyriska strofer med rim på hvarannan rad, borde det kanske nämnas, att det konstant är de jämna raderna, som sluta på rim. Strindberg har, som bekant, gjort det principvidriga experimentet att afsluta endast de udda raderna med rim.

§ 42. Anm. "I trokaisk-daktylisk vers kan någon gång förekomma en öfvertalig ingångssänkning. Så t. ex. i "Balders bål":

"Bleka gubbar med silfverskägg
Och med flintknif i hårda händer."

Om vi här, som vi ständigt böra, fråga efter skaldens afsikt, så har hans mening säkerligen icke varit den, att orden *och med* bilda en ingångs*sänkning;* för honom hafva de fastmera bildat en hel fot (troké). — För öfrigt är versen intressant därför, att den visar att Tegnér lät det glatta språkliga uttrycket segra öfver det metriska schemats kraf. Han kunde med användande af absolut kasuskonstruktion ha skrifvit:

Bleka gubbar med silfverskägg,
Flintknif i hårda händer,

liksom han använder denna konstruktion i samma dikt:

Sköld på ryggen, barmen bar,
Ingen skall striden klandra,

eller som han gör i Rings drapa:

Sitter i högen
Högättad höfding,
Slagsvärd vid sidan,
Skölden på arm.

Men förmodligen har han tyckt denna konstruktion i omhandlade exempel hård och därför föredragit att öka det metriska schemat med en hel takt. Ty att den möjligheten skulle föresväfvat honom att skrifva:

"Och med flintknif i händer",

är ett alltför prosaiskt antagande.

§ 43. I denna paragraf talas om oblandade och blandade versformer. Det heter: "Är versen anapestisk, så är vanligt, att åtminstone första takten är en jamb". Satsen är alldeles riktig. Det kunde blott anmärkas att i kortare lyrisk vers (Tegnérs "Sång till solen") böjelsen för de rena anapesterna är större. Kanske är också V. Rydbergs dikt "Drömlif" af så stort intresse, att den borde särskildt nämnas. I denna dikt om tolf åttaradiga strofer förekommer i intet fall jamb i versens början och för öfrigt endast fyra tvåstafviga fötter, alla i slutet på den första strofen. Dikten synes mig, från det språkliga uttryckets synpunkt, vara rent underbar, ehuru en och annan tung anapest förekommer.

§ 44. Som exempel på episk dikt i oblandad fyrtaktig jambisk vers anför B. Tegnérs *"Frithiofs återkomst"*, men skall denna vers mätas som fyrtaktig får den anapest i tredje foten:

Och Ägirs döttrar med slöjor blå
Kring rodret hoppa och skjuta på.

Riktigare mätes den dock måhända:

Och Ä|girs dött|rar ^ | *med slöj|or blå* etc.

Som exempel på en dikt på s. k. blankvers anföres riktigt "Afskedet" i Frithiofs saga. Om jag förstår B. rätt (och Wulff och B. tyckas vara eniga i denna punkt) fattar

han denna vers såsom femtaktig äfven i det fall, att efter den femte foten följer en s. k. öfvertalig stafvelse. Kan man fasthålla denna uppfattning äfven inför en vers sådan som följande:

I går likväl var redan tinget utlyst?

Jag vill anmärka att en vers sådan som:

"Allt ger en bild af krigaren och hjälten"

af B. betecknas såsom katalektisk trimeter.

§ 47 behandlar de klassiska versformerna, främst hexametern, om hvilken det heter: "Sextaktig vers, af daktyler och trokéer".

Jag undrar storligen, om det är klokt, att helt utelämna begreppet spondé. Om man jämför två ord sådana som *fara* och *farkost,* falla de båda efter B:s framställning under namnet troké, men B. såväl som jag finner att ordet *fara* bildar en mycket svag takt i hexametern (utom förstås i dess sista fot), om det ens öfver hufvud skall i hexametern tålas som självständig takt[1]. Ordet *farkost* däremot fyller sin fot klanderfritt. Så stark är skillnaden, att man till och med i mycket goda hexametrar (se t. ex. Janzons Catullusöfversättningar) kan finna ord af typen *farkost* användas så, att första stafvelsen bildar sänkning i föregående fot och andra stafvelsen höjning i den följande t. ex.:

Därför besteg han en snabb farkost och af vindarna gynnad.

Jag har nu tadlat detta bruk såsom icke stämmande med ordens naturliga accentuering (se Svensk Tidskrift 1892 "En romersk lyriker i svensk dräkt").

Men ett sådant bruk af ord af här antydd typ är dock så vanligt, att det kan anföras för att bevisa, huru orden *fara* och *farkost* äro metriskt olikvärdiga. Hvad jag med detta vill komma till, det är det, att vi böra ännu en gång taga under öfvervägande, huruvida det är lämpligt, att stryka termen spondé i den svenska metrikens terminologi. Vore

[1] Lättast fördrages det i hexameterns fjärde fot.

det icke skäl att bibehålla den för ord af typen *farkost, stridshingst, krigslåt* [1]?

För öfrigt saknar jag vid B:s framställning af hexameterns bildning ett omnämnande af dess caesurer. Hexametern blir icke vers därigenom att dess takter radas intill hvarandra. Den blir det först därigenom att dessa takter på vederbörliga ställen varda afskurna genom ordslut.

Om pentametern heter det på samma sida:

"Lik hexametern, men med enstafvig takt i tredje och sjätte rummet; trokéer i öfriga rum äro sällsynta, i fjärde och femte otillåtna."

Anmärkningen om trokéernas (d. v. s. de tvåstafviga fötternas) sällsynthet i första och andra rummet slog mig, men kan kanske försvaras. I själfva verket äro de, såsom framgår af den smula statistik, jag gjort, sällsyntare än man skulle tro. I Malmströms "Angelika" förekomma i dessa fötter endast två trokéer. I hans öfriga elegiska diktning tyckes frekvensen af dem vara något större. I Tegnérs dikt "Språken" förekommer endast ett fall, i den till sin senare del oregelbundet formade versen:

"En hälft stöter du fram, en hälft sväljer du ner".

Vanligare och icke alls sällsynta torde tvåstafviga takter vara i öfversättningar af klassiska elegiska dikter. Se t. ex. Janzons Catullus-öfversättning.

Om pentameterns förmodade åttataktighet har jag förut yttrat mig.

Sedan jag nu slutat läsningen af B:s "Grunddragen af den svenska versläran", har jag främst att säga författaren mitt tack för allt hvad jag fått lära af hans bok. Af de omnämnanden, den erhållit, framgår att man är böjd för att anse, att han med densamma inledt en ny epok i den svensk-metriska forskningen. Det är för tidigt att döma om, huruvida framtiden kommer att gifva denna mening rätt. Beck-

[1] Jfr min anmälan i Eranos II af Emil Fehrs Lucretius-studie.

mans arbete har jämte öfriga positiva förtjänster äfven den, att det eggar till reflexion öfver metriska frågor. Och att bidraga till att hålla diskussionen öfver sådana vid lif, har varit mitt förnämsta syfte, då jag låtit nedskrifva förestående anmärkningar. Jag vill ingalunda heller fördölja, att jag därvid låtit leda mig af hoppet att kunna gagna en eventuell ny upplaga.

Man har räknat B. till förtjänst att han emanciperat den svenska versläran från den klassiska metrikens inflytande. Naturligtvis har det varit ett fel, när man på den svenska versläran tillämpat principer, som haft sin förutsättning i prosodiska regler, som äga giltighet inom de klassiska språken, men icke i svenskan. Emellertid torde B:s arbete äfven i sin mån aflägga vittnesbörd om, att den moderna metriken, när den ger sig ut på sin vetenskapliga färd, behöfver stödja sig på sin äldre systers, den klassiska metrikens, arm.

Om jag icke misstar mig, har som särskild förtjänst hos B:s arbete framhållits, att han stöder sin framställning på den moderna fonetikens resultat. Jag dristar icke, som Ussing gör det, att frånkänna ljudfysiologien all betydelse för versläran. Men jag tror man är i färd med att öfverskatta den. Efter min uppfattning kommer för metrikern i första rummet i betraktande, icke ljudfysiologiska studier, icke ens musikteoretiska analogier, utan en på riktig analys af versmaterialet grundad utförlig statistik. Det är från den sidan den svensk-metriska forskningen närmast synes mig böra gripa sig an med sin uppgift. Men så vidt den metriska statistiken har till uppgift att visa oss vägen till en rätt uppfattning af den svenska metriken, är det att observera, att det versmaterial, som undersökes, icke får väljas på måfå. Jag menar icke blott det, att lejonparten af undersökningen bör falla på de erkända verskonstnärernas lott. Jag vill fästa uppmärksamheten vid en annan synpunkt. Man måste nämligen vid en

sådan statistiks upprättande skilja på rimmad och orimmad poesi. Såsom förut i förbigående påpekats är fallet det, att skalden, där han använder rim, till ersättning för det tvång, rimmet ålägger honom, tager sig andra friheter, dem han icke skulle tillåta sig i orimmad vers. Därför komma språkets metriska lagar klarast och bäst till synes i den orimmade versen och därför bör denna vers rycka fram i främsta ledet, när det gäller en statistik öfver vår poesis metriska form. Man har äfven fäst min uppmärksamhet vid att för denna metriska statistik originalpoesi bör tillmätas ett visst värde framför öfversättningar.

Det skulle vara mig kärt om B. ville i förestående se ett bevis på det intresse, med hvilket jag tagit del af innehållet i hans verslära.

Johannes Paulson.

Om behofvet af jämte förslag till en reform i vårt kommateringsväsen.

Ej ringa bryderi och ovisshet vållar kommateringsfrågan vid modersmålsundervisningen. Vid skilda läroverk kan ofta praktiseras ganska olika kommatering, och konsekvent enighet i afseende på bruket af komma tycks vara omöjligt att uppnå. Närmast eller åtminstone i viss mån får väl detta anses bero därpå att kommateringsreglerna i våra språkläror oupphörligt förändras. Läsebok för folkskolan, 9:de upplagan, har ju framkommit med ett i vissa fall nytt kommateringssystem, hvilket under senaste decenniet, vi veta ej med hvad rätt eller af hvilka grunder, gjort anspråk på att vara det normgifvande, och i hufvudsaklig öfverensstämmelse därmed ha väl också kommateringsreglerna i senaste upplagorna af Sundéns språklära blifvit framställda, dock alltid med vissa större eller mindre förändringar för hvarje ny upplaga. Kanske det företrädesvis är denna ombytlighet som gjort att man under senare åren vid flere läroverk utarbetat och tillämpat kommateringsregler efter eget tycke och smak, i det stora hela dock obetydligt afvikande från de officiella grundsatser som fått sitt uttryck i nämnda upplaga af Läsebok för folkskolan.

Gifvetvis kan en sådan söndring ej vara nyttig, hvarken för skolan eller det praktiska lifvet. Det är ej heller behagligt, ej tacksamt för läraren att låta lärjungarna inöfva

en kommateringsmetod om hvilken han har skäl antaga att den följande år blir ändrad, helst om han tillika vet att den i flere fall är stridande mot den kommatering som inläres vid en hel del andra läroverk.

Alltså, bristande öfverensstämmelse bland den från olika läroverk utgående ungdomen, en oundgänglig inkonsekvens i undervisningen jämte ett helt naturligt missmod hos läraren, som, utan rättighet att i detta stycke följa sina egna, om än på ärligaste öfvertygelse grundade principer, måste snart sagdt för hvarje år växla metod och foga sig i nödvändigheten att tillämpa varierande, kanske ofta enligt hans egen uppfattning föga rationella kommateringsregler — detta är den gifna följden af nu rådande kommateringspraxis.

Och dock är detta ingalunda dess mörkaste sida. Långt betänkligare är att man om vår nuvarande kommatering i det stora hela, oafsedt de modifikationer som däri tid efter annan göras, måste i sanningens namn fälla det omdömet att den, såsom grundande sig på alltför ensidiga principer, blott ofullkomligt fyller det ändamål som väl ändå med kommateringen ytterst afses, befordrandet af en god och vårdad läsning. Man skulle vara frestad tro att allt är fullkomligt väl beställdt i detta afseende, då man i spetsen för skiljeteckensläran finner denna förträffliga definition: "*skiljetecken* äro ett medel att *förtydliga skriften* samt utmärka det längre eller kortare *uppehåll,* som vid uppläsningen af en skrift bör iakttagas mellan dess särskilda delar." Mot denna definition i och för sig kan rimligtvis ej göras någon anmärkning. Alla äro nog ense om att ändamålet med skiljetecken i allmänhet, således i sin mån äfven med kommat, *borde* vara just det däri angifna. Men innan vi med anspråk på sanningsenlighet kunna låta denna definition utan inskränkning gälla äfven beträffande vår kommatering, måste vi lära oss att göra ett långt bättre bruk af kommat än hvad vi nu göra. Så djärft, ja kanske förmätet ett sådant påstående än kan tyckas

vara, är det dock en obestridlig sanning att vårt *nuvarande kommateringssätt,* långt från att alltid motsvara sin bestämmelse, den att främja välläsningen, *i många fall afgjordt motverkar* den. Detta på grund däraf att vi i många fall använda komma där intet egentligt uppehåll behöfver eller ens får göras, medan vi å andra sidan icke alls tåla kommats förekomst i vissa andra fall, där dock både krafvet på tydlighet och behofvet af paus borde göra dess bruk berättigadt.

Denna fråga har af lektor Brate gjorts till föremål för en grundlig utredning i en uppsats om "Välläsning och kommatering" (Nystavaren IV, 4). Efter att hafva påvisat bristerna i vårt nu praktiserade kommateringssystem, grundadt på den s. k. logiska principen, enligt hvilken kommat hufvudsakligen utgör gränsmärke för satser, utan hänsyn till om dessa tillika utgöra ett fonetiskt helt, söker författaren råda bot för dessa brister genom att uppställa kommateringsregler enligt fonetiska grundsatser, d. v. s. så, att kommat skulle "grafiskt återgifva uppehållen i talets ström" (pauserna), hvarigenom ett riktigt muntligt föredrag borde bättre främjas än genom den logiska kommateringsprincipen [1].

Tyvärr har detta kommateringsförslag, såsom jag tror, ej lyckats vinna allmännare bifall bland våra modersmålslärare. Äfven de som känna sig otillfredsställda med vår nu gängse kommatering och gärna medgifva önskvärdheten af en förbättring, tveka dock att understödja denna reform i rent fonetisk anda, emedan den förefaller dem vara af alltför revolutionär natur.

Äfven lektor Brate själf medgifver att skäl kan finnas till anmärkning mot hans kommateringsförslag, därför att det

---

[1] Vi bibehålla termerna *logisk* och *fonetisk*, enär de tyckas redan ha vunnit ett visst burskap. För vår egen del skulle vi eljest vara böjda för att i detta fall utbyta *logisk* mot *rationell* och möjligen *fonetisk* mot *mekanisk*.

skulle medföra en ej obetydlig ökning af kommata, och föreslår, såsom medel att afhjälpa denna olägenhet, antagandet af den allmänna regeln att *"samordnande konjunktion skall ersätta komma"*. Detta förslag torde dock minst af allt vinna bifall, fruktar jag. Frånvaron af komma före *och* i t. ex. denna mening: *Öfverståthållareämbetet har beslutat att uppbördsmännen skola bära uniform och modell för sådan har samtidigt fastställts,* skulle nog på de fleste läsande göra ungefär samma intryck, föreställer jag mig, som en körande kan tänkas erfara, då han i jämn fart och utan tanke på något hinder viker in på en gata som han tror vara öppen, men som han sedan strax vid ingången finner afspärrad; han blir tvungen att rygga tillbaka med hästarna, och något i samma väg måste den läsande göra i angifna fall, såvida han ej tillfälligtvis lyckats att i tid, innan han stöter emot den försåtliga konjunktionen, uppsnappa sammanhanget och fatta arten af den samordning som i hvarje särskildt fall skall åstadkommas. Men en sådan förmåga är ej lätt förvärfvad och får i allmänhet ingalunda förutsättas hos den läsande, så mycket mindre som denne i de flesta fall har föga eller alls ingen kännedom om konjunktionernas väsen. Ty det är ju inte meningen att paus kan under *alla* förhållanden anbringas före samordnande konjunktion, i hvilket fall svårigheten visserligen blefve mindre. Och den paus som kan inträda mellan samordnade, sinsemellan ej adversativa *satsdelar,* måste ju erkännas vara mindre än den som uppstår mellan samordnade *satser,* och denna senare paus bör därför på ett särskildt sätt utmärkas.

För öfrigt torde man ej få bedöma pauserna och lämpligheten af deras betecknande medelst komma uteslutande efter deras temporära mått, den längre eller kortare hvilan för *rösten;* ännu betydelsefullare är väl deras ändamål att vara hvad man skulle kunna kalla en *tankehvila,* ett hjälpmedel till ett klart och snabbt uppfattande af det lästas innehåll. Men i detta afseende skulle ett regelbundet ute-

lämnande af komma före samordnande konjunktion tydligen verka ytterst störande.

Vill man undgå den besvärliga ökning af kommata som en tillämpning af den fonetiska principen, konsekvent genomförd, på det hela taget skulle medföra, synes det vara skäl att se sig om efter en rimligare, mindre afskräckande utväg. En sådan, hvarigenom äfven skulle vinnas fördelen af en välbehöflig reduktion i det redan nu alltför luxuriösa bruket af komma, tyckes också erbjuda sig i tvenne sakförhållanden. Icke blott däri att olika grader af pauslängd kunna påvisas, utan också däri att graden af satsförbindelsernas innerlighet, logiskt sedt, kan vara väsentligt olika. Och dessa tvenne förhållanden stå nog i innerlig öfverensstämmelse med hvarandra — liksom öfver hufvud taget en intim växelverkan äger rum mellan fysiologiska och psykiska funktioner — så att ju mindre skarp den logiska gränsen mellan två satser är, desto kortare och i tydlighetens intresse mindre nödvändig blir ock den paus hvarigenom de åtskiljas; ja ofta inträffar det att paus mellan två satser eller, om man så vill, ordgrupper kan med största fördel i det närmaste helt och hållet undertryckas, och i sådana fall borde ju icke heller komma utsättas. Det synes mig emellertid som den fonetiska kommateringsprincipens målsmän varit alltför frikostiga i bruket af komma, i det de medgifvit dess användande äfven vid föga märkbara pauser.

Jag skulle därför, på grundvalen af en sammansmältning mellan den logiska och den fonetiska principen, vilja uppställa följande

Allmänna grundsatser för en kommateringsreform:

Endast längre, för tydligheten mera nödvändiga pauser betecknas genom komma; kortare, för tydligheten mindre nödvändiga pauser behöfva icke betecknas genom komma.

Vid det praktiska inlärandet och tillämpningen af kommateringsreglerna tror jag emellertid att man helst bör utgå

från den logiska principen, d. v. s. taga hänsyn till satsernas och de syntaktiska bestämningarnes inbördes förhållande. Logiskt sedt, skulle jag alltså vilja kommatera enligt följande allmänna grundsats, hvilken, praktiskt taget, torde nära sammanfalla med den ofvan anförda fonetiska:

Satser och bestämningar böra åtskiljas genom komma, då de äro oberoende af hvarandra eller stå i blott lös, skiljaktig förbindelse med sin omgifning;

satser och bestämningar afskiljas icke genom komma, då de äro tydligt beroende af eller stå i mycket nära, oskiljaktig förbindelse med sin omgifning.

För ämnets allsidigare belysning vilja vi till att börja med närmare skärskåda några typiska exempel på satsförbindelser af senare slaget, alltså sådana där det gäller

Inskränkning i bruket af komma.

a) Före att-satser. I en sådan mening som: *Vi tro på själens odödlighet,* fordra ju icke ens den fonetiska grundsatsens hyllare något komma; jag kan då omöjligen finna att det ur fonetisk synpunkt är nödvändigt eller ens lämpligt att såsom paustecken använda komma i den liktydiga meningen: *Vi tro att själen är odödlig.* Att paus framträder i senare fallet med märkbart större styrka än i det förra, lär väl icke kunna påvisas. Alltså, äfven bort med det onödiga kommat framför *att*! Anbringas det oaktadt någon liten paus före att-satsen, är därmed visserligen ingen skada skedd, men lika litet kan det ligga något ondt i att den helt försvinner; uppmuntras genom komma bör den åtminstone icke.

Att en att-sats på så sätt ansluter sig utan egentlig paus till föregående öfverordnad sats, måste förefalla helt naturligt, då man tar i betraktande att den intager samma ställning till den styrande satsen som en vanlig enkel satsdel. Med en sådan kan ju ock en att-sats koordineras,

t. ex. *Han omtalade Stockholms blodbad samt slutligen att Sten Stures lik blifvit uppgräfdt* [1].

De verb och uttryck som kunna efterföljas af att-sats, äro därjämte till största delen sådana att de liksom gifva en förkänning af *hvad slags* sats som skall följa. När jag hör en sats börja med 'han trodde', 'han sade', 'det är troligt' etc., skulle det liksom vara en missräkning för min inbillning, om jag icke genast finge höra ett *'att'* följa därpå; och har man väl sagt *'att'*, måste gifvetvis satsen sedan fogas därtill utan paus. För öfrigt äro dessa att-styrande uttryck — n. b. där de ej referera sig till något bestämdt, redan kändt föregående — i sig själfva så innehållstomma, så intetsägande att deras egen natur synes kräfva en mera omedelbar anslutning till deras bestämningar.

Ej alldeles lika blir förhållandet, då att-sats går *före* sin öfverordnade sats. När jag hör en mening börja med en att-sats, t. ex. *'att lifvet är kort'*, kan jag däraf alls icke ana den följande hufvudsatsens beskaffenhet, ty denna kan, t. o. m. beträffande första ordet i densamma, variera på tusende vis. Vid att-satsens slut försättes sålunda åhöraren i en viss spänning och väntan, han hålles för ett ögonblick i ovisshet om hvad relation bisatsens ännu obestämda innehåll skall få till verkligheten genom det omdöme som i följande hufvudsats kommer att utsägas. Att åt denna stämning gifves ett fonetiskt uttryck genom en ganska märkbar och betydelsefull paus, måste således anses lika naturligt som nödvändigt. Detta visar sig äfven däri att den föregående att-satsens innehåll kan vid hufvudsatsens början på ett appositionellt sätt sammanfattas i ett demonstrativt pron. eller adverb (*det, därom, därpå* etc.): att lifvet är kort, *det* glömma vi så lätt; —, *därom* påminnas vi dagligen.

---

[1] Att det nuvarande kommateringssättet t. o. m. i dylika fall fordrar komma före *att*, kan väl blott tjäna som bevis för dess onaturlighet.

Vid slutet af en att-sats kan därför komma anses väl försvara sin plats.

På enahanda sätt bör kommateras äfven då *att* är utelämnadt. Alltså: *jag ser du skrifver;* men: *du skrifver, ser jag.*

Det enda fall då att-sats behöfver föregås af komma, torde vara då den står som ett slags apposition, t. ex. *Detta, att du måste afstå från ditt beslut, var ju ledsamt.*

Den olikhet vi påvisat i att-satsens natur, allteftersom den går före eller följer efter sin styrande sats, finner man på ett särskildt intressant sätt åskådliggjord i franskan, hvars språkbruk, som bekant, regelbundet fordrar konjunktiv i que-sats som har förstnämnda ställning, sannolikt just i följd af här antydda grunder, liksom ock komma rationellt sättes vid dess slut.

b) *Före indirekta fråge-satser.*

De iakttagelser vi nu gjort beträffande att-satsers förhållande till sina hufvudsatser, torde i ungefär lika grad gälla om *indirekta frågesatser, framför* hvilka således utelämnande af komma borde på enahanda sätt tillåtas.

c) *Före nödvändiga relativsatser.*

Rättvisligen må erkännas att bruket af komma i anförda tvenne fall, ehuru enligt vår uppfattning öfverflödigt och gagnlöst, likvisst ej kan anses medföra någon synnerlig skada med hänsyn till det muntliga föredraget. Detta måste däremot sägas alldeles gifvet *kunna* bli följden af kommats förekomst framför vissa andra slags bisatser, i synnerhet en del relativsatser. Låt oss exempelvis ge akt på hvad verkan det framför relativet stående kommat eller rättare den därmed betecknade pausen, såvidt den noggrant iakttages, kan hafva i denna mening: *Fåglarna kännetecknas därpå att de hafva en kropp, som är betäckt med fjädrar!* Jag hemställer till hvarje läsare med oförvilladt omdöme om icke utelämning af komma och frånvaro af hvarje paus i ett dylikt fall skulle innebära en afgjord vinst för välläsningen. Mig åtminstone

synes en paus här verka betänkligt störande, ja den gör på mig, det måste jag erkänna, ett både pinsamt och komiskt intryck, en effekt som gör sig så mycket intensivare förnimbar, ju starkare pausen pliktskyldigast iakttages, och som blott småningom försvinner, då det ängsliga uppehållet är öfverståndet och den oskiljaktiga relativbestämningen ändtligen får lof att träda till och göra sig gällande (= de hafva en fjäderbetäckt kropp).

I detta ex. är dock relativsatsens inre nära samhörighet med korrelatet ej antydd genom uttryckets yttre form (ehuru den visserligen lätt kunde bli det genom en helt obetydlig förändring). Där detta är fallet, d. v. s. då korrelatet har determinativ bestämning, blir satsförbindelsen äfven i yttre måtto så innerlig att det förenande bandet, som redan anknytes vid korrelatet, icke borde få afskäras genom anbringande af komma före relativet. Determinativet har väckt uppmärksamheten på, liksom gifvit signalen till att närmare bestämning väntar att få ansluta sig. Hvarför då genom onaturligt lång paus fördröja denna ifrigt väntade anslutning?

Också tror jag att äfven de mera betänksamma skola utan större motsträfvighet vara med om kommats uteslutande framför relativsats som är determinativt bestämd, i det fall då denna *helt och hållet föregås* af sin öfverordnade sats, t. ex. *känner du den herre som kommer där?* Långt kinkigare ställer det sig, då relativsatsen är inskjuten i en sådan hufvudsats. Bör man då kommatera: *den herre som kommer där, känner jag icke* eller: *den herre som kommer där känner jag icke?* Eller kanske det i sådant fall undantagsvis borde bli vid det gamla bruket, med komma utsatt på ömse sidor om relativsatsen? Knappt något fall synes mig för åstadkommande af en lycklig reform erbjuda så stora svårigheter eller så stort skäl till tvekan som detta. Det sista alternativet, ett bibehållande af det gamla kommateringssättet, lämna vi emellertid å sido, då vi ju redan äro ense

om lämpligheten af kommats borttagande *före* dylik relativsats. Hvad så beträffar valet mellan de båda första alternativen må ju å ena sidan, ur logisk synpunkt, det andra medgifvas vara det enda riktiga, d. v. s. att både begynnelse- och slutgränsen för relativsatsen borde likformigt sakna kommabeteckning. Det skulle för öfrigt, menar man nog, se oerhördt illa ut, om blott hufvudsatsens *förra* del fastkedjades vid relativsatsen, utan komma, men den senare delen blefve fristående, med komma efter relativsatsen.

Men å andra sidan kan det ej nekas att en stark paus inträder vid relativsatsens slut, alltid märkbart större än vid dess början. Denna paus utgör ock en synnerligen väl behöflig tankehvila, i det man därvid gärna vill för medvetandet återkalla hufvudsatsens föregående del, hvaraf intrycket hunnit genom relativsatsens mellankomst blifva i viss mån försvagadt, en benägenhet som ju ock ganska ofta tar sig uttryck i upprepande, medelst pronomen eller adverb, af korrelatet (den herre som kommer där, *honom* känner jag icke). På grund häraf skulle jag, trots de invändningar som kunna göras däremot, — den invändningen att det skulle *"se illa ut"*, förtjänar ej minsta afseende, här lika litet som i fråga om rättstafning — vilja yrka på konsekvent anslutande till det första alternativet. Härmed vunnes också den fördelen att regeln sid. 197 finge gälla utan något som helst undantag.

Enligt dessa grundsatser behöfver ingen tvekan uppstå angående kommatering i det fall då relativet är utlämnadt, enär detta, åtminstone i prosa, kan inträffa blott i sådana relativsatser som äro analoga med de nu berörda. Alltså: *Man måste lida det man ej kan vrida. Är det där du tänker gästa? Dit jag lofvat, följer jag dig.*

I alla andra fall, d. v. s. då relativsatsen är mera självständig (relativet merendels = *och* eller *men* + ett *demonstrativt* ord) och ej utgör en oskiljaktig bestämning till hufvudsatsen, bör den afskiljas genom komma. Sålunda:

Gustaf uppehöll sig under en hög fur, som stod på en af kärr omgifven kulle, hvilken därför alltsedan hetat Kungshögen.

Samma skäl som vi påvisat för kommats uteslutning före vissa relativsatser, kan stundom förekomma äfven vid *temporala* bisatser, anslutande sig till ett determinativbestämdt tidsord och inledda af *då* (när), hvilket i sådant fall har karakteren af relativt adverb snarare än af konjunktion [1]. *Man hör fågeln endast de dagar (då) vädret är mulet; men: en dag, då vädret var mulet . . . Vid den tid på hösten då fjällbetena taga slut, drager lappen längre ned mot sjölandet.* Men: *mot hösten, då etc.* d) *Stundom före temporalsatser.*

Bland öfriga konjunktioner är det blott tvenne som kunna ha determinativ motsvarighet, nämligen det *komparativa som* (föregånget af *så* l. *lika*) samt det *konsekutiva att* (föregånget af *så, sådan, den).* Konsekvent borde af dessa konjunktioner inledda satser också tillfogas utan komma, t. ex. *Han kom ej så snart som jag trodde* (men: han kom i går, som du vet). *Gossen är så svårt sjuk att han ej kan gå i skolan* (men: g. är svårt sjuk, så att han ej kan [kan ej] gå i skolan). e) *Före vissa komparativa och konsekutiva bisatser.*

Då emellertid ett rätt iakttagande af dessa fall, då komma vid en del temporala, komparativa och konsekutiva bisatser borde uteslutas, måhända skulle medföra rätt betydliga svårigheter, vore det kanske af praktiska skäl klokast att dispensera från alltför stränga kraf på tillämpningen däraf. Man kunde sålunda väl tillåta användning af komma vid dessa bisatser i allmänhet, men också åtminstone

---

[1] Detta kännes af fransmännen, som inleda en dylik sats med *que* (= som) eller *où*, medan en fristående temporalsats inledes med *lorsque, quand.* Likaså i tyskan: i förra fallet *da, wo, (an dem Tage, wo* l. *da)*, men i senare fallet *als (eines Tages, als)*, ehuru visserligen denna skillnad i tyskan ej iakttages vid kommateringen.

tolerera dess utelämnande, där detta skett med rationell urskillning.

I alla händelser finns det onekligen vissa slag af konsekutiva bisatser hvilka, äfven då de föregås af determinativt ord, böra enligt vår uppfattning afskiljas genom komma. I synnerhet synes detta ofta vara fallet, då ett starkt betonadt, till ett verb hörande determinativt *så (= på så sätt)* föregår den konsek. bisatsen, hvarvid dennas självständiga natur i förhållande till dess hufvudsats tydligt inses däraf att fogeordet *att* i dessa fall nära nog kan ersättas med ett kolon och sålunda bisatsen lätt få form af hufvudsats, såsom i detta ex.: *Luftväxlingen i en grufva tillgår så, att eld underhålles på bottnen i ett par schakt.*

Likaså måste det gifvetvis lämnas rum för en viss frihet och tolerans äfven beträffande kommateringen vid de slag af relativsatser där komma, enligt hvad vi påvisat, eljest bör saknas.

Däremot vilja vi särskildt framhålla ännu ett fall, då komma alldeles gifvet borde utan undantag utmönstras: det är framför *komparativsatser* som inledas med *än*. Här fordrar bisatsens relation till den föregående i sig själf betydelselösa komparativen (eller till 'annan') ovillkorligen en direkt, utan egentlig paus förmedlad anslutning. Ex. *Stormen var oss närmare än vi anat. Den fångade fisken bör ej sitta på kroken längre än nödigt är.*

f) *I allmänhet före bisats som är en nödvändig bestämning till hufvudsats.*

Härmed tro vi oss ha genomgått alla de fall i hvilka komma, enligt bestämda regler, med större eller mindre stränghet bör utmönstras. Åtskilliga andra fall kunna dock förekomma, för hvilka det dock ej lär vara möjligt att uppställa annat än den allmänna regeln: *Konjunktionsbisatser som äro innerligt nära förbundna med och utgöra en nödvändig fyllnad till en i sig själf meningslös hufvudsats, böra tillfogas utan komma.* Följande ex. må anföras, i hvilka det enligt vår uppfattning är fullkomligt absurdt att afskilja

bisatsen genom komma: *Det är länge sedan du skref. Det ser ut som han haltade. Han upprättade sitt testamente tre dagar innan han dog* (skall här något komma användas, bör det vara framför adverbialet, 'tre dagar'). *Det gick som jag trodde;* jfr: det gick bra, som jag (också) trodde. *Räfven jagar äfven då solen är uppe.*

Detta angående *inskränkning* i det hittills *allmänt gängse* bruket af komma. Hvad åter beträffar de fall i hvilka kommateringen varit mer eller mindre *vacklande,* synes det vara skäl att *i strid med Folkskolans läsebok borttaga bruket af komma* i följande fall, på sätt som framgår af exemplen i nedanstående respektive grupper (vi beteckna härvid med (,) sådant komma som är användt i Folkskolans läsebok, men som enligt vår mening bör bortfalla). g) *I vissa fall där bruket varit vacklande.*

1) *Häftig* (,) *som han var, brukade han stundom käppen.*

2) *Kom* (,) *och tag dem! Tag min båge* (,) *och skjut.*

3) *Må hvem* (,) *som vill, gå kring världens rund. De bjödo ut sina lärdomar åt hvem* (,) *som ville höra dem. Hvilken grupp* (,) *som först skall vara inne, bestämmes därigenom att . . . 'Hvem som'* i de två första exemplen är att betrakta som allmänt relativ (jfr ty. *wer,* fr. *quiconque!*), där *'som'* blott är ett fyllnadsord till *'hvem'* (= hvem än). Samma funktion har ock *'som'* i det sista ex. i förhållande till det interrogativa *'hvilken'*. Detta *'som'*, hvilket också kan bortfalla, inleder alldeles icke en relativsats. *'Hvilken grupp (som) först skall vara inne'* är ingenting annat än en vanlig indirekt frågesats, subjekt till *'bestämmes'*, och det är fullkomligt orimligt att, såsom F. L. tycks göra, betrakta *'hvilken grupp'* såsom subjekt till detta *bestämmes.* En kommatering som leder till en så absurd uppfattning, har man full rätt att anse så litet *'logisk'* som möjligt.

4) Efter det *stegrande 'ja': Stormen fortfor hela dagen, ja* (,) *till och med två till tre dagar efter hvarandra.* Där-

emot, vid svar på fråga: *Kommer du med? Ja, jag kommer strax.*

5) När en satsfogning, hvars bisats går före sin hufvudsats, förenas med det föregående genom konjunktion, vare sig samordnande eller underordnande, fordrar vår skolkommatering utan undantag komma *mellan* denna *konjunktion* och *fogeordet*, medan den fonetiska principens anhängare lika bestämdt protestera mot detta komma, enär paus ej kan anbringas efter ett proklitiskt atonon. Vi tro emellertid att båda dessa ytterligheter böra uppgifvas och att komma här bör användas i vissa fall, men uteslutas i andra, vi kunna säga de flesta fall.

Till ledning vid vårt försök att lösa denna konflikt och för att tillika strax angifva vår egen ståndpunkt vilja vi utgå från följande ex., i den dubbla form det enligt vårt förmenande kan och bör antaga:

I. Det befanns *att*, sedan dörrlisten frånbrutits, *patentlåset kunde brytas upp med en knif.*

II. Det befanns *att sedan dörrlisten frånbrutits, kunde patentlåset brytas upp med en knif.*

Vi ha här:

a) *öfversatsen,* den senast tillkomna hufvudsatsen (= *det befanns*);

b) den därunder medelst *att* subordinerade *satsfogningen* (= *sedan dörrl. frånbrutits, kunde pat. brytas upp etc.*);

c) *dess fogeord* (*sedan*);

d) mellansatsen = bisatsen i satsfogningen (= *sedan d. frånbrutits);*

e) *efter-* (hufvud-)*satsen* i satsfogningen, d. v. s. den ursprungliga hufvudsatsen före underordningen, numera = *attsatsen* (att patentl. kunde brytas upp);

f) *konjunktionen* (att), hvarmedelst satsfogningen förenas med (underordnas under) den nya hufvudsatsen (öfversatsen).

I *fall I.* har *att-satsen* antagit *utseende af* verklig *bisats* (rak ordföljd), d. v. s. den företer sådant skick att *att*

kan, ehuru visserligen ej omedelbart, ansluta sig till densamma; det bör då ej heller fonetiskt hänföras till mellansatsen, utan *afskiljas* från denna *genom komma.*

I *fall II.* däremot företer *att-satsen* fortfarande *utseende af hufvudsats,* d. v. s. den har, äfven efter underordningen medelst *att,* bibehållit samma skick (omvänd ordföljd) som den i oberoende ställning skulle haft såsom eftersats [1].

Att synes här liksom ha förlorat sin subordinerande kraft; men detta måste bero därpå att dess verkan i detta fall går ut öfver *hela satsfogningen* och ej, såsom i fall I., riktas endast på dess eftersats. Därför sluter det sig ock helt villigt till satsfogningen i dess helhet, d. v. s. det *bör utan komma fogas till satsfogningens första del, mellansatsen.* Till sin egen sats kan det nu ej ens omedelbart ansluta sig, emedan denna ej har en därför anpassad ordföljd.

Alltså: Det olika skick hvari satsfogningens eftersats kan framträda i förhållande till den förenande konjunktionen, bör fälla utslaget om komma skall användas eller icke mellan konjunktionen och fogeordet. Har eftersatsen sådan ordföljd att den, utan att behöfva förändras, möjliggör anslutning af konjunktionen, äfven när mellansatsen borttages, eller följer i st. f. fullständig eftersats blott en enskild satsdel (denna måste då vara *koordinerad* med någon motsvarande satsdel i öfversatsen), så bör ock konjunktionen medelst komma afskiljas från mellansatsen för att naturligen få sluta sig till eftersatsen. Detta inträffar alltid vid verkligt parentetiska (mestadels relativa, komparativa eller konditionala) satser. I motsatt fall, hvilket för öfrigt är det vanligaste, bör komma ej användas mellan konjunktionen och fogeordet.

Gifvetvis kunna äfven indifferenta fall förekomma, och det ganska ofta.

Ex. Han är frisk, och, hvad mer är, (han är) äfven glad. Han är frisk, och, som du vet, äfven glad.

[1] T. o. m. eftersatstecknet *så* kan, åtminstone i talspråket, insättas här liksom i oberoende eftersats.

Han är frisk, och som du vet, är han äfven glad. Kom i afton, eller, om du så hellre vill, i morgon! Han lefde i fattigdom, ehuru, om han så velat, rikedom hade kunnat blifva hans lott.

Och när hon talte, hördes ren ett krafsande pa dörrn. Tag dig i akt, ty om du det gör, kan du undgå faran. Jag tror att om du ville, skulle du kunna. Då grep Tor om hammaren, och hvad som sedan skedde, behöfver ej sägas.

Då vår skolkommatering motiverar det undantagslösa bruket af komma mellan konjunktionen och fogeordet därmed att "konjunktionen egentligen hör till eftersatsen", synes den ha förbisett det nu påvisade faktum att den senare blott mindre ofta antager en för konjunktionens anslutning afpassad form.

Och likaså torde å andra sidan den fonetiska principen gått för långt, då den förnekar all möjlighet till paus i ifrågavarande fall och i enlighet därmed fordrar att konjunktionen under alla förhållanden skall ansluta sig till mellansatsen. Väl är det sant att paus i vanlig mening ej kan anbringas efter proklitiska atona, emedan de fordra anslutning till följande ord. Men det får ej heller förbises att denna anslutning blir väsentligt olika, allteftersom den sker i öfverensstämmelse med eller i strid mot det logiska sammanhanget; endast i förra fallet kan den anses naturlig. Då konjunktionen genom mellansatsen hindras i sin naturliga sträfvan att sluta sig omedelbart till sin egen sats, följer däraf ingalunda att denna sträfvan kan utan vidare helt och hållet undertryckas eller att konjunktionen låter i stället helt godvilligt hänföra sig till mellansatsen. Här utspelas så att säga en strid mellan det logiska och det fonetiska elementet, hvarvid, om det förra får öfvertaget, tanken för ett ögonblick måste stanna — det uppstår en ofrivillig paus, och konjunktionen får, fastän blott medelbart, ansluta sig till eftersatsen. Härmed tro vi ej att det fonetiska krafvet tillbakasättes mer än just hvad tillbörligt är.

Detta tal om *medelbar* anslutning skola kanske fonetici betrakta såsom idel nonsens. Men jag vill då blott fråga: Huru eljest försvara eller förklara förekomsten af tydlig parentes omedelbart efter proklitiskt atonon? Ty icke lär det ens ur den strängaste fonetiska synpunkt vara rimligt att låta t. ex. prepos. *af*, ett lika utprägladt prokl. atonon som nånsin *att*, ansluta sig till det parentetiska tillägget i sådana uttryck som detta: *Sällskapet bestod af — om jag ej misstager mig — åtta herrar och tio damer.*

* * *

Vi ha härmed sökt visa i hvilka fall kommat, hittills begagnadt, borde såsom öfverflödigt indragas. Men vår kommateringsreform vill ej vara uteslutande negativ. Liksom vår föregående kommaräfst varit riktad mot den s. k. logiska principens benägenhet att utan åtskillnad särskilja genom komma allt som blott kan få namn af sats, oafsedt huruvida äfven fonetiskt behof af komma gör sig gällande eller icke, vilja vi nu vända oss mot denna princips lika ensidiga intolerans gent emot kommat i vissa andra fall, där dock dess förekomst, både ur fonetisk synpunkt och med hänsyn till tydlighetens kraf, är lika nödvändig som berättigad. Vi skola nu således visa i hvilka fall det kan vara önskvärdt att införa

En ökning i bruket af komma.

Först torde vi då få erinra om vårt förut framställda yrkande om användande af komma *vid slutet* af att-satser och indirekta frågesatser, då deras hufvudsats helt eller delvis följer efter, likasom vid slutet af relativsatser, äfven om komma ej användes vid dess början. I anslutning härtill vilja vi uppställa denna allmänna regel:

a) Alltid vid slutet af bisatser före öfverordnad sats.

Komma sättes alltid vid slutet af en bisats, såvida därpå följer vare sig en fullständig sats af högre ordning eller ock blott en del af en sådan sats.

Ex. Bengt och Brita berättade för sin far att de fått lära sig att plantera träd, och både att de skulle få sätta plantor i hagen. Då svennerna kommo tillbaka till skeppet, befanns att brödet som de bakat, var brändt. Hon läste hvad som stod på spånen, och kastade sedan bort den. Slottet är endast en skugga af hvad det varit, samt står till stor del tomt. De skola ha det vi haft, och se det vi sett. (Enligt Folksk:s läsebok: *De skola ha det, vi haft, och se det, vi sett;* enligt lektor Brate: *De skola ha, det vi haft, och se, det vi sett*). *Han stampade att marken skalf, och gick så svetten rann. Att jorden är rund, kände ej de gamle. Den åsikten att jorden är rund, är ej särdeles gammal.* Däremot: *Vet du hvem det var som först lärde att jorden är rund?*

Af denna regel följer som ett korollarium att (ej adversativt) samordnade bisatser icke åtskiljas genom komma (angående komma före adversativa konj. *men* och *utan* se längre fram!)

b) Vid adverbial i vissa fall.

Att vår nu rådande kommateringsregim medgifver föga eller alls intet utrymme för komma i och för afskiljande af **adverbial,** är enligt vår uppfattning ett beklagligt missförhållande, som borde undanrödjas. Visserligen upptaga merendels läroböckerna, om än med ängslig försiktighet och likasom på nåd, äfven detta kommateringsfall, hvadan bruket af komma vid adverbial ej kan sägas vara i *princip* helt och hållet utdömdt. Men af vissa skäl, vare sig mest af bekvämlighetshänsyn eller i medvetande af de visserligen ansenliga svårigheter hvarmed ett rationellt användande af kommat i detta fall onekligen är förenadt, har man emellertid i praktiken — d. v. s. vid skolundervisningen — kommit därhän att så godt som *allt* bruk af komma vid adverbial anses som en styggelse, för hvilken den felande lärjungen

ej nog strängt kan varnas. Men härmed begå vi ofta den synden att vi hos lärjungarna våldsamt förkväfva deras instinktiva känsla för ett vårdadt och naturligt föredrag, hvilken i stället borde sorgfälligt vårdas och bringas till utveckling genom att småningom ledas in i medvetet rätt riktning.

Förvisso kräfves det ganska djupgående undersökningar och de noggrannaste iakttagelser beträffande adverbialets mångskiftande natur, innan frågan om rationell adverbialkommatering, sådan vi skulle önska att se den genomförd, kan anses på ett fullt tillfredsställande sätt ha fått sin lösning. Här måste vi inskränka oss till att blott i allmänna drag påvisa det berättigade, ja nödvändiga i bruket af komma vid vissa slag af adverbial, hufvudsakligen åskådliggjorda genom typiska exempel.

Vid adverbialkommatering är det i synnerhet tre synpunkter som jag tror att man bör taga hänsyn till: 1) adverbialets egendomliga *betydelse i och för sig,* 2) adverbialets (närmare eller fjärmare) *inre relation till predikatet,* 3) dess *yttre plats* och *ställning i satsen.* Hvarvid dock bör anmärkas att dessa synpunkter gifvetvis ej alltid kunna strängt åtskiljas.

Beträffande adverbialets betydelse vilja vi särskildt rikta uppmärksamheten på det faktum att i hvad vi kalla adverbial, *kan* ligga uttaladt ett *omdöme* lika väl som i en på vanligt sätt bildad, grammatikaliskt regelmässig sats. Och ha vi väl kommit till insikt häraf, kunna vi ej längre ondgöras öfver att ett sådant adverbialomdöme afskiljes genom komma likaväl som ett satsomdöme. Tvärtom torde vi inse nödvändigheten af att så sker. Och samma principer böra då tillämpas i det ena som det andra fallet. Liksom vi i fråga om kommateringen mellan satser ansett behofvet af komma böra betingas af satsernas större eller mindre grad af självständighet i förhållande till hvarandra, så bör ock adverbialet, så snart det står i *lösare inre* för-

bindelse till sin omgifning, d. v. s. i främsta rummet till verbet, ha rätt att äfven i yttre afseende få en mera fristående ställning, utmärkt genom komma.

Bortsedt från den vanliga appositionen, hvilken, såsom innehållande en sidoordnad förklaring af en annan satsdel, alltid kan anses utsäga ett fristående omdöme, företer nämligen adverbialet i afseende på själfständighetsgraden en alldeles säregen, för de öfriga satsdelarne helt främmande natur. Medan dessa senare, grupperande sig kring predikatet såsom satsens ideella bärare, äro så fast sammanfogade med detta och med hvarandra att de ej kunna lösryckas och isoleras, är det adverbialet ensamt förbehållet att kunna intaga en mera oberoende ställning; det behöfver ej alltid nödvändigt ansluta sig så nära till sin omgifning, enär det i många fall utgör liksom en öfverflödig, fastän därför ej mindre viktig beståndsdel i satsens byggnad.

Låt oss något närmare analysera ett exempel!

I den satsen: *Jag kan beklagligt nog ej hjälpa dig denna gång,* finns det påtagligen minst tvenne omdömen, icke blott ett tillkännagifvande af min oförmåga att hjälpa utan äfven ett uttalande af min ledsnad däröfver. Ja det skulle till och med kunna hända att ännu ett omdöme kan dölja sig däri. Åfskiljes adverbialet '*denna gång*' genom tydlig paus, som då bör betecknas antingen genom komma eller genom tankstreck, inlägges onekligen däri åtminstone en antydan af ett tredje omdöme. På så sätt markeradt riktar adverbialet ovillkorligen tanken på något visst motsatt förhållande, som den tilltalade antingen redan förut bör vara medveten om eller först nu göres uppmärksam på. Ungefär som ville jag tillägga: 'Du vet att jag eljes har hjälpt dig vid andra tillfällen' (erinran om något förflutet faktum), eller ock: 'Möjligen kan jag däremot hjälpa dig en annan gång' (med hänsyftning på en framtida möjlighet).

Genom denna paus (resp. komma) vinner framställningen i uttrycksfullhet; man kan liksom läsa vissa tankar

mellan raderna. Utan paus framhäfves ej någon sådan motsats; jag stannar blott inför det föreliggande fallet, utan att låta tanken riktas vare sig tillbaka eller framåt i tiden.

Men vi eliminera bort detta senare adverbial och vilja tillse i hvad mån det förstnämnda adverbialets (*beklagligt nog*) yttre *plats* möjligen kan inverka på kommateringen. Enligt vår mening borde då det anförda exemplet alternativt få följande utseende:

1) *Beklagligt nog kan jag ej hjälpa dig.*

2) *Jag kan, beklagligt nog, ej hjälpa dig.*

3) *Jag kan ej hjälpa dig, beklagligt nog.*

I första fallet, då det självständiga adverbialet står *i spetsen af satsen* och omedelbart före den finita delen af verbet, behöfver ej större paus inträda, ty här kan ej uppstå kollision med de efterföljande närmare bestämningarna, utan dessa kunna omedelbart ansluta sig till verbet, utan hindrande täflan med det föregående adverbialet.

Då däremot det självständiga adverbialet är *inskjutet* mellan verbet och dess intimare bestämningar, gör sig behofvet af paus (komma) tydligt kännbart, enär eljes skulle påtvingas detta adverbial en intimitet till verbet som det icke äger.

I tredje fallet gör sig adverbialets fristående natur ännu mer gällande. Medelst paus måste angifvas att dess inre relation till verbet är af lösare beskaffenhet än de föregående bestämningarnas; det bildar ett omdöme för sig, koordineradt med det föregående.

Att denna adverbialkommatering står i närmaste öfverensstämmelse med de principer vi framställt för satskommateringen, kommer tydligt till synes, om det i ett dylikt adverbial involverade omdömet iklädes den grammatikaliska satsens vanliga dräkt. Sker så med adverbialet i föreliggande exempel, befinnes det tydligen motsvara:

1) en *hufvudsats, öfverordnad* den följande satsen = jag beklagar att jag ej kan hjälpa dig;

2) en *parentetisk* sats = jag kan {något som / hvilket jag beklagar / och detta beklagar jag} ej hjälpa dig;

3) en *hufvudsats, samordnad* med den föregående satsen = jag kan ej hjälpa dig, och jag beklagar detta [1].

I enlighet härmed kan beträffande adverbialet i allmänhet, oafsedt dess betydelse, den regel gälla att komma ej bör användas efter adverbial som står i början af en sats (begynnelseadverbial), äfven om samma bestämning skulle i egenskap af mellan- eller slutadverbial kunna med fördel afskiljas genom komma. Alltså: *Åtminstone tills vidare tyckes den nya regeringen fatta sin uppgift på allvar,* ehuru det, med omflyttning af adverbialet, väl kan gå an att skrifva: *Den nya reg. tyckes, åtminstone tills vidare, fatta sin uppgift på allvar,* eller: *Den nya reg. tyckes fatta sin uppgift på allvar, åtminstone tills vidare.* — I analoga exempel kan kommat anses förkastligt i 1:sta fallet, men nödvändigt i sista, medan dess begagnande i 2:dra fallet är mera indifferent.

* * *

Ett annat, lättare igenkännligt fall af fristående adverbial är hvad jag skulle vilja kalla *appositionsadverbial* (l. adverbialapposition). Ehuru hittills föga eller alls intet beaktadt torde detta fall, efter än aldrig så litet fördomsfritt aktgifvande, befinnas oomtvistligt och med hänsyn till kommateringen väl förtjänt att särskildt uppmärksammas.

Att detta slags adverbial med lika stor rätt som vanlig apposition bör afskiljas genom komma, torde utan alla kommentarer inses af följande exempel:

---

[1] Vi ha utan tvekan låtit det här behandlade uttrycket gå under namn af adverbial, enär det säkerligen af de flesta betraktas såsom sådant. Strängt taget är väl dock 'beklagligt' här att anse som adjektiv, med funktion af ett slags apposition eller ock predikatsfyllnad i en förkortad bisats.

Däruppe, ungefär 100 meter öfver våra hufvuden, sågo vi målet för vår vandring. Vid sin tronbestigning, 1818, var Karl Johan 54 år gammal. Flottan samlades vid Runö, midt i Rigaviken. Hären hade blifvit indelad på ett nytt sätt, i flera men mindre hopar. Slutligen, den 15 april, anlände vi till N. Kom tidigt, åtminstone före kl. 10! Ofördröjligen, redan före slutet af augusti, inskeppades trupperna. Svenskarne uppförde nu löpgrafvar utanför de fyra lägren, parallellt med stadens försvarsverk. Olycksbudet blef olika mottaget, med sorg eller jubel. Han var af naturen rikt utrustad, med smidigt behag i hvarje rörelse. Vid Gotlands västra kust, (närmare bestämdt) *fyra mil söder om Visby, ligga Stora och Lilla Karlsö. Om hösten, vanligen i september, sker flyttningen.*

* * *

Svårare att till karakteren närmare bestämma är ett annat rätt ofta förekommande, fristående adverbial, som företrädesvis har sin plats i slutet af en sats, afsöndradt från denna och liksom bildande en mening för sig. Att komma bör användas i ett sådant uttryck som: *Inackordering önskas för en ung flicka, helst i prästgård,* det säger oss nog ganska tydligt vår språkliga instinkt. Men huru definiera ett dylikt adverbial? Jag tror vi komma sanningen närmast, om vi betrakta det som en förening af bägge de föregående fallen, d. v. s. anse att det innehåller på samma gång ett omdöme och en apposition, om ock i mer eller mindre latent skick.

Dess natur af apposition kan i allmänhet påvisas genom att i föregående sats supplera ett adverbial af allmännare innehåll, hvilket, såsom mindre behöfligt för uppfattningen af det skrifna, blifvit undertryckt, men hvartill detta slutadverbial likvisst kan i tanken referera sig som speciellare bestämning (apposition). Sin natur af själfständigt omdöme förråder detta slags adverbial genom den lätthet hvar-

med det kan afskiljas från det föregående och utfyllas till egen, fullständig sats genom upprepande af det föregående verbet eller genom tilläggande af ett ersättningsverb (vara, ske, göra o. d.). Ungefär som ville man i detta ex. säga: Inackordering önskas *någonstädes; helst bör det dock vara* i prästgård.

Ett yttre, ganska osvikligt kännemärke på detta adverbial är att man före detsamma kan osökt tillägga: "*och det* (och detta) eller med ännu starkare eftertryck: *och det, märk väl!* Detta tillägg kan då betraktas dels såsom en ersättning för det föregående verbet dels som ett medel att framhäfva adverbialets synnerliga vikt, hvilken för öfrigt ofta förstärkes genom ett superlativt, stegrande eller inskränkande adverb, såsom *helst, särskildt, isynnerhet, framför allt, till och med, äfven, åtminstone, allra minst* o. d.

Ex.: *Lotteriet har länge varit föremål för åtskillig kritik, äfven offentligt.* Af största betydelse är det goda föredömets inflytande, *icke minst från samhällets högsta kretsar. Svensken är högsint, ofta i ogjordt väder, och regeringssjuk. Dagarna i ända, ströfvade han omkring i skogen, ofta utan att se en mänsklig varelse. För sitt nöjes skull skref han ofta vers, utan tanke på att någonsin bli diktare. Det är stort att göra det goda, icke för hoppet om belöning, utan af osjälfvisk kärlek.* Slottet har undergått många förändringar, *senast under Oscar II:s regering.* Domsalen var proppfull, *mest af fruntimmer.* Härbergen voro beredda åt alla gästerna, *dels på slottet och dels hos borgare i staden.* Han var gärna sedd i sällskap, *ej minst på grund af de roliga historier han kunde berätta.* Rysslands traktan var att oupphörligen ställa till krig, *än med Turkiet och än med Polen.* Vidare beslöts, *äfven i öfverensstämmelse med kommitterades förslag,* att aflåta en petition till vederbörande. — Borttages komma i sista exemplet, blir meningen väsentligen förändrad. Likaså i detta ex.: Hotell Horn har nu fått elektrisk belysning, *äfven i sina resanderum.*

Ingen har sedan dess, *ej ens för en kort tid,* eröfrat landet. Därför fryser *ej heller* vattnet, *icke en gång under strängaste vinter.* De få *aldrig* hvila, *hvarken dag eller natt.* — Det *nekande* adverbialet här kan betraktas såsom en appositiv förstärkning till satsens negativa innehåll i allmänhet. Detta uppfattningssätt ger ock en naturlig och fullt tillfredsställande förklaring öfver förekomsten af dubbel negation, en företeelse som eljest måste förefalla som en språklig vidunderlighet. Endast i sådan sats där fristående bestämning med mer eller mindre påtaglig appositionsnatur förekommer, kan ett dylikt bruk af dubbel negation vara tänkbart. Oriktigt vore därför att skrifva t. ex.: *Han skonade icke hvarken vän eller fiende,* ty *skonade* kan ej stå absolut, utan objektet är här en oskiljaktig bestämning. Däremot kan det heta: *Han lät ej skrämma sig (,) hvarken af vän eller fiende.* Någon gång kan t. o. m. ett objekt intaga en dylik fri ställning, då verbet är användt i absolut betydelse. Så skulle det nog kunna sägas: *Han fruktade icke (,) hvarken vän eller fiende* (eller: Han fruktade icke — hvarken vän eller fiende), ung. = han fruktade *intet,* således hvarken vän eller fiende l. något hvad det vara månde. En så omfattande betydelse kan ej uttrycket få i vanliga fall, då objektet träder oskiljaktigt och omedelbart till verbet: *Han fruktade hvarken vän eller fiende,* ty här är alternativet af andra objekt icke uteslutet.

Utan att synbart referera sig till något egentligt hufvudord, vare sig utsatt eller underförstådt, synes äfven ett *jakande* adverbial kunna på liknande sätt förekomma såsom appositiv, sammanfattande eller utvidgande *förstärkning* till satsens affirmativa innehåll i allmänhet, således mera för att gifva starkare eftertryck åt omdömet i och för sig än för att närmare modifiera detsamma. Mer eller mindre gäller nog detta om flera af de förut anförda exemplen — tillägget *och det* före adverbialet innebär ock just en sådan eftertrycklig appositiv sammanfattning af omdömet — men

påtagligast torde det visa sig i en sådan mening som denna: *Jag hade behof af att låta mitt själslif strömma ut, fritt och otvunget.* Det säregna eftertryck hvarmed adverbialet här utsäges, bör på något sätt betecknas. Mången föredrager kanske härvid det så ofta missbrukade tankstrecket, men komma torde här vara rätta tecknet. Enahanda kommatering kan ock under viss förutsättning försvaras i uttryck sådana som: *Nu först insåg hon, klart och tydligt, sitt förskräckliga misstag.* På så sätt afsöndradt från verbet får adverbialet utseende af att vara i viss mån öfverflödigt, men på samma gång är det till sitt innehåll så viktigt att, om jag beslutar mig för att låta det komma med, det särskildt bör uppmärksammas genom att få en fristående ställning.

* * *

Till denna kategori må särskildt hänföras adverbial som föregås af vissa modaladverb, t. ex. *kanske, troligen, synbarligen, naturligtvis, sannolikt* o. d., och hvilka innehålla ett mera subjektivt eller problematiskt omdöme i motsats till det föregående assertoriska satsomdömet.

Ex. I större skogar vistas räfven icke gärna, *sannolikt i följd af den knappa tillgången på födoämnen.* H. har ej infunnit sig i skolan i dag, *antagligen på grund af det rådande ovädret.* Han tog af sig skorna, *påtagligen för att ej bullra.* Därpå steg han upp för den höga trappan, *synbarligen med stor ansträngning.* En rysk här samlades i Åbo, *tydligen i afsikt att öfvergå till Åland.* Åt rådsherrarne uppdrogs att fortsätta underhandlingarna, *egentligen för att vinna tid.* Förfalskningarna hade pågått en längre tid, *troligen 10 à 12 år.* I söndags höll kejsar Wilhelm sin sjunde predikan ombord å Hohenzollern, *naturligtvis om den gula faran och hans truppers stora kulturmission.* På vägen hade han, *kanske under irrfärder,* uppehållit sig 10 dygn. Sverige hade nu frigjort sig från påfvedömet, *måhända mera full-*

ständigt än något annat land. Herr B. ämnar, *måhända snart nog,* resa till Amerika.

Hvad som särskildt utmärker dessa senare ex. framför de förut anförda, är att adverbialomdömet i dem icke utsäges med samma grad af visshet som satsomdömet. Den större pausen här betecknar således icke blott ett yttre appositionsförhållande (*af vissa skäl* vistas räfven ej gärna i större skogar, *sannolikt i följd af* etc.) utan ock den inre motsatsen mellan tvenne omdömen af olika modalitet. Skrifves t. ex. sista meningen utan komma (Hr B. ämnar måhända snart nog resa till Amerika), så blir det hela förvandladt till ett problematiskt omdöme, alltså något helt annat än hvad jag i själfva verket ville hafva sagt. Ty hvad jag här ville framställa såsom ovisst, det var icke *att* han *ämnar* resa, utan blott *tiden när* han *kommer* att resa.

* * *

Såsom korollarium af hvad vi nu framställt angående såväl satskommatering som adverbialkommatering, vilja vi särskildt härleda denna regel:

Bisats bildar kommateringsgrupp gemensamt med adverbial i föregående öfverordnad sats, om detta adverbial är nära samhörigt med bisatsen, men däremot står i lösare inre förbindelse med den öfverordnade satsens verb.

Ex. Bonden sår, *i hopp att Gud gifver växten* (jfr: bonden sår god säd *i sin åker* — adv. är här en nödvändigare bestämning till verbet). Köpmannen skaffade gossen lämplig sysselsättning, *mot löfte att* han skulle bli nykter och ordentlig. Han vann vadet, *och det med så mycket större heder som* han tillryggalade vädjobanan till fots. Många skäl tala för att Erik, *under den tid han vistades på Gripsholm,* icke behandlades hårdt. Pojkarna hafva mässingsmärken i mössorna, *till tecken att* de för några öre vilja visa vägen förbi fallen. Halfdan nödgades gifva sig och sitt rike under Fritiof, *på villkor att* han i stället för konung

skulle bli höfding i Sogn. Konungen jakade härtill, *i förväntan att* adeln skulle blifva på hans sida. Han intog 2 piller 3 ggr dagligen, *med det resultat att* han om 4 veckor var fullkomligt botad. Han har under julen, *oftare än han skulle önskat*, fått besök af sina vänner. Ture Jönsson ville visa att han, *i motsats till hvad konungen gjort*, lämnade företrädet åt biskoparne. Detta utgjorde, *tillsamman med hvad vi förut nämnt*, stugans möblering. Skalen bortblåsas genom fläktar, *på samma sätt som då man* skiljer agnarna från säden. Han prydde salen, det bästa han kunde (eller också *utan* komma). Stålblåsningen räcker fem till åtta minuter, *allt efter den grad af hårdhet som* man vill att den stelnade massan skall erhålla. Plöjningen bör icke uppskjutas till våren, *äfven af det skäl att* all tid då är upptagen af arbetet för vårsådden. När du sedan, *på det sätt som synes dig lämpligast*, ordnat den här saken, så underrätta mig.

Denna kommatering är i självfva verket blott en mera avancerad men konsekvent tillämpning af samma principer enligt hvilka man redan nu sätter komma *före* (och ej *efter*) de adverbiella uttryck som kunna ingå i *sammanställda konjunktioner*, t. ex. vid *så länge* som (= adv. *så länge* + konj. *som*), *till dess* att, *efter det* att, *i fall* att, *med mindre* (än att) o. s. v.

Såsom skäligen godtyckligt må väl betecknas det nu rådande kommateringssättet i en del analoga fall. Sålunda är det, i likhet med vårt förslag, tillåtet att kommatera: *Detta bör ihågkommas, i händelse att förseelsen upprepas. Han prydde salen, så godt han kunde.* Men med blott en obetydlig förändring af samma ex. måste man däremot (!) kommatera så här: *Detta bör ihågkommas i den händelse, att förseelsen upprepas. Han prydde salen det bästa, han kunde.*

Och detta kallas — *logisk* kommatering!

* * *

I öfverensstämmelse med våra allmänna kommateringsprinciper och i strid mot Läsebok för folkskolan måste vi yrka på att bruket af komma införes eller rättare återinföres i följande fall:

1) *vid fristående satsförkortning: omslaget inberäknadt,* väger paketet 1 kg.

2) vid *sammandragen koncessiv bisats:* Skarp var, din klinga, *fast ej af stål.* Han är, *om än icke förfallen,* så dock utarmad.

3 *a*) före *personligt pronomen såsom apposition till* (upprepning af) ett ej omedelbart *föregående substantiv* äfvensom omvändt och det med ännu större skäl: b) före *substantiv såsom apposition till* (upprepning af) *föregående pers. pron.*, vare sig dessa såsom apposition begagnade (upprepade) ord äro betonade eller icke.

Ex. *a*) *En konung* i Sverige, *han* flyr icke gärna. Och *bilden* af hans hjältesläkte, *den* har jag från min barndom hän. — Däremot: *Stjärnorna de skälfva; och liten pilt han sitter* (då pron. omedelbart följer på subst.).

b) O, hur *han* prålar, *purpurn* på vingarna spilld! *Det* hette snille, ditt skarpa svärd.

4) före *advers. konjunkt. men* ock *utan.* Undantag kunde dock med fördel göras för det fall då *attribut* motsättas, t. ex. *Han har en liten men vacker häst.*

Härvid må emellertid märkas att det *'utan'* som ingår i den sammanställda kopulativa konj. *'icke blott — utan äfven'*, bör enligt sin natur i afseende på kommateringen behandlas i likhet med de öfriga kopulativa konjunktionerna och ej, såsom af förbiseende så ofta skett, på samma sätt som det adversativa *'utan'*. Man bör alltså kommatera: *Vi lära icke blott för skolan utan äfven för lifvet.* Däremot: *Vi lära icke för skolan, utan för lifvet. Vi lära för lifvet, men icke för skolan.*

* * *

Hvad angår det nuvarande bruket af komma såsom ersättning för utelämnad konjunktion mellan samordnade satsdelar, skulle nog äfven detta behöfva reformeras, och det kanske allra radikalast. Att härvidlag framkomma med något bestämdt reformförslag vore dock en lika otacksam som vansklig sak, helst det väl skulle förefalla alltför vågsamt att bryta med hvad som i detta afseende är brukligt äfven i andra språk. Gifvetvis skulle det eljest vara en verklig vinst, om man kunde enas om att i detta fall utbyta kommat mot ett helt och hållet nytt lämpligare "skiljetecken" eller rättare hopbindningstecken. Och detta därför att kommat i nämnda fall begagnas såsom tecken för ett helt annat slags paus än i öfriga fall. Det skall ju här verka *förenande* och *sammanbindande*, medan det eljes ligger i kommats natur att vara ett *särskiljande* eller *motsättande* tecken. Att tydligheten måste bli lidande af att samma tecken användes för tvenne motsatta ändamål, ligger i öppen dag. Detta komma förstör ordgruppernas integritet. Dessa, som borde hvar för sig te sig såsom ett odeladt helt, bli sålunda ofta på flera ställen till sin yttre gestaltning sönderskurna af en mängd ersättningskommata, och gränsen mellan de skilda ordgrupperna kan därigenom, då den nu markeras med precis likadant tecken, ej nog skarpt och tydligt framträda.

I hvarje fall torde detta bruk af komma utan olägenhet kunna något inskränkas. Så skulle man mycket väl kunna undvara komma åtminstone *mellan tvenne* utan konjunktion sammanställda *adjektivattribut,* så ofta ingen tvetydighet därvid kan uppstå. Hvarken med hänsyn till tydligheten eller välläsningen innebure det någon fara att skrifva: *Den lugna breda älfven; hans bleka skarpa drag; ett väl möbleradt mindre rum* (men: *ett mindre, väl möbleradt rum*).

Från samordnade attribut borde väl skiljas de fall då af tvenne adjektivattribut det senare närmare förklarar, för-

tydligar det förra, t. ex.: *Han lofvade att bli en annan,* (d. v. s.) *bättre människa; de stodo i mycket nära,* (man kan säga) *oskiljaktig förbindelse med hvarandra.* Det senare adjektivet kan här riktigast anses stå i appositionsförhållande till det förra, och komma är således i dylika fall nödvändigt.

* * *

Att mycket af hvad vi nu framställt i kommateringsfrågan, skall på de flesta håll röna motstånd, om ej absolut ogillande, det är ej mer än hvad vi väntat oss. Å andra sidan våga vi dock hoppas att äfven de på detta område mest betänksamma skola finna åtskilliga af våra reformkraf välgrundade och berättigade. Vi våga tro att de på det hela taget innefatta ett steg i den rätta riktningen till utjämnande af konflikten mellan de båda kommateringsprinciperna, så nämligen, att hvardera får komma till just sin vederbörliga rätt, med undertryckande å ömse sidor af de extrema ensidigheterna.

Den anmärkning mot vårt kommateringsförslag som närmast kan väntas från motståndarnes led, torde vara den att förslaget i sin praktiska tillämpning skulle leda till alltför stor frihet, att ej säga regellöshet. Javäl, till en viss frihet, inom bestämda gränser, det medgifva vi, men därför ingalunda till regellöst godtycke. Och långt ifrån att i en sådan frihet skulle ligga något ondt eller någon fara, särskildt med hänsyn till skolundervisningen, måste vi tvärtom anse att den, rätt brukad och tillvaratagen, innebär en verklig fördel, ja att den utgör ett nödvändigt villkor för möjligheten af en sund och rationell kommatering. Såvidt det nämligen är sant att "en författare i kommat äger ett medel att noggrant uttrycka de finare skiftningarna af sin tanke", så måste vi ock medgifva det riktiga i att den *individuella smaken* tillerkännes *någon grad* af bestämmanderätt vid bruket däraf. Vi se ju hurusom våra författare och journalister — dess bättre äro de oåtkomliga för skolkritiken —

mer eller mindre bryta med den skolmässiga kommateringen och begagna sig af kommat med mera naturlig otvungenhet. Är det väl då rimligt, är det väl klokt eller nyttigt att med ensidig intolerans klafbinda vår skolungdom med kommateringsregler så mekaniskt stela och pedantiskt stränga att de ej medgifva det minsta utrymme för individuell tillämpning?

Aug. Palmgren.

En tvistig prosodisk fråga.

Lektor Rosengrens uppsats i Språk och stil II: 3 "Om identiteten af antikens kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent" torde ha satt flere än mig myror i hufvudet. För dem, som hade tillfälle att åhöra förf:s föredrag å senaste filologmötet och då, som jag antar, äfven fingo åhöra de i uppsatsen skildrade fonografiska experimenten, är saken förmodligen mindre dunkel än för mig. Tills vidare vill jag emellertid nöja mig med att framställa några frågor och anmärkningar.

Hur är det möjligt, att ett "långt t-ljud", d. v. s. artikulerad paus + explosiva, vid omvändning i fonografen låter som långt t-ljud? Eller hur är det öfverhufvud möjligt, att en explosiva vid omvändningen låter som ifrågavarande explosiva? Klusilen måste väl vid omvändningen alltid komma efter explosionen, och den akustiska afvikelsen från det ljud, fonografen producerar, då rullen sitter rätt, måste väl bli större, ju längre klusilen är. Jag måste sålunda förneka möjligheten af att *áttigas* vid omvändning blir *sagítta.* Då lektor Rosengren anser sig ha hört detta ord, synes mig detta endast kunna bero på en akustisk villa, så svår, att experimentet i sin helhet förlorar all beviskraft. Detsamma gäller enligt min mening om alla öfriga experiment med ord, i hvilka explosivor ingå.

Först ord, hvilkas alla ljud vid omvändning skulle te sig åtminstone något så när lika — d. v. s. som innehålla endast vokaler, frikativor och tremulanter — synas mig vara att

förorda, då det gäller omvändningsexperiment enligt den Rosengrenska metoden. Men då måste man ock noga undvika den metod vid experimenteringen, som förf. i noten sid. 107 förklarar sig ha följt: att anordna experimenten efter hvad man önskar till facit vid omvändningen; ty då kan man ytterst lätt bedraga sig själf och tro sig höra ett annat, än man faktiskt hör. Då emellertid ord, som sakna explosivor, icke äro af särdeles många typer, torde hela omvändningsmetoden vara tämligen litet gifvande.

Säkrare resultat beträffande kvantitet och accent vinner man, om man använder Mareys polygraf. Enligt lektor Rosengrens i hans uppsats framställda mening skulle kort hufvudtonig stafvelse vara en orimlighet, och vi skulle då få vända upp och ned på våra hittills gängse åsikter om kvantitetsförhållandena såväl i vårt fornspråk som i en mängd nutida dialekter. Genom experiment, som jag anställt medelst Mareys polygraf, hufvudsakligen för att utröna den musikaliska accenten inom Värmländska Bärgslagsmålet, kan jag emellertid i ett fall bevisa förekomsten af en kortare hufvudtonig stafvelse, följd af längre starkt bitonig stafvelse; se om detta fall Svenska landsmålen XXI: 1, § 19: 1. Jag lämnar här uppgift på den exakta längden af stafvelserna (i Rosengrens mening) hos några ord, som kyrkvärden Gustaf Aronsson, Gåsborn, talat in i polygrafen. Första stafvelsen hade i dem alla tydlig hufvudton, ibland rent af öfverstyrka; andra stafvelsen stark biton.

kohōrn : *oh* = 0,24 sekund, *ōrn* = 0,36 sek. (*ō* ensamt = 0,2 sek.)

kobånn (= ko-band) : *ob* = 0,214 sek., *ånn* = 0,27 sek.

kobånne (best. fm af föreg.) : *ob* = 0,25 sek., *ånn* = 0,35 sek.

råkūl (= Rå-kullen) : *åk̦* = 0,28 sek., *ūl* = 0,312 sek.

Ordet *abetékssāker* (apoteks-saker, medicin) har naturligtvis två mycket korta förstafvelser med svag intensitet. Bortfaller den andra vokalen, kommer första vokalen att följas af två konsonanter, stafvelsen (i Rosengrens mening)

blir alltså längre och skulle alltså enligt lektor Rosengren af oss uppfattas som ägande starkare intensitet än förut. Men detta är icke fallet. Jag kan icke få fram starkare intensitet i första stafvelsen i ordet *abtékssåker* än på den i ordet *abetékssåker,* möjligen svagare; och skillnaden i intensitet mellan första och sista stafvelsen i det förra ordet synes mig åtminstone mycket minimal. Den exakta längden af stafvelserna i ordet, uttaladt af Aronsson, är följande: *abt* = 0,29 sek., *éks* = 0,35 sek., *āk* = 0,31 sek., *er* = 0,115 sek.

Detta hämtadt ur sådant material, som för tillfället står mig tillbuds. Det är emellertid tillräckligt för att bevisa, att kvantitet och accent icke äro identiska. Att de däremot ofta sammanfalla — och enkannerligen i poesi — är jag den förste att erkänna.

Uppsala i december 1902.

Gottfrid Kallstenius.

Några fall af ordblandning eller ombildning genom association.

Beveka v., yngre fsv. *bewekia* förmå, öfvertala, lånord af mlt. *bewêken*, är denominativ till adj. *vek*, mlt. *wêk*, *weik* mjuk, så att den egentliga betydelsen är göra mjuk, uppmjuka. I denna bet. förekommer verbet i följande efter Uppsala Nya Tidn. 5 nov. 1901 antecknade föreskrift i den gamla bondepraktikan för november månad emot hårdt lif: *titt Liiff skalt medh arbete beweka.* Emellertid har verbet i sin vanliga härledda betydelse blifvit synonymt med det (låg-)tyska *bewegen* röra, användt i andlig mening, och till följd häraf har man kunnat fatta båda verben såsom identiska, så att bet. röra i fysisk mening kunnat förekomma äfven hos ord som höra till vårt verb med *k*. Så finner man adj. *obeweekligh* orörlig i följande tidningsnotis från 1657 (aftryckt hos Noreen och Meyer: Valda stycken af sv. förf. s. 130): *är hon . . in til midian nedersunken och framgeent obeweekligh ståndande blifwen.* I dylik betydelse brukades förr också subst. *bewekelse*, t. ex. 1640 hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. § 940: *rörelse (bewekelse) vpfriskar (gör en wijgh).* Den enda kvarlefvan af denna bet. röra i mera egentlig mening i nutida svenskan är *bevekelsegrund*, återgifvande det tyska *beweggrund.* Sammanblandningen är nog väsentligen att förklara genom dansk förmedling, i det man med insättande af svenskt *k* för danskt *g* och med formell anslutning till *beveka (bewekia)* försvenskade danska

ord hörande till det af mlt. *bewegen* röra lånade da. *bevæge,* såsom adj. *ubevægelig* orörlig och subst. *bevægelse* rörelse.

Fingerborg, skriftspråksform för *fingerborr,* såsom ordet allmänt uttalas, och såsom det mestadels skrifves i äldre ordböcker, ännu hos Lindfors 1815, är väl nybildad sing. till plur.-*borgar,* som ljudlagsenligt bör ha behållit det gamla *gh* såsom *j*-ljud, medan det däremot bortfallit slutljudande i det relativt svagt accentuerade -*borgh* i sammansättningen. Bortfallet af *gh* är rätt gammalt i svenskan och tycks ha förekommit i de flesta nynordiska dialekter; jfr ä. nsv. *fingerbor* redan 1587 i Synonymorum Libellus, i nuv. Gottlandsdialekt *fingarbuṛ* (Rietz s. 138; af fgutn. -*burg*), no. *fingerbor,* äfven -*bjør* (jfr isl. -*biǫrg,* nu -*björg*) samt äldre da. *fingerbør* (väl = fda. *-*byrgh*) m. fl. nordiska variantformer med förloradt *gh, g,* sl. m. svenska vb. *bärga.*

En säregen form *fingerbora* förekommer i äldre sv. ordböcker, t. ex. hos Serenius 1741 och Lind 1749: troligen att förklara som nybildad variant till -*bor* genom association med det etymologiskt till helt annan rot, den som finns i vb. *borra,* fsv. *bora* och i lat. *forare* och subst. *foramen* hål o. s. v., hörande ordet *näs(e)bora* såsom sidoform till *näs(e)bor* näsborr.

Hind f. hade, såsom påpekats i Anderssons Salbergs Gramm. Svet. s. 45, på 1600-talet en biform *hinn,* motsvarande äldre tyska *hinn, hinne.* Så t. ex. hos Stiernhielm *en skycktrad Hinn* Harmskr. v. 40, plur. *Hinner* Herc. v. 168; i Lex. Linc. 1640 i svenska registret "*Hinn, Hiortekoo,* Cerva" och "*Hinnkalff,* Hinnulus", hvilka båda artiklar återkomma i samma form i 2:a registret till Schroderus' Comenii Jan. Ling. (4:e uppl. 1647). Då någon dylik form ingenstädes tycks vara påvisad såsom forngermansk, och då assimilation af *nd* till *nn* icke är antaglig i detta fall, kan förmodas, att formen utan *d* beror på association hos latinkunnigt folk med lat. *hinnulus,* hvilket ord finnes såsom likbetydande med klass. lat. *hinnuleus* hjortkalf i gamla glossar (se Die-

fenbach: Gloss. Lat.-Germ. s. 277) återgifvet med tyska former som *hint-*, *hind-*, *hinden-*, *hinnen-kalb*, *-kalp*, äfven osammansatt *hind(e)*, *hinn(e)* och på svenska t. ex. i Variar. 1538 med *hindkalff*.

Huller om buller är lånadt från lågtyska *huller de buller* (med *ll* af äldre lt. *ld*), liksom da. *hulter til bulter* från variantformen lt. *hulter de bulter*. Att man i svenskan satt in *om* som förbindelselänk mellan de egentliga lederna, beror väl på de väsentligen likbetydande uttrycken *hwar om annan*, *hwart om annat*, ännu t. ex. hos Lind 1749 (öfversättn. af *durcheinander*), motsv. nutida sv. *om hvarandra*, *om hvartannat*, samt, under förutsättning af högre ålder i svenskan, det mera likljudande *hummel om dummel* (t. ex. hos Serenius 1734, var. *tummel* hos Weste).

Hvarom icke är som bekant nyare form för äldre nsv. frasen *hwar ock icke*, egentl. "om också icke". I detta äldre uttryck hade betydelsen af *hwar* fördunklats, sedan det i allmänhet upphört att brukas i betydelsen "om", som *hwar* icke sällan hade ännu hos Gustaf II Adolf. Måhända får man antaga, att vid frasens omdaning i någon mån medverkat ett annat på 1600-talet förekommande *hwarom icke* i betydelsen "hvarför icke", lånadt från tyskan, t. ex. hos Schroderus i Comenii Jan. Ling., början af § 493: *Och hwarom icke*, parallellt med tyska textens *Vnd warumb nicht?* Detta uttryck torde, åtminstone ifall det brukats äfven i indirekt frågesats, lätt hafva kunnat missförstås, då betydelsen "för" annars var främmande för *om* i svenskan.

Illfänas är den nutida formen (förekommande hos Hof: Dial. Vestrog. 1772) af ett verb som i äldre ordböcker, ännu hos Weste 1807, heter *illfägnas*. Äldre biformer äro *illfännas* i Syllabus 1649, art. *caleo*, samt *illfehnas* i registret till Schroderus' Comenii Jan. Ling., hvars text i § 369 har *illfägnas*. Verbets betydelse angifves hos Hof = "mäd oro åkk ängslann längta ällerr wännta", hos Spegel = "wara orolig, illa tilfrids", hos Lind 1749 och Schroderus = t. "sich

ängstigen", hos den senare tillika = "grämma sigh". Det är afledt af ett fsv. adj. **ilfæghin* illa tillfreds, sammansatt af *fæghin* glad (grundord till vårt vb. *fägna*), hvaraf i yngre fsv. med *j* för *gh* i oböjda formen **il(l)feyin* (enligt då brukligaste skrifsättet); jfr af det enkla adjektivet formen *fäyin* t. ex. hos Schroderus och *fägen* i nyare dialekter. Från detta adj. med *äj* kan verbet ha fått en nyare variant yngre fsv. **il(l)fæina (-feyna)*, hvars *æi* kanske sedan likt det lågtyska *ei* i flera lånord i yngre fsv. (se Kock: Undersökn. i sv. språkhist. s. 32—35) eller det nederl. *ij* i flodnamnet *Rhen* = ndl. *Rijn* (lt. *Rîn*) kontraherades till långt *e*-ljud. Är detta riktigt, så skulle *illfehnas* hos Schroderus icke behöfva vara särskildt uppländsk form med dialektiskt uttal af *ä* (se Grip i Sv. Landsm. XVIII: 4, sid. 5). Och genom blandning mellan *illfenas* och *illfägnas* hafva kanske senare uppkommit de båda formerna *illfännas* och det nutida *illfänas?*

Skepnad kan i sin nutida uttalsform med långt *e* icke direkt förklaras af någon fornsvensk form af samma substantiv, utan *e*-ljudet måste härstamma från andra liknande ord, samhöriga med fsv. verbet *skipa* i bet. dana, göra beskaffad, nsv. *skepa,* nu endast brukadt i *skepa sig* göra sig till. Väsentligen har väl *e* i *skepnad* hämtats från det nu i bibelspråket fortlefvande subst. *skepelse,* möjligen därjämte från det nu obrukliga partic. pass. *skepad,* fsv. *skipadher.* Men äfven frånsedt *e*-ljudets sekundära art, tycks *skepnad* till själfva sin grundstomme vara af blandad härstamning. Dess ena källa kan hafva varit fsv. *skipnadher* m., uppvisadt en gång i motsvarande betydelse såsom öfversättande lat. *forma.* Den andra källan var väl fsv. *skæpna* f., förekommande i hithörande betydelse en gång som textvariant till *skapilse,* men annars vanligare i bet. öde, skickelse, äldre nsv. *skäpna* t. ex. hos Arvidi 1651 (s. 95, utan angifven betydelse) och hos Grubb 1665 (s. 82 o. 391), motsv. isl. *skepna* f. skepnad, gestalt, skapad varelse, samt da. *skjæbne*

öde. Med den nuvarande formens ändelse fanns också äldre nsv. *skäpnad* i liknande betydelse, t. ex. i Syllabus 1649, art. *habitus*, äfvensom yngre fsv. *skäpnatt* i bet. öde, där ändelsens slutkonsonant väl är senare tillfogad, kanske under väsentlig påverkan från det till form och betydelse närliggande *skapnad*. I den särskilda bet. skenbild kunde *skepnad* möjligen äfven vara associeradt med *vålnad*?

Streck n. är af trefaldig härstamning. I bet. rep, lina till upphängning (hos Sahlstedt *streck*, men hos Lind 1749 *strek*) är ordet det tyska *strick* m., danska *strikke*, hos oss väl närmast från lågtyskan (mlt. *strik*, *strick* n. och m.), men omdanadt till likhet med de båda andra orden med nutida form *streck*.

Dessa sistnämnda, med äldre form *strek* ännu så sent som hos Lindfors 1824 (i bet. linje enligt Weste 1807 ibland mask., t. ex. *dra en strek*), motsvara i likhet med da. *streg* dels och i nutida svenskan oftast mlt. *streke* m. och ndl. *streek* med lt. o. ndl. *ē* af gammalt kort *i* samt nht. *strich*, dels (ehuru numera mindre ofta än t. ex. på 1600-talet) nht. *streich*, hvilket för öfrigt kan vara såväl = mht. *strîch* som mht. *streich* med gammal diftong, i det den nht. diftongen ersatts af svenskt *ē* på samma sätt som t. ex. *sken* i en del sammans. och i adj. *skenbar* af nht. *scheinbar*; jfr redan hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. § 753 adv. *skeenbarligen*, motsvarande tyska textens *scheinbarlich*.

Till det tyska ordet med gammalt kort *i* hör bl. a. uttrycket *hålla streck* = nht. *strich halten*, egentl. hålla profvet, ursprungl. om guld och silfver, som pröfvades till sin halt genom strykning på probersten. Men egendomligt nog fanns på 1600-talet ett lika uttryck med betydelse som hör till det andra ordet, motsv. nht. *streich* slag, hugg. Hos Schroderus i anf. arb. § 950 talas om *enwijges Kamp: Ther then ene biuder (presenterar) Hugg och hugger til, then andre tager thet vp (håller Strek)*. I registret står med hänvisning till detta ställe *hålla sträck*, väl uppländsk uttals-

form, likställd med det nutida ej så ovanliga uppsvenska *rida i sporrsträck* i st. f. *sporrstreck*, motsvarande nht. *sporenstreichs*.

Strö v. hade förr, jämte andra sidoformer såsom *ströja* och t. ex. hos Spegel 1712 *ströa*, en sidoform *ströda*, som förekommer på 1600-talet t. ex. hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. i 1:a registret (motsv. textens *ströjas* i § 404) och i 2:a registret (i 1647 års uppl.), där i samma artikel stå bredvid hvarandra formerna *förströ, förströda, förströja*, äfven hos Arvidi 1651 s. 108; senare hos Lind 1749, där man finner: *Strö, ströda, ströja.*

Denna form med *d* synes vara för väl auktoriserad för att kunna uteslutande förklaras genom ett slags förbättring eller förfining af folkspråkets uttalsform efter analogi med *föda, gröda* o. dyl. = *föa, gröa* o. s. v. i folkspråkligt uttal. Sannolikt är *ströda* nybildad infinitiv till *strödde, strödd* o. s. v. väsentligen efter *sprida* såsom infin. till *spridde, spridd* o. s. v. Att association med detta verb låg nära, synes bestyrkas däraf, att *sprida* icke sällan finnes som synonym ställdt näst bredvid *strö* (*ströö*) i äldre ordböcker såsom t. ex. i Lex. Linc. 1640 och Syllabus 1649 under orden *spargo* och *sterno.*

Sväfva v. är för det mesta såsom lånord af lågt. *sweven* samma verb som det högtyska *schweben.* Men i vissa fall är det egentligen af annan härkomst. De bildligt använda *sväfva ut* och i något olika mening *utsväfva* samt det förr vanliga *sväfva omkring* i bet. ströfva omkring (se äldre ordböcker, såsom Lind, Sahlstedt, Weste) återge nämligen högtyska *schweifen* (med *f* i högt. af gammalt *p*), hvilket verb i svenskan omformats efter det äldre från lågt. lånade *sväfva.* Utan sådan sidoinflytelse hade man väl för det högt. verbet fått svensk form **sveffa* med *f*-ljud och kort *e* eller vid lån i mera modern tid **sväjfa.* Hos Schroderus i Comenii Jan. Ling. § 411 förekommer *The omswefwande Heerdar* för tyska textens *die vmmschweiffende Hirten.* Men om *e* här direkt beror på högt. *ei* eller är uppländsk uttalsform

för *ä*, är ovisst (jfr hos Schroderus t. ex. *Knewel* jämte *knäfwelbårdh*, *-spiwt* o. s. v.).

Täcke n. är, såsom anmärkes af Rydqvist Sv. Spr. L. V 29, "i denna skepelse utan föregångare i vårt fornspråk". Man kan tillägga, att det också måste så vara, då det ändas på *-e*, om det hör till samma stam som verbet *täcka* med *ja*-suffix af en i äldre fornsvenskan kortstafvig rotform (germ. *þak*). Ordet, som motsvarar äldre danska (i bibeln 1550 enligt Molbechs Gloss.) *tecke* n. täcke, hölje, beror tydligen på blandning af skilda ord, ehuru det kan vara ovisst, i hvad mån det ena eller andra ordet haft största andelen i uppkomsten.

Först må nämnas fsv. *þækia*, *þækkia* (yngre *tækkia*) f. tak, (häst-)täcke, motsvarande fornnorska *þekia* f. tak. Detta ord kan hafva ombildats till yngre fsv. *tække* dels såsom förra led i sammansättning, hvarifrån dock *täcke* som självständigt ord icke kan i väsentlig mån härledas, dels genom påverkan (eventuellt med danskt mellanled?) från lågt. *decke* f., motsvarande nht. *decke*, fht. *decchî* f. i liknande betydelse. Från detta subst. förklaras dock icke det neutrala genus.

Ett annat subst., gammalt neutr., är det med prefix bildade i yngre fsv. *fortækki* n. (sadel-) täcke lånade mlt. *vordecke* n. täcke, hölje (äfven särskildt fartygsdäck; jfr i denna bet. lt. *deck*, ndl. *dek*, nyare form, kanske egentl. efter eng. *deck*, som självt måste vara från början ett lågt. eller ndl. ord).

Ett tredje subst. är det nu i den gamla bibeln förekommande *täcken* n. täcke, matta, äldre nsv. *täken*, fsv. *thækan*, yngre *teken* n. Af detta ord kan i nyare tid pluralformen (lik sing.) hafva fattats såsom bildad med den ursprungl. till den bestämda artikeln hörande pluraländelsen *-n* och sålunda hafva bidragit till nyare sing. *täcke*. En sing. utan *n* är *sängetäke* i Syllabus 1649 under art. *toral*, motsvaradt af *sängetäken* i Lex. Linc. 1640. Ordet är jämte

danska *dækken* hästtäcke lånadt af lågt. *deken* (säng-) täcke, händelsevis icke uppvisadt i äldre litteratur, men hos Dähnert 1781 upptaget som gammal variant till lågt. *dekke*, samt motsvarande ostfris. och ndl. *deken* f. täcke, fsax. *thecina*, ags. *þecen* f. tak. Den fsv. formen på *-an* liksom det neutrala genus är kanske att förklara så, att ordet i bet. sängtäcke associerats med fsv. *lakan*, n. lakan, mlt. *laken* n. i samma betydelse.

Slutligen kan det neutrala genus hos nsv. *täcke* i någon mån hafva stadfäst sig genom inflytelse från det gamla *täckelse*, som också är ett lånord, äfven detta kanske af blandadt ursprung, väsentligen väl såsom konkret subst. efter mlt. *deckels* (jämte ursprungligare form *decksel*), men kanske därjämte, liksom det abstrakta fsv. *thækkilse* täckning (af kolmila) efter mlt. *deckenisse* täckning.

Fredr. Tamm.

Några ordförklaringar.

1. Till betydelsen af nsv. etc. *skog*.

Fvn. *skógr*, fsv. *skogher*, nsv. *skog* o. s. v. förbinder man allmänt med fvn. o. s. v. *skagi* m. 'udde'; se t. ex. Noreen Aisl. Gr.[2] § 147, Jessen Dansk etymol. Ordbog under *Skov*.

Emellertid synes icke ännu fullt utredt, huru man bör tänka sig betydelsen 'utsprång, udde' (som är den primära hos roten ifråga, se Jessen anf. arb. under *ske*) förmedlad med den härledda och mycket afvikande betydelsen *skog*. I De germ. Mediageminatorna s. 47 har jag föreslagit att fatta betydelseförhållandet mellan orden så, att *skog* ursprungligen skulle betecknat en grupp träd som skjuter upp öfver det omgifvande landskapet. Som paralleller härtill har jag anfört bl. a. nsv. dial. *nabbe* 'spets, udde, upphöjning', men också 'skogsdunge som i en stor skog växer högre och höjer sig öfver den öfriga skogen'; nno. dial. *dunge* m. 'sammenkastet Hob': nsv. *dunge* 'samling växande träd'. Visserligen ger det nno. *skage* 'en høi, fremragende Ting' vid handen, att vår ordgrupp fått användning äfven då det gällt att beteckna en utsträckning i vertikal riktning, begreppet skjuta upp, men detta bruk är tydligtvis sent och isoleradt. Ursprungligen tycks *skaʒ-* : *skōʒ-* endast ha betecknat att skjuta fram, alltså en utsträckning i horisontalplanet. Denna betänklighet mot min ofvan refererade förklaring vinner i styrka vid en granskning af de närmast

anhöriga ordens betydelsenyanser inom skilda germanska språk. Dessa visa att betydelsegången varit utsprång → utkant → skog.

Redan i den primära bet. utsprång, udde träffa vi hos denna grupp bet. dunge, isolerad trädgrupp: mht. *schache* m. 'Stück einzeln stehendes Waldes, Waldstück oder Waldrest wo ein Trupp Bäume zusammensteht im Felde', nht. dial. (Baiern) *schachen, schächlein* 'id.'; jfr nno. dial. *skagge* m. 'en øformig Rest af det lodne Dække paa en forøvrigt raget (afmeiet) Flade; gjenstaaende uslaaet Græsplet eller uskoren Agerflæk'. Men detta är tydligen icke utgångspunkten för betydelsen *skog* i den vidsträckta och vaga betydelse ordet äger i de nordiska språken.

Den träffa vi däremot i nno. dial. *skagge* 'et afsides liggende Engstykke, en Udkant', nsv. dial. *utskagar* m. pl. 'utbyar, utmarker från hembygd aflägsne', nordfris. *skage* 'die äusserste Grenze, soweit das Feld ausläuft'. Huru vi i enstaka fall ha att tänka oss beskaffenheten af de utkanter af odlingen, där den oodlade marken tog vid, lär oss nht. dial. (Schweitz) *schachen* m. 'dichtes Gehölz von allerlei Buschwerk an einem Flussbette oder ein in weiter Strecke mit Gesträuchen wildbewachsenes Ufer'. Här i Norden begränsades byns odlingar utom af småskog jämväl af de djupa, vidsträckta löf- och framför allt barrskogarna. *Skōgr* är sålunda egentligen och ursprungligen odlingens utkanter, i obygden utlöpande röjningar. Men i den vaghet och föränderlighet, som gränsen mellan bygd och obygd alltid ägt, ligger här förutsättningen för en betydelseförskjutning. Uppkomsten af ordet *skogr* med dess historiska innebörd torde äga sin botten i den tid, då skogen från att ursprungligen ha betraktats som ett skäligen värdelöst objekt gjordes till föremål för äganderätt och då den sålunda kom att utgöra en särskild bys utmarker, hvilka förut (före det skogen fick värde) bildats af de yttersta röjningarna, de yttersta åkrarna och ängarna.

2. Nsv. dial. *hobal*, nno. *haaball* m. 'högsommar'.

Rietz anför i sitt dialektlexikon ofvanstående ord från sådana delar af det svenska språkområdet, där man i såväl äldre som nyare tider träffar egendomligheter, som jämväl äro utmärkande för norska dialekter. Ordet möter oss i flere skiftande former, och delvis i något skiftande betydelse. På Dal och i Bohuslän betecknar *hobaln* best. f. m. tiden mellan vårarbetet och slåttern samt mellan slåttern och skörden. Den första tiden kallas i vissa delar af Bohuslän *stora*, den senare *lilla hobaln*. För Dalarna (Älfdalen) anger Noreen Sv. Lm. IV: 2, 106 *åväl* f. 'tiden mellan vårsådden och midsommar', *i åvläs* 'i våras'. Sistnämnda begrepp återges enl. Rietz äfven med *i åvälls* eller *i åväln*. Helsingemål ha *hovil, hovel, huvell* m. 'tiden mellan "säsanna" eller "våranna" och "slåttanna"'. *Hovel* f. i den helsingska bemärkelsen anföres slutligen från Västerbotten, *hovoll, huvul* f. från Jämtland.

I norska dialekter förekommer ordet hufvudsakligen östan- och nordanfjälls. Ross anför emellertid ordet också från Ryfylke. Äfven i norskan träffas en rikedom af former. *Haaball* m. torde kunna anses som normalform. Vid sidan af detta normala subst. masc. finnes ett *haavoll, hobboll(a)* f. Aasen. Ross anger ytterligare ett antal varianter, däribland *høggbäll* från Telemarken. Ordet har i Norge samma betydelse, som är vanligast i Sverge: 'tiden imellem pløiningen og høslætten'.

I äldre nysvenska känner jag ordet äldst från dalslänningen Gunno Dahlstiernas Kungaskald pag. P[2] recto:

Men nu boor Hialmar högt upöfwer Stiärnor alle
  J sälle glade Land hoos Skaparen i Ljuur /
Och undrar på at wij gå än här nedre Walle:
  Och leer åt Långspeels Klang / åt Pijpeleek och Luur.
Han glädies nu uti det ewiga Högballe:
  Emädan wåre Barn de miölka spaake Diur.[1]

o. s. v.

[1] Strofen ingår i en af tvenne landtliga "herdar" på Dal sjungen växelsång till den oförliknelige "herden" Hjalmars (d. v. s. Karl den elftes) lof.

I en not upplyser Dahlstierna: "Högballe kalla daalbönderna den lustigaste tijden om åhret några wekor förr och några effter Sommarsoolståndet, iag tror af Hedendommen här, då de fijrat sin Gud Baldur eller Soolen en stoor hälg til tacksamheet för dess återkomst, den de kallat haug-Baldur, det är Baldes eller Solens högtijd." Han hänvisar till Rudbecks Atlantica Tom. 2 p. 140 som uppger att solen af våra förfäder kallades *Haugbaldur* eller *Habaldur, Abaldur* d. v. s. Apollo. Möjligen har Rudbeck känt det dialektala *högballe*, *håball(e)* och reducerat denna form till fornnordisk: *Habaldur* etc.

Lignell Beskrifning öfver Grefskapet Dal s. 105 anför "*Hoballe,* då solen sommartiden är högst på himmelen". För dessa och öfriga äldre belägg se Norelius Ark. II s. 268 och noten.

Ihre är den förste och nära nog den ende filolog, som sökt ge en förklaring af vårt ord. I Svenskt Dialectlexicon under *hogball* upptar han under hänvisning till Atlantican anf. st. den ofvan anförda förklaringen af Dahlstierna: "liksom then höga och mäktiga solens rätta syslotid". Men i Glossarium Sviog. col. 754 framställer han en annan förklaring, som först publicerats i den under Ihres præsidium af Sven Ullgrund försvarade afhandlingen De dialectis linguæ suio-gothicæ II, p. 5. Här uppföres *hogball* under *ha* 'gramen, quod in agris et pratis, iam resectis, renasci solet'; *ha* är första kompositionsleden i fgutn. *hafal* f. g. *hafaller*, hvilket öfversättes med 'tempus illud, quod inter foenisecium et messem medium est'. Detta *hafal* är sedermera af helsingarne och i andra sv. dialekter förvanskadt till *hofwill, hogball* "utpote tempus quo amputata herba renascitur". Denna åsikt upptar Schlyter som emellertid öfversätter *hafal* med 'höst' och förmodar att det eg. betecknar den tid då det efter höslåttern om hösten uppvuxna gräset fälles ɔ: slås, dial. håslåtta. Är denna förmodan om *hafal*'s etymon riktig — hvilket är ganska tvif-

velaktigt — eller om det blott står fast att *hafal* betyder 'höst', så lägger redan betydelsen hinder i vägen för kombinationen fgutn. *hafal*-dial. *hoball*. Äfven andra omständigheter tala för att orden icke ha något med hvarandra att göra. — Falk och Torp Etym. Ordb. uppta ordet *haaball* under *haa* 'eftergræs' och tillägga utan att söka någon ny förklaring: "Ordet synes sammansatt".

Hoball o. s. v. är identiskt med fsv. *høgh-bælde*, *høg(h)-bælle* f. och n. 'pompa, härlighet, ståt, prakt' och troligen äfven med fsv. *høghvælde*, *hog-welle*, som dock naturligen associerats med *vælde* och af Söderwall öfversättes med 'högt välde, höghet'. Ordet är ett gammalt kompositum af adj. *hō-*, *hā-*, *haug-* 'hög' och *bælde* f. och n. 'ståt, makt, höghet, prakt, prål': *balder* adj. 'rask, mäktig, präktig'. Den ursprungliga betydelsen hos ordet har alltså Dahlstierna kommit närmast med "den lustigaste tijden om åhret", eg. 'högsommarprakten'.

Ur formens synpunkt ger *hō-*, *hā-* (*haug-*)*бældi* f. och n. lösningen på de flesta gåtorna i ordets formrikedom. Först och främst genusväxlingen: vi funno ofvan att ordet uppträder både som neutrum (ä. nsv. *högballe*), mask. (*haaball*, *hobal*) och fem. (*åväl*, *hovel* o. s. v.); *hā-бældi* är ursprungligen en fem. *īn*-stam; dessa gå som bekant ofta öfver till neutralt genus; mask. härleder sig från andra appellativa betecknande årstider: jfr kongruensen i kön mellan *vår*, *somar*, *haust* i nno. dial. (Telemarken), där — liksom hos motsvarande ord i fvn. — genus är neutralt; å andra sidan äro dessa ord i nno. och nsv. dial. för öfrigt liksom i fornsv. (dock ej *var*) i regeln maskulina. — Vidare förklaras varianterna *ho-*, *hå-*, *høg-* i första kompositionsleden. — Om synkopen af *-e* i yngre former jfr Noreen Aschw. Gr. § 158, 3. *Hoball*, *haaball* med *a* i andra kompositionsleden förklaras af den förkjutning *æ* > *a*, som i icke hufvudtonig stafvelse försiggått i många sv. dial. — jfr fsv. *hærbærghi* > *herbare*, nsv. dial. *häbbar*, se Rietz s. v. —, såväl som i en del norska. Nsv. *hovil* med *-i-* beror på anslutning till den vanliga mask.-

afledningen *-il*, liksom *hovel* etc. anslutit sig till *-el*. Vanskligare är det jämtska *hovoll*, *huvul* f. och nno. *haavoll*, *hobboll(a)* f. att förstå. — Växlingen *-b-* ~ *-v-* slutligen kan antingen förklaras så, att *-v-* är den direkta fortsättningen af *-б-* i komp. *hā-бældi* och *b* senare infördt genom naturlig association med *bældi* eller ock kan i *hā-bældi* *b* på nytt ha utbytts mot *v* genom folketymologisk anslutning till *vældi*.

3. Nsv. *spicken, spicke-*.

Nsv. *spicken* adj. "säges om saltad och torkad eller rökt, okokt mat" Dalin Ordb. Häraf *spickna* 'torka'. *Spicke-* förekommer i samma betydelse som första led i en rad sammansättningar: *spicke-lax, -skinka, -korf, -mat* o. s. v. Ett verb *spicka* uppges af Lundell Svensk Ordlista. — I nsv. dial. är ordgruppen vida spridd: i Götaland *speken, spekekött* o. s. v. och *spegen, spege-*. Härtill verbet *speka* 'torka (af solsken eller blåst), gifva värme från sig (om solen)'. "Dä spekar starkt i dag" "en blir rent spegad i synen" o. s. v. Det förra uttrycket möter i Västergötland, Halland och Västerbotten. I Västergötland har *speka* dessutom betydelsen 'sätta upp att torka'. Allt enligt Rietz. I något äldre svenska träffa vi det dial. (Vgtl.) *speke* sv. *spikke, spikkemat, spikkenn mat* 'crudus, aridus & esculantus; carnes solis calore induratæ, siccatæ et esculantæ; troximæ~ carnes' S. Hof Dial. Vestrog.

Nda. har *spege* v. a. 1 'tillberede Kjød eller Fisk ved Saltning og Røgning til at kunne spises uden at koges, *speget mad*' Molbech Da. Ordbog². *Spege-* i t. ex. *spegeflesk, -gaas, -lax, -sild*. Om det sistnämnda ordet anmärker Molbech: "uegentlig, da Silden blot saltes, men ikke røges". Härtill *spege en sild* 'tage skindet af en saltet Sild for at spise den raa'.

Nno. dial. ha *spike* (ĭ) eller *spikje* n. i uttr. *vera i sp.* 'være speget' samt *spikjekjøt, -fisk, -mat; spiken* adj. 'spegen,

tilstrækkelig tørret eller ogsaa gennemsaltet. Ogsaa tør, tynd, mager'.

Nisl. har slutligen *speikilax* m. 'salmo induratus' och *speikia* (*kt*) 'carnes indurare, spege, tørre, røge' Haldorsen.

Betydelsen hos de uppräknade orden synes böra återföras på en äldre och ursprungligare: torka(d). Detta framgår med tämlig klarhet af de norska representanterna och evident af de svenska dialekterna och nyisländskan. Minst genomlysande är nyda., där *spege*(-), *speget* endast tycks användas om salt, rökt mat.

Vända vi oss till fornspråken, skola vi finna den ur nuspråkens material dragna slutsatsen bekräftad. I fvn. äro följande hithörande ord belagda: *spikilax* 'spegelax'. Fritzner[2] anför ordet från tvenne urkunder, Aslak Bolts Jordebog och DN III, 720, där *salt lax* nämnes vid sidan af *spikilax* och räknas i tunnor, under det *spikilax* räknas styckevis. Dessutom *spikihvalr,* som Fr.[2] öfversätter 'speget Hval eller Hvalkjød, Hvalspæk'. Den sista betydelsen är säkerligen oriktig, då fvn. *spik* 'späck' icke har något att göra med det ord, som här behandlas. — I fsv. möta oss *spiki* n.? 'råtorkadt tillstånd', *spikikal* m. 'inlagd kål, surkål'? (trol. 'torkad kål'), *spikilax,* som Söderwall öfversätter 'spickelax, rökt eller saltad lax', troligen riktigare 'torkad lax', hvilket framgår dels däraf att *spikilax* i fsv. som i fvn. räknas i stycken: XX *spikelaxa* F. M.: 280, 607 dels af *spikimatr* och i något afvikande form *spiksild: ey* [*ma*] *man œtha . . . spiksild oc rœkling oc alskons spikimat* L. B. 1: 96 [1], där det af sammanhanget framgår att med *spikimat* menas torkad, genom torkning beredd mat. — Från nord. språk är säkerligen det mlt. *spikherink* 'getrockneter hering' L.-W., som äfven i mndl. förekommer häri något afvikande betydelse 'Bokking (böckling)' Oudemans, lånadt. I forntiden bedrefs nämligen vid Sveriges södra kust ett synnerligen betydande sillfiske, hvilket anses ha varit orsaken till

[1] *rœklinger* 'i smala stycken skuren och torkad helgeflundra'.

uppkomsten af flere bland de sydskånska städerna såsom Skanör och Trelleborg. Se Styffe Skandinavien under Unionstiden s. 47 f.

Af det anförda torde alltså framgå att torkad varit den egentliga betydelsen hos det nordiska *spikin spiki-*. En granskning af det germanska ordförrådet ger emellertid vid handen, att någon ordgrupp *spik-* med en ursprunglig betydelse 'torka' icke finnes [1]. Betydelsen måste sålunda vara härledd. Jämför man den fastlandsskandinaviska "roten" *spik-* med den nisl. *speik-*, sluter man till en rot *spīk-* af första afljudsserien. En sådan finnes, men uppvisar den högst afvikande betydelsen (trä)flisa, (trä)sticka, nagel: fvn. *spík* f. 'Flis', fsv. *spiker* m. 'flisa, liten trästicka; spik' nno. dial. *spīk* f. 'en Splint, Stump, et smalt Stykke Træ; en Lysestikke, tynd Splint til at tænde og lyse med' o. s. v. + fht. *speihha,* mht. *speiche,* nht. *Speiche* f., ags. *spāka* m. o. s. v. 'Speiche, radius rotæ'. Och dock äro *spiki-* och *spīk-* säkerligen identiska. Hof i sin nyss citerade Dial. Vestrog. anför ordet *speka* vb., hvilket han tolkar sålunda: 'sätta åpp åkk sträkka ut att tårrka, exponere, suspendere et expandere aliqvid, ut torrefiat sive siccetur'. Han anför som parallell *spita, speta*, som enligt hans uppgift af somliga användes i stället för *speka*. *Speta* är i nsv. dialekter vanligt. Redan Ihre anför *spete* från Östergötland 'med stickor utspänna rå skinn til att torka', och Rietz, som anger bet. 'utspänna och fästa med stickor eller spetor', uppger det som allmänt och anför det från Västerbotten, Medelpad och Finland. Verbet är afledt af subst. *spita, speta* f. 'sticka, längdspån, pinne, stör'.

Af *spīk-* afleddes ett verb **spīkia* (*kt*), liksom af *speik-* det nisl. *speikia* (*kt*), med bet. 'genom utspänning med trästickor preparera fisk, kött, skinn o. s. v. till (sol)torkning eller rökning'. Så preparerade varor kallades *spīki-kiot, spīki-lax* (jfr *spenni-tǫng : spenna* 'kniptång', *sendi-maðr, sendi-boð* o. s. v.)

[1] Om nsv. dial. *speka* 'torka, gassa' se nedan.

jämväl sedan torkningen utförts och stickorna aflägsnats. Då *spīki-* i komp. trol. genom senare ledens betoning blifvit förkortadt till *spĭk(i)-*, har man desto lättare tillagt *spĭki-* betydelsen af torkad och på detta *spiki-* bildat verbet *spika*, *speka* 'göra torr, torka' och adj. *spikin, speken,* 'torkad, torr'; äfven 'tør, tynd, mager'. Jag är benägen att föredra denna förklaring af *spĭki-*, framför den bekvämliga utvägen att anta afljud, på den grund, att jag icke annorstädes funnit ett rotstadium *spĭk-*. Dock vore ju äfven denna utväg användbar. Återgår smål. *speka*, nda. dial. (Moth) *spege, speie* "siges om visse Ting saasom Hør, Hamp, Garn, Langhalm o. s. v. naar de gøres urede" på *spĭka*, så vore afljudsstadiet *spĭk* uppvisadt. De kunna dock återföras på **speika*. Och i hvarje fall bör *spiki-* förutsätta ett verb efter 3:dje klassen alltså med ursprungligt -ī- i rotstafvelsen.

Uppsala mars 1903.

Otto von Friesen.

Smärre bidrag.

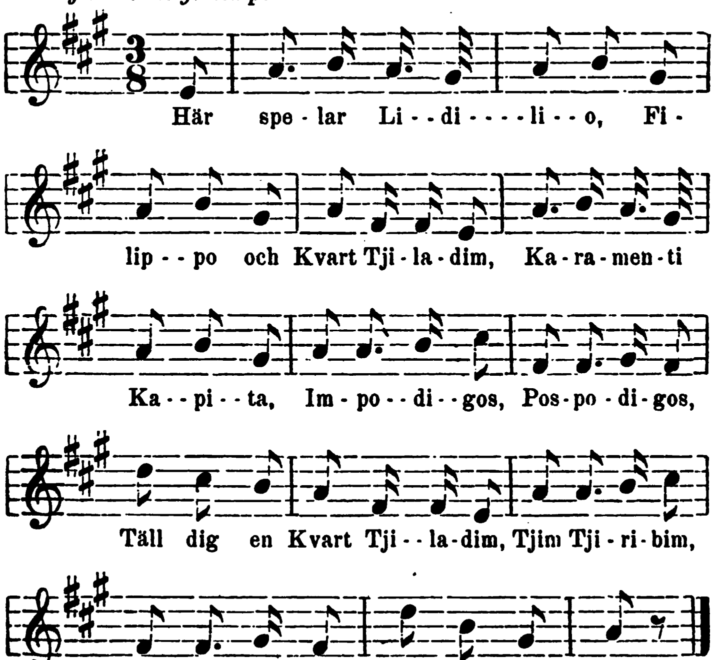
13. *Nya språkliga nötter.*

Följande varianter till de af mig ofvan s. 139 ff. meddelade kvädena hafva af åtskilliga personer godhetsfullt ställts till min disposition:

Till n:r 2 (ofvan s. 140 f.)

Brukspatron H. Brulin (Uppsala) meddelar: "I sitt föräldrahem, det von Holtenska godset Aspenäs i Lerums socken, Älfsborgs län, hörde min mor i sin barndom (början af 1820-talet) denna ur minnet upptecknade 'ramsa' sjungas af en gammal bondgumma, som återigen i sin barndom lärt den af 'tattare':

Mycket hastigt tempo.

Kapten U. von Feilitzen (Löfvingsborg) meddelar: "Kammarsnärtan redogör i jungfrukammaren för hvad damerna därinne sjungit vid klaveret (jag kan äfven melodien):

Baronessan sessan,
ä de du, som ska skjutsa mej?
Kära mor i Bjässan,
filångskär i trä!
Skär midt uppföre
fullmånans fibelialí!
Averettan gröne
därföre skall ske.
Öng pådagoss, poss pådagoss,
skänk mig en plattsjidelí!
Öng kvidibriss, kviss kvidibriss.
Magrodentá.

(I mera mörk timbre:)

Nors firá lililí
aga titá lililí!

(Ånyo ljusare och snabbare:)

Öng pådagoss, poss pådagoss,
skänk mig en plattsjidelí!
Öng kvidibriss, kviss kvidibriss.
Magrodentá."

Fröken M. Liljeblad (Djursholm) har — enligt benäget meddelande af professor I. Bendixson — omkring 1886 af en jungfru från Västergötland fått lära sig en vers, hvaraf hon blott minnes:

Tjinn tjerra tjinn, tjinn patrion.
Hvem var den klattjiladon?

Till n:r 3 (s. 141 ofvan).

Af detta stycke erinrar sig fröken Liljeblad en något längre bit, nämligen:

Idå imó i kattjo.
I långa lockar i pattjo.
I näppa tjé, i näppa tjå.
I rika bommar, i rackadå.
Idå i marko i korum.

Som dessa båda "folkvisor" tydligen haft att glädja sig åt en vidsträckt popularitet, afstår jag för tillfället från alla textkritiska försök i förhoppning, att ännu flere varianter snart uppdyka.

Adolf Noreen.

---

14. *Kellgrens sapfiska vers.*

R. G. B:s i Språk och stil II s. 142—144 framställda invändningar emot och tillägg till mina funderingar om genesis till Kellgrens sapfiska vers (samma årgång s. 24—25) torde i hufvudsak vara riktiga. Jag är förf. särskildt tacksam för att han framdragit Atterboms af mig förbisedda upplysning om huru våra äldre poeter skanderade sapfisk vers. Och förf:s antagande att Regnérs strofschema

— ◡ ◡ | — ◡ | ◡ ◡ ◡ ◡ | — ◡

har ett tryckfel och är att läsa

— ◡ ◡ | — ◡ | — ◡ ◡ ◡ | — ◡

löser med ett kraftigt hugg den gordiska knuten — möjligen riktigt. Dock synes det mig vara ett svårare misstag att anse *nivis* ha lång penultima än att i den latinska versen "Jam satis terris nivis atque diræ" fatta *terris* som troké trots positionen eller att tilldela den obetonade konjunktionen *atque* kort penultima; det är då kanske icke berättigadt att genom antagande af ett tryckfel låta Regnér påbörda Kellgren och Oxenstierna äfven den gröfre bocken. Om det är R. G. B:s mening, att Regnér med sitt schema (enligt R. G. B:s rättelse) menat den a c c e n t u e r i n g raden "Jam satis

terris nivis atque diræ" skulle få, då en modern människ söker att läsa ut någon rytm ur den utan iakttagande de latinska skanderingsreglerna, skulle jag mera afgjor kunna sluta mig till honom, trots den svårighet att få sat tillräckligt obetonadt, som alltid kvarstår.

Säkert oriktigt är emellertid R. G. B:s antagande, a Flemmings musik till "Integer vitæ" skulle vara närmas källan till Oxenstiernas och Kellgrens sapfiska strofform. Fle ming föddes den 28 februari 1778 — se Riemanns Musiklexik 5:te uppl. s. 328 — och var sålunda, då Kellgren i Svens Akademien föredrog sin Horatius-öfversättning — den 24 ja 1790 — ännu icke fyllda 12 år. Och äfven om Flemming sku hafva varit en Mozart och i barnaåren komponerat mus som rent af trängt öfver hemlandets gränser — hvar musikhistorien intet upplyser — så torde han emeller näppeligen ha skrifvit denna komposition, förrän han b medlem af den första tyska "Liedertafel", af Zelter stift 1809. Manskör har för öfrigt icke veterligen hörts i v land före 1813.

Vi få väl antaga, att Kellgrens, Oxenstiernas c Flemmings rytmisering af den sapfiska versen ha som gem samt ursprung den brukliga felaktiga skanderingen af säd latinsk vers. Och härmed torde denna metriska krakmandel v knäckt. Den vida svårare frågan, huru den i Tyskla (Flemming), Danmark (Baggesen) och Sverige (Kellgr Oxenstierna) vid öfvergången mellan 1700- och 1800-ta brukliga fel-skanderingen uppkommit, återstår att besvara.

Gottfrid Kallstenius.